

ORSZÁGISMERTETŐ

Etiópia

MARSAI VIKTOR

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Országismertető

ETIÓPIA

Vákát oldal

Marsai Viktor

Országismertető

ETIÓPIA

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú,
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
elnevezésű kiemelt projekt keretében jelent meg.

Szakmai lektor
Szélinger Balázs

© Marsai Viktor, 2020
© A kiadó, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Bevezetés	7
Földrajzi környezet	11
Egy kis fogalmi tisztázás	11
Etiópia földrajzi elhelyezkedése és határai – a konfliktusok melegágya?	12
A földrajzi elhelyezkedés geostratégiai következményei	20
Etiópia domborzata és éghajlata	24
Vízrajz	31
A Nagy Etióp Újjászületés Gát	41
Diplomáciai küzdelem a Nagy Etióp Újjászületés Gát körül 2011 és 2017 között	46
Az Omo folyó és a Gibe III	60
Állóvizek	63
Éghajlat	64
A klímaváltozás és a túlnépesedés következményei Etiópiában: a 2015–2017-es aszályok	66
Növényzet és állatvilág	73
Rövid katonai szempontú összegzés a földrajzi környezetről	74
Népesség, társadalom	77
Alapadatok és túlnépesedés – kilátások	77
Az etnikumok közötti viszony, identitás, nemzettudat	87
Az etióp társadalomszervezet – etióp feudalizmus, vidék és a modern város	89
A nők helyzete	91
Vallás	95
Az iszlám	98
Helyi vallások	100
Az újkori missziós tevékenység hatásai	101
Migráció, diaszpóra, menekültek	103
Egyéb kulturális sajátosságok, hasznos tudnivalók	109
Gazdaság, infrastruktúra, szociális rendszer	111
Általános jellemzők	111
Az „afrikai oroszlán” külső támogatói – a hazautalások és a fejlesztési támogatások	120
Mezőgazdaság	122
Az ipar és az energiaszektor	127

A szolgáltatói szektor	130
A főbb külkereskedelmi partnerek és adatok	133
Egyéb vasútépítési tervek	143
Etiópia urbanizációja	145
Oktatási rendszer	148
Egészségügy	149
Etiópia alkotmányos és közigazgatási berendezkedése	151
Bibliográfia	159
Könyvek, tanulmányok	159
Levéltári források	161
Internetes források	161

Bevezetés

A kétezres évek első éveiben – látva a külföldi mintákat – több, missziókat megjárta magyar katona részéről felmerült annak a gondolata, hogy érdemes lenne olyan, tudományos igényességgel megírt országismertető köteteket készíteni, amelyek megkönnyítik a Magyar Honvédség (MH) tagjainak felkészülését az adott műveletekre. Ez az ötlet abból a felismerésből is táplálkozott, hogy az MH részéről már jól ismert földrajzi területek (Nyugat-Balkán, majd Afganisztán) mellett olyan új országok is megjelentek a szerepvállalások listáján – elsősorban az Európai Unióhoz történő csatlakozás miatt –, amelyek viszonylatában a honvédség alig vagy egyáltalán nem rendelkezett tapasztalatokkal, nem is beszélve az esetleges civil (rendőri) szereplőkről. Mindez különösen égetővé vált Afrika, különösen a szubszaharai térség vonatkozásában, amely a rendszerváltás után teljes mértékben kiesett a magyar kormányzat érdeklődésének homlokteréből, miközben az EU számos „nagy” tagállama – Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország – számára meghatározó jelentőséggel bírt és bír. Ez megmutatkozott abban is, hogy az új évezredben az EU-s missziók szerepvállalása a kontinensen jelentősen megnőtt: ez tucatnyi intervenciót jelent Afrika vonatkozásában (Szomália, Mali, Kongói Demokratikus Köztársaság stb.). Éppen ezért hamar egyértelművé vált, hogy elengedhetetlen olyan tudásanyag felhalmozása, illetve gondozása, amely támogatja a földrészre misszióba küldött szakemberek sikeres felkészülését – hiszen számukra nem csupán a feladat sikeres elvégzése, de szélsőséges esetben akár az életük is múlhatott és múlhat a megfelelő háttértudáson.

A problémát súlyosbította, hogy nem csupán az MH, de például – kevesektől eltekintve – maga a Külügyminisztérium és annak apparátusa is meglehetősen korlátozott ismeretekkel bírt a kontinensről. Így a honvédség alapvetően csak saját kapacitásaira támaszkodhatott, illetve a szűk esztendőikben is kitartó, a tudományos berkekben, valamint a civil szférában tevékenykedő maroknyi hazai afrikanistára. Ez a szűk kör volt az, amely megkezdte az afrikai országismertető elkészítését. A munka koordinálásában és a szükséges források előteremtésében – különféle beosztásokban – elvülhetetlen érdemeket szerzett a Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhelyének jelenlegi igazgatója, Besenyő János ezredes, akinek saját missziós tapasztalatai is nagyban hozzájárultak a probléma felismeréséhez, illetve a kötetek színvonalának emeléséhez. Az első, Szomáliával foglalkozó munka 2010-ben jelent meg Kiss Álmos Péter, Resperger István és Besenyő János szerzőségében,¹ amelyet aztán tucatnyi egyéb országismertető követett.

A jelen kötet gondolata is alapvetően ebben a kontextusban született meg, és ebbe a tágabb keretbe illeszkedik bele. Nem feltétlenül abból az aspektusból, hogy a közeljövőben valószínű lenne egy esetleges MH-szerepvállalás az Etióp-magasföldön, hanem hogy igyekezzen egy átfogó leírást adni az országról, amelyet a kormányzati szereplők és munkatársak éppúgy haszonnal tudnak forgatni, mint az afrikanisták vagy az Etiópia

¹ BESENYŐ–KISS–RESPERGER 2010.

íránt érdeklődő laikusok. Éppen ezért fontos hangsúlyoznunk, hogy – természetéből fakadóan – a kötet nem fog alapvető újdonságokat megállapítani az egykori Abesszíniáról, és nem kíván mérföldkő lenni a nemzetközi, rendkívül aktív és színvonalas etióp tanulmányokban² (*Ethiopian Studies*). Fő célja sokkal inkább az, hogy 1. a magyar közönség számára tudományos igényességgel, de ismeretterjesztő jelleggel szintetizálja a jelenlegi ismereteket, és kézikönyvül szolgáljon azoknak, akik – akár kedvtelésből, akár mert feladataik ezt kívánják – az ország iránt érdeklődnek; 2. illetve egyes részproblémák tekintetében valóban tudományos mélységben igyekezzen vizsgáldni. Ilyen részproblémák különösen a különféle, Etiópiával összefüggő biztonságpolitikai kérdések esetében jelennek meg. A szerző ugyanis nem tagadhatja meg sem saját magát, sem a projekt eredeti célkitűzéseit, amelyek szerint alapvetően biztonsági perspektíván keresztül kell vizsgálni a felmerülő kérdéseket. Végül, harmadik elemként a szerző azt is reméli, hogy a kötet egyfajta lendületet adhat itthon az etióp tanulmányoknak. Az elmúlt években, évtizedekben ugyanis alig jelent meg bármi is itthon a kelet-afrikai országról. Az egyetlen kutató, aki a témával érdemben foglalkozott, Szélinger Balázs történész volt, aki 2009-ben doktori disszertációban dolgozta fel a 19. századtól a második világháború végéig terjedő időszak magyar–etióp kapcsolatait, és aki több évig tanított az észak-etiópiai Makaléi (Mekelle) Egyetemen.³ Mindez kétségbeejtően kevés egy olyan százmilliók ország esetében, amely Afrika meghatározó regionális nagyhatalma, és már-már a régió is túlnövő befolyással bír, különösen politikai és biztonságpolitikai területen – gondoljunk csak a jelenlegi migrációs válságra, amelynek kapcsán az európai politikusok egymásnak adogatják a kilincset Addisz-Abeában. Etiópia „Afrika (egyik) kapuja”, és bárkinek, akinek szándékai vannak a kontinensen, muszáj átmennie ezen a kapun. Nem véletlen, hogy 2015 során a magyar kormányzat is úgy döntött, hogy újrainyitja az addisz-abebei külképviseletet, ami 2016 elején meg is történt.⁴

A jelenlegi munka egy kétkötetesre tervezett munka első része, ami jól jelzi az országismertető-sorozat evolúcióját: míg a 2010-es Szomália-kötet még alig 84 oldalas volt,⁵ addig a legutóbb megjelent, Marokkóval és Nyugat-Szaharával foglalkozó munka már 401 számozott oldalt tartalmazott,⁶ de az egyiptomi is 294-et.⁷ Mivel jelen munka kéziratának első felét különféle adminisztratív okokból 2018 tavaszán le kellett zárni, időnyerés céljából a szerző úgy döntött, hogy a könyv első része külön jelenik meg. Ez tartalmazza Etiópia főbb földrajzi, társadalmi, gazdasági és államigazgatási jellemzőinek leírását olyan – rész tanulmányoknak is felfogható – elemzésekkel, mint a Nagy Etióp Újjászületés Gát (Great Ethiopian Renaissance Dam – GERD) körüli diplomáciai küzdelem vagy a migrációs válság etióp vonatkozásai. A tervezett második kötet foglalja majd magába az ország történelmét, jelenlegi főbb belpolitikai trendjeit, külpolitikáját és biztonságpolitikáját. A jelen kötet vizsgálódásai 2018. március 31-éig terjednek, és csak különösen indokolt esetben foglalkoznak e dátumon túlnyúló történésekkel. Ezt azért is fontos leszögeznünk, mert 2018 áprilisában

² Lásd erről Szélinger Balázs előadását, amelyet *A helyi terep előnyei és hátrányai – etiópiai tapasztalatok* címmel a „Generációk és irányok – a magyar afrikanisztika a 21. század elején” című konferencián tartott. Nemzeti Közszerződési Egyetem, 2017. 06. 01.

³ SZÉLINGER 2008.

⁴ Etiópiában és Angolában is lesz magyar nagykövetség, 2015.

⁵ BESENYŐ–KISS–RESPERGER 2010.

⁶ BESENYŐ–MILETICS 2017.

⁷ BESENYŐ–MILETICS 2014.

Abij Ahmed megválasztásával láthatóan egy új korszak kezdődött, amely a külkapcsolatoktól kezdve a gazdaságon át a belpolitikáig fenekestül forgatja fel az országot. Ennek távlati hatásai azonban még nehezen ítéelhetőek meg.

A kötet szerzője ezúton szeretne köszönetet mondani munkahelyének, a Nemzeti Közzolgálati Egyetemnek, illetve az Európai Uniónak és a Pallasz Athéné Geopolitikai Alapítványnak, hogy részben Erasmus mobilitási ösztöndíjakkal, részben a finanszírozás más forrásaival hozzájárultak ahhoz, hogy a kötet megállapításait három etiópai, három kenyai, két egyiptomi és két szomáliai kutatóút támogassa meg. Ugyanakkor köszönettel tartozom annak a számtalan embernek is – szakértőnek, oktatónak, diplomatának, kutatónak –, akik interjúkkal, javaslatokkal, beszélgetésekkel segítették kutatómunkámat. Közülük – a teljesség igénye nélkül – a szerző név szerint is szeretne köszönetet mondani Csernelházi Carmennek, Berhanu Beyenének, Szélinger Baláznak, Kveck Péternek, Máthé Lászlónak, Rolf Heinrichnek, Nagyné Rózsa Erzsébetnek, Omar Mohamoodnak és Sandy Waade-nek. Ha a kötetben az olvasó érdekességeket talál, nagyban az ő érdemük is. Minden hiányosság, mulasztás, tévedés a szerző felelőssége.

Gomba, 2018. május 15.

A szerző

Vákát oldal

Földrajzi környezet

Egy kis fogalmi tisztázás

Mielőtt belevágnánk tárgyunk ismertetésébe, érdemes néhány alapvető fogalmat tisztáznunk. A mai Etiópiát a magyar és nemzetközi irodalomban is sokáig *Abesszíniaként* emlegették, és csak később terjedt el az Etiópia/etióp elnevezés, miközben a hagyományos államalkotó „etióp” népek – gondolunk itt az amharákra és tigrinyákra – magukat *habesának* nevezték-nevezik. Ezek a fogalmak azonban csak részben fedik egymást. Kezdjük talán az Abesszínia/abesszin kifejezéssel! Ez a szó, ahogy Szélinger Balázs felhívja rá a figyelmet, „valószínűleg az ókori egyiptomi *hbsztju* kifejezésből származik, amely a hieroglifikus szövegekben általában jellegzetes szakállas embereket jelöl (ábrázol), akik a szövegösszefüggésekben egy Egyiptomtól délre fekvő országban élnek. [...] A *hbsztju* kifejezést később átvették a görögök (*abasszineosz*), majd az arabok (*al-habasa*), és innen származnak az európai nyelvek különféle verziói.”⁸ Ugyanakkor más források elvetik az óegyiptomi eredetet, és az arab *habasa* szóra, illetve az ebből származó *amhara* *hbsh* gyökre vezetik vissza a fogalmat, ami „kevertet” „keveréket” jelent.⁹ Ennek kapcsán fontos leszögezni, hogy Abesszínia alatt nem a mai Etiópiát, hanem annak a sémi népek által lakott részét – lényegében a Magasföldet, vagy ahogy Christopher Clapham hívja, a magterületet¹⁰ – értjük. Ez nagyjából lefedi a mai Etiópia és Eritrea magasföldi részeit. Az itt élő abesszinek önmagukat *habesának* nevezik.

Az „etióp” kifejezés ugyancsak külső eredetű. A szó először az *Íliászban* fordul elő *aithiopoulos* (*aἰθώ + ὥψ* – *aithó* „megégetem” + *ópsz* „arc”) formában. A szó tehát „égett arcú” embereket takar, azaz egy sötétebb bőrű népességet. „Homérosz még leírja, hogy az etiópok testesítik meg az egyik legősibb embertípust, szép alkatúak, és közel állnak az istenekhez.”¹¹ Az etióp lényegében a szinonimájává vált minden afrikai fekete népnek. „Sztrabón például (Kr. e. 1. század) azt írja, hogy az egész »déli világot« az etiópok lakják. Hérodotosz (Kr. e. 5. század) különbséget tesz »egyeneshajú« etiópok (talán indiaiak) és »göndörhajú« etiópok között (afrikai feketék). A görög költők és tudósok nyomán a középkori Európa Etiópiának nevezte az egész szub-szaharai régiót, és csak a nagy földrajzi felfedezések hoztak új elemeket az egyes földrajzi régiók pontos elnevezésében.”¹² Az első térségbeli uralkodók, Akszúm „királyai” tehát sem abesszinnek, sem etiópoknak nem nevezték magukat: az *etióp* és *Etiópia* elnevezést csak a 13. században hatalomra került Salamon-dinasztia kezdte használni annak érdekében, hogy a Bibliában is számos helyen előforduló „etióp” fogalom mentén erősítsék mitikus, Salamon királyig és Sába királynőjéig

⁸ MARSÁI-SZÉLINGER é. n.

⁹ Abyssinia. *Etymonline*. 2017. Elérhető: www.etymonline.com/word/abyssinia (A letöltés ideje: 2018. 03. 31.)

¹⁰ CLAPHAM 2017, 9–14.

¹¹ MARSÁI-SZÉLINGER é. n.

¹² MARSÁI-SZÉLINGER é. n. Lásd még az *Encyclopaedia Aethiopica* (UHLIG 2003–14) vonatkozó címszavait.

visszavezetett származástudatukat. „A 13. századi uralkodók tehát egy, a térségen kívül keletkezett fogalmat adoptáltak és adtak neki új jelentéstartalmat. A nemzetközi szintén azonban Etiópia sokáig Abesszínia maradt, ami csak a 19. század végétől kezdett megváltozni, amikor az áduai csatával (1896) az ország megőrizte függetlenségét és ezzel magára vonta az egész világ figyelmét.”¹³ II. Menelik császár hódító háborúi során aztán jelentős új terület került a birodalomhoz, ami a mai napig megterheli a szomszédos államokhoz, mindenekelőtt Szomáliához fűződő viszonyát.¹⁴ A fogalmi tisztázás szempontjából ez azért fontos, mert a világ ekkortól kezdett különbséget tenni Abesszínia és Etiópia között, amennyiben Abesszínia alatt az „ősi” területeket értjük (ahol a habesák élnek), míg Etiópia az egész birodalmat – a mai etióp területeket – magába foglalja.¹⁵

Etíópia földrajzi elhelyezkedése és határai – a konfliktusok melegágya?

Etíópia Kelet-Afrikában, zömében az Etióp-magasföldnek nevezett képződményen helyezkedik el. Bár az országot Afrika szarva részeként, sőt egyik fő szervezőerejeként emlegetik – különösen az angolszász irodalomban –, utóbbi földrajzi értelemben csak Szomáliát, Ogadent és a Haúdot foglalja magába, így Etiópiának csak kisebb területe tartozik hozzá.¹⁶ A kiváló szerző, Christopher Clapham ugyan a teljes etióp terület mellett Afrika szarvához sorolja még Eritreát, Dzsibutit és Dél-Szudán egy részét is, de ezt ő is sokkal inkább geopolitikai-történeti-kulturális, semmint földrajzi okokból teszi; ezenkívül Clapham nem fejt ki, miért hagyja ki ebből a felsorolásból Kenyát, és miért hagyja benne Dél-Szudánt.¹⁷ Etiópia kiterjedése 1 104 300 millió km², amiből csaknem kereken egymillió négyzetkilométernyi a szárazföld, a többi a felföld¹⁸ nagy tavainak és folyóinak vízfelülete. Ezzel Etiópia a világ 27., a kontinens 10. legnagyobb országa. Közel 6000 kilométeres határszakasza hat országgal érintkezik, északon Dzsibutival (342 km) és Eritréával (1033 km), keleten Szomáliával (1640 km), délen Kenyával (867 km), délnyugaton Dél-Szudánnal (1299 km), északnyugaton pedig Szudánnal (744 km).¹⁹ Eritrea 1993-as függetlenné válásával Etiópia elvesztette tengerpartját, így a világ legnépesebb (százmillió feletti lakosú) tengeri kijáratral nem rendelkező országa lett. Ez mind a mai napig meghatározza Addisz-Abeba lehetőségeit, hisz külkereskedelmének volumene jórészt a kicsiny Dzsibutin áthaladó vasútvonal, illetve között áteresztőképességére korlátozódik: az Eritréával fennálló rendkívül terhelt kapcsolatok miatt szóba sem kerülhet az északi szomszéd kikötőinek használata, Szomália felé pedig a polgárháborús körülmények, az infrastruktúra szinte teljes hiánya és az as-Sabáb dzsihádisták szervezet akciói akadályozzák a szállítást. Az utóbbi években Etiópia több különféle projektet dolgozott ki és indított el, hogy árucikkei könnyebben bekerülhessenek

¹³ MARSÁI-SZÉLINGER é. n.

¹⁴ LEWIS 2002, 56–62.

¹⁵ MARSÁI-SZÉLINGER é. n.

¹⁶ Horn of Africa. *Britannica*. 2018. Elérhető: www.britannica.com/place/Horn-of-Africa (A letöltés ideje: 2018. 04. 15.)

¹⁷ CLAPHAM 2017, 1–2.

¹⁸ Bár a szakirodalom egyöntetűen a „magasföld” (*highlands*) elnevezést használja Etiópia esetében, a szóismétlés elkerülése végett a két fogalmat szinonimaként fogom használni.

¹⁹ The World Factbook – Ethiopia. *CIA*. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2014. 10. 08.)

a világkereskedelmi vérkeringésbe. Ilyen projekt vonatkozik a szomáliföldi Berbera kikötőjére, amely sokkal inkább kiegészítheti, semmint helyettesítheti a meglevő útvonalakat. Szudán felé, azon keresztül Addisz-Abeba ugyancsak igyekszik bővíteni szállítási kapacitásait. Ez azonban még mindig nem elégíti ki a növekvő igényeket. Nem véletlen tehát, hogy Etiópia számára nagy jelentőséggel bírna a kenyai Lamuba futó kelet-afrikai transzportkorridor, a LAPSSET megvalósítása.²⁰ Ezekről a projektekről az infrastruktúra kapcsán majd részletesen beszélünk.

Bár a World Factbook adatainak pontossága impozáns, az etióp határok – és ezáltal az ország pontos földrajzi kiterjedésének – kérdése a valóságban korántsem tisztázott. A legtöbb esetben – például Szomália kapcsán – elmaradt a határok egzakt kijelölése, ami gyakori jelenség a kontinensen.²¹ Ezek az anomáliák sokszor mérgezik meg a szomszédos országok kapcsolatát, és a konfliktusok melegágyát képezik. A dolog pikantériája az, hogy az esetek jelentős részében a feszültségek elsősorban nem a központi kormányzatok szintjén jelentkeznek, amelyek ezektől a periferikus területektől távol székelnek: sokkal inkább a helyi népcsoportoknál, akik a nagypolitikával mit sem törődve az évszázados szokások alapján védik legelőiket és vélt vagy valós jogaikat.

Annak ellenére, hogy a Magasföld alapvetően elkerülte a tartós gyarmati megszállást, napjaink feszültségei visszavezethetők a térség gyarmatosításának időszakára, Etiópiának a függetlenség érdekében folytatott külpolitikai játszmáira, illetve arra a tényre, hogy az alacsonyabban fekvő területek meghódításával az ország – legalábbis a leigázott népek, mint az oromók és a szomálík perspektívájából – maga is részt vett a gyarmatosításban. Minderről a második kötet történeti részében részletesen beszélünk majd. Általánosságban azonban fontos leszögeznünk, hogy – hasonlóan más afrikai államokhoz – az ország határai meglehetősen légiesek és nyitottak, különösen kelet, dél és nyugat felé. Ez különösen érvényes lett a 19. századi terjeszkedések utáni helyzetre, amikor két, markánsan eltérő részre oszlott a birodalom. Egyrészt ott volt a Magasföld védőknek kedvező, szegdeli területe, amely sokat segített a különféle etióp államalakulatoknak a külső inváziók megfékezésében, és amely gyakorlatilag évezredek óta különféle központi igazgatások – hol kisebb királyságok, hol kiterjedtebb birodalmi vezetés – ellenőrzése alatt működött. Másrészt Etiópia részévé váltak az ezen túl kezdődő, lankásabb területek, ahol a földműveseket és a gyakori esőket fokozatosan felváltották a nomád állattenyésztők és a rendszeres szárazságok. Ezek a térségek, mint a Haúd, az oromo területek vagy éppen Gambela, mindig is a térség gyéren lakott határvidékét jelentették, amely ütközőzónaként szolgált a különféle hatalmi központok számára.²² A térség hamita (kusita), nilus–szaharai, illetve jóval kisebb részben sémi nyelveket beszélő nomádjai sokszor keltek át és kelnek át most is – gyakran tudtuk nélkül – a határokon, legelők és vízlelőhelyek után kutatva. Mindez gyakori konfliktusokhoz vezet, amelyek ugyan általában nem érik el az államközi szintet, de esetenként megterhelik Addisz-Abebanak a szomszédaival fennálló viszonyát. Még napjainkban is előfordul, hogy Kenyának a központoktól távol eső, félsivatagos turkanai és marsabiti megyéinek határ menti területeire át-átcsapnak az etióp katonai és rendőri erők egy-egy marharablás, etnikai alapú gyilkosság vagy gerillatámadás elkövetői után kutatva, mivel

²⁰ Vision 2030 – LAPSSET. *VISION 2030*. Elérhető: www.vision2030.go.ke/index.php/pillars/project/macro_enablers/181 (A letöltés ideje: 2014. 10. 09.)

²¹ Erről lásd részletesen: DRYSDALE 1964.

²² MARCUS 2002.

Nairobinak nincs kapacitása a térség ellenőrzésére.²³ Gambela régióba pedig a szomszédos Dél-Szudánból törnek át fegyveresek. Mindezt azért is fontos hangsúlyoznunk, mert bár Etiópia szubszaharai mércével mérve meglehetősen biztonsággal ellenőrzi területét, a határokon fennálló helyzet így is messze áll a klasszikus európai elképzelésektől. Azt is látni fogjuk, hogy a porózus határok megkönnyítik mind a radikális ideológiát képviselő csoportok, mind a különféle szeparatista gerillaszervezetek, mind a csempészek tevékenységét, amelyek különösebb nehézség nélkül mozoghatnak az egyes országok között. Így Etiópia helyzete furcsa kettősséget mutat: miközben a világ legnépesebb, százmillió feletti lakosságszámú olyan országa, amely tengeri kikötő híján el van zárva a globális piacoktól, porózus határai mentén komoly lokális kereskedelem figyelhető meg szinte az összes égtáj felé, ami afrikai szinten kivételesnek számít.

A rendezetlen határok kapcsán a legválságosabb helyzettel, amely valóban nagypolitikai szinten is érvényesül, az eritreai határnál szembesülünk. A felek Badme város és környékének ellenőrzését használták ürügyként 1998-ban, öt évvel a kettéválás után, hogy kirobbantsák az eritreai–etióp határháborút, amellyel a történeti részben részletesen foglalkozunk majd (mindazonáltal itt is érdemes megemlíteni, hogy a konfliktus kitörése részben a helyi népcsoportok kétes érdeme volt).²⁴ Itt elég arra emlékeztetni, hogy a két fél közötti háborút lezáró 2000-es algíri megállapodás a határ pontos kijelölését egy, a hágai Nemzetközi Bíróság által felállított bizottságra bízta.²⁵ Ennek illetékességét mindkét fél elfogadta, és beleegyeztek abba, hogy alávetik magukat döntésének. A bizottság a vitatott részt – elsősorban a különféle gyarmati térképek alapján – Eritreának ítélte meg,²⁶ vagyis Badmét az etióp erőknél ki kellett volna üríteniük és átengedni Aszmarának.²⁷ Erről azonban Addisz-Abeba hallani sem akart. Az etióp fél új bizottság felállítását követelte, amelyet érthető módon Eritrea megvétózott, így a bizottság 2002-ben befagyasztotta működését.²⁸ A nemzetközi jog oldaláról nézve tehát Etiópia követte el a kötelezettségszegést, és 2018 tavaszáig nem is volt hajlandó elmozdulni álláspontjáról.²⁹ Egyes kutatók, mint Clapham, arra hívják fel a figyelmet, hogy a határbizottság nem vette figyelembe a történeti, gazdasági és kulturális kapcsolatokat, amelyek Badmét sokkal inkább a Magasföldhöz, mint Eritreához kötötték, és a helyi viszonyokat nem ismerő „kartográfusokra” bízta bonyolult politikai és társadalmi döntéseket.³⁰ A fordulat 2018 júliusában jött el, amikor a felek Abij Ahmed külpolitikai nyitásának keretében békét kötöttek, és Etiópia ígéretet tett az algíriai megállapodás betartására.

Hasonló a helyzet a szomáli–etióp határ kapcsán is, azzal a különbséggel, hogy a szomáli állam jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy érdemben fellépjen igényeivel. Az 1960-ban függetlenné váló Szomália nem fogadta el az 1897-es, a szomáli klánok tudta nélkül megkötött és 1954-ben megerősített brit–etióp megállapodást a felekhez

²³ Kenya deploys military along border after Ethiopian soldiers' invasion, 2015.

²⁴ CLAPHAM 2017, 121.

²⁵ Agreement between the Government of the State of Eritrea and the Government of the Federal Democratic Republic of Ethiopia. *United Nations Peacemaker*. Elérhető: <http://peacemaker.un.org/eritreathiopeia-agreement2000> (A letöltés ideje: 2014. 10. 08.)

²⁶ CLAPHAM 2017, 126–127.

²⁷ HIRT 2017.

²⁸ NUHR 2013.

²⁹ HIRT 2017, 102.

³⁰ CLAPHAM 2017, 126–127.

tartozó területről, amelynek értelmében a legeltető szomáli nomádok számára kulcsfontosságú Haúd jelentős része Etiópiához került.³¹ A két ország között először 1964-ben, majd – kisebb megszakításokkal – 1977–88 között folyt háború a vitatott területekért. Bár a 80-as évek végére a két ország megelégtelte a küzdelmet, a Mengisztu-, illetve a Barre-rezsim – és ezáltal a központi szomáli állam – gyors összeomlása megakadályozta a határok pontos kijelölését. Mivel Mogadishuban csak 2012-ben alakult újjá a központi kormány, és erőfeszítéseinek nagy részét jelenleg is leköti a radikális iszlamista szervezet, az as-Sabáb elleni harc, így a pontos demarkációra továbbra sem került sor. Ezt egyelőre okafogyottá teszi az is, hogy az Afrikai Unió műveletének, az AMISOM-nak a kötelékében – és amint később látni fogjuk, azt megelőzően is – az etióp haderő mélyen benyomult Szomáliába, és a *de iure* határ lényegében semmiféle funkciót nem tölt be. Más esetekben is felmerül a kérdés, hogy mit is jelentenek a gyakorlatban ezek a demarkációk. Az etióp hadsereg mellett ugyanis az etióp államigazgatás szereplői – mint a híres-hírhedt, az etiópiai szomáli klánok körében toborzott Liju (Különleges) Rendőrség – a határ Addisz-Abeba által is elismert szomáli oldalán is aktívan tevékenykednek, sőt állandó bázisokkal rendelkeznek, nem csupán kiegészítve, de gyakran helyettesítve is a szomáli hatóságokat.³²

Etiópiának Dél-Szudán és Szudán felé is maradtak kisebb vitatott határszakaszai.³³ Az akkor még³⁴ közel 2000 kilométernyi, a britek által 1908-ban csak nagyjából meghúzott vonalon 2004-ben kulminálódott a feszültség, amikor is a szudáni területeket művelő etióp csoportok és a helyi lakosság küzdelmébe az etióp hadsereg is beavatkozott, lerombolva több szudáni falvat. Hogy a konfliktus eszkalációját elkerüljék, a felek tárgyalásokat kezdtek a határ pontos meghatározásáról, illetve a kapcsolatok kölcsönös mélyítéséről. Az etióp miniszterelnök, Melesz Zenavi 2012-es halála után a tárgyalások átmenetileg elakadtak.³⁵ A vitatott szakaszok elsősorban az etióp Amhara régiót, illetve Szudán esetében Kék-Nílus és Gadarif Szövetségi Államokat érintették, mintegy 250 négyzetkilométernyi területen. Az al-Fasaga elnevezésű térség azért bír különösen nagy jelentőséggel, mert termékeny területén értékes földek fekszenek, illetve több nagy folyó – az Atbara, a Szetait és a Baszlam – is érinti. Pozitív, hogy a felek elkötelezték a tárgyalásos rendezés iránt, és az elmúlt években érdemi lépések is történtek ez ügyben. Az afrikai viszonyokra jellemző módon a 2014-ben újrainduló tárgyalásokon az etióp fél elismerte Szudán fennhatóságát a terület fölött, ugyanakkor szeretne volna biztosítani az ott található 240 000 hektárnyi termőföld zömét művelő etióp népcsoportok jogait és megélhetését. A helyzetet bonyolította, hogy az etióp ellenzék – hasonlóan az Eritrea 1993-as elengedésekor követett narratívához – azzal vádolta meg Addisz-Abebat, hogy feladja az ősi etióp területeket.³⁶ A probléma magvát itt is az jelenti, hogy miközben különféle külpolitikai okokból – például a két ország számára kölcsönösen előnyös Nagy Etióp Újjászületés Gát építése, illetve Egyiptom regionális befolyásának ellensúlyozása miatt – Kartúm és Addisz-Abeba vezetői szinten közeledni szeretne egymáshoz, a helyi csoportok, akik számára termőföldjeik és megélhetésük az elsődleges, nem feltétlenül követik a magasabb politika

³¹ LEWIS 2002, 150–151.

³² Lásd erről: EASO Country of Origin Information Report – Somalia, 2017.

³³ Country Profile – Ethiopia, 2005.

³⁴ Dél-Szudán 2011-ben vált külön északról.

³⁵ Ethiopia-Sudan border development conference kicks off on Thursday, 2017.

³⁶ Sudan, Ethiopia to complete border demarcation this year, 2016.

szempontjait.³⁷ Már csak azért is, mert ezen periferiális területek lakói gyakran azzal sincsenek tisztában, hogy egyáltalán melyik ország területén élnek.³⁸ Mindezek az ellentmondások megmutatkoztak a legutóbbi hírekben is, amelyben a térség szudáni lakói vitatták a szudáni kormány azon állítását, miszerint az etiópok visszaadták volna földjeiket.³⁹ Ennek ellenére továbbra is inkább az együttműködésen, mint az ellenségeskedésen van a hangsúly: a szudáni–etióp határbizottság 2017 elején tartotta 18. ülését az etióp Makaléban, amely ülés már nem is annyira a határ pontos kijelölésével, mint inkább a helyi kereskedelem fellendítésével, a mezőgazdasági tevékenység és a földviták rendezésével, illetve a csempészet elleni harccal foglalkozott.⁴⁰ Mindez azért is fontos, mert a térség a Kelet-Afrikából elinduló irreguláris migráció fő áteresztőpontja.⁴¹

Dél-Szudán, illetve Kenya viszonylatában a Turkana-tó északi részén, a hármas határnál fekvő Ilemi (Elemi)-háromszög érdemel említést. Itt még a vitatott térség pontos kiterjedése sem tisztázott, 10 000 és 14 000 km² között változik. A periferikus, félsivatagos terület sokáig csupán a környező népek átjáróháza és küzdőtere volt, messze a nagy központoktól, így a fővárosokat nem is nagyon érdekelte annak sorsa. A *de facto* kenyai ellenőrzés alatt álló Ilemi-háromszög értéke akkor növekedett meg, amikor Nairobi az amerikai Amoco vállalat bevonásával olaj után kezdett kutatni a régióban. A felek különféle, az 1900-as évek elejéről származó térképekkel, szerződésekkel igyekeztek igazolni jogukat a területre.⁴² Bár a legélesebb viták Kenya és Dél-Szudán között folynak, Etiópia is igényt tart Ilemi egy részére, különösen, hogy számos, a térségben élő nomád népcsoport használja a területet. Jó hír, hogy a felek alapvetően tárgyalások útján próbálják rendezni a kérdést, bár az eredetileg kitűzött 2017-es határidőre ez nem sikerült.⁴³

A dél-szudáni határ kapcsán külön ki kell emelnünk az etióp Gambela régiót, amely állandó konfliktusok színhelye. A probléma forrása az, hogy a határ mindkét oldalán ugyanazok az – egymással ellenséges viszonyt ápoló – nomád népcsoportok élnek, nuerek, luonuerek, murlék és anjuakok, akik évszázadok óta küzdenek egymással az erőforrásokért. A konfliktus dinamikáit és modern kori transzformációjukat remekül bemutatja Gatluak Ruon Jal professzor kötete, amely érzékelteti, miként feszül egymásnak a modern állam jogrendszere és a tradicionális válságkezelés – egyelőre inkább kölcsönösen gyengítve egymást.⁴⁴ Sajnos az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a harcok intenzitása alig változott – sőt a modern kézfegyverek terjedése, illetve a 2013-ban újult erővel fel lángoló dél-szudáni polgárháború csak rontott a helyzeten. A porózus határok megkönnyítik a fegyveresek mozgását, és az Etióp Nemzeti Védelmi Erők (Ethiopian National Defence Forces – ENDF) még legjobb szándékuk ellenére sem képesek teljesen lezárni a területet. A közelmúltban 2016 áprilisában került sor a legsúlyosabb incidensre, amikor

³⁷ Alakul az etióp–szudáni határvita megoldása, csak ez sokaknak nem tetszik, 2016.

³⁸ Lásd: Régi Tamás *The problem of symbols: language and tradition in Africa* című előadását a 2018. május 25-i 5th Pécs Africa Conference-en.

³⁹ Sudanese Farmers Angry at Ethiopian Land Grab, 2017.

⁴⁰ Ethiopia-Sudan border development conference kicks off on Thursday, 2017.

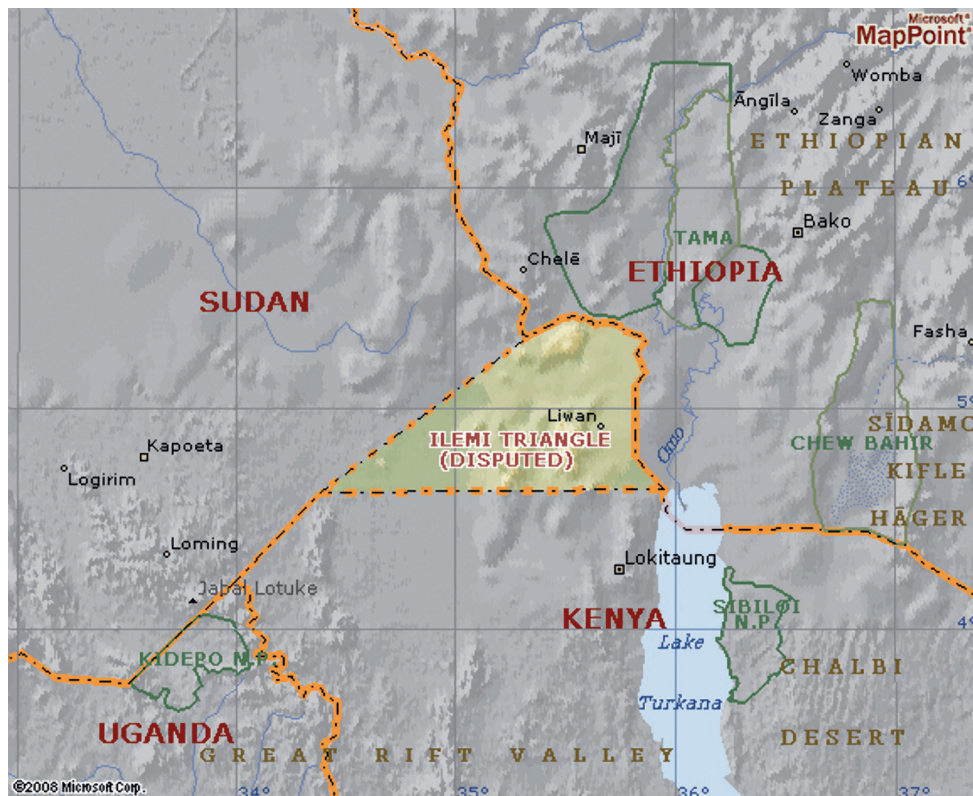
⁴¹ ISSP-Sahan: Al-Shabaab as a Transnational Threat. 2016. 03. *IGAD SSP – Sahan Foundation*. Elérhető: www.igadssp.org/index.php/documentation/igad-report-al-shabaab-as-a-transnational-security-threat/download (A letöltés ideje: 2018. 01. 23.)

⁴² MBURU 2003.

⁴³ Kenya, Ethiopia, South Sudan in Talks Over Disputed Land, 2016.

⁴⁴ GATLUAK 2015.

a Dél-Szudánból áttörő murle milíciák tizenhárom anjuak és nuer falvat dúltak fel, megölve kétszáz embert, illetve elrabolva 150 gyereket és 2000 szarvasmarhát. Az ENDF harci helikopterek is bevetett az elrabolt gyerekek kiszabadítására, akik zömét a hadsereg közleménye szerint sikerült is megtalálniuk⁴⁵ – ennek igazságtartalma azonban nem ellenőrizhető. A szerzőnek Gatluak professzorral folytatott interjújából kiderült, hogy az elrabolt gyerekekkel az esetek zömében ugyanaz történik, mint akár kétszáz évvel ezelőtt: kényszerházasságba vetik őket, ágyasok lesznek, gyerekkatonák – vagy egyszerűen eladják őket rabszolgának.⁴⁶

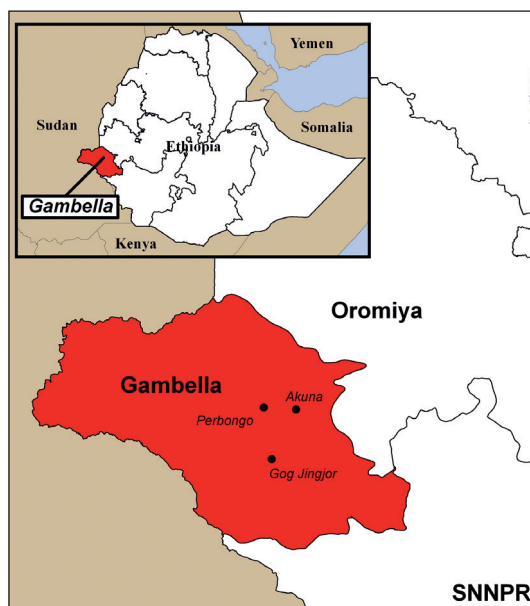
1. ábra

Az Ilemi-háromszög

Forrás: www.eyeradio.org/kenya-encroaches-south-sudan-territory/ (A letöltés ideje: 2018. 01. 22.)

⁴⁵ Ethiopian children freed from South Sudan militia reach over 80, 2016.

⁴⁶ Interjú Gatluak Ruon Jal professzorral, Addisz-Abeba, 2017. április.

2. ábra
Gambela régió

Forrás: www.aas.org/content/documentation-villagization-gambella-region-ethiopia
(A letöltés ideje: 2018. 01. 22.)

Ami Kenyát illeti, a két ország 1970-ben szerződésben rögzítette közös határait. 2012-ben egy közös határbejárás kezdődött, amelynek célja, hogy megvizsgálja az 1000 kilométeres vonalat (például pótolja az elpusztult határköveket), és korrigálja a talajerózió, illetve a Nagy-hasadékvolgy földmozgása következtében történt változásokat.⁴⁷ Vagyis ezen esetben tényleg egy modern értelemben is kijelölt és elfogadott határról beszélhetünk. A közös bizottság munkája azonban meglehetősen vontatottan halad: 2016 végéig mindössze 43 kilométernyi határszakaszt sikerült felülvizsgálniuk.⁴⁸ A lassú haladásban nagy szerepe van a 2015-ös határvillongásnak, illetve egyéb transznacionális ügyeknek, mint az illegális kereskedelem vagy a különféle fegyveres milíciák mozgása a területen, amelyek jóval nagyobb hangsúllyal esnek latba, mint a határkövek pontos elhelyezkedése.

A határszakaszon a legsúlyosabb incidensre 2015 novemberében került sor, amikor a kenyai területre átlépő etióp biztonsági erők megölték három kenyai rendőrt, és megsemmisítették járművüket. Az etióp magyarázat szerint erőik az Oromo Felszabadítási Front (Oromo Liberation Front – OLF) fegyvereseit üldözték, és tévedésből nyitottak tüzet a kenyaiakra. A kenyai Marsabit megye körzeti biztosa, Moffat Kangi szerint kilenc hónapon belül ez volt az ötödik eset, hogy az etióp erők átlépték a határt, és megsértették Kenya

⁴⁷ Ethio-Kenya border review starts in July, 2012.

⁴⁸ Kenya and Ethiopia out to tighten border security, 2016.

szuverenitását.⁴⁹ Az összetűzés ismét felhívta a figyelmet a központok által elhanyagolt határvidékekre: 2015. december elején ezért az akkori etióp miniszterelnök, Hailemariam Deszaleny és a kenyai elnök, Uhuru Kenyatta a két külügyminiszter társaságában Marsabit legnagyobb városában, Moyalében találkoztak (amelyet paradox módon kettéoszt a határ), hogy aláírják a térség fejlesztését támogatni hivatott, 200 millió dolláros keretű programot. A projekt ernyője alatt sor kerül majd egy kereskedelmi és befektetési központ kialakítására, illetve a közúthálózat fejlesztésére. Mindezekre égető szükség van: a 134 000 lakosú városban tíz emberből nyolc a szegénységi küszöb alatt él.⁵⁰ A feszültség kézzel tapintható az egyes etnikai csoportok – oromók, szomálik, boranák, garrék – között, ami először 2012-ben az etióp részen, majd 2013-ban a kenyain kulminálódott fegyveres összecsapássá. A harcokban több tucat ember vesztette életét, több falvat is felgyújtottak, és mintegy 70 000 ember hagyta el ideiglenesen lakóhelyét.⁵¹ Legális megélhetés híján a térség az ember-, drog- és fegyvercsempészet központja, nem beszélve a „legális” árucikkek – marha, cukor – vámok nélküli kereskedelméről. A városban terjednek a radikális tanok, az as-Sabáb rendszeresen próbál ott harcosokat toborozni.⁵² Sőt egyes információk szerint a város regionális viszonylatban is meghatározó marhakereskedelmének megadóztatása a dzsihádisták szervezet egyik fontos bevételi forrása.⁵³ 2018 tavaszán aztán újabb összecsapások törtek ki Moyale etióp oldalán, először márciusban, majd májusban. A részben etnikai jellegű villongásokban több tucat ember vesztette életét, és tízezrek menekültek át Kenyába,⁵⁴ ami jelzi a régió elhúzódó válságát.

Mindezeket figyelembe véve nem véletlen, hogy a térség államai számára egyre fontosabb a határtérség biztonsága, illetve a különféle transznacionális kihívások, fenyegetések elleni közös fellépés. Az elmúlt években – elsősorban a Kormányközi Fejlesztési Hatóság (Intergovernmental Authority on Development – IGAD) keretében – egyre több közös kezdeményezés lát napvilágot olyan problémák kapcsán, mint az illegális migráció vagy a radikalizmus terjedése. Ezen területeken komoly kutatások zajlanak az IGAD SSP (ISSP – IGAD Security Sector Program – IGAD Biztonsági Szektor Program) részéről, amelyek fókuszában a terrorizmusellenes fellépés, a tengeri útvonalak biztonságának növelése, a szervezett bűnözés elleni fellépés és a képességnövelés-intézményépítés áll.⁵⁵ Bár a kezdeményezések zöme még gyerekcipőben jár, az elvi felismerés, illetve az erőfeszítések a közös fellépésre mindenképp előremutató eredmények. Így van rá esély, hogy a határtérség nem csupán a problémák, hanem egyre inkább a lehetőségek és a közös kereskedelem régiója lesz.

⁴⁹ Ethiopia risks diplomatic row after its soldiers enter Kenya and kill local police officers, 2015.

⁵⁰ Can Kenya and Ethiopia turn conflict into prosperity? 2015.

⁵¹ Can Kenya and Ethiopia turn conflict into prosperity? 2015.

⁵² Police arrest suspected Shabaab recruit in Moyale, 2015.

⁵³ Interjú egy olasz NGO munkatársával, Róma, 2013. november.

⁵⁴ Ethiopia: Several people feared dead in renewed clashes in Moyale town, 2018.

⁵⁵ Lásd: *IGAD Security Sector Program (ISSP)*. Elérhető: <http://igadssp.org/> (A letöltés ideje: 2018. 01. 22.)

A földrajzi elhelyezkedés geostratégiai következményei

A határok kérdésén túl nagy jelentőséggel bír Etiópia tágabb értelemben vett földrajzi elhelyezkedése, amely számos tényező mellett alapvetően határozza meg az ország kül- és biztonságpolitikáját. Egyrészt a komoly történelmi múlttal és erős keresztény hagyományokkal rendelkező etióp állam kegyeiért az elmúlt évszázadokban folytonos versengés zajlott az európai nagyhatalmak részéről. De a térség ezt megelőzően is megjelent a különféle népek történetében (még ha azok valószínűleg nem is a mai Etiópiára és népeire vonatkoztak), gondoljunk csak a bibliai utalásokra (Sába királynője, különféle „etióp” hivatalnokok felbukkanása a Szentírásban) vagy Hatsepszut fáraónőnek a távoli Puntba indított kereskedelmi missziójára, amely térség a legtöbb történész szerint valahol az eritreai–dzsibuti–szomáli partvidéken terült el.⁵⁶ A mitikus – és tévesen elnevezett – „János pap országa” hosszú évszázadokon keresztül foglalkoztatta az európaiak fantáziáját. Ráadásul mindennek gyakorlati alapjai is voltak. Ahogy Fage hangsúlyozza „Nyugat-Európában sohasem sülydett a teljes feledés homályába az a mítosz, amely szerint Etiópiában keresztény király uralkodik, s hogy hasznos lehetne felvenni a kapcsolatot ezzel a keresztény állammal”.⁵⁷ Ebben az sem gátolta őket, hogy a különféle téves fordítások és szándékos manipulációk miatt a középkor zömében azt hitték, Etiópia nem is Afrikában, hanem Ázsiában van – hiszen mindenképpen tőlük keletre keresték, ezért is tartotta magát a „János pap, India ura” elnevezés. Ugyanakkor „az etiópoknak, ha új vezetőt akartak egyházuk élére, minden alkalommal követséget kellett küldeniük az Alexandriában székelő kopt pártiárkához. Ez, valamint az a tény, hogy a[z etióp – M. V.] kopt egyháznak működött egy kolostora Jeruzsálemben, azt jelentette, hogy az Etiópiával fenntartott kapcsolatok soha nem szűntek meg teljesen.”⁵⁸ Ennek köszönhetően a 14. századtól időről időre sor került a felek közti kapcsolatfelvételre, amely a 16. században a portugál segédcapatok megjelenésében csúcsosodott ki, a betörő szomálik és arabok elleni küzdelemben. Mindezek ellenére a térség az ismert világ periferiáján maradt, az európai felfedezők figyelmét – valószínűleg a Magasföld lakóinak szerencséjére – lekötötte a mesés Újvilág és Ázsia meghódítása, illetve az egymással való civakodás.

Ez a helyzet a Szezei-csatorna 1869-es megnyitásával változott meg, amely az Ádeni-öblöt és a Vörös-tengert – az India felé vezető hajóút jelentős lerövidítésével – ismét bekapcsolta a világkereskedelembé és a kapitalista világrendszerbe. Abesszínia három okból került el a gyarmati sorsot: egyrészt – megint csak földrajzi elhelyezkedése okán – a versengő nagyhatalmak ütközőzónájában helyezkedett el, amelyek végül úgy döntöttek, meghagyják függetlenségét. Ennek volt köszönhető az is, hogy az ország meghódításával próbálkozó olasz hadsereg a különféle európai államok „tanácsadói” által kiképzett, jól felszerelt és vezetett etióp erőkbe ütközött a 19. század végén. A második elemet a Magasföld későbbiekben tárgyalt tagoltsága jelentette, amely megkönnyítette a védelmi harcokat. Harmadrészt pedig – a szubszaharai Afrika más térségeivel ellentétben – Abesszínia jól szervezett állama érdemi ellenállást tudott kifejtetni a betolakodókkal szemben. Etiópia geostratégiai jelentősége jól megmutatkozott a hidegháború alatt is, amikor Moszkva és Washington elszánt küzdelmet folytatott először Hailé Szelasszié,

⁵⁶ KÁKOSY 2002, 135.

⁵⁷ FAGE–TORDOFF 2004, 189.

⁵⁸ FAGE–TORDOFF 2004, 189.

majd Mengisztu kegyeiért – váltakozó sikerrel. Nem véletlen, hogy az etiópok mindmáig előszeretettel hívják országukat „Afrika kapujának”, amely – figyelembe véve az ország politikai súlyát – bír némi alappal (gondoljunk csak az Afrikai Unió itt található központjára). A Magasföld valóban kontinensek és régiók – Észak-Afrika, Ázsia, a szubszaharai Afrika, az arab világ és a kereszténység, a Vörös-tenger és az Indiai-óceán – metszéspontjában fekszik, népek, vallások és kultúrák találkozásánál.

Szintén nagyban köszönhető a földrajzi elhelyezkedésnek, hogy az ország az iszlám és a kereszténység – valamint jóval kisebb mértékben a judaizmus – kelet-afrikai találkozásának, együttélésének, esetenként pedig konfrontációjának is a színhelye. A közel kétezer éves – sőt a hagyomány szerint egészen Salamon izraeli királyig és Sába hercegnőjéig visszavezethető⁵⁹ – ortodox keresztény kultúra mindvégig szerves elemét és identitásalkotó tényezőjét képezte a különféle etióp államalakulatoknak, miközben az egyes feltételezések szerint már a Próféta életében megjelenő muszlim térítők az Etióp-magasföld keleti nyúlványainál Harar városát – ahogy a térség első kutatója, a brit Richard Burton írta – „Kelet-Afrika Timbuktuja” tették.⁶⁰ Az iszlám és a kereszténység másfélezer éves együttélése során többnyire békésen megfert egymás mellett Afrika szarván. Ugyanakkor esetenként a két vallás fegyveres összeütközésére is sor került, először a 15–16. században. A 19. század során aztán a szudáni Muhammad Ahmad al-Mahdi lázadása vezetett fegyveres összeütközéshez. Az erőszak a 20. század elején is fellángolt, amikor a szomáli Szajjíd Muhammad Haszan, a „Dervis”, miután megjárta a mekkai zarándoklatot, radikális tanokat magával hozva két évtizednyi pusztító öldöklésbe taszította Brit Szomáliföldet és a Haúd jó részét.⁶¹ A két világvallás közti harc az évszázad végén lángolt fel ismét, amikor az Arab-félszigetről kisugárzó radikális szalafita tanok képviselői – kihasználva a kaotikus helyzetet – megvetették a lábukat az egyébként a mérsékelt szúfi irányzatot követő szomáli társadalomban. Bár a szélsőségesek erőfeszítései az elmúlt két évtizedben elsősorban a mérsékelt szomálik ellenállásának letörését és helyi bázisuk megerősítését célozták, támadásaik elérték a környező államokat is, Dzsiszibutit, Kenyát, Ugandát, Tanzániát és Etiópiát.⁶² Bár Addisz-Abeba mind ez idáig – az egyre rosszabb helyzetben levő Nairobival ellentétben – jelentős muszlim, sőt szomáli lakossága dacára is sikerrel fékezte meg a szalafita tanok etiópiai térnyerését, ehhez aktívan bele kellett avatkoznia a szomáliai belpolitikába, és komoly katonai támogatást kellett nyújtania az as-Sabáb elleni harchoz – szomáli területen, amit a későbbiekben majd részletesen is vizsgálunk.⁶³ A két világvallás együttélését nem könnyíti meg, hogy Etiópia számára a kereszténység nem csupán kulturális és vallási ügy, hanem egészen a legutóbbi időkig a nemzeti identitás és a politikai egység egyik fő kötőeleme. Az Etióp-magasföld földrajzilag széttagolt, etnikailag és életmódjukban is heterogén csoportjai számára a kereszténység és az ortodox egyház biztosította azt az egységesítő erőt, amelyet időről időre – legutóbb a 19. század végén – felhasználva a különféle helyi hatalmi központok képesek voltak egységes birodalomba szervezni a térség népeit, megalkotva és fenntartva ezzel a kontinens

⁵⁹ MARCUS 2002, 17–18.

⁶⁰ LEWIS 2002, xxiv.

⁶¹ LEWIS 2002, 65–69.

⁶² ISSP-Sahan: Al-Shabaab as a Transnational Threat. 2016. 03. *IGAD SSP – Sahan Foundation*. Elérhető: www.igadssp.org/index.php/documentation/igad-report-al-shabaab-as-a-transnational-security-threat/download (A letöltés ideje: 2018. 01. 23.)

⁶³ MARSAI 2017.

egyik leggazdagabb és legrégebb civilizációját.⁶⁴ Mindez ugyanakkor nem mehetett végbe másként, mint a periférikus helyzetbe szorult nomád, félnomád népek – és vallásuk, az iszlám – marginalizációjával. Összességében mégis azt mondhatjuk, hogy a két nagy monoteista vallás alapvetően jól megfér egymással az országban.

Etiópiának azonban nem csupán kelet, hanem nyugat felé is komoly kihívásokkal kell megbirkóznia, nevezetesen az Észak- és Dél-Szudán közti fél évszázados viszályal, amely a 2011-es kettéválás után is legfeljebb csak mérséklődött, de nem szűnt meg. A déli államalakulat ráadásul a 2013 decemberében kirobbant újabb polgárháború nyomán teljes káoszba sülyedt, amiből az elmúlt időszak sem hozott kiutat. Az Addisz-Abeba előtt tornyosuló kihívást jól szemlélteti, hogy két szomszédja, Dél-Szudán és Szomália az első, illetve a második helyet foglalja el a 2014-es *Fragile States Indexen*, és többi szomszédja (Szudán: 5.; Eritrea: 23.; Dzsibuti: 45.; Kenya: 18.) is előkelő helyen szerepel a listán (Etiópia a 19., Nigerrel holtversenyben).⁶⁵ Mivel a felsorolt államok Dzsibuti kivételével mind a *riasztó* kategóriába tartoznak, nem véletlen, hogy egyes szerzők Kelet-Afrika kapcsán nem pusztán bukott államokról, hanem bukott régiókról beszélnek, amelynek országai egymást hátráltatják és húzzák vissza a stabilizáció útján.⁶⁶ Ugyanakkor ezt a képet érdemes árnyalni, hiszen *óriási* különbség van az egyes szereplők helyzetében. Etiópia sokkal inkább a stabilitás letéteményese a kelet-afrikai regionális biztonsági protokomplexumban, ahol egyfajta szigetelőállam szerepét tölti be a két nagy regionális tűzfészek, Szomália és Dél-Szudán⁶⁷ között. Addisz-Abeba katonai ereje és politikai befolyása az elmúlt években – leszámítva néhány balul sikerült kísérletet, mint a 2006-os szomáliai beavatkozás – képes volt korlátozni az egyes helyi válságok regionális hatását, és megakadályozni azok továbbgyűrűzését más államokra. Sőt Etiópia mindkét válság kezelésében aktív szerepet játszik, és összességében tízezres nagyságrendben vesz részt kelet-afrikai békefenntartó és -kikényszerítő műveletekben – nem beszélve a masszív diplomáciai erőfeszítésekről.

Bár a későbbiekben erről is részletesen szólunk majd, a földrajzi elhelyezkedés kapcsán elengedhetetlen megemlíteni, hogy Etiópiában található a Kék-Nílus forrása. A Kék-Nílus a folyó teljes vízhozamának 56%-át (a szintén Etiópiában eredő Atbara folyóval együtt közel 90%-át) adja. Így bár a Nílus vízgyűjtő területén tizenegy ország osztozik, a folyó vízkészleteinek megoszlása körüli viták két legfontosabb szereplője valójában Kairó és Addisz-Abeba. Bár Egyiptom meglehetősen rugalmatlan álláspontot képvisel a Kék-Nílus vízhozam-felhasználásának kérdésében (erősen ellenzi például a tervezett Nagy Etióp Újjászületés Gát megépítését), az ütkártyák földrajzi okokból Etiópia kezében vannak. A két ország ráadásul nem határos egymással, így az elhangzott egyiptomi fenyegetések életét az építkezéssel kapcsolatban jelentősen csorbítja a katonai beavatkozás megvalósíthatóságának problematikus mivolta.⁶⁸

Bár Afrika szarvát a külső percepció leginkább a szubszaharai térséghez, kisebb részben pedig Észak-Afrikához (Egyiptom) köti, a közel-keleti hatások továbbra is

⁶⁴ MARCUS 2002, 25.

⁶⁵ Found for Peace: Fragile States Index 2014. Elérhető: <http://library.fundforpeace.org/fsi14> (A letöltés ideje: 2014. 10. 14.)

⁶⁶ HALDEN 2010, 519–545.

⁶⁷ A Szudán kifejezést mint régiót a Malitól az Etióp-magasföld nyugati pereméig terjedő fás, füves, a Száhelnél nedvesebb éghajlatú területre értjük, amelyet a Kameruni-fennsík oszt keleti és nyugati részre.

⁶⁸ Egypt warns Ethiopia over Nile dam, 2013.

meghatározóak. Ez nem csupán a szalafita eszmék már említett térségbeli exportjában nyilvánul meg: erők a gazdasági kapcsolatok, és ami újdonság, egyre intenzívebb a politikai-geopolitikai versengés. A 2017-ben kulminálódó katari válság árnyéka, amely egyik oldalon a Muszlim Testvérekhez közel álló kormányokat – Katar, Törökország –, a másikon annak ellenzőit – Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek (EAE), Egyiptom – gyűjtötte össze, a tágabb térségre is rávetült. Ennek leglátványosabb eleme az a geostratégiai versenyfutás, amely a régió értékes – vagy annak vélt – területeinek megszerzéséért folyik. Szomália kapcsán ez lényegében mindig tetten érhető volt, de a török fél 2011-es hangsúlyos megjelenésével, majd a katari kormányzatnak a 2012-es választásokban játszott szerepével vált egyértelművé.⁶⁹ A Muszlim Testvérekhez köthető csoportok ellensúlyozása különösen 2013 után, az egyiptomi hatalmváltást követően vált fontossá Szaúd-Arábia és az Emírségek számára, és ennek érdekében a színtalpak mögött komoly politikai küzdelem indult meg. Miután Mogadishu és az ahhoz köthető politikai elit jórészt továbbra is török–katari befolyás alatt áll, Rijád és Abu-Dzabi a különféle szomáli szövetségi államokban, illetve a szakadár Szomáliföldön igyekezett teret nyerni. Mindezt olyan sikerrel tették, hogy miközben a Szomáli Szövetségi Kormány továbbra is semleges álláspontot képvisel a katari válságban, addig több szövetségi állam is bejelentette a szaúdi blokk támogatását.⁷⁰ Szomáliföld szintén elkötelezte magát az Emírségek mellett: az ország szerződést kötött a Dubai Port World vállalattal, amelynek értelmében 442 millió dollárért 30 évre átadta Berbera kikötőjének üzemeltetését a vállalatnak. Emellett Abu-Dzabi egy katonai bázis építésére is szerződést kötött Hargézával, valamint az Etiópiából Berberába vezető utak, illetve a helyi repülőtér felújítására is, további 250 millió USD értékben.⁷¹ A Katar-ellenes koalíció ráadásul a folyamatban levő jemeni háborút is kihasználja pozíciói megerősítésére: az ottani proxyháború remek lehetőség volt csapatok és bázisok telepítésére a térségbe, például Aszabba.

A fentebbi, vázlatosan bemutatott folyamatok három szempontból is súlyosan érintik Etiópiát. Egyrészt azzal, hogy Berbera az Emírségek ellenőrzése alá került, Abu-Dzabi részben képessé vált az etióp külkereskedelem ellenőrzésére, hiszen Addisz-Abeba számára Dzsibuti mellett ez a fő kijutási útvonal a világpiacra. Az EAE szándékai egyelőre kooperatívok, ami megmutatkozik az Etiópia felé tervezett kereskedelmi folyosóban, de nem lehet kétségünk afelől, hogy ez szükség esetén egyben a politikai nyomásgyakorlás eszközévé is válhat.

A második szempont az, hogy a térségben folyó külső hatalmi vetélkedés sokkal inkább aláássa, mintsem erősíti az eleve törékeny régió stabilitását. Jemenben már egyértelműen zajlik egy helyettesítőkkal vívott, a külvilág által érdektelenséggel szemlélt háború, amelynek hatásai menekültekben, a dzsihadista harcosok vagy a fegyverek szabad áramlásában Afrikában is érzékelhetők. Ráadásul nehéz pontosan megítélni, a felek meddig hajlandóak elmenni annak érdekében, hogy ellenfeleik pozícióit gyengítsék. A 2017. októberi merénylet Mogadishu Zoobe kereszteződésében, amely több mint 500 halálos áldozatot követelt, állítólag a törökök által üzemeltetett katonai kiképzőbázist akarta elpusztítani,

⁶⁹ Lásd minderről: Qatar's influence in Somalia edges out traditional Arab power-house Egypt, 2013; WASUGE 2016.

⁷⁰ Somalia calls regions to order for breaching state's neutrality in Gulf crisis, 2017.

⁷¹ MAHMOOD–FARAH 2017.

csak az egy tonnányi robbanószerrel megrakott teherautó fennakadt egy ellenőrzőponton.⁷² Tekintettel arra, hogy rendszeresen jelennek meg hírek arról, hogy egyes szaúd-arábiai csoportok pénzügyileg támogatják a somáli dzsihádistákat,⁷³ illetve arra, hogy diplomáciai körökben erről tényként beszélnek,⁷⁴ felmerül a kérdés, hogy a török bázis elleni támadás ötletének forrása nem mutatott-e túl Szomálián. Egyes szakértők egyenesen egy jemenihez hasonló proxyháború kirobbanásától tartanak a térségben.⁷⁵ Mindez tovább hátráltatja a somáliai stabilitást és békét, ami azt jelenti, Etiópiának hosszú távon is egy elhúzódó válsaggal kell számolnia keleti szomszédjánál. Mindez a Szomáliába telepített etióp erők nagyságát figyelembe véve komoly erőforrásokat von el más területektől.

Az Afrika szarván folyó geopolitikai vetélkedés harmadik – és Addisz-Abeba számára talán legaggasztóbb – eleme, hogy ugrásszerűen megnövekedett a térségben állomásozó külső katonai erők, illetve az azokat ellátó bázisok száma. Az Egyesült Arab Emírségek és Törökország kapcsán már említettük a somáliai bázisépítési „lázat”. Etiópiára ez azért aggasztó, mert a Jemenben folyó koalíciós műveletek örve alatt jelentős arab erők érkeztek eritreai bázisokra. 2018. január elején felröppent a hír, miszerint egyiptomi csapatok is települtek az országba. Bár Aszmara ezt tagadta, és egyes portálok hamisnak tartották az értesülést,⁷⁶ az elvi lehetőség ott lebeg Addisz-Abeba szeme előtt. Márpedig egy Eritrea területén kialakított katonai bázis Kairó számára sok fejtörést – leginkább a távolság áthidalását egy katonai művelethez – megoldana, amennyiben például a Nagy Etióp Újjászületés Gát elleni katonai akción gondolkodna.

A földrajzi elhelyezkedés kapcsán még egy kulturális érdekességet érdemes kiemelni: nevezetesen, hogy az etiópok – amharák, tigrinyák – nem tekintik magukat tipikus szubszaharai népeknek. Bár a különféle etióp delegációk a nemzetközi fórumokon rendszeresen nyilatkoznak a kontinens nevében, a Magasföld különállásának, egyediségének tudata – narratívája – nagyon erős a helyi népek között, és meg-megjelenik a szakirodalomban is.⁷⁷ Ez kétségtelenül szoros összefüggésben van a fejlett abesszin civilizációval, illetve történeti örökségével, amely bizonyos lenézéssel szemlélte az őt körülvevő, írásbeliség és gyakran szervezett államalakulat nélküli nomád népeket.

Etiópia domborzata és éghajlata

Az Etióp-magasföldön elhelyezkedő ország domborzatában a magas hegyvidékek, a folyók által kialakított mély völgyek, illetve a lankásabb, termékeny fennsíkok váltják egymást. Az ország közepén, északkelet–délnyugat irányban húzódik a Közel-Kelettől a mozambiki határig nyúló, 6000 kilométer hosszúságú Nagy-hasadékvölgy (*Great Rift Valley*) középső vonulata, amelynek mentén Etiópia legmagasabb hegyvidékeit találjuk. A hasadéknál az ázsiai és afrikai lemezek távolodása folyamatos (ennek eredménye a Vörös-tenger,

⁷² Mogadishu bombing: Turkish base was the ‘intended target’, 2017.

⁷³ KAMBERE é. n.

⁷⁴ Interjúk diplomatákkal, Nairobi, 2012. január–február; 2014. január–február; 2015. október; 2017. január; Addisz-Abeba, 2016. január–február; 2017. április–május.

⁷⁵ Interjú a római Institute for Global Studies egyik munkatársával, Róma, 2017. szeptember.

⁷⁶ Who’s Behind the Claim that Egypt Has Troops in Eritrea? 2018.

⁷⁷ CLAPHAM 2017, 1–6.

és pármillió év múlva Kelet-Afrika is nagy valószínűség szerint le fog válni a kontinensről), így a térségre jellemző az intenzív vulkanikus tevékenység, amely olyan hegyek kialakulásához vezetett, mint Afrika legmagasabb csúcsa, a Kilimandzsáró, vagy a Kenya-hegy és a Karisimbi. A Nagy-hasadék völgynek az eritreai és dzsibuti határhoz közel eső részén, Afar régióban fekszik az ország legmélyebb pontja, a Danakil-mélyföld (vagy az itt élő népcsoport után Afar-mélyföld), amely a 100 000 km² kiterjedésű, Etiópia északkeleti részétől a Vörös-tengerig nyúló Danakil-sivatag része. A három tektonikus lemez találkozásánál kialakult, forró, sivatagos, száz méterrel a tengerszint alatt található terület Földünk egyik legmostohább, legszárazabb és az éves középhőmérséklet alapján legforróbb része. A területen vándorló afar törzsek leginkább sóbányászatból élnek.⁷⁸ Évszázadokon keresztül ez számított a terület legfőbb kincsének, és az afar karavánok nem csupán az Etióp-magasföldre, de egészen Szudánig szállították. A só a térségben nem csupán élelmiszerként, de egészen a legutóbbi időkig fizetőeszközként is szolgált: a téglalap alakú, fél kilogrammos tömböt, az *amoleh-t* a térség legstabilabb valutájaként tartották számon, amely megbízhatóbb volt, mint a területre érkező számtalan különféle – arab, perzsa, európai – pénzérme, amelyek árfolyama folyamatosan ingadozott nemesfémtartalmuk kiszámíthatatlansága miatt.⁷⁹ Nem véletlen, hogy az afarok monopolizálták a kereskedelmét, és máig nem szívesen engednek más népcsoportokat a bányák közelébe. Más kérdés, hogy a kívülről érkezők nem is nagyon tudják hosszú ideig elviselni a Danakil-sivatag éghajlatát: ahogy az etióp történelem nagy krónikása, Harold Marcus írja könyvében, a középkori kereskedők alig néhány napot viseltek el az afarok földjén, aztán igyekeztek minél előbb visszatérni hús magasföldi otthonaikba.⁸⁰ A sós, csupasz, vad táj a maga képére formálta lakóit is, akik egymással és az idelátogatókkal is folyamatos harcban állnak: a területre számos fegyveres csoport húzódott vissza, a régió függetlenségéért küzdő Afar Forradalmi Demokratikus Egységfronttól kezdve a közönséges bűnözői bandákig. A határ persze gyakran elmosódik az egyes formációk között – a nomád afarok közt igazából minden férfi harcos is egyben, és még pár évtizeddel korábban is komoly presztízskérdésnek számított, hogy ki hány emberrel végzett már életében. A térségbe látogató turisták elfogása pedig a váltásdíjfizetés miatt jövedelmező üzletág.⁸¹ Mindez rendkívül kockázatosá teszi a földtanilag egyébként egyedülálló térség vizsgálatát, ahol több aktív vulkán is található. Közülük az Erta Ale egyike bolygónk folyamatosan működő felszíni tűzhányóinak, egy hatalmas lávatóval. 2012-ben az ide vezetett expedíció során egy máig nem azonosított fegyveres csoport rajtaütésekor veszítette életét Fábián Tamás, a Szegedi Tudományegyetem munkatársa, és a vele utazó Szabad Gábor. A merénylők két német és egy osztrák turistával is végeztek, többeket pedig túszul ejtettek.⁸²

Annak ellenére, hogy Afar mostoha viszonyokat biztosít az élőlények számára, itt találták meg az egyik leghíresebb, az *Australopithecus afarensis* fajához tartozó előembermaradványt, a 3,2 millió éves, Lucy névre keresztelt csontvázat, amely ma az addisz-abebai Nemzeti Múzeumban tekinthető meg. A lelet legnagyobb értékét az adja, hogy a teljes

⁷⁸ Danakil Depression. Elérhető: www.insideethiopiatur.com/danakil-depression (A letöltés ideje: 2014. 10. 14.)

⁷⁹ MARCUS 2002, 54.

⁸⁰ MARCUS 2002, 54.

⁸¹ Africa's Danakil Desert. Elérhető: <http://ngm.nationalgeographic.com/2005/10/danakil-desert/morell-text> (A letöltés ideje: 2014. 10. 14.)

⁸² Egyetemi csoport az etióp támadás áldozata, 2012.

csontváz körülbelül 40%-a előkerült, amivel Lucy számít a „legteljesebb” előemberleletnek. Szintén Afarban találták meg Selam megkövesedett maradványait, amelyek a becslések szerint majd 100 000 évvel idősebbek Lucynél – igaz, Selam csontváza jóval töredékesebb.

A Nagy-hasadékvölgytől nyugatra húzódó magasföld északi határa párhuzamosan fut a Vörös-tenger partvidékével, majd a keleti hosszúság 40°-a mentén szinte nyílegyenesen fordul dél felé. Az esetenként 4000 méteres hegyláncokat 600 kilométer után az Addisz-Abebatól nyugatra eredő, lefolyástalan vízgyűjtő területű Avas (Havas) folyó töri meg. Itt a hegyláncok délnyugati irányba folytatódnak, míg a Nagy-hasadékvölgy túloldalának vonulata, az Ahmar-hegység északkelet, Dire Dava és Harar felé haladva éri el az Ádeni-öblöt. 2–3000 méteres csúcsaival, nehezen járható hágóival a hegyvonulat évszázadokon át az Etióp-magasföld fontos természetes védőbástyájaként szolgált a keletről és délről érkező nomádok – elsősorban a szomálik és oromók – támadásával szemben. A sziklafalon átvezető útvonal – a jelenlegi 4-es számú főút – Hararon áthaladva a Madra-szoroson keresztül éri el Dzsidsziga városát,⁸³ ahol már a szomáli klánok birodalma, Ogaden, északabbra pedig a Haúd kezdődik. Az 1977–78-as háborúban súlyos harcok folytak a szoros ellenőrzéséért, amelyet a szovjet–kubai alakulatok egy nagyszabású légideszant-hadművelet keretében foglaltak vissza.⁸⁴ Az ogadeni fennsík – vagy ahogy a szomálik előszeretettel nevezik, Nyugat-Szomália – Dzsidsziganál még mintegy 1500 méteres tengerszint feletti magasságban terül el a hegyek lábánál, míg folyamatosan lejtve el nem éri a Shabelle folyó termékeny völgyét, ahol átlagmagassága alig 300 méterre esik vissza. A 240 000 négyzetkilométernyi terület nyugati részén még szavannai éghajlat uralkodik, kelet felé haladva azonban ezt a csökkenő csapadék miatt egyre inkább félsivatagos területek váltják fel.⁸⁵ Ogaden és a Haúd mind földrajzilag, mind az éghajlat, mind a lakosság életmódja szempontjából jelentősen különbözik a Magasföld viszonyaitól. A terület – szemben a zömében csapadékos magasföldekkel – csak kevés esőt kap, és jóval melegebb átlaghőmérsékletű, ezért a földművelés csak a kevés állandó vízfolyás mentén lehetséges. Így a lakosság zömében nomád pásztorkodásból él. Mindezek a tényezők hozzájárultak ahhoz, hogy a terület csak a kései abesszin expanziók során, a 19. század végén lett az Etióp Birodalom része.

Az Avas folyótól délre, Ogadentól délnyugatra, Oromia régióban húzódik az ország egyik legmagasabb vidéke, a Bale-hegység. Itt található az ország második legmagasabb csúcsa, a 4389 méteres Tullu Dimtu, illetve a 4307 méter magas Batu-hegy. A terület ad otthont Etiópia számos őshonos állatfajának, a híres etióp farkasnak (*Canis simensis*), leopárdoknak, valamint különféle antilopfajoknak, amelyek védelmét egy 2200 km² kiterjedésű nemzeti park hivatott biztosítani. A Bale-vidék három részre oszlik: az északi része fás-bokros fennsík; a középső a 4000 méter átlagmagasságú Sanetti-fennsík; a déli területeken pedig a Harena – Etiópia egyik utolsó érintetlen erdősége – fekszik, amely a természettudósok szerint még számos felfedezésre váró fajt rejt. A Bale-hegység már-már alpesi vidékeinek turisztikai vonzereje is jelentős, ám az elmaradott infrastruktúra hátráltatja ennek kiaknázását.

A Bale-hegységtől nyugat-északnyugat felé haladva a Nagy-hasadékvölgyben számos nagyobb kiterjedésű, esetenként lefolyástalan, sekély vizű tó található, mint Etiópia második

⁸³ Ahmar Mountains. Elérhető: <http://mapcarta.com/13008764> (A letöltés ideje: 2014. 10. 17.)

⁸⁴ KNA MSS/29/154 (Ethiopia–Somali Conflict), *The Guardian*, 1978. március 10. Levéltári forrás.

⁸⁵ GEBRE-MARIAM 2005.

legnagyobb tava, a Balaton méretű, vörös vizű Abaja (Abaya Hayk), az Addisz-Abebatól 100 kilométerre fekvő Ziváj vagy a Teleki Sámuel által feltérképezett, sós vizű Csu Bahir, amit a magyar felfedező Rudolf koronaherceg felesége után eredetileg Stefánia névre keresztelt.⁸⁶ A sort a nagyrészt Kenya területén található, de Etiópiába is átnyúló Turkana-tó zárja, amely a világ legnagyobb állandó sivatagi és legnagyobb lúgos vizű tava.⁸⁷

A hasadékvölgy tavaitól nyugatra folytatódnak az Etióp-magasföld vonulatai, amelyek az Ahmar-hegységhez hasonlóan fokozatosan süllyednek a dél-szudáni és szudáni határ felé. Ezek a hegyvonulatok, viszonylag bő vizű, védett fennsíkok rejtik az etióp – és sokak szerint több környező – nép őshazáját.⁸⁸ A terület középső részén fekszik Etiópia legnagyobb kiterjedésű tava, a Tana-tó, amely a környező források révén a Kék-Nílus bölcsője is. Ettől északra, az ősi Gondar városától kezdődően húzódik a Semien-hegység, ahol az ország legmagasabb csúcsai találhatók. Az elsőség egy kilenc csúcsból álló füzér legmagasabb pontjára, a 4550 méteres Rasz Dasenára, amely geez nyelven „fő őrt” jelent. Ez az egyetlen pontja az országnak, amelyet télen rendszeresen hó borít. A Rasz Dasent az olasz katonai térképek eredetileg 4620 méteresre mérték, majd a múlt század 70-es éveiben ezt 4533-ra korrigálták. A legfrissebb eredményt 2007-es olasz–francia GPS-es mérésekkel kalkulálták ki.⁸⁹ Mindez azért is tanulságos, mert jól bemutatja azokat a kihívásokat, amelyekkel az utazó ezeken a területeken szembesül. A hegységbe ellátogató kevés hegymászó is arról számol be, hogy nagyon nehezen állapítható meg, valójában melyik is a legmagasabb csúcs a vonulatban. A Rasz Dasen megmászása egyébként a kedvező éghajlat és terep miatt viszonylag egyszerű – a csúcs alatt alig néhány száz méterrel még pásztorfalvak találhatók. A helyiek egyébként nem szívesen merészkednek a láncolat közelébe, amelyen hitük szerint gonosz szellemek tanyáznak – ennek ellenére nehezen hihető, hogy a csúcstól először európai felfedezők mászták meg 1841-ben.⁹⁰

A Nagy-hasadékvölgy tavaitól északi irányban húzott tengely mentén találjuk az ősi abesszin civilizáció nagy államainak bölcsőjét – délről észak felé haladva Soát, Amharát, Gondart, Tigrajt, Vollót. Ezek a hatalmi központok határozták meg Etiópia történetének elmúlt kétezer évét, miközben hol egyikük, hol másikuk tett szert vezető szerepre.

Bár ma már nem Etiópia része, a közös történelem miatt itt érdemes említést tennünk Eritreáról is, ugyanis nagy valószínűség szerint részben itt terült el Akszum ősi országa, amely az ókori Egyiptommal tartott fenn virágzó külkereskedelmi kapcsolatokat. A térség fejlődését később az arabok, majd az Oszmán Birodalom térnyerése, majd az olasz megszállás állította az etiópokétól eltérő fejlődési pályára: bár a tengerpart mindig is élénk kereskedelmi kapcsolatokat ápol a Magasfölddel, annak uralkodói általában csak ideiglenesen tudták kiterjeszteni fennhatóságukat a központjaiktól távol eső, jól szervezett arab városokra – nem beszélve arról, hogy a belső területek királyainak erejét általában lekötötte a szomszédos hatalmi központok féken tartása.⁹¹

⁸⁶ SZABÓ 2001.

⁸⁷ Lake Turkana, 2014. Elérhető: www.feow.org/ecoregion_details.php?eco=530 (A letöltés ideje: 2014. 10. 17.)

⁸⁸ BRADBURY 2008, 9–10.

⁸⁹ Africa Ultra Prominences, 2012. Elérhető: <http://peaklist.org/WWlists/ultras/africa.html> (A letöltés ideje: 2014. 10. 17.)

⁹⁰ Ras Dashed Overview. Peakware.com 2014. Elérhető: www.peakware.com/peaks.html?pk=215 (A letöltés ideje: 2014. 10. 17.)

⁹¹ Lásd MARCUS 2002, 17–62.

Etiópia domborzatának nagy szerepe volt abban, hogy az ország – a kétes státuszú Libéria kivételével – a kontinens egyetlen olyan állama maradt, amely a rövid ideig tartó olasz megszállást leszámítva elkerülte a gyarmati sorsot. Addisz-Abeba nemcsak függetlenségét őrizte meg, de szomszédai – elsősorban a szomáli klánok – kárára maga is kivette részét a kolonizáció folyamatából, aminek terhes öröksége napjainkig hatással van az etióp–szomáli kapcsolatokra. Az abesszin uralkodók számára komoly előnyt jelentettek az Etióp-magasföld hegyláncai, valamint a Danakil-sivatag járhatatlan, forró tájai, amelyek egyrészt jelentősen akadályozták a hódítók behatolását a belső területekre, másrészt ideális terepet biztosítottak a gerilla-hadviselésnek, amelynek segítségével II. Menelik császár képes volt legyőzni a technikai fölényben levő olasz agresszorokat, és amely a 30-as években is komoly fejtörést okozott a római hadvezetésnek. Ugyanakkor az érem másik oldala azt mutatja, hogy a földrajzi viszonyok az etióp központi kormányzat számára is nehezen ellenőrizhetővé tették és teszik az országot. Ez jól megmutatkozott a hidegháborús konfliktusokban, az eritreai és tigráji gerillaháborúkban vagy az ogadeni szakadárak küzdelmében éppúgy, mint az 1998–2000-es etióp–eritreai háborúban. Bár a hadsereg és a biztonsági erők a közigazgatással karöltve – nem függetlenül a szeparatista szomáli szervezetek tevékenységétől és a szomszédos országban erősödő radikális iszlamista csoportoktól – sokat tettek azért, hogy a helyzet javuljon, Etiópiában még mindig találunk az államigazgatás által alig ellenőrzött térségeket. Addisz-Abeba dolgát – mint láttuk – az sem könnyíti meg, hogy zömében olyan, konfliktusokkal terhelt államok veszik körül, amelyek szinte semmiféle ellenőrzést sem gyakorolnak határaik fölött, így azokon szabad az átjárás.

Mindez jól mutatja, hogy a katonai műveletek során Etiópiában hangsúlyosan számolni kell a földrajzi tényezővel, az esetenként erősen szegdelt, sziklás tereppel, a keskeny hágókkal és szorosokkal, amelyek mind a harcoló-harcátmozgató alakulatok, mind a logisztikai csapatok számára komoly kihívást hordoznak magukban. Ezek a képződmények lehetővé teszik, hogy kisebb, de tapasztalt fegyveres csoportok a manőverezési lehetőségek hiánya miatt nagyobb csapattesteket is feltartóztassanak, amint az az elmúlt százharminc év háborúiban többször is megtörtént.

A domborzati viszonyok az ország éghajlatára is döntő befolyással bírnak. Etiópia legnagyobb hányada 1500 méterrel a tengerszint felett fekszik, a nagyvárosok zömében 2000 és 2500 méter között (Addisz-Abeba például 2400 méter magasan), ami jelentősen mérsékeli az adott szélességi fokra jellemző trópusi monszunöv hatását. A hőmérséklet kevésbé forró, az éves átlaghőmérséklet 15–20 °C, míg az alacsonyabb területeken 25–30 °C. Ugyanakkor a napi hőingadozás nagyobb, a napközben 15–30 °C-os levegő estére 5–10 °C-ra is lehűlhet. Az abesszin civilizáció számára a magassági lét azért is volt kulcsfontosságú, mert így elkerülték a malária pusztítását, a vírust hordozó szúnyogok ugyanis ebben a magasságban már nem élnek meg. A Nagy-hasadékvölgyben, illetve a mélyebben fekvő területeken a hőmérséklet jóval melegebb, különösen a sivatagos Ogadenben, illetve a Danakil-sivatagban, ahol nem ritkán 50 °C fölé kúszik a hőmérő higanyszála. Itt található Dallol városa is, amely az éves középhőmérséklet, 34 °C alapján Földünk legmelegebb lakott települése volt a 60-as években (az itt működő bányát azóta bezárták).⁹² A napsütéses időszak átlaga napi 7 óra körül mozog, ami 60%-os értéket jelent. A legnaposabb időszakok

⁹² Dallol, Ethiopia. *10 of the hottest places on Earth*. 2014. Elérhető: www.mnn.com/earth-matters/climate-weather/photos/10-of-the-hottest-places-on-earth/dallol-ethiopia (A letöltés ideje: 2014. 11. 04.)

értelemszerűen a szárazabb hónapokra esnek, de a nap általában a legesősebb periódusokban is kisüt pár órára.

A térség csapadékkellátását nagyban meghatározza a térítők közötti összeáramlási zóna (Intertropical Convergence Zone – ITCZ), amely „a termikus egyenlítő környezében húzódik, és ahol a két félteke passzátszeleinek találkozása a levegő összeáramlását, emiatt állandó intenzív feláramlását váltja ki. Ezáltal állandó heves konvektív aktivitás (hőátadás – M. V.) és napi csapadék hullás jön létre”.⁹³ Emiatt a térség csapadékban szegény államaihoz képest Etiópia jelentős része bőven részesül esőzésekben. Mivel az év egyes hónapjai között nem tapasztalható jelentős hőmérséklet-különbség, a három évszakot a csapadékmennyiség alapján különítik el egymástól. A legtöbb eső a június közepétől szeptember közepéig tartó *kiremt* alatt hull, a legnedvesebb vidékeken akár 350 mm-nél is több egy hónap alatt. Az ország északi és középső területeit február és május között egy másik, kevésbé csapadékos évszak, a *belg* öntözi 100–200 mm közti havi csapadékkal. Az október és február közé eső időszakban alig hullik eső. Egyes szerencsésebb déli régiókban elkülöníthető egy harmadik csapadékos évszak is, a *bega*, amikor kisebb esőzések 100 mm alatti havi átlaggal október és december közt is előfordulnak. Ugyanakkor láhattuk, hogy Etiópia keleti és északkeleti részeire néha évekig nem hull számottevő csapadék. Az országos csapadékatlag a magasföldeken körülbelül 1200 mm körül mozog, ami kedvez a földművelésnek.⁹⁴

A viszonylag meleg időjárás, a Magasföld jó minőségű talaja, illetve a megfelelő mennyiségű éves csapadék teremti meg a feltételeket Etiópia nemzeti kincsének, a kávénak a termesztésére. Az országot sokan a cserje őshazájaként tartják számon, amit egyesek vitatnak, az viszont kétségtelen tény, hogy a kávé innen indult el világhódító útjára. Bár mára Brazília a termelés mennyiségében messze megelőzte az ötödik helyre szorult Etiópiát (2013-ban közel 50 000 zsáknyi⁹⁵ termést produkált, ezzel szemben Etiópia 6600-at),⁹⁶ a legjobb minőségű *arabica* kávék ma is az afrikai országban teremnek. Ahogy a *Kávéklub* oldalán olvasható, „legismertebb fajtái a virágos-boros ízű Harrar és az illatos, fűszeres Yrgacheffe, valamint a Sidamo, amit fűszeres, csokoládés ízvilág, virág aroma jellemez. A virágos, gyümölcsös (citrusos) aroma és a borízűség egyébként az etiópiai kávék jellegzetessége, amely a kávészemek különleges érlelésének köszönhető.”⁹⁷

A viszonylag bőséges esőzések fontos szerepet játszanak Etiópia vizeinek táplálásában, ami az innen eredő, több országon áthaladó nagy folyamoknak köszönhetően százmilliók vízellátása szempontjából kulcsfontosságú.

⁹³ PRÁGER–PIECZKA 2013. Az óceán hőmérlege, annak egyes összetevői és egyéb turbulens áramok földi eloszlása.

⁹⁴ Country Profile – Ethiopia, 2005, 5; MCSWEENEY–NEW–LIZCANO 2012, 1.

⁹⁵ Egy zsák nagyjából 60 kg.

⁹⁶ International Coffee Organisation, total production, 2014. Elérhető: www.ico.org/prices/po.htm (A letöltés ideje: 2014. 11. 04.)

⁹⁷ Ahol a kávé nemzeti kincs: Etiópia. 2013. Elérhető: <http://kaveklub.posttr.hu/ahol-a-kave-nemzeti-kincs-etiofia-001> (A letöltés ideje: 2014. 11. 04.)

A sok csapadék mellett, hogy kedvez a mezőgazdasági szektornak, esetenként komoly kihívások elé állítja az ország infrastruktúráját. Etiópia több mint 44 000 kilométernyi úthálózatából mindössze 6000 kilométert fed burkolat.⁹⁸ (Összehasonlításképpen: a tizenkettedakkora kiterjedésű Magyarország épp tizenkétszer annyi burkolt úttal rendelkezik.)⁹⁹ Ennek következtében az esős évszak beköszöntével az utak egy része sártengerre változik és járhatatlanná válik, aminek hatásai alól a modern hadseregek sem vonhatják ki magukat. 1978 tavaszán például a Dzsidzsigát feladó szomáli erőket csak az mentette meg a teljes pusztulástól, hogy a szovjet és kubai páncélosok mozgását az esős évszak beköszönte jelentősen lelassította.¹⁰⁰ De a 19. század országegyesítő háborúi idején is figyelembe vették a felek az esős évszakokat, abban bízva, hogy a szakadó eső, a járhatatlan utak és az akadozó ellátás felőrlik a szembenálló uralkodó seregét.¹⁰¹

3. ábra

Etiópia domborzati viszonyai

Forrás: <http://africa258.wikispaces.com/Ethiopia+Geography>

⁹⁸ The World Factbook – Ethiopia. CIA. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2014. 10. 08.)

⁹⁹ The World Factbook – Hungary. CIA. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/hu.html (A letöltés ideje: 2014. 10. 08.)

¹⁰⁰ KNA MSS/29/154 (Ethiopi–Somali Conflict), Times, 1978. március 6. Levéltári forrás.

¹⁰¹ MARCUS 2002, 67.

Vízrajz

Etiópia – összehasonlítva a térség többi államával – felszíni vizekben gazdag. Nem véletlen, hogy az országot sokszor emlegetik Afrika „víztornyaként”¹⁰²; a térség meghatározó folyói az Etióp-magasföldön erednek. Ennek köszönhetően az ország földrajzi kiszolgáltatottsága e téren minimális, miközben Addisz-Abeba kezében a vízdiplomácia fontos ütőkártya nem csupán a két Szudán és Egyiptom, de Szomália és kisebb mértékben Kenya felé is.

Az ország folyóit lefolyásuk szerint csoportosíthatjuk: jelentős részük – a Níluson keresztül – a Földközi-tengerbe ömlik; másik csoportjuk az Indiai-óceánba, míg a harmadik kategóriába a lefolyástalanok tartoznak. Az előbbi két nagy vízgyűjtő területet a Nagyhasadékvölgy választja el egymástól, amelynek vizei zömükben a harmadik kategóriába tartoznak. A folyamatok közül a legfontosabb és stratégiaileg legjelentősebb a Tana-tótól délre eredő és azon átfolyó Kék-Nílus (Abaj), amely a Nílus vízhozamának oroszánrészét adja, és amelynek kapcsán Etiópia meglehetősen vegyes kapcsolatokat ápol a folyamon osztozó másik tíz országgal (lásd később). A Kék-Nílus hossza 1450 km, amelyből 800 km-t tesz meg Etiópia területén. Vízhozama 2300 m³/s, amely világviszonylatban nem kiemelkedő (megegyezik a Duna budapesti átlagos vízhozamával); vízgyűjtő területe csaknem 325 000 km², amelynek 92%-a Addisz-Abeba, 8%-a pedig Kartúm fennhatósága alatt áll. A folyót a helyiek közül sokan szentként tisztelik, és a Teremtés könyvében szereplő, az Édenkerten áthaladó négy folyam egyikével, a Gihonnal azonosítják.¹⁰³ A Tana-tó után alig 30 kilométerrel a Kék-Nílus keskeny, csaknem 400 kilométeren keresztül kanyargó, helyenként 1500 méternél is mélyebb kanyont vág az Etióp-magasföldbe, amely nehezen áthidalható természetes akadályt képez a déli és az északi part között. A folyó a fekete színű hordalékról kapta nevét (a Kék-Nílus menti szudáni nyelvjárásokban a kék és fekete színre ugyanazt a szót használják). A folyamon több nagy vízesés is található, mint a Tisz Iszat, ami amhara nyelven „füstölő vizet” jelent. Számos etiópiai mellékfolyója közül a jelentősebbek a Bashilo, a Dzsama, a Muger, a Guder, a Didesza, a Dabusz és a Belesz. A Kék-Nílus vízjárása erősen ingadozó, a legnagyobb hozam a június és szeptember közötti esőzések idején tapasztalható. Ez biztosította a folyó déli szakaszain a rendszeres éves áradásokat és a termékeny iszaphordalékot, ami lehetővé tette az egyiptomi civilizáció virágzását.

A Kék-Nílus mellett a Nílus másik nagy Etiópiában eredő mellékfolyója az Atbara. A 805 km hosszú folyam a Tana-tótól körülbelül 50 kilométerre északra ered. Vízgyűjtő területe közel 70 000 km², átlagos vízhozama 370 m³/s, de ez – hasonlóan a Kék-Nílushoz – az esős évszakokhoz alkalmazkodva jelentősen ingadozik. Az Atbara az utolsó folyó, amely a Nílusba ömlik, mielőtt az hosszú sivatagi útja után elérné a Földközi-tengert. Az Atbara jelentősebb mellékfolyói a Tekezé, a Mareb, az Angereb és a Szinfá.

Az Etióp-magasföld nyugati-északnyugati folyói meghatározóak voltak az abesszin civilizáció számára. Ezek voltak azok a folyamatok, amelyek mentén az ősi kultúrák kialakultak, és amelyek ivóvízzel és gyakran természetes védelemmel látták el a történelmi etióp területeket.

¹⁰² The Water Tower of Africa. Salini. 2018. Elérhető: <https://ethiopia.salini-impregilo.com/en/the-water-tower-of-africa.html> (A letöltés ideje: 2018. 02. 01.)

¹⁰³ Ennek oka, hogy a szöveg szerint a Gihon Kus földjét öntözi, amelyet Etiópiával szoktak azonosítani – valószínűleg tévesen. *Magyar Katolikus Lexikon* – Gihon. Elérhető: <http://lexikon.katolikus.hu/G/Gihon.html> (A letöltés ideje: 2014. 11. 05.)

Az Indiai-óceánba torkolló folyók közül a legjelentősebbek a Dzsúba és Sebelé, amely az előbbi mellékfolyója. Bár a Sebelé szárazabb évszakokban gyakran nem éri el a Dzsúbát, hanem tőle néhány tucat kilométerre egy zombékos mocsárba vész, mezőgazdasági jelentősége miatt egyértelműen Kelet-Afrika egyik legfontosabb folyama.¹⁰⁴ Az Ahmar-hegységben eredő Dzsúba és Sebelé – ha kicsiben is – legalább akkora jelentőséggel bírnak a szomáli területek számára, mint a Nílus Egyiptom viszonylatában, hisz az általuk hordozott iszap termékenyíti meg évről évre Ogaden és Szomália folyóvölgyeit. Ráadásul – szemben az észak-afrikai területekkel – ezen folyamok szabályozása nem történt meg, így évről évre szétteríthetik termékeny hordalékukat – igaz, a terület túlnépesedése miatt az áradások gyakran járnak humán és anyagi áldozatokkal.¹⁰⁵ A Dzsúba további nagyobb mellékfolyói a Dava és a Ganele Dorja. A két folyó összesített vízgyűjtő területe meghaladja a 170 000 km²-t.¹⁰⁶ A térségben az északi Ogaden felé haladva a folyók vízjárása egyre bizonytalanabbá válik, és több közülük – mint például a Harától keletre eredő Fafen – csak a legcsapadékosabb években érik el a nagyobb folyamokat.

A harmadik kategóriába, a lefolyástalan területek közé tartoznak a nagyobb tóvidékek és a száraz sivatagok jó része. A fentebbi táblázatban bemutatott vízgyűjtő területek közül az utolsó három, az ogadeni, az afar-danakili és az ajsai sorolható a száraz kategóriába, amelyek területéről gyakorlatilag nem távozik folyóvíz. Az Avas folyó a Gargori-tóból eredve számos más állóvízen – mint a Laitali, a Gummare, a Bario vagy az Afambo – halad keresztül, míg nem a dzsibuti határnál fekvő lefolyástalan, sós vízű Abbe-tóba torkollik. Itt kell megemlítenünk a Nagy-hasadékvölgy más tavait, a Zivajt, az Abaját, a Csamót vagy a Turkana-tavat. Ezek szintén lefolyástalan képződmények (vagy legfeljebb egymással vannak kapcsolatban: a Zivajból például egy kis folyó, a Bulbar az Abijatta-tóba szállít vizet), vizük nem jut el az óceánokig.¹⁰⁷

A tavak egy része a halászat miatt bír jelentőséggel a gazdaság számára, egyúttal fontos vízlelőhelyek is. A Nagy-hasadékvölgy tavaiban intenzív halászat, sok esetben túlhalászat folyik, amely tízezrek számára jelent megélhetést. (A hálnak a heti két böjti nap miatt eleve nagy jelentősége van a keresztény etiópok étrendjében.) Egy 2005-ös vizsgálat több tucat halfajt azonosított a hasadékvölgy tavaiban, ugyanakkor azt is megállapította, hogy a környezetszennyezés és a folyamatban levő erőműépítések jelentősen rontották a vízminőséget, illetve a biodiverzitást.¹⁰⁸

A tavak, állat- és növényviláguk, illetve környezetük fontos turisztikai vonzerővel bírnak. Ebben fontos szerepet játszik, hogy a Nagy-hasadékvölgy állóvizei autóval is kényelmesen elérhető távolságban fekszenek Addisz-Abebatól – különösen, miután megépült a kétszer három sávú autópálya. A turizmus jelentette lehetőséget a helyi vállalkozók is felismerték, így a fővárosi középosztály tagjai mellett egyre több külföldi is felbukkan itt hétvégente. A fővárostól 45 kilométerre fekvő, lélegzetelállító szépségű Bisoftu (Debra Zeit) vulkanikus

¹⁰⁴ LEWIS 2002, 3.

¹⁰⁵ Vesd össze Flash floods kill 7 children in S. Somalia, 2013; Flood in Somalia kills 22, displaces hundreds, 2013.

¹⁰⁶ Water Sector Development Program, 2002, 12. Elérhető: <https://chilot.me/wp-content/uploads/2011/08/water-sector-development-program-vol-2.pdf> (A letöltés ideje: 2014. 11. 05.)

¹⁰⁷ Etiópia vízrajzát lásd: MEPHAM – HUGHES, R. H. – HUGHES, J. S. 1992, 150–169.

¹⁰⁸ VIJVERBERG et al. 2012.

eredetű krátertavai körül ma már több szálloda is épült. Az épített környezet egyelőre szerencsére nem csúfította el a tájat, de kérdéses, hogy ez a törékeny egyensúly meddig marad fenn.

4. ábra

Az etiópiai eredetű, Indiai-óceánba ömlő folyók

Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Ganale_Doria_River#/media/File:Jubbarivermap.png

Vízi erőművek

Etiópia – „Afrika víztornya” – folyóvizeinek esése komoly vízienergia-potenciált biztosít az ország számára, amely szűkében van a fosszilis energiahordozóknak, és nem rendelkezik olyan termékekkel, amelyekkel megfelelőképpen tudná kompenzálni importjukat.

A Világbank adatai alapján 2014-ben az etióp lakosság csupán 27,2%-a fért hozzá az elektromos hálózathoz,¹⁰⁹ amely mindenféle komolyabb fejlesztési tevékenység és modernizáció alapfeltétele. Ez különösen annak függvényében paradoxon, hogy a becslések szerint az ország vízienergia-potenciálja eléri az 50 000 MW-ot, amelyet kiegészíthet 10 000 MW-nyi geotermikus energia.¹¹⁰ Mindez – a kezdeti magas bekerülési költségek után – olcsó és tiszta energiát biztosíthatna nem csupán Etiópia, de a környező országok számára is. Az etióp kormány ezért kiemelt fontosságúként kezeli a gigaprojekteket, amelyek eredményeképpen a tervek szerint a 2008-ban még alig 1 GW-nyi kapacitás 2015-re 11 GW-ra növekedett volna.¹¹¹ Ez azonban még mindig csak az első lépés: a 2013-ban bejelentett huszonöt éves terv alapján 2037-re 37 000 MW-nyi kapacitás kiépítésére lesz szükség annak érdekében, hogy fedezzék Etiópia növekvő energiaigényét, amihez éves szinten a szektornak 10–15%-os növekedést kellene produkálnia. A terv fő felügyelője, az Etióp Elektromos és Erőmű Vállalat (Ethiopian Electric and Power Corporation – EEPKO) számításai szerint mindehhez százmilliárd USD befektetés szükséges. Az EEPKO számításai szerint a huszonöt éves terv befejezésével az ország becsült vízienergia-potenciáljának a zömét sikerülne bevonni a termelésbe, aminek köszönhetően nemcsak Etiópia, de 4000 MW-nyi szabad kapacitással a környező államok energiaéhségét is sikerülne enyhíteni. Mindehhez az erőművek mellett 16 000 kilométernyi magasfeszültségű vezeték kiépítése is szükséges lesz.¹¹²

Ilyen adottságok mellett nem véletlen, hogy Addisz-Abeba már a hidegháború alatt megkezdte nagy esésű folyóin a vízi erőművek kiépítését, amelyek azonban csak lassú tempóban készültek. 1960 és 1971 között az Avason került sor három erőmű – a Koka, valamint az Avas II–III – átadására, illetve a Kék-Níluson 1973-ban elkészült a Fincsa, amely, mint láttuk, a térség öntözéses gazdálkodása számára is létfontosságúnak bizonyult. Ezek kapacitása 36 és 134 MW között változott, összesen közel 250 MW teljesítménnyel. Ezt követően az egyre súlyosbodó polgárháború következtében az építkezések szüneteltek. Az új évezredben, lezárva a véres és költséges eritreai konfliktust, Addisz-Abeba ismét fokozta erőfeszítéseit a vízi erőművek építése terén. Az etióp tervek számára fontos tényezőként merült fel, hogy míg korábban az afrikai kormányok sokszor hezitáltak, hogy vállalkozzanak-e vízkészleteik „áruba bocsátására”, az újabb kimutatások szerint minden egyes vízbe fektetett dollár 4–12 USD-nyi nyereséget hoz.¹¹³ Bár az erőművek megépítése rendkívül költséges, a későbbi bevételek és a járulékos haszon (egészségügy és infrastruktúra fejlesztése) hamar megtérítik a kiadásokat.

Az új gátak első hullámát a Turkana-tóba ömlő Gilgel Gibe, illetve Omo folyón építették. A helyválasztásban kétségtelenül szerepet játszott, hogy az egyre sivatagosabbá váló terület távol helyezkedett el az eredeti etióp „magterületektől”, gyéren lakott vidék volt, és az esetleges környezeti hatások is keveseket érintettek. A Gilgel Gibe I a Világbank támogatásával készült el 2004-ben, 180 MW-os kapacitásával 120 000 háztartást látva

¹⁰⁹ Access to electricity (% of population). *World Bank*. 2017. Elérhető: <https://data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.ZS> (A letöltés ideje: 2018. 02. 06.)

¹¹⁰ Gibe III boosting nation's power generation, 2016.

¹¹¹ Lásd az Etióp Vízügyi és Energetikai Minisztérium honlapját. Ministry of Water and Energy. Elérhető: www.mowr.gov.et/index.php?pageid=4.3&pageid=1000px (A letöltés ideje: 2014. 11. 13.)

¹¹² Ethiopia working on new \$100bn energy strategy, 2013.

¹¹³ Benniszülötteket veszélyeztet az épülő gát, 2012.

el elektromos árammal. Az Omón 2010-re elkészült a második, már 420 MW-os erőmű, a Gilgel Gibe II.

A harmadik, Gilgel Gibe III nevet viselő, 243 méter magas, 1870 MW teljesítményű gát sok szempontból állatorvosi lova az etióp gátépítési projektnek és a „fejlesztő állam” ellentmondásos tevékenységének. A kontinens legmagasabb vízi erőművének építését, amelynek teljesítménye megegyezett a 2008-as teljes etióp elektromosáram-termeléssel, 2006-ban kezdte meg az olasz Salini Impregilo vállalat. Az építkezés során komoly időbeli csúszás merült fel, bár a gát 2015 végén a hírek szerint már közel volt a befejezéshez.¹¹⁴ Ugyan a hivatalos átadásra csak 2016 végén került sor az etióp miniszterelnök, Hailemariam Deszaleny jelenlétében, a gát már 2015 októberében megkezdte működését 500 MW-os teljesítménnyel.¹¹⁵ A 2016 év végi adatok alapján a gát már 900 MW-os teljesítménnyel működött.¹¹⁶ A későbbiekben még részletesen szólunk majd a Gibe III árnyoldalairól, társadalmi és környezeti következményeiről.

2009-re a Tekezé folyón is elkészült egy 300 MW-os, egy évre rá a Beleszen egy 420 MW-os erőmű.¹¹⁷ Így 2009–2010 folyamán az ország megháromszorozta vízi erőműkapacitását, amely meghaladta az 1,5 GW-ot. 2015-re tizenöt nagy vízi erőmű és egy kifejezetten öntözési célokat szolgáló gát kivitelezése kezdődött meg vagy készült el az országban, és hat másik tervezése kezdődött meg 250 és 2,800 MW közötti teljesítménnyel. Ezekre égető szükség is volt, hiszen 2011-ben még mindig csupán a lakosság 23,3%-a jutott hozzá elektromos áramhoz (!).¹¹⁸ Ez nem csupán az emberek életminőségére vetett árnyat, de jelentősen korlátozta a gazdasági szereplők lehetőségeit, hiszen elektromos áram nélkül sem modern szolgáltatások, sem modern termelői tevékenység nem képzelhető el. Jó példa erre az afrikai *mobilboom* jelensége, amelynek keretében számos innováció segíti a felhasználókat. A mobiltelefonokon keresztül egyre több pénzügyi tranzakció bonyolítható le, fel lehet jutni az eszközök segítségével a világhálóra, vagy a földművesek sms-ben kaphatnak értesítést az egyes mezőgazdasági termékek piaci árának alakulásáról annak megelőzése érdekében, hogy jóval áron alul adják el terményeiket a vidéket járó kereskedőknek.¹¹⁹ Mindez azonban mit sem ér, ha a vidéken lakó etiópok nem tudják feltölteni a készülékek akkumulátorait.

Ilyen grandiózus vállalatok mellett aligha csodálkozhatunk azon, hogy a projektekben jelentős csúszás érhető tetten: bár 2012-ben az etióp energiatermelés 18%-kal (!) növekedett,¹²⁰ ezt a tempót nem sikerült tartani, és az igazán nagy teljesítményű erőművek, mint a Gibe III és IV, nem készültek el 2015-re, ami közel 4000 MW-nyi hiányt jelentett a 2010-es ötéves tervhez képest. A legnagyobb kiesést azonban az ország eddigi legmerészebb vállalkozásának, az afrikai kontinens megvalósításhoz legközelebb álló, leghatalmasabb vízi erőművének, a Nagy Etióp Újjászületés Gátnak (GERD) a csúszása jelenti, amelynek 6500 MW-nyi kapacitására égető szüksége lenne mind az országnak, mind szomszédainak.

¹¹⁴ Gibe III Hydroelectrical Project. *Gibe III*. Elérhető: www.gibe3.com.et/ (A letöltés ideje: 2014. 11. 13.)

¹¹⁵ Ethiopia's massive Gilgel Gibe III Dam starts power generation, 2015.

¹¹⁶ Gibe III boosting nation's power generation, 2016.

¹¹⁷ Hydropower in Ethiopia – the stage construction of Tekezé Arch Dam, 2009.

¹¹⁸ Access to electricity. *Worldbank*. Elérhető: <http://data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.ZS/countries/ET?display=graph> (A letöltés ideje: 2014. 11. 13.)

¹¹⁹ The pioneering continent, 2015.

¹²⁰ The pioneering continent, 2015.

A GERD magában hordozza mindazokat a kihívásokat, amelyekkel Addisz-Abebanak szembe kell néznie grandiózus terveinek kivitelezése során. Mert bár magasföldi országgént Etiópia ellenőrzi folyóinak vízhozamát, növekvő népességű szomszédai számára a víz és annak mennyisége ugyanúgy élet-halál kérdése, mint a kelet-afrikai államnak. Éppen ezért, mielőtt folytatnánk a térség vízrajzának bemutatását, a Nagy Etióp Újjászületés Gáthoz kapcsolódóan, az a körüli viták és regionális tárgyalások alapján röviden kitérünk a Nílus vízhozamának kérdésére mint regionális biztonsági kihívásra, illetve a GERD építése keltette diplomáciai hullámokra, amelyek jelentősen megterhelik Addisz-Abeba és szomszédai viszonyát.

A Nílus mint regionális biztonsági kihívás

A Nílus a maga 6550 kilométerével (más adatok szerint 6695 km) a világ leghosszabb folyója. 3 349 000 km²-nyi vízgyűjtő területén tizenegy ország – Burundi, Ruanda, a Kongói Demokratikus Köztársaság, Kenya, Uganda, Etiópia, Eritrea, Egyiptom, Szudán, Dél-Szudán, Tanzánia – osztozik,¹²¹ amelyek lakossága meghaladja a 437 millió főt (ebből 238 millióan laknak földrajzi értelemben is a Nílus vízgyűjtő területén).¹²² Ez az ember-tömeg már ma is óriási nyomást jelent a folyóra nézve, hiszen napi vízszükségleteik mellett a térség mezőgazdasági és ipari termelése is nagyban támaszkodik a folyó vízhozamára. A Nílus halállománya élelemmel látja el a környék lakosait, míg a vízi út – ahol nem hátráltatják zuhatagok és vizesések – a szállítást könnyíti meg, különösen a közép-afrikai területeken, ahol rendkívül elmaradt az infrastruktúra. Jelentős a folyó turisztikai vonzereje, valamint – mint a GERD kapcsán láthatjuk – vízienergia-potenciálja. Ugyanakkor a folyam már a jelenlegi megnövekedett igényeket sem képes maradéktalanul kielégíteni, ami konfliktusokat gerjeszt a part menti államok körében. A fokozódó vízfelhasználásnak köszönhetően egyre fogy az alsó államokba eljutó víz mennyisége. A növekvő ipari termelés növeli a folyó szennyezettségét, miközben a Nílus-medencében megfigyelhető fokozott erdőirtás és erőltetett öntözés következtében a terület talajminősége folyamatosan romlik. A klímaváltozás hatására kialakuló gyakori aszályok, illetve az azokat követően beköszöntő özvízszerű esőzések kiszámíthatatlanná teszik a folyó vízjárását, miközben az áradások már napjainkban is komoly kihívás elé állítják a térség lakosait: 2014 augusztusában például a szudáni áradásokban 77-en veszítették életüket, miközben a víz több mint 36 000 lakóházat pusztított el vagy rongált meg, százazreket fosztva meg lakóhelyüktől.¹²³ A problémát fokozza, hogy az előrejelzések szerint a térség lakossága 20–25 éven belül meg fog duplázódni:¹²⁴ az ENSZ becslései alapján a tizenegy Nílus-menti ország lakossága 2050-re eléri az 1,035 milliárd főt.¹²⁵ Mindez tovább növeli majd a Nílus vízfelhasználása

¹²¹ Nile River. *Britannica*. Elérhető: www.britannica.com/EBchecked/topic/415347/Nile-River (A letöltés ideje: 2015. 11. 10.)

¹²² Understanding the Nile Base. *Nile Basin Initiative*. Elérhető: www.nilebasin.org/index.php/about-us/the-river-nile (A letöltés ideje: 2015. 11. 10.)

¹²³ 77 people killed, 227 injured in heavy flooding across Sudan, 2014.

¹²⁴ 77 people killed, 227 injured in heavy flooding across Sudan, 2014.

¹²⁵ World Population Prospects. Key Findings and Advanced Tables. 2015 Revision. *Esa.un.org*. 2015. 1. Elérhető: https://esa.un.org/unpd/wpp/publications/files/key_findings_wpp_2015.pdf (A letöltés ideje: 2018. 02. 06.)

körüli feszültségeket, illetve az itt élő népesség sebezhetőségét. Különösen, ha ismételten figyelembe vesszük, hogy a Nílus csak hosszában a világ legnagyobb folyója: vízhozamát tekintve a világelső, az Amazonas átlagos vízhozama csaknem százszorosa az afrikai folyóénak.

A fentebbi tényezők miatt az érintett országok vezetése ma már többé-kevésbé azt is belátta, hogy csak közös erővel birkózhatnak meg az előttük tornyosuló kihívásokkal. Így a folyam vízhozamának felhasználása körüli viták egy különös „húzd meg-ereszd meg” játékra hasonlítanak, amelyben mind a kooperáció, mind a vetélkedés elemei megfigyelhetők.

Etiópia szempontjából az igazi kérdés a Kék-Nílus vízhozamának kapcsán merül fel, mert erről Addisz-Abebanak elvben csak Kartúmmal és Kairóval kell egyeztetnie. Csakhogy ez jelenti a legkomolyabb kihívást is, hiszen Egyiptom a Nílus vízhozamának fő felhasználója és a Nílus-medence egyik, ha nem a legjelentősebb geopolitikai játékosa. Emellett nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hogy Egyiptomnak – mint „a Nílus ajándékának” – az identitása szempontjából is milyen fontos a folyam ellenőrzése. A felek dolgát nem könnyíti meg a már korábban említett tény sem, hogy míg a trópusi területeken eredő Fehér-Nílus vízjárása egyenletes, addig a Kék-Nílusé ingadozó, így ennek időszaki áradásai jelentik a szükséges többletet a mezőgazdasági termelés számára.¹²⁶ Egyiptom százmillióhoz közelítő – és évente nettó kétmillió fővel gyarapodó – lakosságának ellátása szempontjából elengedhetetlen a jelenlegi vízhozam fenntartása, hisz az ország nem rendelkezik más vízforrással. Ezt jól szimbolizálja, hogy az ország egymillió négyzetkilométernyi területének kétharmada sivatag, és a lakosság 95%-a a folyam húsz kilométeres körzetében koncentrálódik.

Egyiptom kivételezett helyzetét több korábbi szerződés is aláhúzta, amelyek jogszerűségét a többi ország mind a mai napig vitatja. Az első ebben a sorban az Egyiptom és Nagy-Britannia által kötött 1929-es egyezmény volt, amely lényegében vétőjoggal ruházta fel Egyiptomot a vízhasználat ügyében: a szerződés szövege szerint egyetlen állam sem valósíthat meg Kairó beleegyezése nélkül olyan projektet, amely csökkentené az Egyiptomba érkező víz mennyiségét, miközben a britek a vízhozam 92,3%-át garantálták az arab állam számára, és mindössze 7,7%-ot Szudánnak – a többi államot vagy területet nem is említi a dokumentum (amit csak részben magyaráz a gyarmati megszállás, hiszen például Etiópia már ekkor is független ország volt).¹²⁷ A déli szomszéd függetlenné válása után Kairó kénytelen volt egy új szerződést kötni Kartúmmal, amelynek aláírására 1959-ben került sor, azonban ez sem hozott érdemi változásokat: egyrészt a két félen kívül nem került sor más államok bevonására, másrészt továbbra is Egyiptom tarthatta meg a vízhozam oroszánrészt. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a 84 milliárd köbméteres hozamból 55,5 milliárd jutott az északi országra és 185 milliárd Szudánra, 10 milliárdot pedig leírtak – zömében az Asszuáni-gát miatt később bekövetkező – párolgási veszteségként.¹²⁸ Ez utóbbi egyébként jól szemlélteti Kairó hozzáállását: miközben Egyiptom szigorúan ragaszkodott igényeihez vagy „jogaihoz”, egy pillanatig sem zavarta, ha a folyam vízhozamának 12%-a egyszerűen elpárolog a Nasszer-tóból – sőt ez az arány később valamivel még nagyobb is lett, mivel ma

¹²⁶ Nile River. *Britannica*. Elérhető: www.britannica.com/EBchecked/topic/415347/Nile-River (A letöltés ideje: 2015. 11. 10.)

¹²⁷ LUMUMBA 2007.

¹²⁸ MEKONNEN 2015.

az éves párolgási veszteséget inkább 12,5 milliárd m³-re becsülik (15%).¹²⁹ Az, hogy a Nílus felső folyásánál levő államalakulatok vízfogyasztása is növekedhet, csökkentve az alsóbb területek vízhozamát, ekkor még fel sem merülhetett.

Az idő előrehaladtával azonban a medence másik nyolc – Dél-Szudán függetlenné válása után kilenc – országa is jelezni kezdte növekvő igényeit. A már részben bemutatott etióp és szudáni projektek mellett ezen államok egy része a Viktória-tóra támaszkodva képzelel el egyrészt mezőgazdasági területeinek bővítését, másrészt energiatermelésének felfuttatását. Uganda, Kenya és Tanzánia több mint négyszázezer hektárnyi termőterület fejlesztését tervezi az öntözéses rendszerek kiépítésével. Kampala, Nairobi és Dár esz-Szalám több tízmillió dollárt költött olyan projektekre, amelyek keretében ivóvizet nyerhetnek Afrika legnagyobb tavából, illetve vizet tudnak juttatni az ország aszály sújtotta részeire. Kenya azért is szeretné elérni a korábbi szerződések módosítását, hogy nagy szárazság esetén ivóvizet juttathasson belőle Nairobiba. Burundi és Ruanda a Viktória-tóba ömlő nagyobb vízhozamú folyókon készül gátakat építeni mezőgazdasági öntözés, valamint ivóvíztárolás céljából. Ugandának energiagondjai megoldásához vízi erőművekre lenne szüksége, emellett ivóvízszükségletének és mezőgazdaságának kielégítésére víztározó építését tervezi.¹³⁰

Mindez jól mutatja, hogy egy komoly koalíció van kialakulóban Egyiptommal szemben. A 21. században már nem tartható fenn tovább az az egyoldalú megközelítés, amely szerint Kairó egyedül dönthet a folyó hozamának hasznosításáról, ráadásul a térségnek részben a vízhiányra visszavezethető válságócai, mint Darfúr, napi szinten emlékeztetnek a hosszú távú kockázatokra. Ennek köszönhetően az 1990-es évektől – nem függetlenül a posztbipoláris korszak megváltozott politikai légkörétől sem – megindultak a tárgyalások az érintett felek között. 1992-ben hat ország (Zaire – 1997-től Kongói Demokratikus Köztársaság –, Egyiptom, Ruanda, Szudán, Tanzánia és Uganda) létrehozta a Nile-COM-ot, azaz a Nílus-medence Államainak Vízügyekért Felelős Miniszteri Tanácsát, amelynek munkáját további négy érintett kormányzat segítette megfigyelőként.¹³¹ Az együttműködést rövidesen kiegészítették a TECCONILE (*Technical Cooperation Committee for the Promotion of the Development and Environmental Protection of the Nile Basin*) elnevezésű kezdeményezéssel, amely már kifejezetten a vízgazdálkodás, vízfelhasználás kérdéskörére koncentrált. Ugyanebben az évben, 1993-ban rendezték meg a *Nílus 2002* elnevezésű konferenciasorozat első ülését a Kanadai Nemzetközi Fejlesztési Iroda (CIDA) támogatásával. 1995-ben szintén a TECCONILE szervezésében indult el a Nílus-medence Akcióterv, melyben már mind a tíz akkori Nílus menti ország képviseltette magát (Dél-Szudán 2011-ben vált függetlenné). Két évvel később a Világbank, az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) és a CIDA a TECCONILE-lal és a Nile-COM-mal közösen kidolgozott egy programot, amely szintén a Nílus-medence országainak együttműködését hivatott előmozdítani. Ennek hatására 1998-ban az érintett kormányzatok megbeszéléseket kezdeményeztek a regionális együttműködés és a Nílus tudatosabb felhasználásának reményében. A tárgyalásokon egyedülként a tudatos külpolitikai elszigeteltséget választó Eritrea nem képviseltette magát. Ezen biztató előzmények után hivatalosan 1999 májusában jött

¹²⁹ NESZMÉLYI 2014, 106.

¹³⁰ NESZMÉLYI 2014, 107.

¹³¹ VÉGH 2008, 38.

létre a Nílus-medence Kezdeményezés¹³² (NBI – Nile Basin Initiative), melynek székhelyéül az ugandai Entebbét tették meg. A helyszínválasztás jól szimbolizálta, hogy Kairó többé nem kizárólagos birtokosa a folyónak. Az érintett államok – a megfigyelői státuszú Eritrea kivételével – teljes jogú tagjai lettek az NBI-nek, amelynek célja már túlmutatott az egyszerű vízfelhasználási ügyeken, és tágabb regionális együttműködés kialakítását irányozta elő.¹³³

A kedvező indulás után hamar megmutatkoztak a felek közti feszültségek. Az NBI ugyan komoly intézményi struktúrát épített ki az elmúlt évtizedekben,¹³⁴ de ezek zöme alig végez érdemi tevékenységet. Bár megszületett a 2012–2016 közti időszakra vonatkozó stratégiai terv is, annak általános irányvonalai mögött alig fedezhetők fel konkrétumok.¹³⁵ A kezdeményezés legnagyobb hiányossága, hogy épp a legfontosabb problémára, vagyis a vízhozam felhasználására nem ad választ. Egyiptom ugyanis továbbra is érvényesnek tekinti az 1929-es és 1959-es szerződéseket, és eddig senki sem merte megkockáztatni, hogy érdemi lépések történjenek annak *de facto* felrúgására: a szubszaharai államok futó projektjei egyelőre nem jelentenek komoly fenyegetést az egyiptomi vízhozamra, részben épp azért, mert nem merik vállalni a konfrontációt a regionális arab nagyhatalommal. Ebben fontos szerepet játszhat/játszhatott az is, hogy „az Izraellel 1979-ben kötött békeszerződést követően Szadat egyiptomi elnök kijelentette, országa a jövőben kizárólag egy dolog miatt fog háborút indítani: ha vízellátását fenyegetve érzi. Ezt tükrözi az államfő 1980-as beszéde is, amelyben leszögezte: ha Etiópia véghezviszi folyószabályozási terveit, Kairó kénytelen lesz erőszakkal fellépni Addisz-Abebával szemben, de hasonlóképpen járna el Kartúm esetében is.”¹³⁶

Tágabb perspektívában szemlélve az eseményeket, itt sem feledkezhünk meg az egyelőre békés konfliktus tágabb geopolitikai és kulturális dimenzióiról: Egyiptom és Szudán az iszlám és az arab világ részei, Egyiptom ráadásul a tág értelemben vett Közel-Kelet egyik kulcsállama, a legnépesebb arab ország, amely mind katonai, mind gazdasági, mind politikai értelemben regionális nagyhatalom, ezenkívül ókori gyökerei óriási presztízst biztosítanak számára. Ahogy több esetben is megmutatkozott, az egyiptomi vezetés a Nílus vízhozamának felhasználása körüli vitákban – különösen a fekete-afrikai, alapvetően keresztény országokkal szemben – általában számíthatott az arab államok támogatására. Ebbe a szembenállásba vitt új dinamikákat a 2017-ben kulmináló katarai–szaúdi szembenállás. Egyrésztől igaz ugyan, hogy Egyiptom Rijád talán legfontosabb – és leghatalmasabb – arab szövetségese és *vice versa*, így Kairó a Nílus kapcsán is számíthat a Perzsa-öböl államainak támogatására. Ugyanakkor az iszlám országokon belüli konfrontáció a Muszlim Testvérek szellemi örökösei, illetve ellenzői között egy táborba terelte Szudánt, Katart és Törökországot. Szudán pedig egyre megengedőbb az etióp szabályozással kapcsolatban. Mindez kikezdi az eddigi „iszlám egységet”, és megkönnyíti az afrikai országok törekvéseit.

Az arab államok itt-ott megbicsakló szolidaritását Egyiptom felé az a gyakran elhallgatott jelenség is erősítette, hogy ezen országok – mind politikai vezetésük, mind

¹³² Egyes magyar fordításokban Nílus-völgyi Kezdeményezés.

¹³³ NESZMÉNYI 2014, 109.

¹³⁴ NBI Structure, nilebasin.org, 2015. Elérhető: www.nilebasin.org/index.php/about-us/nbi-structure (A letöltés ideje: 2015. 11. 26.)

¹³⁵ NBI Overarching Strategic Plan 2012-2016, nilebasin.org, 2015. Elérhető: www.nilebasin.org/images/docs/NBI_overarching%20strategic%20plan_final_abridged%20version.pdf (A letöltés ideje: 2015. 11. 26.)

¹³⁶ NESZMÉNYI 2014, 108.

társadalmuk – alapvetően felsőbbrendűnek tekintik magukat a szubszaharai népekhez képest.¹³⁷ Ahogy egyes szerzők rámutatnak, az afrikai államok lassú öntudatra ébredése nem csupán stratégiai, de pszichológiai síkon is kihívás az arab országok számára.¹³⁸ Bár nyilván túlzó lenne egyfajta huntingtoni civilizációs összecsapást vizionálni, a szubszaharai államok egyre öntudatosabban képviselik érdekeiket a nemzetközi porondon, és ezzel párhuzamosan hatalmi potenciáljuk is erősödik. Bár „a 21. század Afrika évszázada” mantrával érdemes óvatosan bánnunk, a kontinens szubszaharai részének vonatkozásában az elmúlt tizenöt év egyértelműen inkább a politikai és gazdasági sikerek időszaka volt. Ezzel szemben az arab tavasz és a következőben (is) kialakuló elhúzódó válságok a gócterületeken – Szíria, Líbia –, a megoldatlan strukturális problémák (gazdaság, demográfia), az egyre hangsúlyosabb iráni dominancia, a katarai válság és a mindezek összegzőjeként újra fellángoló jemeni konfliktus megosztja és leköti az arab fővárosok figyelmét és erejét – nem véletlen, hogy a GERD építése 2011-ben kezdődött meg. Ennek a már-már civilizációs dimenziójú vetélkedésnek a szempontjából különösen nagy jelentősége van annak, hogy Etiópia mint a kelet-afrikai térség – és egyben az egész szubszaharai régió – kulcsállama miként viselkedik arab riválisaival szemben, és nagy magabiztossággal mer-e felvetni eddig tabunak számító kérdéseket.

A fekete-afrikai államok „lázáda” a Nílus-medence Kezdeményezés keretében 2010-től kezdett kibontakozni. Ennek első elemeként ebben az évben négy állam, Etiópia, Ruanda, Uganda és Tanzánia képviselői gyűltek össze Entebbében – Kenya, Burundi és a Kongói Demokratikus Köztársaság pedig megfigyelői minőségben volt jelen az ülésen –, hogy megvitassák a hogyan továbbot, aláhúзва, hogy az addigi kooperáció semmiféle előrelépést nem hozott a Nílus felső folyásainál fekvő államok számára, miközben Szudán és Egyiptom továbbra is igényt tart a vízhozam 90%-ára. Ahogy a ruandai környezetvédelmi miniszter fogalmazott, „Egyiptom azt kérte, halasszuk el az Együtműködési Keretegyezmény (Cooperative Framework Agreement) aláírását – de nem tudunk tovább várni, mert már több mint tíz éve folynak az eredménytelen tárgyalások”.¹³⁹ A négy állam képviselői ezért aláírták a megállapodást, amely – sok más mellett – rögzítette, hogy szakértőik meg fogják állapítani, hogy az egyes feleket mekkora vízmennyiség illeti meg; vagyis egyértelműen megnyitották a vitát a korábbi gyarmati megállapodások felülvizsgálata végett. Az Együtműködési Keretegyezmény tető alá hozatalában a főszerepet a vízhozam 85%-át adó Etiópia játszotta, kivíva ezzel Egyiptom és Szudán haragját, amelyek azzal érveltek, hogy már küszöbön áll a kilenc országot¹⁴⁰ érintő végső megállapodás aláírása, ezért nincs szükség különutas megoldásokra.¹⁴¹ A többi ország azonban ezzel nem értett egyet, és hamarosan Kenya és Burundi is csatlakozott az aláírók táborához.¹⁴²

Igazi áttörésre azonban 2015 végéig nem került sor: a korábbi szerződéseket Egyiptom és Szudán is olyan garanciáknak tekinti, amelyeket feladva mindenképp csak veszíthetnének kedvező pozícióikból. Egyes elképzelések szerint az NBI további intézményesítése

¹³⁷ In Surprise Move, Al-Shabaab Offensive in Somalia Has Captured Territory, 2015.

¹³⁸ Why do Arabs regard the Grand Ethiopian Renaissance Dam with “apprehension”? 2013.

¹³⁹ East Africa seeks more Nile water from Egypt, 2010.

¹⁴⁰ Dél-Szudán még nem vált külön, illetve Eritrea nem volt jelen a tárgyalásokon.

¹⁴¹ East Africa seeks more Nile water from Egypt, 2010.

¹⁴² The Cooperative Framework Agreement for the River Nile Basin: An Overview. Nilebasin.org, 2015. Elérhető: www.nilebasin.org/index.php/about-us/the-nb-cooperative-framework (A letöltés ideje: 2015. 11. 26.)

jelenthette volna a megoldást, de ezek sem haladnak előre érdemben. Így miközben a kezdeményezés egyre kiterjedtebb kutatási és képzési tevékenységet végez,¹⁴³ a legfontosabb problémákat nem sikerült megoldani. Éppen ezért az afrikai államok új, az NBI-on túlmutató módszerek alkalmazásával igyekeztek kész tények elé állítani Kairót és Kartúmot. Ez jól megmutatkozott a kisebb gátépítési projektekben, amelyek kapcsán Egyiptom többször is kifejezte elégedetlenségét. Igazán nagy konfliktust azonban senki sem vállalt az alsó-nílusi országgal, egészen addig, míg Etiópia be nem jelentette – sőt el nem kezdte megvalósítani – grandiózus terveit a Kék-Níluson és a más folyókon építendő elektromos erőművekre, köztük a kontinens legnagyobbjára, a Nagy Etióp Újjászületés Gátra vonatkozóan.¹⁴⁴

A Nagy Etióp Újjászületés Gát

A GERD bizonyos szempontból főpróbának tekinthető a szubszaharai államok részéről annak vonatkozásában, hogy meddig mehetnek el a Nílus uralmáért folytatott küzdelemben. Nem véletlen, hogy a térség és egyben Fekete-Afrika egyik legbefolyásosabb állama, Etiópia vállalta fel a projektet és ezzel a nyílt konfrontációt Egyiptommal.

A Kék-Níluson építendő vízi erőmű ötlete már a hidegháború alatt is felvetődött, amikor 1956 és 1964 között az Egyesült Államok támogatásával Etiópia felmérte a folyamban rejlő mezőgazdasági és energetikai lehetőségeket, és már ekkor kijelölték a GERD későbbi helyét. Komolyabb tervezés azonban csak az új évezredben vette kezdetét: 2009 októberében, majd 2010 nyarán komoly felméréseket végeztek a leendő építkezés területén. Az etióp kormány – számítva a külföldi tiltakozásra – teljes titokban folytatta le a tervezési és előkészítési munkálatokat, hogy kész tények elé állítsa Egyiptomot, ezért kezdetben „Project X-ként”, majd „Millennium Gátként” hivatkoztak a vállalkozásra. Mindez nem segítette elő az érintett országok között a bizalom légkörének megteremtését, és Kairó részben érthető módon rótt fel Addisz-Abebanak, hogy puccsot hajtott végre ellene. Etiópia a projektet csak egy hónappal az alapkövetélete előtt, 2011 tavaszán tárta a világ elé, immár eredeti nevén – épp az arab tavasz idején, amikor Egyiptom nem volt olyan állapotban, hogy érdemben reagáljon a történetekre. A szudáni határtól 40 kilométerre, Benisangul-Gumuz tartományban épülő gát tulajdonosa az Etióp Elektromos Vállalat (Ethiopian Electric Power Corporation – EEPPO) lesz. A 4,7 milliárd dolláros kivitelezési szerződést az olasz Salini Costruttori nyerte el francia, német és kínai vállalatok bevonásával.¹⁴⁵ Az olasz vállalat számos más vízi erőmű építésében is szerepet játszott és játszik, többek között a Gibe II és III-ban, valamint a Tana Beles projektben. A kész gát hossza 1780, míg magassága 145 méter lesz. A GERD egy klasszikus gravitációs erőmű, amelynek meghajtását a gát mögött felduzzasztott közel 1680 km²-es, 74 milliárd m³-es víztározó biztosítja. Az eredeti tervek szerint a GERD-be épített 16 darab, egyenként 375 MW teljesítményű turbinát

¹⁴³ Nile Basin Initiative – Corporate Report, 2017.

¹⁴⁴ A Kongó folyón már évtizedek óta napirenden van a Nagy Inga Gát megépítése, amely a világ legnagyobb vízi erőmű-együttese lenne 39 000 MW-nyi kapacitással, de az építkezés megkezdése egyelőre csúszik.

¹⁴⁵ Grand Ethiopian Renaissance Dam Project, Benishangul-Gumuz, Ethiopia. water-technology.net, 2015. Elérhető: www.water-technology.net/projects/grand-ethiopian-renaissance-dam-africa/ (A letöltés ideje: 2015. 12. 01.)

a hazánkban is ismert francia Alstom szállítja az építkezéshez,¹⁴⁶ amelyek egy része meg is érkezett Etiópiába.¹⁴⁷ A gát közvetlen hasznaként – az öntözésnek köszönhetően – mintegy félmillió hektárnyi új termőföld kerül művelésre. Ugyanakkor a GERD hídként is szolgál majd a térség lakói számára, akik csak korlátozott számú átkelővel rendelkeznek a szeszélyesen kanyargó Kék-Níluson.¹⁴⁸ A gát jelentős mennyiségű üledéket fog felfogni, amelyek csökkentik a folyó alsó folyásain működő erőművek hatékonyságát: a becslések szerint éves szinten 134 millió köbméternyi iszap érkezik a Nasszer-tóba, amely üledék részben lerakódik a víztározóban, így azt folyamatosan kotorni kell, kisebb részben pedig – átfolyva a gát turbináin – csökkenti azok termelését, és a gyakori tisztítás miatt növeli a fenntartási költségeket.¹⁴⁹ A GERD várhatóan jelentős mértékben csökkenti majd az Etióp-magasföldről érkező iszap mennyiségét, költségeket takarítva meg a szudáni és egyiptomi erőművek számára. A szabályozott vízjárás lehetővé teszi majd az áradások ütemezését, amelyek különösen a határ menti szudáni területeket sújtják. Végül, de nem utolsósorban Addisz-Abeba arra is hivatkozhatott, hogy egyiptomi szakemberek már egy 2007-es vizsgálat során – amely azt elemezte, miként lehetne csökkenteni a Nasszer-tó párolgási veszteségét – megállapították, hogy az Egyiptom és Szudán által felhasznált vízmennyiség gazdaságosabban lenne tárolható Etiópiában, mivel az Etióp-magasföldön csak kb. 3%-nyi a párolgási veszteség, szemben a 12%-os észak-afrikaival.¹⁵⁰

Egyes kalkulációk szerint Addisz-Abeba számára a projekt tizenkétezer új munkahelyet is jelentett, ami a remények szerint növelte a beruházás helyi elfogadottságát. A tervek alapján a munkálatok első fázisa 2015 végére befejeződött volna, és 2017 júliusában sor került volna a gát átadására. Amint azonban az borítékolható volt, a projekt még a Gibe III-nál is komolyabb csúszásban van, és az újabb és újabb bejelentések dacára még nem kezdte meg a fogyasztási áram termelését.¹⁵¹

Etiópiá úgy igyekezett elvenni a GERD körüli nemzetközi viták élet, hogy megpróbálta érdekeltté tenni Szudánt és Egyiptomot az építkezésben, azt ígérve, hogy a megtermelt áramból a másik két ország számára is exportál majd. Ez Kairó számára sovány vigaszt jelentett, hisz az alsó-nílusi állam elektromos ellátása messze a legjobb az NBI-ében részt vevő országok között: a lakosság csaknem 100%-a fér hozzá az elektromos hálózathoz, miközben 2010-ben ez az arány Etiópiában és Kenyában 20, Tanzániában 15, Ugandában 10% körül mozgott.¹⁵² Addisz-Abeba nyilván tisztában volt ezzel, és az igazi cél az etióp „jó szándék” nemzetközi demonstrálása volt, illetve Szudán leválasztása az arab nagyhatalomról. Kartúm megnyerése szemmel láthatóan sikerült, és az export felajánlásával Addisz-Abeba megtörte az arab államok korábbi egységét. A szudáni népesség alig 35%-a fér hozzá az elektromos energiához, és az 1989 óta regnáló Omár al-Basír már csak a társadalmi és politikai stabilitás miatt is igyekszik folyamatosan növelni a lakosság jólétét.

¹⁴⁶ TESFA 2013.

¹⁴⁷ Nile dam set to generate power, Ethiopia to consult Egypt, Sudan ahead, 2016.

¹⁴⁸ Grand Ethiopian Renaissance Dam Project, Benishangul-Gumuz, Ethiopia. water-technology.net, 2015. Elérhető: www.water-technology.net/projects/grand-ethiopian-renaissance-dam-africa/ (A letöltés ideje: 2015. 12. 01.)

¹⁴⁹ TESFA 2013, 8–9.

¹⁵⁰ NESZMÉLYI 2014, 106.

¹⁵¹ Grand Ethiopian Renaissance Dam to Start Power Generation, 2017. Egyes hírek szerint a gát turbinái próbaüzemben már termelnek áramot az építkezés számára. Interjú egy etióp oktatóval, Budapest, 2018. május.

¹⁵² TESFA 2013, 5–6.

Ráadásul Dél-Szudán 2011-es különválásával az ország elvesztette kőolajforrásainak háromnegyedét, ami mind az energiatermelés, mind a költségvetés szempontjából komoly érvágás. Éppen ezért az etióp javaslat – egyéb járulékos hasznán túl – komoly előnyökkel járt a kartúmi kormányzat számára. Etiópia egyes hírek szerint egyébként azt is felajánlotta a két országnak, hogy közösen működtessék a gátat, de azok azt visszautasították.¹⁵³

A GERD-vel kapcsolatos kritikák hamar megjelentek a nemzetközi sajtóban. Az etióp titkolózás miatt komoly támadások érték a projekt átláthatóságát, ráadásul ezzel Addisz-Abeba nem csupán ellenfeleit, de barátait is megtévesztette. Norvégia például 2–3 millió USD-nyi összeget pocskolt el olyan gátak előkészítésére, amelyek kivitelezésére – a Nagy Etióp Újjászűletés Gát árnyékában – a közeljövőben valószínűleg nem kerül sor.

Nem volt világos, hogy a magasföldi állam mikor, mennyi idő alatt tervezi feltölteni a hatalmas víztározót, amely a folyó csaknem egy évnyi vízhozamának megfelelő mennyiség befogadására képes: egyes prognózisok 5–7 évvel számolnak, ami 12–25%-os kiesést jelenthet az alsóbb államok számára. Egyes előrejelzések éves szinten nagyjából 3 milliárd m³-es párolgási veszteséggel számolnak, ami a projekt éles hangú ellenzői szerint háromszor több, mint az Egyiptomra hulló éves csapadék mennyisége – igaz, alig negyede a Nasszer-tó éves párolgási veszteségének.

Egyes szakértők, mint a San Diegó-i Mérnöki Egyetem professzora, Aszfau Bejene felvetették, hogy a GERD közel háromszorosan túl van tervezve, mert az esős évszakok csúscapacitásával számol, amely azonban csak az év 2–3 hónapjára koncentrálódik. Így a professzor szerint a többi időszakban a realitás inkább a 2000 MW-hoz áll közelebb.¹⁵⁴ Nem feledkezhetünk meg a klímaváltozás következményeiről sem, amelyek kapcsán jelenleg a szokásosnál is kevesebb csapadék hull a Magasföldön, további kérdéseket vetve fel a tekintetben, hogy a vízhozam elegendő lesz-e a turbinák kapacitásának teljes kiaknázásához.

A GERD-t kísérő kritikák számára a titkolózás mellett az is megágyazott, hogy semmi féle átfogó, függetlennek tekinthető megvalósíthatósági és hatástanulmány nem látott napvilágot az építkezés vonatkozásában.¹⁵⁵ Így bár azok az egyiptomi kritikák, melyek szerint a gát összeomolhat, valószínűleg túlzóak, a környezeti és társadalmi hatások tekintetében sokszor valóban a sötétben tapogatózunk.¹⁵⁶

További kérdéseket vet fel a projekt finanszírozása. A GERD az eredeti tervek szerint teljes egészében etióp finanszírozásban épült volna fel, ami különösen megdöbbentő, ha hozzátesszük, hogy a tervezett költségek a 2012-es teljes etióp GDP 15%-át teszik ki, az ország éves költségvetésének pedig a 60%-át.¹⁵⁷ Az okok e mögött kettősek: egyrészt – szemben más fekete-afrikai gazdaságokkal – Etiópia rendkívül óvatosan nyitja meg piacait a külföldi befektetők előtt. Okulva számos szubszaharai ország negatív példájából, amelyek gyenge kormányzata nem volt képes kellő mértékben szabályozni a külföldi vállalatokat, Addisz-Abeba csak lassan és szelektálva engedi meg a külső szereplők hozzáférését piacához. Ez egyszerre a fejlődés gátja és motorja, mert miközben elősegíti a gyenge és nemzetközi összehasonlításban versenyképtelen gazdasági szektorok – például

¹⁵³ The Grand Ethiopian Renaissance Dam Gets Set to Open, 2017.

¹⁵⁴ The Grand Ethiopian Renaissance Dam Fact Sheet. Internationalrivers.org, 2014. Elérhető: www.internationalrivers.org/resources/the-grand-ethiopian-renaissance-dam-fact-sheet-8213 (A letöltés ideje: 2015. 12. 01.)

¹⁵⁵ MOHAMED–ELMAHDY 2017.

¹⁵⁶ DONNENFELD 2017.

¹⁵⁷ DONNENFELD 2017.

a textilipar – kibontakozását, akadályozza a tőke és innováció beáramlását.¹⁵⁸ Ezért, hogy biztosítsa a GERD pénzügyi hátterét, a kormány kötvényeket adott ki, amelyeket etióp állampolgárok, illetve vállalatok vásárolhatnak meg, bel- és külföldön egyaránt. Egyes információk szerint a bevételek egyelőre elmaradnak a várttól: a Xinhua kínai hírügynökség értesülései szerint 2017. augusztus végéig csupán 460 millió USD folyt be magánszemélyek részéről az államkasszába.¹⁵⁹ A diaszpóra tagjai túl kockázatosnak ítélik a befektetést, ráadásul tartanak a korrupciótól. Bizalmukat nem növeli, hogy épp a transzparencia hiányára hivatkozva egyetlen nagy nemzetközi szervezet (mint az IMF vagy a Világbank) sem csatlakozott a projekthez. A megoldást végül itt is a kínai hitelek jelentették, amelyek pénzügyi védőhálót jelentenek a projekt mögött – ugyanakkor növelik Addisz-Abeba kiszolgáltatottságát, amelyet a kötvénykibocsátással az EPRDF (Etiópia Népeinek Forradalmi Demokratikus Frontja – az országot kormányzó pártszövetség) épp hogy elkerülni igyekezett.¹⁶⁰ Éppen ezért például a Brookings Institute szakértői szerint a kormányzat komoly nyomást fejt ki alkalmazottai, illetve a szélesebb etióp társadalom felé a kötvények vásárlására, azzal biztatva őket, hogy anyagi érdekeik mellett ez hazafias kötelességük is.¹⁶¹

A finanszírozás kapcsán érdemes megemlítenünk a gigaprojektek általános veszélyét, a tervezett költségek megnövekedését. Egyes szakértők szerint a GERD a tervezett 4,7 milliárd USD helyett akár 7 milliárd dolláros költséget is elérhet, ami további források bevonását teszi majd szükségessé Addisz-Abeba részéről.¹⁶² Árulkodó jel, hogy miközben a gát termelési kapacitását – így a turbinák méretét is – az építkezés kezdetétől fogva kétszer is növelték, a kezdeti 5200 KWh teljesítményről 6450 KWh-ra,¹⁶³ a hivatalos kommunikáció egyelőre hallgat ennek nyilvánvaló többletköltségeiről. A kivitelezés kapcsán az is problémát jelent, hogy a projekt lebonyolítására Etiópia peremvidékén kerül sor, ahol meglehetősen gyenge a központi kormányzat fennhatósága, így a projekt körüli költségek – amelyek a világ minden pontján a korrupció melegágyát jelentik – nehezen ellenőrizhetők.

Szintén problémák sejlének fel a GERD építésének társadalmi és környezeti hatásai körül. A hatalmas víztározók felduzzasztásával több ezer négyzetkilométernyi értékes mezőgazdasági terület vesz el – igaz, a javuló öntözési lehetőségeknek köszönhetően új termőföldek művelésbe vonásával ezt részben ellensúlyozni lehet. Ez azonban nem jelent megoldást a folyók alsóbb folyásain lakók számára, akiknek várhatóan kevesebb vízhozammal kell a jövőben beérniük. Bár ezt egyesek vitatják, hiszen az Etióp-magasföld éghajlati viszonyai miatt a víztározók – és az ezek miatt megnövekedett vízfelület – esetében nem kell akkora párolgási veszteséggel számolni, mint a sivatagban fekvő Nasszer-tónál, a mérsékelt párolgás, elszívárgás, valamint az öntözés miatt így sem biztosítható az eredeti vízhozam megtartása. Visszafordíthatatlannak látszik az a folyamat is, amelynek eredményeképpen helyi lakosok ezreit kell kitelepíteni az építkezések és víztározók körzetéből: csak a Nagy Újjászületés Gát miatt 3700 családot, mintegy 20 000 embert kellett

¹⁵⁸ Neither a sprint nor a marathon, 2015.

¹⁵⁹ Ethiopia collects public funding for mega dam construction, 2017.

¹⁶⁰ China lends Ethiopia \$51.2b for mega-dam power lines, 2013.

¹⁶¹ DERESSA–MBAKU 2013.

¹⁶² The Grand Ethiopian Renaissance Dam Fact Sheet. Internationalrivers.org, 2014. Elérhető: www.internationalrivers.org/resources/the-grand-ethiopian-renaissance-dam-fact-sheet-8213 (A letöltés ideje: 2015. 12. 01.)

¹⁶³ Nuts and bolts of Ethiopian power sector, 2017.

átköltöztetni más tartományokba.¹⁶⁴ A közvetlen költségek mellett ez Etiópia bonyolult vallási, etnikai és kulturális viszonyai között súlyos feszültségek forrása, nem is beszélve a lakosságban élő negatív élményekről, amelyeket a Mengisztu-korszak nagy áttelepítései hagytak maguk után, és amelyek a 80-as évek közepén tömeges éhínséghez és százezrek halálához vezettek.

Külön problémát jelent a már tárgyalt klímaváltozás ügye. Mint láttuk, egyes előrejelzések szerint a térségre hulló csapadék mennyisége a következő évtizedek El Niño jelensége miatt csökkenni fog. Szakértők arra hívják fel a figyelmet, hogy ez hosszú távon veszélyeztetheti az ország energiabiztonságát, amely túlságosan egyoldalúvá válik a víz-energiától való függéssel, és a hozamok esése kritikus áramkieséseket okozhat. Jól mutatja ezt, hogy a kenyai és tanzániai vezetés már komolyan foglalkozik országuk energiaellátásának diverzifikálásával: Nairobi becslései szerint az országnak 2030-ra 20 000 MW-nyi teljesítményre lesz szüksége, márpedig ezt a vízi energiával – ami jelenleg az áramtermelés 50%-át adja – nem lesz képes kiváltani. A szerző személyesen is tapasztalhatta 2017. januári kenyai tartózkodása során, hogy a vízhiány miatt az áramszolgáltatás a fővárosban az előző évekkel összehasonlítva jóval kiszámíthatatlanabbá vált. Nairobi a kieső mennyiséget kénytelen volt fosszilis energiahordozókkal pótolni, amelyek amellet, hogy környezetszennyezőek, még drágák is.¹⁶⁵ Dár esz-Szálám pedig 2015 októberében először nézett szembe azzal, hogy erőműveit le kellett állítania az alacsony vízállás miatt.¹⁶⁶ Ugyanezeket a veszélyeket a GERD kapcsán is többen megemlítik, nevezetesen, hogy mit tesz akkor az etióp kormányzat, ha a csökkenő csapadék miatt hosszú távon nem érkezik elegendő víz a gát teljes potenciáljának kiaknázásához.¹⁶⁷

Bár ennek valószínűsége csekély, érdemes megemlítenünk a terület földtani viszonyaiban rejlő kockázatokat. Mint említettük, az ország a Nagy-hasadékvölgy középső vonulata mentén helyezkedik el, amely mentén gyakoriak a vulkanikus tevékenységek és a földrengések: egy 1996-os etióp kutatás alapján csak a 20. században 16 olyan földrengés érte a térséget, amely a Richter-skála szerint legalább 6,5-ös erősségű volt. Egy 2002-es tanulmány alapján egy ilyen katasztrófa egyedül Addisz-Abebában 5–10 ezer áldozattal járna,¹⁶⁸ és még belegondolni is szörnyű, hogy az esetlegesen átszakadó víztározókból kiszabaduló víztömeg milyen pusztítást okozna az alacsonyabban fekvő területeken. Bár ezt a veszforogatókönyvet elsősorban a projekt zsigeri ellenzői, mint Egyiptom szokták felelegetni, tény, hogy a transzparens és függetlennek tekinthető kockázati elemzések hiánya táplálja ezeket a rémhíreket – bár abban talán bízhatunk, hogy sem az olasz mérnökök, sem az etióp kormány, sem a kínai befektetők nem dolgoznak saját pénztárcájuk ellen.

Mindezen aggodalmak ellenére az EPRDF elkötelezett a gát felépítése iránt, és ebben egyelőre a későbbiekben bemutatandó diplomáciai csörte sem hátráltatja az etióp vezetést. A hivatalos kommunikáció szintjén a GERD a Magasföld sikertörténete lesz, olyannyira, hogy Addisz-Abeba, mint láttuk, még a projekt kibővítésére is vállalkozott. A napvilágra kerülő adatok mégis azt sejtetik, hogy a hivatalos kommunikációval szemben nincs minden

¹⁶⁴ Dam Rising in Ethiopia Stirs Hope and Tension, 2014.

¹⁶⁵ Drought hits Kenyan hydroelectric output, prices set to rise, 2017.

¹⁶⁶ How Al-Shabab Could Get Their Hands on a Nuclear Core, 2015.

¹⁶⁷ The Grand Ethiopian Renaissance Dam Fact Sheet. Internationalrivers.org, 2014. Elérhető: www.internationalrivers.org/resources/the-grand-ethiopian-renaissance-dam-fact-sheet-8213 (A letöltés ideje: 2015. 12. 01.)

¹⁶⁸ KINDE 2002.

rendben a gát körül. Egyrészt arra a kérdésre, hogy a létesítmény készültségi állapota hogyan áll, hosszabb idő óta a 60%-os arányt adja meg az etióp kormányzat, és ez csak 2018 elejére kúszott fel 63%-ra. Ezenkívül 13 000-ről 9000-re csökkentették az építkezésen dolgozók számát, a hivatalos kommunikáció szerint azért, mert a gátfal keskenyedésével egyre kevesebben férnek hozzá a munkához.¹⁶⁹ Ráadásul – szemben a Gibe III tesztüzemével – a turbinák beindítása újra és újra tolódik. Mindezek alapján felmerül a kérdés, hogy vajon Addisz-Abeba finansziális problémákkal küzd, vagy a diplomáciai nyomás miatt nem meri folytatni nagyobb ütemben a GERD építését, netán az a bevallottnál nagyobb sebességgel halad.

Diplomáciai küzdelem a Nagy Etióp Újjászületés Gát körül 2011 és 2017 között

A Nagy Etióp Újjászületés Gát meghirdetése óriási indulatokat váltott ki Kairó részéről, amire Addisz-Abeba készült is. Mindezek ellenére a küzdelem viszonylag lassan bontakozott ki. Ennek a már említett belpolitikai válság mellett egyes információk szerint az is fontos oka volt, hogy a külső szereplők nem tudták elképzelni, hogy egy olyan „szegény” ország, mint Etiópia, megvalósítson egy ilyen volumenű beruházást. Még egyszer érdemes hangsúlyoznunk, hogy 2016-os adatok alapján Etiópia egésze 3200 MW kapacitással rendelkezett, aminek a GERD tervezett teljesítménye a kétszerese volt. Kairóban először kevesen hitték el, hogy a lenézett fekete-afrikai vetélytárs képes lesz felépíteni az erőművet. Ebben saját tapasztalataik is igazolni látszottak őket az Asszuáni-gát építése körüli nehézségek kapcsán.¹⁷⁰ Idővel azonban Egyiptom is felismerte, hogy alaposan elszámította magát.

Annak érdekében, hogy együttműködési hajlandóságát demonstrálja, 2011 végén Etiópia beleegyezett egy Nemzetközi Szakértői Testület (International Panel of Experts – IPoE) felállításába a GERD társadalmi és környezeti hatásainak kivizsgálására. A tízfős bizottságban a három érintett ország, Szudán, Egyiptom és Etiópia két-két fővel képviseltette magát, a maradék négy helyet pedig nemzetközi szakértők töltötték be.¹⁷¹ A testület rendszeresen ülésezett a következő hónapokban, számos helyszíni kutatást végzett vízügyi, geológiai, környezeti, mérnöki területen, mígnem 2013 tavaszára elkészítette jelentését. Bár annak tartama elvileg nem volt nyilvános, részletei mind az egyiptomi, mind az etióp sajtóba kiszivárogtak – általában olyan formában, hogy azok támogassák az adott kormány álláspontját a projekttel kapcsolatban. Ennek köszönhetően Addisz-Abeba kiemelte, hogy a dokumentum szerint a gát megfelel a nemzetközi alapelveknek és standardoknak, valamint hangsúlyozta, hogy mindhárom állam komoly előnyökre számíthat az építkezésből, miközben az nem okoz érdemi károkat az alsóbb fekvésű országoknak. Egyiptom ugyanakkor aláhúzta, hogy a javaslat több változtatást is tartalmaz a projekttel kapcsolatban.¹⁷² Az azóta nyilvánosságra került összefoglaló anyagból a következő derül ki:

1. Az előzetes tervezési munkák vonatkozásában, bár általánosságban színvonaluk megfelelő, érdemes lett volna alaposabb vizsgálatot végezni, tekintettel a projekt

¹⁶⁹ Ethiopia: GERD's 9 Million Cubic Meter Concrete Filling Completed, 2018.

¹⁷⁰ The Grand Ethiopian Renaissance Dam Gets Set to Open, 2017.

¹⁷¹ SALMAN 2013.

¹⁷² Ethiopia: International Panel of Experts On Gerd Releases Its Report, 2013.

- méreteire és hatásaira. Ugyan az építkezés 2013 májusában már javában zajlott, a testület további szeizmográfiai, geológiai, hidrológiai, mérnöki munkákat javasolt, amelyek pontosíthatják a GERD építési munkálatait.
2. Az IPoE is rámutatott arra, hogy a gát kapacitása alapvetően az esős évszakok magasabb vízhozamára van tervezve, és nem biztos, hogy az erőmű hosszabb távon is képes lesz leadni a 6000 MW-os teljesítményt (amelyet azóta az etióp fél 6450 MW-ra emelt).
 3. Találhatók kisebb javaslatok a gát általános stabilitásának megerősítésére.
 4. A vízhozam kapcsán az IPoE szerint hosszabb távon nem várható érdemi kiesés Szudán és Egyiptom számára, bár a jelentés megjegyzi, hogy a GERD víztározójának feltöltése során az asszuáni vízmű teljesítménye akár 6%-kal is romolhat. (Ennek kapcsán ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy a gát az egyiptomi elektromosáram-termelés alig 12%-át adja, vagyis a 6%-os kiesés a teljes termelés alig 1%-át érintené, és még a legsötétebb, 25%-os kieséssel számoló forgatókönyvek esetében is csak 4% ez az arány.) Ugyanakkor a testület felhívta a figyelmet arra, hogy a víztározó problémamentes feltöltése csak akkor fog megvalósulni, ha az adott években az Etióp-magasföldre hulló csapadék aránya eléri az átlagot; szárazabb időjárás esetén vagy a folyamat elhúzódásával, vagy az alsóbb területekre érkező alacsonyabb vízhozammal kell számolni.¹⁷³ Tehát az említett, 2015 óta tartó aszályok igazolni látszanak azon félelmeket, hogy a tározó feltöltése elhúzódik, illetve a gát nem fogja tudni leadni a szükséges teljesítményt.

Mint látjuk, a testület – köszönhetően a benne ülők eltérő véleményének – nem állt elő forradalmian új javaslatokkal vagy megállapításokkal (ami nehéz is lett volna egy már épülő gát esetében). A munkát nehezítette, hogy az egyes államok kormányzata között gyakran késhegyig menő, szélsőségektől sem mentes vita alakult ki a projekt kapcsán. Az egyiptomi diplomácia valószínűleg tisztában volt vele, hogy ezen a fronton keveset tehet az építkezés általános leállítása, így a célja annak lassítása, illetve a minél szélesebb körű garanciák kiharcolása lett. Ugyanakkor Kairó számára nem várt fordulatot jelentett, hogy a beígért előnyöknek (elektromos áram exportja) köszönhetően Addisz-Abeábanak remek diplomáciai húzással sikerült a maga oldalára állítania Kartúmot. Bár Szudán nem mert nyíltan szembe szállni északi szomszédjával, 2012 márciusában Omár al-Basír bejelentette, hogy alapvetően támogatja a gátépítést,¹⁷⁴ így Egyiptom egyedül maradt a másik két országgal szemben. Kairó ezért emelte a tétet, és széles körű diplomáciai offenzívába kezdett az építkezés megakadályozására. Diplomatai sorra látogatták az olasz, francia, kínai kormányzati szerveket, hogy igyekezzenek rábírní vállalataikat a projekttől való elállásra.¹⁷⁵ 2013 júniusában, amikor az IPoE jelentése napvilágot látott, világossá vált, hogy Kairó nem tud olyan ütőkártyát előhúzni, amellyel egyértelműen agitálhat a GERD ellen. Emiatt Muhammad Murszí akkori elnök radikálisabb megoldásokat vetett fel: egy titkosnak szánt kormányülésen, amelynek tévéfelvétele – állítólag egy technikai hiba kapcsán¹⁷⁶ – kiszivárgott a sajtóba, még azt az opciót is felvetette, hogy Kairónak esetleg különféle etióp gerillamozgalmakat

¹⁷³ International Panel of Experts (IPoE) on Grand Ethiopian Renaissance Dam Project (GERDP), 2013.

¹⁷⁴ Sudan's Bashir supports Ethiopia's Nile dam project, 2012.

¹⁷⁵ Egypt plans dam-busting diplomatic offensive against Ethiopia, 2014.

¹⁷⁶ Mint kiderült, a találkozót élő egyenes adásban közvetítették, amiről a résztvevőknek nem volt tudomásuk.

kellene támogatnia és rábírnia arra, hogy robbantsák fel a létesítményt.¹⁷⁷ Azt, hogy Murszí szavai nem voltak pusztán üres fenyegetések, jelezte, hogy az előző évben a Stratfor már kiszivárogtatott egy titkos levelezést, amelyben még 2010-ben, a gátépítés előtt Kairó arra kérte Kartúmot, hogy támogassa egy esetleges Etiópia elleni katonai akcióban, amely a Nílus vízhozamát veszélyeztető gátak ellen irányulna. Egyiptom a szudáni Kustiban szeretett volna kialakítani egy kisebb katonai bázist légierije és különleges erői számára, hogy azok végrehajthassák akcióikat a magasföldi országban.¹⁷⁸

A felvétel kapóra jött az etióp politikum és sajtó számára: amint várható volt, a nyilatkozat óriási felháborodást váltott ki. Etiópia bekérte az egyiptomi nagykövetet, majd a kormánysovívó, Getacsu Reda éles hangú nyilatkozatban ítélte el Kairó magatartását, amely szerinte veszélyeztette a térség békéjét, és arra tett kísérletet, hogy visszafelé forgassa az idő kerekét, nem törődve az etióp nép modernizációs igényeivel. Murszí hosszas magyarázkodásra kényszerült, amelyben hangsúlyozta, hogy a felek közötti kapcsolatok alapja a „jó szomszédági viszonyok, a kölcsönös tisztelet, illetve a közös célok elérése, amelyek nem sértik egyik fél érdekét sem”.¹⁷⁹ Murszí ezenkívül elismerte Addisz-Abeba igényét a fejlődésre és az ehhez szükséges projektekre. Mindezek ellenére a botrány kiváló ütőkártyát adott Etiópia kezébe a nemzetközi porondon, hiszen az EPRDF bármikor érvelhetett amellyel, hogy lám, Egyiptom fegyveres erővel és az ország belső bomlasztásával igyekszik hátráltatni a folyamatot, aláásva Afrika szarvának stabilitását. Nem véletlen, hogy Etiópia a 2015 óta tartó zavargásokat is külső szervezkedés eredményének igyekezett bemutatni¹⁸⁰ – kevesebb szót ejtve annak hazai okairól. Ugyanakkor a tény, hogy a kairói kormányzat meghátrált, jól mutatta, miként változtak meg az erőviszonyok a Nílus-medencében, és hogy az egykori kikezdehetetlen regionális nagyhatalom, Egyiptom hogyan veszíti el fokozatosan a Nílus fölötti hegemon szerepét.

A diplomáciai csörte hamarosan folytatódott. Murszí pár nappal később ismét azt nyilatkozta, hogy *minden* szükséges eszközt hajlandó felhasználni annak érdekében, hogy biztosítsa országa vízellátását, és bár ezzel nem kívánja szítani a háború tüzeit, mint mondta, „Egyiptom vízbiztonsága nem szenvedhet csorbát, és mint az ország elnöke, megerősíthetem, hogy minden lehetőség nyitva áll ennek megóvására”.¹⁸¹ Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy az elnök szavai legalább annyira irányultak saját belpolitikai pozíciói megszilárdítására, mint Etiópia megengedezésére. Igaz, hiába, mert alig három héttel később a hadsereg elmozdította a hatalomból. Az új elnök, Abdel-Fattáh esz-Sziszí kezdetben békülékenyebb hangot ütött meg, és kizárta a fegyveres erő alkalmazását a gát körül folyó vitában. Ugyanakkor nem volt hajlandó lemondani Egyiptom azon igényéről, hogy bizonyos garanciákat építsenek be a projektbe. Addisz-Abeba túlzónak találta Kairó követeléseit, mire Egyiptom 2014 elején beszüntette a tárgyalásokat, és azzal fenyegette meg a felső-nílusai országot, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé viszi az ügyet. Ennek érdekében Sziszí kormánya intenzív külpolitikai offenzívába kezdett: a külügyminiszter, Nabil Fahmí először Tanzániába látogatott, amelynek elnöke, Jakaya Kikwete korábban betöltötte az Afrikai Unió soros elnöki posztját is. A tanzániai politikusok óvatos nyilatkozatokkal

¹⁷⁷ Egyptian Lawmakers Plot Nile Sabotage, 2013.

¹⁷⁸ STRATFOR: Egypt Is Prepared To Bomb All Of Ethiopia's Nile Dams, 2012.

¹⁷⁹ Ethiopia: Egypt Attack Proposals 'Day Dreaming', 2013.

¹⁸⁰ Ethiopia now blames Egypt for stoking unrest, 2016.

¹⁸¹ Egyptian warning over Ethiopia Nile dam, 2013.

arra intették a feleket, hogy a Nílus szerepe a térség országai között a kooperáció elősegítése és nem a konfliktusok előidézése kell, hogy legyen. Fahmí ezután a Kongói Demokratikus Köztársaságba folytatta útját, ahol a Kelet- és Dél-afrikai Közös Piac (COMESA) csúcstalálkozóján igyekezett képviselni Egyiptom álláspontját a Nílus vízhozam-felhasználásának ügyében.¹⁸²

Az egyiptomi diplomáciai hadjárat sikerét jelentősen aláásta, hogy Fahmí útja idején a Szíszít hatalomra segítő puccs – egyiptomi értelmezésben a második forradalom – miatt Kairó afrikai uniós tagsága épp fel volt függesztve. Nem segítette Egyiptom helyzetét az sem, hogy Szudán egyértelműen Etiópia mellett sorakozott fel a tárgyalásokon. Mint utaltunk rá, Kartúm viszonya sokáig meglehetősen ellenséges volt Addisz-Abebával szemben, mivel a szudáni polgárháború alatt Etiópia a déli keresztény, fekete-afrikai lázadókat támogatta az északi muszlim arabokkal szemben. Ugyanakkor a Mengisztu Hailé Mariam bukásával 1991-ben hatalomra kerülő Tigráji Népi Felszabadítási Front részben Szudán támogatásával tehetett szert domináns pozícióra. Így bár ezt követően az új etióp vezetés sem nézte jó szemmel a dél-szudániak elleni északi akciókat, a viszony sokkal kiegyensúlyozottabb lett a felek között.¹⁸³ Dél-Szudán elszakadása után pedig a feszültség jelentősen enyhült a két ország között. Ráadásul Haszan Husszein, a minnesotai St Mary's University professzora szerint Szudánnak minden lehetőséget meg kellett ragadnia, hogy kitörjön politikai elszigeteltségéből. Mivel a darfúri népirtás miatt Omár al-Basír ellen a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) elfogatóparancsa volt érvényben, és az afrikai államok zöme aláírta az ICC alapokmányát, az elnök évekig alig léphetett külföldi területre. Miután azonban a környező országok – Líbia, Dél-Szudán, Közép-afrikai Köztársaság – részben az arab tavasz hatására, részben más okokból sorra omlottak össze, vagy kerültek a zavaros és kiszámíthatatlan politikai átmenet csapdájába – mint Egyiptom –, Kartúm jelentősége felértékelődött. Szudán, miután a kormányerők gyorsan felszámolták a reformokat követelő megmozdulásokat, a stabilitás szigete maradt a térségben. Etiópiának pedig égető szüksége volt al-Basír segítségére a 2013 decemberében kitört dél-szudáni polgárháború mérséklésében, illetve az Egyiptommal szembeni diplomáciai küzdelemben. A szudáni elnök a találkozó fontos vendége lett, és fel sem merült, hogy az ICC statútumai szerint letartóztassák, amiből aztán számos botrány kerekedett az elmúlt években, és jelentősen aláásta a Büntetőbíróság presztízsét. Etiópia számára azonban mindez elfogadható ár volt annak érdekében, hogy megnyerje Kartúm támogatását a GERD számára. Al-Basír eleve kis kockázatot vállalt az egyezséggel: kormánya mindvégig vigyázott arra, hogy ne feszítse túl a húrt Egyiptommal kapcsolatban sem. További ütőkártyát jelentett a kezükben, hogy felsőbb fekvésük révén potenciális zsarolási képességgel rendelkeztek északi szomszédjukkal szemben. Ugyanakkor azt is tudhatták, hogy a fő bűnös Kairó szemében Addisz-Abeba marad, és annak érdekében, hogy valamelyest ellensúlyozhassák Etiópia törekvéseit, szükségük van al-Basír közvetítésére.¹⁸⁴ Így Szudán megtehetette, hogy egy 2014. februári nyilatkozatban erőteljesen kritizálta Kairó elzárkózó magatartását, és külügyminisztere, Alí Kartí egy addisz-abebei tárgyalássorozatról hazatérve – amelyen kereskedelemi és gazdasági

¹⁸² Fahmy meets Tanzanian president ahead of Congo visit, 2014.

¹⁸³ Egypt: Sudan Foreign Minister Criticises Egypt Over Ethiopian Dam Dispute, 2014.

¹⁸⁴ Egypt and Ethiopia spar over the Nile, 2014.

megállapodások aláírására került sor a felek között – hangsúlyozta a párbeszéd fontosságát. Mindebben ismét felajánlotta közvetítését, kiemelve országa semleges álláspontját.¹⁸⁵

Egyiptom még nem adta fel a diplomáciai küzdelmet. 2014 februárjában Tanzánia – Kenya, Uganda és Szudán mellett – először kapott meghívót a Nílus menti Hoki Tornára.¹⁸⁶ Fahmí külügyminiszter olaszországi és norvégiai utakat tervezett, hogy támogatást szerezzen a gátépítéssel szemben. Összességében azonban Egyiptomnak nem sikerült érdemben hátráltatnia a GERD építését, és a tárgyalások megszakításával, valamint a diplomáciai offenzívával azt kockáztatta, hogy még azt a kevés beleszólását is elveszíti a projekt kivitelezésébe, amellyel korábban rendelkezett. Az afrikai államok fogadták ugyan a kairói delegációkat, de egyiküket sem sikerült Etiópia ellen hangolni. 2014 májusában Fahmí már ismét arról beszélt, hogy a vitát a felek közti tárgyalás útján kell rendezni.¹⁸⁷ Az első érdemi lépésre 2014 augusztusában került sor, amikor a felek egy háromoldalú tárgyalásra gyűltek össze Kartúmban. Itt Egyiptom, Szudán és Etiópia megegyeztek arról, hogy létrehoznak egy Háromoldalú Nemzeti Biztosságot (Tripartite National Committee – TNC), amelybe mindegyik ország négy-négy képviselőt delegál, hogy folytassák és befejezzék azt a munkát, amit az Nemzetközi Szakértői Testület elkezdett. Az első találkozóra 2014. szeptember 20–22. között került sor, amikor is a vízgazdálkodási kérdések játszották a főszerepet. A felek megállapodtak abban, hogy megbíznak egy nemzetközi vállalatot azzal a feladattal, hogy mérje fel, hogy a gátépítésnek pontosan milyen hatásai lesznek a térség környezeti, vízügyi és társadalmi viszonyaira. Erre azért is volt szükség, mert az IPoE tanulmányából zömében hiányoztak a pontos számok. A kiadott közös nyilatkozat szerint a három ország mindent megtesz annak érdekében, hogy „megerősítse és megszilárdítsa az egymás közti bizalmat és megbecsülést”.¹⁸⁸ A résztvevők alapvetően pozitívan értékelték a találkozót, és megfelelő kezdetnek tartották a további tárgyalásokhoz, egyben megállapodtak arról, hogy rotációs alapon folytatják a munkát.

A 2015-ös év újabb eredményeket hozott a tárgyalásokon. A felek először februárban, majd március elején találkoztak Kartúmban, hogy elmozdítsák a holtpontról az egyeztetéseket.¹⁸⁹ Komolyabb előrelépést azonban csak a március végén zajló magas szintű találkozón sikerült elérni, amelyet Omár al-Basír „történelmi” jelentőségű megállapodásként aposztrofált. Az aláírási ceremónián az akkori etióp miniszterelnök, Hailemariam Deszaleny biztosította tárgyalópartnereit arról, hogy a GERD semmiféle kárt nem fog okozni a Nílus alsóbb folyásánál fekvő országoknak. Abdel-Fattah esz-Szíszi ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a felek csak egy elvi nyilatkozatot írtak alá, amely elsősorban keretegyezményként szolgál, és még kiegészítésre szorul. Ahogy Szíszi hangsúlyozta, „az együttműködést választottuk,

¹⁸⁵ Egypt: Sudan Foreign Minister Criticises Egypt Over Ethiopia Dam Dispute, 2014.

¹⁸⁶ Tanzania Gets Nile Hockey Tourney Invitation, 2014.

¹⁸⁷ Egypt willing to negotiate over Ethiopia's dam: Foreign minister, 2014.

¹⁸⁸ Ethiopia: The First Meeting of the Tripartite National Committee On the Grand Ethiopian Renaissance Dam Concludes, 2014.

¹⁸⁹ Political will to enhance water cooperation between Egypt, Ethiopia, Sudan, 2015.

az egymásba vetett bizalmat a fejlődés elősegítésére”.¹⁹⁰ Az Elvi Nyilatkozat (Declaration of Principles), amelyet a felek március 25-én írtak alá, a következő főbb elemeket tartalmazta:

1. A felek megállapodtak abban, hogy együttműködésüket a jóhiszeműség, az előnyökre való kölcsönös törekvés és a nemzetközi jog alapelveinek tiszteletben tartása jellemzi.
2. A GERD-vel kapcsolatban lefektették, hogy annak célja a megújuló energiatermelésnek köszönhetően a határokon átnyúló fejlesztési tevékenység és a regionális integráció elősegítése.
3. A három állam megállapodott abban, hogy a projekt egyik félnek sem okozhat komolyabb sérelmet a Nílus vízfelhasználása kapcsán. Amennyiben ez mégis bekövetkezne, az okozó állam azonnal köteles helyreállítani a problémát, és szükség esetén kompenzációt fizetni a szenvedő félnek.
4. Mindhárom ország köteles saját területén belül egyenlő mértékben és észszerű keretek között felhasználni vízkészletét. Ennek elősegítésére a nyilatkozat szerint további geológiai, hidrológiai, társadalmi, gazdasági, ökológiai, meteorológiai mérésekre van szükség.
5. Ahhoz, hogy az IPoE ajánlásait meg lehessen valósítani, tiszteletben kell tartani a TNC, azaz a Nemzeti Technikai Tanács IPoE által javasolt összesített tanulmányainak a végeredményét a projekt építési fázisaival kapcsolatban. Ezért a feleknek a kooperáció jegyében a tanulmányok végső eredményeit úgy kell megvalósítaniuk, hogy azok az IPoE által javasolt és a TNC által elfogadott értékeket és normákat kövessék, annak érdekében, hogy
 - a) az építkezéssel párhuzamosan megegyezzenek a GERD első feltöltésének ütemében és szabályaiban;
 - b) megegyezzenek a GERD éves üzemeltetésének a rendjében, amelyet a gát fenntartója időről időre felülvizsgál;
 - c) informálják a folyó alsó folyásánál fekvő államokat abban az esetben, ha valami váratlan helyzet lép fel a GERD üzemeltetése során.
 - d) Mindezek alapján a gát működésének és feltöltésének feltételeiről tizenöt hónapon belül kell dönteniük a feleknek attól az időponttól számítva, hogy a szükséges háttér tanulmányok elkészültek.
6. Ezenkívül kisebb rendelkezések szólnak az információ kölcsönös megosztásáról, a bizalomépítésről, a gát biztonságát növelő IPoE-javaslatok etióp hasznosításáról, az érintett államok szuverenitásának és területi integritásának tiszteletben tartásáról, valamint a felmerülő vitás kérdések békés rendezéséről.¹⁹¹

A nyilatkozat valódi jelentőségének kiértékelését nehezíti, hogy Szíszí szavainak megfelelően ez az egyeztetési folyamatnak valójában csak az első lépése volt. Egyiptom szempontjából nagy jelentősége volt annak, hogy belekerült a szövegbe, hogy a GERD felépítése nem okozhat jelentős károkat a többi ország számára, sőt még a kompenzáció lehetősége is felmerült. Ugyanakkor nem definiálták, hogy mit is jelent a „jelentős kár” (*significant harm*) fogalma. Addisz-Abeba mindazonáltal győzelemként értékelhette, hogy a megállapodás

¹⁹⁰ Egypt, Ethiopia and Sudan sign 'historic' deal for Nile dam construction, 2015.

¹⁹¹ Official Text: Egypt, Ethiopia, Sudan – Declaration of Principles, 2015.

Kairó részéről lényegében szentesítette a Nagy Etióp Újjászületés Gát felépítését, és az alapvetően pozitív színben tűnik fel a nyilatkozatban.

A következő lépés a javasolt hatástanulmányok elkészítése volt, amelyre áprilisban két európai, egy holland és egy francia vállalat kapott megbízást. Az egyik cég a hidrológiai modellek elkészítését vállalta, míg a másik a projekt határokon átnyúló társadalmi-gazdasági hatásait vizsgálta. A néven nem nevezett vállalatok (mint később kiderült, a holland Deltares és a francia BRLi) összesen tizenkét hónapot kaptak a hatástanulmányok elkészítésére¹⁹² úgy, hogy az előbbi 30%-kal, az utóbbi 70%-kal részesült a projektből.¹⁹³ Az első közös megbeszélésre a három ország és a két vállalat képviselői között 2015 júliusában került sor Kartúmban, amit továbbiak követtek.¹⁹⁴ Ősz elején arról röppentek fel hírek, hogy a holland cég, a Deltares kiszállt a projektből, mert a szűk határidők és a politikai nyomás nem tették lehetővé egy hiteles és független vizsgálat elkészítését.¹⁹⁵ Sőt a tanácsadó vállalat honlapja szerint a másik céggel, a francia BRLi-vel való együttműködés sem ment olajozottan, ezért is döntöttek a visszavonulásról.¹⁹⁶ Egyiptomi hírek szerint a BRLi más projekteken már dolgozott együtt Addisz-Abebával, ezért is nyerte el a válogatás végső körében – amelybe négy másik tanácsadó vállalat, köztük a Deltares is bekerült – a megbízás 70%-át, és a leosztás szerint a Deltares lényegében alvállalkozói munkát végzett volna az etiópbarát BRLi mellett. Amikor pedig ez nyilvánvalóvá vált, a hollandok kiszálltak a projektből.¹⁹⁷ Mindezek a hírek azonban zömében az egyiptomi médiában jelentek meg, így valóságtartalmuk bizonytalan. Az etiópok azzal vágtak vissza, hogy a Deltares egész egyszerűen nem volt képes elvégezni a kapott feladatot, ugyanis a cégnek augusztus végére a BRLi-vel közösen el kellett volna készítenie az első jelentéseket, ez azonban nem történt meg. Bár a határidő kétségkívül rendkívül rövid volt, Addisz-Abeba szerint ezt a tényt már tavasszal tudni lehetett. Miért vállalta el mégis a holland cég a projektet, ha tudta, hogy nem képes teljesíteni?¹⁹⁸ Ebben a kontextusban valóban úgy tűnt, mintha a Deltares csak a bizonyítványát magyarázná.

A novemberi TNC-találkozóra mindenesetre megmerevedtek az álláspontok. A Kairóban tartott megbeszélés előtt az etióp vízügyi és energetikai miniszter, Motuma Mekasa diszkréten azt nyilatkozta, hogy a felmérésekkel megbízott cégek eltérő végeredményre jutottak a projekttel kapcsolatban. Az etiópok három javaslatot is felvetettek: maradjon a francia és holland cég, amíg közös álláspontot nem alakítanak ki; válasszanak két másik céget; vagy az előzőleg felmerült veszélyek elkerülése végett válasszanak egyet.¹⁹⁹ Ugyanakkor Egyiptom egy olyan dokumentumot adott át a résztvevőknek, amely saját megfigyelései alapján összegezte, Addisz-Abeba hogyan akarja siettetni a gát építését, és részben ezzel kívánta alátámasztani a Deltares gyors szerződésbontását.²⁰⁰ A hónap végére tervezett találkozót aztán Kairó lemondta – szudáni vádak szerint azért, hogy késleltesse a meg-

¹⁹² Foreign consultancy firms selected to study Ethiopia's Nile dam, 2015.

¹⁹³ Tripartite committee on Ethiopia's dam to decide on contentious points, 2015.

¹⁹⁴ Ethiopia's Renaissance Dam talks to resume in Khartoum, 2015.

¹⁹⁵ Ethiopia stalls negotiations with Egypt and Sudan over Renaissance Dam, 2015.

¹⁹⁶ Deltares withdraws from GERD studies, 2015.

¹⁹⁷ Will Sisi intervene in the GERD? 2015.

¹⁹⁸ Deltares withdraws from commissioned studies of Ethiopia's dam: Could this mire GERD in further difficulties? 2015.

¹⁹⁹ Ethiopia says consultants failed to reach joint vision on GERD, 2015.

²⁰⁰ Sudan says Egypt requested postponement of tripartite meeting on Ethiopian dam, 2015.

állapodást. A december elejére átcúsuló újabb kartúmi találkozó az együttműködés szükségességéről és az államok közti jó viszony megőrzéséről szóló általános nyilatkozatokon túl nem hozott érdemi előrelépést.²⁰¹ Emiatt decemberben újabb külügyminiszteri szintű találkozóra került sor, amelyen a vízügyi miniszterek is részt vettek. A diplomáciai kötélhúzás elsősorban al-Basírnak kedvezett, aki a jó szándékú mediátor szerepét játszhatta a felek között. Az elnök külön is fogadta az etióp és egyiptomi külügyminisztereket, akik szerint a tárgyalások baráti légkörben folytak.²⁰² Az év végére sikerült is érdemi eredményt felmutatni a több hónapos holtponthoz. A legfontosabb döntést a két megvalósíthatósági tanulmány vonatkozásában sikerült elérni. Ennek értelmében a BRLi továbbra is élvezte a felek bizalmát, és folytathatta a munkát, a kieső Deltares helyére pedig a szintén francia Artelia került. A részt vevő hat miniszter megállapodott abban, hogy a tanulmányokhoz szükséges terepmunkákat a vállalatok februárban kezdhetik meg. A BRLi-nek és az Arteliának hat és tizenöt hónap közötti időtartam állt a rendelkezésére az elemzések elkészítésére. Ezzel párhuzamosan a három állam illetékes miniszterei is rögzítették a soron következő találkozó időpontját 2016 februárjára.²⁰³ A szudáni külügyminiszter, Ibráhím Ghandúr által ismét csak „történelminek” aposztrofált megállapodás és találkozó ismét mindegyik félnek adott valamit, amellyel hazatérhetett. Az egyiptomi külügyminiszter, Számah Sukrí a sajtótájékoztatón hangsúlyozta, hogy a vízfelhasználással kapcsolatos egyiptomi aggodalmak belekerültek a dokumentumba. Az egyiptomi külügy szerint Addisz-Abeba továbbra is kifejezte elkötelezettségét, hogy a tározó feltöltése és működtetése csak a másik két ország beleegyezésével történhet meg. Kairó azt is hangsúlyozta, hogy ez nem a tárgyalások vége, csupán egy fontos újabb mérföldköve. Az etióp külügyminiszter, Tedrosz Adhanom arra mutatott rá, hogy meghívta két partnerét, jöjjenek el megnézni a készülő gátat. „Nincs semmi rejtegetnivalónk. [Egyiptomnak és Szudánnak] el kellene jönniük, hogy megnézzék a gátat, ami tovább növelné az egymás közti bizalmat és partnerséget. Sőt kiterjesztjük ezt a meghívást a [z egyiptomi és szudáni] nyilvános diplomácia és a média számára is, hogy látogassák meg az építkezést.”²⁰⁴

Január elején felröppentek a hírek, hogy a GERD közel van a kezdeti energiatermeléshez, és az EPRDF fontolgatja az első, 750 MW-os próbákat. Ugyanakkor etióp szakértők is elismerték, hogy ennek meglépése komolyan veszélyeztetné a folyamatban levő tárgyalásokat, hiszen felrúgná azt a megállapodást, mely szerint a felek megvárják a hatástanulmányokat, illetve csak közös beleegyezéssel kezdik meg a tározók feltöltését és az erőmű működtetését. Addisz-Abeba valószínűleg a Murszí-korszakhoz képest puhább egyiptomi narratívát is szem előtt tartotta: az egyiptomi vízügyi és öntözési miniszter ugyanis január elején azt nyilatkozta, hogy bár a GERD aggodalommal tölti el országát, arra semmiképp sem tekintenek fenyegetésként.²⁰⁵

A gátépítés tárgya volt a 2016. január végi egyiptomi–szudáni tárgyalásoknak is. A felek közti viszony tovább romlott az elmúlt hónapokban, egyes portálok már a határkörzetben történő csapatösszevonásokról is szóltak. Esz-Sziszí nehezen bocsátotta meg al-Basírnak a Muszlim Testvérek támogatását, és aggodalommal figyelte Kartúm líbiai

²⁰¹ Egypt, Ethiopia, Sudan to hold new Nile dam talks, 2015.

²⁰² Sudan says GERD talks making good progress, 2015.

²⁰³ Egypt, Ethiopia, and Sudan sign new Grand Renaissance Dam agreement, 2015.

²⁰⁴ Sudan, Egypt and Ethiopia reach agreement on Renaissance Dam, 2015.

²⁰⁵ Nile dam set to generate power, Ethiopia to consult Egypt, Sudan ahead. Sudan Tribune, 2016.

tevékenységét. Szudán ugyanakkor azt nehezményezte, hogy Kairó nyomást kíván gyakorolni rá külkapcsolatai – nevezetesen a Katarral, Törökországgal és Iránnal fenntartott viszony – alakításában.²⁰⁶ Ezen a prizmán keresztül kell értelmeznünk Ibráhím Ghandúr szudáni külügyminiszter nyilatkozatait a GERD ügyében is. Ghandúr hangsúlyozta, teljesen hamisak azok az állítások, melyek szerint a gát összeomolhat. Ahogy mondta, „teljesen meg vagyunk győződve a gát biztonságáról, mivel azt nemzetközi vállalatok építik”.²⁰⁷ A külügyminiszter kiemelte, még ha be is következne a katasztrófa, az nem veszélyeztetné az arab településeket, mivel a gát húsz kilométerre van a szudáni határtól. Ghandúr szerint Szudán az ügyben egyáltalán nem semleges szereplő, a Nílus kérdése neki is kulcsfontosságú, ezért is törekszenek a legjobb megoldásra.²⁰⁸

A februári tárgyalási kör újra hozott bizonyos előrelépéseket. A háromoldalú bizottság kiválasztotta a brit Corbett & Co. jogi tanácsadó céget a felek közti jogi ügyek kezelésére. Anonim források szerint a decemberben felkért francia cégek megtették pénzügyi ajánlataikat a bizottságnak, míg a Corbettet felkérték az ajánlat elkészítésére.²⁰⁹ Ugyanakkor a háromoldalú bizottság 12. ülésén sem sikerült aláírni a szerződést a két francia céggel, ezért azt későbbre halasztották. Addisz-Abeba nyilatkozatai ugyanakkor ismét keményedtek. Bár hangsúlyozták, hogy megértik az egyiptomi aggodalmakat, illetve hogy minden vitás ügyet a bizottság keretében rendeznek majd, Motuma Mekassza vízügyi, öntözési és energetikai miniszter aláhúzta, hogy a GERD építése folytatódni fog, és a projekt el is készül a kitűzött határidőre. A BBC-nek adott interjújában Mekassza vehemensen kritizálta az egyiptomi médiát és közvéleményt, amely kizárólag negatív viszonylatban ír a gátról, és nem hajlandó észrevenni annak pozitív hozadékait.²¹⁰ Két héttel később a három ország vezetője a Sarm es-Sejkben tartott 2016-os Afrika Fórumon ismét megerősítette egymást a párbeszéd iránti elkötelezettségéről, és ami ennél is fontosabb, megállapodtak egy közös alap létrehozásáról a háromoldalú projektek finanszírozására, illetve politikai, gazdasági és társadalmi-kulturális vegyes bizottságok felállításáról. A felek nyilatkozatukban biztatták a közös parlamenti bizottsági látogatásokat is.²¹¹ Az etiópok április során valóra is váltották ígéretüket, és fogadtak egy tizenegy fős szudáni sajtódelegációt két televízióadótól, illetve hat újságtól, akiket aztán levittek a GERD-hez, hogy személyesen is láthassák az építkezést, illetve annak mindenki számára elérhető „közös előnyeit”.²¹²

A lappangó feszültségeket ugyanakkor jól jelezte, hogy folyamatosan csúszott a három konzultáns céggel a szerződések aláírása. 2016 júliusában a felek ismét azt nyilatkozták, hogy megkapták és el is fogadták a BRLi, az Artelia és a Corbett & Co. szerződésajánlatát. Ennek ellenére az Afrikai Unió kigali csúcstalálkozójának margóján sem került sor a szerződések aláírására.²¹³ A hírek szerint a cégek közötti ellentétek is késleltették a megállapodások rögzítését, amelyre így végül csak 2016 szeptemberében került sor. Eddigre

²⁰⁶ Ongoing tension between Egypt, Sudan, 2016.

²⁰⁷ Sudan, Egypt FM's discuss Ethiopian dam, 2016.

²⁰⁸ Sudan, Egypt FM's discuss Ethiopian dam, 2016.

²⁰⁹ Tripartite committee agree on the impact studies of the Ethiopian Dam, 2016.

²¹⁰ Ethiopia won't stop construction of the Renaissance Dam: minister, 2016.

²¹¹ Egypt, Ethiopia and Sudan agree to enhance cooperation, 2016.

²¹² Sudanese journalists visit Ethiopia's Nile Dam, 2016.

²¹³ Leaders of Sudan, Egypt and Ethiopia to discuss Renaissance Dam in Kigali, 2016.

az etióp nyilatkozatok már a gát 70%-os készütségéről szóltak – igaz, későbbi hírek ennél kisebb arányról beszéltek.²¹⁴

Mindenesetre a diplomáciai erőfeszítések kevésnek bizonyultak az egyiptomi közvélemény megnyugtatóására. A hónapok teltek, a gát építése folytatódott anélkül, hogy a legfontosabb kérdésekre válasz született volna. Az etióp fél nagyon udvariasan, de határozottan tartotta magát az ütemtervhez. Hiába borzolta a kedélyeket időnként egy-egy etióp nyilatkozat a projekt állásáról, Addisz-Abeba minden esetben aláhúzta: nem ígérték meg, hogy a tárgyalások időszakára beszüntetnék az építkezést.²¹⁵

2017 márciusában etióp híradások szerint fegyveresek – a Benisangul-Gumuz Népének Felszabadítási Mozgalma (Benishangul Gumuz Peoples Liberation Movement) – támadták meg az építkezést, akiket a biztonsági erők visszavertek. Nehéz megítélni, mi is volt valóban az akció célja: a néhány tucat felkelő aligha veszélyeztette érdemben a projektet, és lehet, hogy nem is politikai cél, sokkal inkább haszonszerzés (élelmiszer, építőanyag megszerzése) mozgatta őket. Mindenesetre az EPRDF a narratívájában politikai kontextusba helyezte a történeteket, és Aszmarát vádolta a támadók felbujtásával.²¹⁶ 2017 tavaszán több kisebb támadás is történt az építkezés közelében, így valóban nem lehet kizárni a politikai célt, sőt talán még az akciókhoz nyújtott külső támogatást sem. (Azt egyébként, hogy mennyire nem lehetett pontosan látni az építkezés állásának vonatkozásában, jelezte, hogy ez a híradás például a gát 56%-os készütségéről szólt.²¹⁷) Eritrea ugyanakkor tagadta a vádakot, hogy tudott volna az akcióról, és bármiféle kapcsolatot is tartana fenn a támadókkal.²¹⁸

2017 első fele érdemi előrelépés nélkül telt el. A viták a sajtóban – és valószínűleg a zárt ajtós tárgyalásokon is – elsősorban arra koncentráltak, mennyi időt vehet igénybe a GERD mögötti tározó feltöltése. Egyiptomi források szerint Addisz-Abeba öt-hat évben gondolkozott, hogy minél előbb kiaknázhassa a gát teljes termelési kapacitását. Ugyanakkor az egyiptomi vízügyi minisztérium szerint ez a tempó súlyosan veszélyeztetné az alsó-nílus ország vízellátását, és ők tizenkettő és tizennyolc év közti időszakot tartottak elfogadhatónak. Az Amerikai Földrajzi Társaság öt és tizenöt év közti időtartamot tartott reálisnak, de szerintük ez még így is 25%-os vízvesztéséget jelentene Kairónak.²¹⁹

2017 őszén Egyiptom újabb diplomáciai offenzívába kezdett, aláhúzva, hogy a hatástanulmányok késlekedése komoly aggodalommal tölti el a kormányzatot.²²⁰ Novemberben aztán esz-Szíszi elnök – akinek álláspontját a közvélemény túlságosan puhának értékelte – egy televíziós adásban kifejtette, hogy a víz országa számára „élet és halál kérdés”.²²¹ A felek közti feszültséget fűtötte, hogy állítólag nem tudtak közös megállapodásra jutni a BRLi és az Artelia által elkészített elemzésekről, így a folyamat lényegében megfeneklett.²²² Ráadásul Kartúm is fokozta a nyomást, és nem várt fronton indított támadást

²¹⁴ Sudan, Egypt and Ethiopia sign contracts on GERD Dam impact studies, 2016.

²¹⁵ Ethiopian Renaissance dam almost 70% complete: minister, 2016.

²¹⁶ Ethiopia thwarts attack on Nile dam, Sudan apprehended 7 attackers, 2017.

²¹⁷ Ethiopia sentences rebels over attack on Nile dam, 2017.

²¹⁸ Eritrea Denies Knowledge of Group Linked to Ethiopian Dam Plot, 2017.

²¹⁹ Grand Ethiopian Renaissance Dam a threat to downstream Nile states, including Egypt, 2017.

²²⁰ Egypt's FM Shoukry expresses concern over delays in Ethiopia's Renaissance Dam studies, 2017.

²²¹ Egypt Warns Ethiopia Nile dam Dispute 'Life or Death', 2017.

²²² Egypt's fears of the Ethiopian dam are due to the loss of Sudanese share: Ghandour, 2017.

Kairó ellen. Szudán ugyanis visszakérte Egyiptomtól azt az évi összesen 6,5 milliárd m³-es éves vízmennyiséget, amelyet saját fölöslegéből adott át az alsó-nílusi országnak – hivatalosan 1977-ig. Ahogy a szudáni külügyminiszter, Ghandúr fogalmazott „ez az első eset, hogy egy [szudáni] hivatalnok nyíltan kimondja, Szudán nem használja fel a teljes vízmennyiséget, amelyet az 1959-es megállapodás garantálna neki. Az Újjászületés Gát megőrzi azt a vízmennyiséget, amely az áradások idején eddig Egyiptomba folyt, és odaadja nekünk az aszályok idején.”²²³ A dolog pinkatériáját az adta, hogy Kartúm ugyanúgy az 1959-es megállapodásra hivatkozott, mint az eddigi vitákban Kairó, amely 18,5 milliárd m³-t garantált a déli országnak, Egyiptomnak pedig 55,5 milliárd m³-t. Vagyis a szudániak saját fegyverüket fordították az alsó-nílusi ország ellen. Ghandúr azt is kifejtette, hogy az 1959-es megállapodás az extra vízmennyiség átadásáról egy hitel volt Kairó számára – de ezt a hitelt most a hitelező felmondta annak ellenére, hogy a hiteles nyilván még igényt tartott volna rá. A három ország közti feszültség régóta nem látott szintet ért el, aminek eredményeképpen még az állam- és kormányfők közti találkozót is elnapolták.²²⁴

2017. december végén az egyiptomi külügyminiszter, Szameh Sukrí ismét Addisz-Abebába látogatott, hogy elmozdítsa a holtpontonról a tárgyalásokat. Sukrí a sajtótájékoztatón arról beszélt, hogy Kairó a Világbankot szeretné felkérni mint semleges szervezetet a felek közti közvetítésre. Úgy tűnik tehát, hogy Egyiptom igyekezett kiiktatni a konzultációs cégeket annak érdekében, hogy eredményeket érjen el. Az etióp külügyminiszter, Vorkneh Gebejehu azt nyilatkozta, hogy kormánya meg fogja fontolni az alsó-nílusi ország javaslatát, és a szokásos mantra is elhangzott, hogy a projekt nem fogja veszélyeztetni Egyiptom vízellátását.²²⁵ Addisz-Abeba pozícióit tovább erősítette, hogy 2017 őszétől átvette a Nílus Miniszteri Tanácsának vezetését (Nile-COM), ahol a többi állam is a Kairóval való megállapodást sürgette,²²⁶ annak érdekében is, hogy az így létrejött precedenst hosszú távon ők is felhasználhassák az arab országgal folyó tárgyalásokon. Januárban olyan hírek is napvilágot láttak az etióp sajtóban, hogy Sukrí azt az üzenetet vitte esz-Szíszi elnöktől, hogy zárják ki Szudánt a tárgyalásokból, és azt szűkítsék le bilaterálisra.²²⁷ A javaslat nyilván nem volt független a Szudán és Egyiptom közti növekvő feszültségtől, amelyet csak növelt Recep Erdoğan török államfő látogatása; ennek keretében a szudáni Szuakin kikötőjének üzemeltetését al-Basír elnök ideiglenesen átadta Ankarának, hivatalosan azért, hogy fejlesszék a helyi turizmust.²²⁸ Kairó természetesen azonnal megvádolta a két országot az Egyiptom elleni szövetkezéssel és az illegálisnak deklarált Muszlim Testvérek támogatásával.

Úgy tűnt mindenesetre, hogy Addisz-Abeba megfogadta az egyiptomi javaslatot, és 2018 januárjának második felében Hailemariam Deszaleny miniszterelnök Kairóba látogatott, ahol személyesen tárgyalt esz-Szíszi elnökkel. A nyilatkozatok alapján a felek ismét keresték a konstruktív párbeszédet, hangsúlyozva, nem engedik, hogy a gát kapcsán felmerülő nézeteltérések aláássák a két ország kapcsolatát.²²⁹ Esz-Szíszi azt is aláhúzta

²²³ Egypt's fears of the Ethiopian dam are due to the loss of Sudanese share: Ghandour, 2017.

²²⁴ Egypt's fears of the Ethiopian dam are due to the loss of Sudanese share: Ghandour, 2017.

²²⁵ Egypt wants World Bank to intervene in Ethiopia dam impasse, 2017.

²²⁶ Ethiopia takes over Nile Council leadership, 2017.

²²⁷ Egypt wants 'Sudan out' of contentious dam talks, 2018.

²²⁸ A major geopolitical crisis is set to erupt over who controls the world's longest river, 2018.

²²⁹ Egypt, Ethiopia Leaders Say Nile Dam Must Not Ruin Relations, 2018.

a sajtótájékoztatón, hogy a Nílus-medence erőforrásai és kapacitásai a fejlődés, az együttműködés és az építkezés, nem pedig a konfliktusok alapját jelentik.²³⁰

Ugyanakkor hazatérése után Hailemariam Deszaleny miniszterelnök nyilatkozatai kevésbé voltak pozitívak. Bár az EPRDF vezetője is az együttműködés fontosságáról beszélt, deklarálta, hogy országa nem tudja elfogadni a Világbank bevonását a tárgyalásokba. Amint mondta, „egy dolog a külső szakértők bevonása, és megint más egy intézmény bekapcsolása a folyamatba”.²³¹ Bár a 2015 óta húzódó tiltakozások miatt egyre ingatagabb helyzetű Hailemariam nyilatkozata nyilvánvalóan a hazai közvéleménynek szólt, tény, hogy Addisz-Abeba nem fogadta el az egyiptomi javaslatot.

2018. január végén az Afrikai Unió közgyűléséhez kapcsolódóan ismét egy asztalhoz ültek a felek, ezúttal Szudánt is bevonva a párbeszédbe.²³² A három ország megegyezett egy újabb, immár állandó háromoldalú bizottság felállításában, amely különösen a víztározó feltöltését és a gát működését fogja felügyelni. Arról is döntöttek, hogy közös alapot hoznak létre infrastrukturális projektek megvalósítására. Végül megegyeztek abban, hogy hasonló magas szintű találkozót minden évben tartanak majd.²³³ A február végére tervezett technikai bizottsági találkozó azonban elmaradt, mivel Addisz-Abeba az országban kialakult helyzetre való tekintettel annak elhalasztását kérte. Kairó számára nem kis elégtételt jelenthetett kiadni azt a nyilatkozatot, amelynek értelmében Egyiptom „megérti a körülményeket, amelyek miatt Etiópia a találkozó elhalasztását kérte”.²³⁴

Az Etiópiában 2018 tavaszán bekövetkezett miniszterelnök-váltás optimizmussal töltötte el Egyiptomot. Kairóban olyan véleményeket is lehetett hallani, hogy egy hivatalba kerülő, muszlim oromo kormányfő a muzulmán testvériség nevében biztosan puhább álláspontot képvisel majd.²³⁵ Az oromo – de nem muszlim – új etióp miniszterelnök, Abij Ahmed alatti eddigi tárgyalások azonban rációfoltak az egyiptomi várakozásokra.²³⁶

A kézirat zárásáig, 2018. március végéig tehát nem sikerült áttörést elérni a tárgyalásokon. Mindenféleképpen pozitív eredmény, hogy a felek – a kisebb nézeteltérések ellenére – továbbra is elkötelezettnek tűnnek a kompromisszumos megoldásra. Egyiptom tartózkodik a nyílt fenyegetéstől, és alapvetően diplomáciai eszközökkel igyekszik nyomást gyakorolni Addisz-Abebára. Ugyanakkor eleddig – dacára a gát melletti határozott kiállításnak – Etiópia sem vállalkozott a képzeletbeli vörös vonal átlépésre: nem kezdte meg a tározó feltöltését és az elektromos áram termelését. Amint azt említettük, nem világos, hogy ez tudatos döntés eredménye, vagy pedig pénzügyi-technológiai nehézségek hátráltatják a projektet, bár szinte biztos, hogy utóbbi is nagy súllyal esik latba.²³⁷ A szerző benyomása mindenesetre az, hogy a magasföldi állam tudatosan halasztja a fentebbi két kritikus lépést, mert nem szeretné kenyértörésre vinni a dolgot Kairóval.

A GERD körüli csörték kapcsán érdemes kiemelni a belpolitikai dimenziókat is. Miközben jól látható a felek közti diplomáciai küzdelem, az egyiptomi percepciók

²³⁰ Egypt, Ethiopia Leaders Say Nile Dam Must Not Ruin Relations, 2018.

²³¹ Ethiopia leader rejects call for World Bank arbitration in dam dispute, 2018.

²³² Sudan, Egypt and Ethiopia agree to cooperate on Grand Renaissance Dam, 2018.

²³³ Ethiopia, Sudan and Egypt renew commitment to cooperate over GERD, 2018.

²³⁴ Egypt accepts delay of Ethiopia dam meeting as protests rage, 2018.

²³⁵ Interjú egyiptomi szakértővel, Kairó, 2018. március.

²³⁶ Mentioning Ethiopia's reservation over 1959 water deal caused failure of Khartoum meeting, 2018.

²³⁷ Interjú egy EU-diplomátával, Addisz-Abeba, 2018. március.

meglehetősen eltérőek a tekintetben, hogy „válságról” vagy csak nézeteltérésről van-e szó. Előbbit elsősorban az egyiptomi sajtó és a közvélemény képviseli. Különösen 2016 őszén volt tetten érhető, hogy az etióp gát kapcsán még az utca embere is az etióp fenyegetésről beszélt.²³⁸ 2018 márciusára azonban a narratívák jelentősen változtak: egyrészt az esz-Szíszi-kormányzat békülékenyebb, kooperatívabb hangneme – amely alapvetően a 2015-ös megállapodástól datálható – eddigre már jobban leszívárgott a média szintjére is. Másrészt a gát egyre kevésbé volt alkalmas arra, hogy elterelje a figyelmet az arab ország kihívásairól: az inflációról, az egészségügyi rendszer kihívásairól vagy a munkanélküliségről. A 2016 végi IMF-megállapodás után a legtöbb ember számára ezek sokkal égetőbb kérdések voltak, mint a GERD ügye, amely egyelőre nem fejtett ki érezhető hatást az egyiptomi mindennapokra.

A diplomáciai küzdelem hátterében felsejlő, az idők folyamán átalakuló egyiptomi nézőpontot támasztották alá az egyiptomi külügyminisztériumban készített interjúk is. Ezekben két markáns elem volt megfigyelhető 2016 őszén. Egyrészt a víz mennyisége mellett egyre több szó esett annak minőségéről is. Vagyis kezdett úgy tűnni, hogy a víz-hozamvita mellett – amelyet több szempontból is egyre nehezebben védhető argumentumokkal kellett folytatnia Kairónak (lásd az 1959-es megállapodás érvényessége, párolgási veszteségek stb.) – megjelent az a szempont, hogy Egyiptom jó minőségű vizet szeretne kapni a folyó két ágából, és a felsőbb folyások mentén fekvő államoknak erre is ügyelniük kell projektjeik során.²³⁹ Ugyanakkor ezt az érvelést gyengíti az a tény, hogy a folyó – összehasonlítva az egyiptomi adatokkal – viszonylag tisztán érkezik meg Asszuánhoz, és a belekerülő szennyeződés zöméért maga Egyiptom felelős.²⁴⁰

A másik szempont, amely felmerült, Etiópia stabilitására vonatkozott. Bár Kairó nyilván nem lelkesedett a gátépítésért, azzal az egyiptomi vezetés is tisztában volt, hogy a kontinens második legnépesebb országának túlzott destabilizálása beláthatatlan következményekkel járna nem csupán a kelet-afrikai régió, de az alsó-nílusi állam számára is. Etiópia fontos szigetelőállam volt, és részben stabilizációs erőt jelentett a térség konfliktusaiban (Szomália, Dél-Szudán), nem utolsósorban pedig a migrációs nyomás enyhítésében. Márpedig Egyiptom nem lelkesedik azért, hogy szubszaharai lakosok milliói induljanak meg Észak-Afrika felé a jobb élet reményében. Nem pusztán hivatalos álláspont tehát az a kairói szólam, hogy Egyiptom nem érdekelt Addisz-Abeba destabilizálásában.²⁴¹

Egy kis belső zavarkeltés természetesen beleférhet az egyiptomi képletbe, és az arab ország számára a 2015 óta tartó etióp tiltakozásoknak számos pozitív hozadéka van. Ugyanakkor Kairó számára mindez legalább annyi veszélyt, mint lehetőséget rejt, mert sosem lehet tudni – különösen az elmúlt másfél év tükrében –, hogy nem megy-e túl messzire ez a folyamat, behúzva Etiópiát egy kontrollálhatatlan válságspirálba, amely Egyiptom számára is katasztrofális következményekkel járna.

Végül meg kell említenünk az utolsó opciót az egyiptomi lehetőségek tárházában, egy esetleges katonai csapást a GERD ellen. Kairó ugyanis a „reméld a legjobbat, készülj a legrosszabbra” nevében jelentősen növelte csapásmérő képességeit is, hogy szükség esetén elérhesse a gátat. Bár a közvetlen katonai művelet a GERD ellen meglehetősen valószínűtlen,

²³⁸ Interjúk Kairóban, 2016. október.

²³⁹ Interjúk az egyiptomi külügyminisztérium munkatársaival, Kairó, 2016. október.

²⁴⁰ ABDEL-SATAR – ALI – GOHER 2017; DAKKAK 2017.

²⁴¹ Interjúk az egyiptomi külügyminisztérium munkatársaival, Kairó, 2016. október.

Kairó számára kulcskérdés, hogy egyáltalán rendelkezzen olyan eszközökkel, amelyekkel ezt végre tudja hajtani. Ráadásul – figyelembe véve a fentebbi szempontokat – ezt nem egy széles spektrumú háború keretében kell tudnia megvalósítani, amely destabilizálhatja a Magasföldet, hanem precíz csapásmérés formájában, amely csupán a gát lerombolására koncentrál.

Szudán támogatásának híján ez komoly kihívásokat tartogat az arab ország számára. Egyiptom ugyan az arab világ talán legütőképesebb hadseregét tartja fegyverben, de nem készült fel a távolsági hadviselésre és csapásmérésre: az arab–izraeli háborúk tapasztalatai alapján az egyiptomi haderőt alapvetően szárazföldi területvédelemre, illetve korlátozott offenzívákra készítették fel. Ráadásul az elmúlt évtizedekben leginkább aszimmetrikus műveletekben vettek részt különféle felkelő- és terrorista szervezetek ellen. Az etióp haderő pedig ugyan messze nem képviselt olyan technikai színvonalat, mint az egyiptomi, de az Eritrea elleni konfliktusban mégiscsak államközi háborús tapasztalatokra tett szert.

A számok terén egyértelműen Egyiptomé volt a fölény: csaknem hatszáz merevszárnyas eszköze állt hadrendben nem egészen félszáz etióp repülőgéppel szemben. Ugyanez igaz volt a technikára is: az elavult etióp MiG–23-asok és SZU–27-esek nem ellenfelei az egyiptomi F–16-osoknak és Mirage-oknak. Csakhogy Kairó a bázisairól nem érte el a gátat. Emiatt az elmúlt években az egyiptomi légierő komoly modernizációba kezdett, amely három irányban folyt. Egyrészt a négy és feledik generációs francia Rafale vadászgépek első külföldi megrendelői lettek, amelyekből hat darabot már le is szállított az európai cég. Másrészt Kairó megrendelt ötven MiG–29M típusú vadászgépet, amelyek értékét megnövelt hatótávolságuk jelenti: a repülőgépek póttartályokkal akár 3000 kilométert is repülhetnek, így már egyiptomi bázisokról is elérhetik a GERD-t.²⁴² A MiG-ek ráadásul alkalmasak a légi utántöltésre is.²⁴³ Ugyanez vonatkozik a modernizációnak alávetett F–16-osokra.²⁴⁴

A modernizáció harmadik lábát a légi utántöltést végző repülőgépek beszerzése jelentené, erre azonban mindeddig nem került sor, bár egyes információk szerint ez folyamatosan napirenden van.²⁴⁵ Mindenesetre sokan aggodalommal kapták fel a fejüket, amikor 2014 novemberében Oroszország két darab IL–78 MIDAS típusú tankerrepülőgépet küldött a kairói nemzetközi repülőtérre.²⁴⁶

Figyelembe véve a fentebbi tényeket, Etiópia a légierő költséges fejlesztése helyett légvédelmi rakétarendszereinek modernizációja mellett döntött. Ennek keretében sor került a SAM–75-ös, T–55-ös alvázra telepített mobil eszközök, illetve a SAM–125-ös rendszerek modernizációjára.²⁴⁷ Bár ezek a közép-hatótávolságú eszközök messze állnak a legmodernebb orosz rakétarendszerektől (S–300, S–400), hatékonyságukat jól jellemzi, hogy az iraki háborúban több szövetséges vadászgép, valamint drón is áldozatul esett nekik, illetve hogy 1999-ben ezekkel lőtték le az Egyesült Államok légierőjének F–117-es „lopakodóját”. Így az etióp légvédelem – amely egyes hírek szerint jelentős erőket telepített

²⁴² Egypt to Rebuild Its Air Force, 2016.

²⁴³ Egypt Continues Air Force Modernization, 2017.

²⁴⁴ Egypt to Rebuild Its Air Force 2016.

²⁴⁵ Interjú egy egyiptomi tiszttel, Kairó, 2016. október.

²⁴⁶ Why are two Russian IL-78 Midas tankers deployed to Egypt? Are Moscow's bombers heading to the Mediterranean Sea? 2014.

²⁴⁷ Ethiopia quietly building its air defense systems, 2016.

a Nagy Etióp Újjászületés Gát közelébe – érzékeny veszteségeket okozhat a támadóknak, különösen, hogy azoknak egyetlen célpontra kell fókuszálniuk, amelynek a lerombolása sem ígérkezik könnyű feladatnak.²⁴⁸

Az Omo folyó és a Gibe III

Bár a Nagy Etióp Újjászületés Gát körüli huzavonához képest mellékszálaknak tűnhet, röviden érdemes kitérnünk az Omo folyón épülő Gibe III erőműre, illetve annak lokális és regionális hatásaira. Addisz-Abeba ugyanis amellett, hogy növekvő regionális szerepét demonstrálja a GERD-vel, arra is remekül felhasználja a projektet, hogy elterelje a figyelmet más építkezésekről, amelyek a Nagy Etióp Újjászületés Gát árnyékában jóval kisebb figyelmet kapnak, ugyanakkor következményeik legalább olyan jelentősek, ha nem jelentősebbek, mint a Kék-Níluson épülő nagy testvérüké.

A Gilgel Gibe III 1870 MW-os teljesítménye egyrészt jelentős erőforrást jelent majd az ország számára, másrészt 243 méterével a világ legmagasabb ilyen jellegű épülete lesz. A gát megépítését – szemben a korábban bemutatott Nagy Etióp Újjászületés Gáttal – azért sem kísérte nagy nemzetközi botrány, mert a két érintett ország, Kenya és Etiópia meg egyeztek az elektromos áram megosztásáról. Ennek értelmében Nairobi 300 MW-nyi áramot vásárolhatott meg a Gibe III termeléséből az ország elmaradott északnyugati megyéi számára, ami óriási előrelépést jelentett ezen marginalizált területek számára.²⁴⁹ Az 1,8 milliárd dolláros projekt áldásaiból Szudán és Dzsibuti is részesül majd. A Gibe III-at ugyanúgy az olasz Salini építi, mint a GERD-t, és szintén az Alstom adja majd a generátorokat.²⁵⁰ A projekt legfontosabb finanszírozói a Világbank és Nagy-Britannia, amelyek ezért komoly kritikát is kaptak civil szervezetektől.²⁵¹ Az építkezés negatív következményeire ugyanis először civil szervezetek, idővel pedig már nyugati diplomaták is felhívták a figyelmet.²⁵²

Egyrészt a Gibe III súlyosan érinti az Omo folyó völgyében élő mintegy 27 különféle – elsősorban murszi, bodi – népcsoportot, akiknek egy részét ki kellett telepíteni eredeti lakóhelyükről. Ráadásul nekik fel kell adniuk eredeti nomád-félnomád életmódjukat is, és kérdéses, hogyan alkalmazkodnak majd a tartós letelepítéshez. A kritikusok szerint szó sem volt a közösségekkel való egyeztetésről, konzultációról: az egyik jelentés szerint az ott lakóknak, akik zömében sárkunyhókban élnek, és szinte semmiféle kapcsolatuk sincs a külvilággal, fogalma sincs arról, milyen hatással lesz rájuk az építkezés. Jogvédő szervezetek többször is kérték a projekt legnagyobb finanszírozóit, a Világbankot és a brit kormányt, hogy tegyék nyilvánossá a projekt hatástanulmányait, de nem kaptak választ a megkeresésre. Problémát jelent, hogy a betelepítések, illetve áttelepítések szét fogják zilálni a hagyományos társadalmi kötelékeket, ezáltal pedig a konfliktuskezelési sémákat. „A biztonsági helyzet egyre nagyobb aggodalommal tölt el minket, különösen a fegyveresek számának növekedése és az alkoholfogyasztás terjedése miatt. [...] A társadalom

²⁴⁸ Sudan and Ethiopia on alert for Egyptian military strike, 2017.

²⁴⁹ Ethiopia dam will turn Lake Turkana into ‘endless battlefield’, locals warn, 2015.

²⁵⁰ Ethiopia, Italian Company Sign \$ 2 Billion Hydro Power Project, 2006.

²⁵¹ Italian firm accused of posing threat to thousands in Ethiopia, Kenya, 2016.

²⁵² EU diplomats reveal devastating impact of Ethiopia dam project on remote tribes, 2015.

hagyományos rendszerei a konfliktusok kezelésére hanyatlanak, ami hosszabb távon növelni fogja a gyilkosságok számát.”²⁵³ Az Omo folyó völgyében élő nomádok mindig is harcias-ságukról voltak híresek, a központi hatalom ellenőrzése pedig a határ mindkét oldalán gyenge. Az erőszakos állami földszerzések elleni tiltakozásokat pedig gyakran erőszakos megmozdulások kísérik: ne feledjük, hogy a 2015 decembere óta tartó, az ország külön-féle szegleteiben fellángoló tiltakozási hullám is azzal indult, hogy harminc ember halt meg a hatóságokkal folytatott összecsapásokban, amikor az oromo nép tagjai meg akarták akadályozni, hogy a főváros peremén fekvő földjeiket a kormány üzleti célokra kisajátítsa.²⁵⁴ Ráadásul nem csupán a kitelepítések érintik az Omo környékén lakókat: a becslések szerint mintegy 200 000 lakos mindennapi életét befolyásolja az építkezés és a vele járó alacsony vízjárás. A Gibe III mögött ugyanis egy mintegy 200 km²-es, 14,5 km³-nyi vizet befogadó tározót kell feltölteni.²⁵⁵

Sokakat aggodalommal tölt el az is, hogy az energiatermelés mellett a gát 175 000 hektárnyi terület öntözését biztosítja majd. Ennek fő célja egy gigantikus cukorültetvény és -feldolgozó, a Kuraz Sugar Development Project (KSDP – Kuraz Cukor Fejlesztési Projekt) kialakítása és ellátása lesz. A KSDP az etióp kormány talán legnagyobb mezőgazdasági vállalkozása, amely kiemelt szerepet kapott a 2010 és 2015 közötti Első Növekedési és Átalakítási Tervben (Growth and Transformation Plan I). Ennek keretében az Etióp Cukorvállalat (Ethiopian Sugar Corporation) 320 000 hektárnyi új területet szeretett volna feltörni és bevonni a cukortermelésbe, hogy hazai termékekből tudják ellátni a növekvő igényeket. Ennek közel 60%-át a KSDP fedné le, amely a világ egyik legnagyobb cukorültetvénye lesz. Bár a projekt megvalósítása a kitűzöttnél jóval lassabban halad, az első cukornád-ültetvények telepítése már 2014 elején megtörtént.²⁵⁶ Az elérhető információk szerint 2017-re a projekthez kapcsolódó cukorfeldolgozó üzemek már közel álltak a befejezéshez.²⁵⁷

A cukor mellett a távlati tervekben komoly gyapotültetvények is szerepelnek, amelyeknek ideális a magas hőmérséklet és a sok víz. Az Egyesült Államokban székelő PVH Corporation, amely a Calvin Klein és a Tommy Hilfiger márkákat is birtokolja, komoly befektetéseket eszközölt Etiópiában, egyrészt az olcsó textilalapanyagok, másrészt a „zöld energia” miatt.²⁵⁸ A külföldi vállalatok – mint a német BMA Braunschweigische Maschinenbauanstalt AG, a kínai Jiangxi Water & Hydropower Construction Company, a China Communications Construction Company Ltd vagy az olasz SGI és a Sembenelli Consulting – a cukorültetvényekben, illetve az azokhoz kapcsolódó infrastrukturális, illetve ipari beruházásokban is komoly érdekeltségekkel rendelkeznek.²⁵⁹ A kritikusok szerint már csak

²⁵³ EU diplomats reveal devastating impact of Ethiopia dam project on remote tribes, 2015.

²⁵⁴ 5 Killed in Land Protests in Ethiopia, 2015.

²⁵⁵ Gibe III Hydroelectric Project. *Salini Impregilo*. 2018. Elérhető: www.salini-impregilo.com/en/projects/in-progress/dams-hydroelectric-plants-hydraulic-works/gibe-iii-hydroelectric-project.html (A letöltés ideje: 2018. 02. 06.)

²⁵⁶ The Kuraz Sugar Development Project. Omo-Turkana Research Network. *Canr.msu.edu* 2016. Elérhető: www.canr.msu.edu/oturn/OTuRN_Briefing_Note_1.pdf (A letöltés ideje: 2018. 02. 12.)

²⁵⁷ Omo-Kuraz Sugar Development Project. *Ethiopiansugar*. 2017.01.18. Elérhető: <http://ethiopiansugar.com/index.php/en/projects/kuraz-sugar-development-project> (A letöltés ideje: 2018. 02. 12.)

²⁵⁸ Gibe III – Doubling Ethiopia's Power Generation Capacity, 2017.

²⁵⁹ The Kuraz Sugar Development Project. Omo-Turkana Research Network. *Canr.msu.edu* 2016. Elérhető: www.canr.msu.edu/oturn/OTuRN_Briefing_Note_1.pdf (A letöltés ideje: 2018. 02. 12.)

ezért sincs érdemi külföldi nyomás Etiópián a projekt társadalmi és környezeti hatásainak felülvizsgálatára.

A cukor- és gyapotültetvényekhez kapcsolódó kiterjedt öntözőrendszer vízigénye óriási. Nem véletlen, hogy sokan aggodalommal tekintenek az Omo alsó folyásainak, illetve a Turkana-tónak a vízellátására. Ahogy arra a *Human Right Watch* (HRW) felhívta a figyelmet, a csaknem 2000 km²-nyi öntözött mezőgazdasági terület vízigénye kritikus mértékben veszélyezteti Afrika egyik legnagyobb tavának ellátását: egyes számítások szerint a vízhozam akár 70%-kal is eshet,²⁶⁰ miközben a tó az Omóból kapja vízutánpótlásának 90%-át. Az emberi beavatkozás társulva a klímaváltozás hatásaival – a tó környékén 1967 óta 2–3 °C-kal növekedett az átlaghőmérséklet – csaknem 300 000 ember napi megélhetését veszélyezteti. A Turkana környéke Kenya legszegényebb és legelmaradottabb térségei közé tartozik, és a HRW jelentése szerint már most tapasztalható a fokozódó erőforrás-küzdelem a fogyó vízkészletekért és legelőkéért. Mindezekre azonban Nairobi nem reagált érdemben. A kenyai kormányzat ugyanis egyrészt több hasznot remél a projektből, mint kárt, másrészt nem szeretne muníciót szolgáltatni a regionális vízküzdelemben Kairó részére Addisz-Abebával szemben.²⁶¹ Etiópia eközben következetesen tagadja, hogy a Gibe III veszélyeztetné a térség vízellátását, és saját kutatásaira hivatkozva a projekt fenntarthatóságát bizonygatja. Ugyanakkor a Turkanánál végzett kutatások alátámasztják az aggodalmakat: a tó vízszintje 2015 januárja óta, párhuzamosan a Gibe III víztározójának feltöltésével, 1,5 méterrel (!) csökkent, egyes helyeken pedig – mint például a halászat szempontjából kulcsfontosságú Ferguson-öbölben – a műholdfelvételek tanúsága szerint a víz 1,7 kilométerrel húzódott beljebb az eredeti partvonalától. Ráadásul a Gibe III – hasonlóan az Asszuáni-gáthoz – felfogja a magassági területek hordalékát, amelyek az áradások során természetes tápanyaggal látták el az alacsonyabban fekvő területeket. Mindezek a tényezők – súlyosbítva a klímaváltozás hatásaival – aláássák a Turkana környékén élők hagyományos életmódját, és fűtik az erőforrás-konfliktusokat.²⁶²

Ebben az írásban nem szeretnénk sem pálcát törni a Gibe III és a hozzá kapcsolódó KSDP felett, sem az egekig magasztalni annak eredményeit. A pontos összkép végett azonban mindenképp érdemes tágabb perspektívában szemlélünk az eseményeket – ha másért nem, hogy megértsük az EPRDF „fejlesztő állam” koncepcióját. A becslések szerint ugyanis a KSDP 500–700 ezer közti új munkahelyet fog teremteni.²⁶³ Mint láttuk, a Gibe III elektromosáram-termelése milliók számára teszi majd lehetővé a hálózathoz való hozzáférést, ami egyszerre jelent életszínvonal-emelkedést és befektetési lehetőségeket nemcsak Etiópiában, de a környező államokban is. Szem előtt kell tartanunk ugyanis, hogy stabil energiaellátás nélkül nincs fejlődés. Azon is érdemes elgondolkoznunk, hogy a túlnépesedés és az átalakuló éghajlat miatt sokan valószínűleg eleve rákényszerülnek majd az életmódváltásra.

A kérdés persze az, hogy mekkora előnyök és nyereségek állnak szemben az okozott károkkal. Összegzésképp elmondható, hogy a legnagyobb problémát minden esetben az jelenti, hogy hiányoznak a megbízható, alapos háttér- és hatástanulmányok a projektek

²⁶⁰ EU diplomats reveal devastating impact of Ethiopia dam project on remote tribes, 2015.

²⁶¹ Ethiopia's industrialisation spells crisis for Kenya's Turkana – HRW, 2015.

²⁶² Ethiopia: Dams, Plantations a Threat to Kenyans, 2017.

²⁶³ The Kuraz Sugar Development Project. Omo-Turkana Research Network. Canr.msu.edu 2016. Elérhető: www.canr.msu.edu/oturn/OTuRN_Briefing_Note_1.pdf (A letöltés ideje: 2018. 02. 12.)

mögül: az egyes szereplők pedig hajlamosak a saját ügyük érdekében alakítani az egyes adatsorokat. Megbízható információk hiányában pedig általában csak bizonytalan becsléseket lehet megfogalmazni a projektek átfogó következményeiről.

Állóvizek

Az ország legnagyobb állóvize az 1829 méteren fekvő, 73 km hosszú és legszélesebb pontján 67,7 km széles, összesen 3156 km² kiterjedésű Tana-tó. A tavon számos sziget található, ezek közül a legnagyobbak a Daga és a Dek. A Tana-tó 16 500 km²-es vízgyűjtő medencéjéből 61 különböző nagyságú vízfolyás táplálja a tavat. Átlagmélysége 8 m, legmélyebb pontján 15 m. Az általa tárolt vízmennyiség 28 km³, átlagos éves vízkibocsátása 3,9 km³. A tó élővilága rendkívül gazdag, vizeit rendszeresen halásszák, éves nagyságrendben nagyjából 1500 tonna halat fognak ki belőle.²⁶⁴ A tó élővilágának megőrzését segíti, hogy a tóból kiömlő Kék-Nílus vízesései, vad zúgói megakadályozzák a Tana-tó megközelítését a folyamon keresztül.²⁶⁵

A Bale-hegység négyezer méter fölötti fennsíkjai és csúcsai között száz kisebb, néhány hektár kiterjedésű tó fekszik, amelyeket a bőséges monszunesőzések táplálják. Több, a szomáli síkság felé tartó folyó is köztük ered, mint a Sebelé vagy a Genale. Közülük a legnagyobb a Garba Gurács, amely az utóbbi folyam forrása, illetve a Hora Orgona.²⁶⁶

Az öt tóból álló, vulkanikus eredetű Bisoftu-láncolat délnyugat–északkelet irányban fut végig, nagyjából 50 km-re délkeletre Addisz-Abebatól. A tavak – a Biéte Mengeszt, a Bisoftu, a Pauló, az Aranguadi és a Kilotesz – 1850–2000 méteres tengerszint feletti magasságban fekszenek. A vulkanikus eredetnek köszönhetően medrük mély, a Bisoftué egyes helyeken 87 m, területük 103 és 54 hektár között változik. A tóvidék Addisz-Abeba lakosságának fontos üdülőterülete, számos szállodával és szórakozóhellyel.²⁶⁷ A Bisoftu mentén található az etióp légierő egyik legfontosabb bázisa is.²⁶⁸

Korábban már említettük a Nagy-hasadékvölgyet, amelynek nagy tavai – észak–déli irányban a Ziváj, a Lángánó, az Abijáta, a Sala, az Avasa, az Avaja, a Csámó, a Csú Bahir és a Turkana – a tektonikus lemezek távolodásának, illetve az ezt kísérő vulkanikus tevékenységnek köszönhetik születésüket. A tavak jelentősége egyrészt gazdasági: a Zivájból nagyjából másfélezer tonnányi, az Avajából több mint 7000 tonnányi halat halásznak ki évente. Ugyanakkor némelyikük komoly víztározó kapacitással is rendelkezik: a Sala 86 méteres átlagmélységének köszönhetően a Tanánál is jóval nagyobb készletet, mintegy 37 km³-nyi édesvizet gyűjt össze.²⁶⁹

A Nagy-hasadékvölgy északkeleti részén található Avas folyó medencéje szintén több vízrajzi egységre tagolható. A folyóvölgy felső részének közel 76 000 km²-es vízgyűjtő

²⁶⁴ Information on Fisheries Management in the Federal Democratic Republic of Ethiopia. *FAO*. Elérhető: www.fao.org/fi/oldsite/FCP/en/ETH/body.htm (A letöltés ideje: 2014. 11. 11.)

²⁶⁵ MEPHAM – HUGHES, R. H. – HUGHES, J. S. 1992, 154–155.

²⁶⁶ MEPHAM – HUGHES, R. H. – HUGHES, J. S. 1992, 156.

²⁶⁷ MEPHAM – HUGHES, R. H. – HUGHES, J. S. 1992, 156–157.

²⁶⁸ One or two days from Addis-Abeba: Bishoftu crater lakes. *Excursiopedia*. Elérhető: www.excursiopedia.com/en/tours/one-or-two-days-from-addis-ababa-bishoftu-crater-lakes-8068 (A letöltés ideje: 2014. 11. 11.)

²⁶⁹ MEPHAM – HUGHES, R. H. – HUGHES, J. S. 1992, 157–164.

területe csaknem 1200 km hosszan kanyarog a Danakil-mélyföld felé. Avas városánál aztán a folyó megérkezik a Danakil-síkságra, és tavas-mocsaras komplexumokat alakít ki, mint a Dzsemeri, a Dubti vagy a Gevane-mocsárvilág, míg végül el nem éri az Abbe-tavat.²⁷⁰ A Danakil-mélyföld vulkanikus tájain kialakult, sós vizű tavak jelentős része 1993 óta már a függetlenné vált Eritrea fennhatósága alá tartozik.

Etiópia mesterségesen kialakított vizei közül említést érdemel a 25 km² kiterjedésű Koka-tó, amelyet 70 km-re Addisz-Abebától az Avason megépített gát hozott létre. A Fincsa-víztározót a Kék-Nílus mentén alakították ki, és fontos szerepet játszik a térség mezőgazdasági termelésében, illetve villamosenergia-ellátásában.²⁷¹ Itt érdemes megemlíteni a GERD mögött kialakítandó mesterséges tó arányait: a Magasföld legnagyobb természetes tava, a Sala 37 km³ vizet tárol, miközben a Nagy Etióp Újjászületés Gát tározója csaknem 80 km³-t fog tárolni.

Éghajlat

Amint korábban volt róla szó, az ország éghajlatát alapvetően meghatározzák domborzati viszonyai. Így bár a trópusi övben helyezkedik el, a magasföldek éghajlata alapvetően mérsékelt, és csak az alacsonyabban fekvő területeken melegebb, sőt a magasabb hegyvidékeken afrikai viszonylatban kifejezetten hideg az időjárás. Maguk az etiópok – illetve az ország különböző népei is – már az ókortól kezdve alapvetően ebbe a három kategóriába sorolták földjeiket: hideg (*dega*), mérsékelt (*vejna dega*) és meleg (*kolla*) térségeket különítettek el.²⁷²

A *dega* alapvetően az ország középső és északnyugati területeire, valamint kisebb mértékben Harar környékére jellemző – vagyis az ország 2400 m fölé eső területeire. A napi hőmérséklet a fagyponthoz közeli hajnalitól a napközbeni 16 °C-ig melegszik, kivéve a legmelegebb márciusi–májusi időszakot.²⁷³ Természetesen ezt számos elem befolyásolja: a 2300 métertől egészen 3000 méteres magasságig felnyúló fővárosban a legalacsonyabb hőmérséklet átlagosan 8–12, míg a napközbeni legmagasabb 25–30 °C között változik. Mindezt azért fontos kiemelni, mert a trópusok lázában égők könnyen szerezhetnek egy kiadós megfázást, ha nem számolnak az éjszakára alaposan lehűlő hőmérséklettel (amivel e sorok szerzője is szembesült). Ráadásul a fenti adatok az átlagot mutatják, nem pedig az átlagtól eltérő, akár fagyponthoz közeli hőmérsékletet. Ez gyakran megtréfálja a nem kellő helyismerettel rendelkező külső szereplőket: 1965-ben például cseh mezőgazdasági szakemberek arról számoltak be puhatolódzó magyar kollégáiknak, hogy alábecsülték, illetve nem mérték fel kellően Etiópia éghajlati sajátosságait. Így termésük egy részét elmosták az árvizek, más növények kiszáradtak az aszályban, míg a következő évben kései fagyok pusztították el a termést, miközben ők azzal számoltak, hogy évente akár kétszer is arathatnak. Amire volt is példa az országban – csak éppen

²⁷⁰ MEPHAM – HUGHES, R. H. – HUGHES, J. S. 1992, 164–167.

²⁷¹ MEPHAM – HUGHES, R. H. – HUGHES, J. S. 1992, 167–168.

²⁷² OFCANSKY–BERRY 1993, 77.

²⁷³ OFCANSKY–BERRY 1993, 77.

nem a csehek által művelt területeken.²⁷⁴ A *degán* találhatók azok a területek is, ahol esetenként hó is előfordul.

A mérsékelt éghajlatú területek (*vejna dega*) alapvetően az 1500 és 2400 m közötti régiók. Itt a napi hőmérséklet általában 16 és 30 °C között ingadozik. Általában ebben a magasságban találhatók az ország legértékesebb mezőgazdasági térségei.

A *kollához* tartoznak a már tárgyalt sivatagos mélyföldek a Vörös-tenger partvidékén, a szomáli határ felé eső Ogaden, a szudáni és kenyai határvidék, valamint a mély folyóvölgyek, mint a Kék-Nílus és a Tekeze menti területek, illetve a Nagy-hasadékvölgy. Itt a legnagyobb a napi hőingás. Ogadenben napközben nem ritka a 40 °C, a tengerparton az 50 °C sem, miközben éjszakára akár 30–40 °C-kal is esik a hőmérséklet. Komoly kihívást jelent a magas, nem ritkán 100% körüli páratartalom, amely a külföldiek számára kezdetben nehezen elviselhetővé teszi az itteni életet.²⁷⁵

Az időjárást nemcsak a magassági különbségek, hanem az évszakok váltakozása is nagyban befolyásolja. Január folyamán a fokozódó légnyomás következtében monszunesők érkeznek az Indiai-óceán felől a térségbe. Mivel azonban ezek zömében hidegebb légáramlatok, és csapadéktartalmuk is korlátozott, leginkább csak a partvidékhez közel eső területeket éri, az ország belseje felé haladva hatásuk fokozatosan elhal. Az év legcsapadékosabb időszakát, a *kiremtet* a június és szeptember közepe között az Atlanti-óceán felől fújó széljárás okozza. Ezt esetenként megelőzi egy kisebb csapadékos időszak áprilisban és májusban, amelynek kialakulása az északkeleti és délkeleti széljárásnak köszönhető (ezt az időszakot a Magasföld lakói *balgnak* hívják). A két esős időszakban a hőmérséklet általában eléri az éves csúcst, és a hőmérséklet-különbség miatt gyakoriak a heves viharok. Általánosságban elmondható, hogy dél-délkelet felé haladva a csapadék mennyisége folyamatosan csökken. A legtöbb csapadék az ország délnyugati részén hull, Ogadenben és a Nagy-hasadékvölgy mentén jóval kevesebb, Danakilban pedig lényegében elhanyagolható a csapadékmennyiség.²⁷⁶ Tigráj és Amhara környékén az éves csapadékmennyiség 700–800 mm, Oromiában akár 1000 mm is lehet. A nyári csapadékosabb időszak jelentőségét a Kék-Nílus ingadozó vízjárása kapcsán a korábbiakban már tárgyaltuk.

A fennsíkron uralkodó széljárások következtében az ország levegője általában tiszta, és nagy távolságokra levő tereptárgyakat is könnyen meg lehet figyelni. Az Etióp-magasföld kedvező éghajlata a legtöbb trópusi betegség terjedésének is gátat szab, mint például a malária esetében. Ugyanakkor a Magasföld szélei felé haladva, illetve a nagyobb folyóvölgyekben és mélyebb szakadékokban a fertőzést hordozó szúnyog előfordulásának esélye magas. A betegség időszakos jelleget is mutat, a vírus a júniusi–szeptemberi esős évszak után, illetve a rövid tavaszi esők idején fenyeget leginkább.²⁷⁷

²⁷⁴ MNL-OL, KÜM XIX-J-1-j, Etiópia 1965, 45. doboz, Külkereskedelmi Minisztérium, Tőkés Államközi Osztály, Afrikai Osztály, 1965. augusztus 4 (levéltári forrás).

²⁷⁵ OFCANSKY–BERRY 1993, 78.

²⁷⁶ OFCANSKY–BERRY 1993, 78.

²⁷⁷ Malaria. *Ethiopian Ministry of Health*. 2012. Elérhető: www.moh.gov.et/malaria (A letöltés ideje: 2015. 12. 18.)

A klímaváltozás és a túlnépesedés következményei Etiópiában: a 2015–2017-es aszályok

A klímaváltozás hatásai alól Etiópia sem vonhatja ki magát. 1960 és 2006 között az átlaghőmérséklet 1,3 °C-kal emelkedett. A vizsgált időszakban a „forró napok” (*hot days*) száma²⁷⁸ éves szinten 20%-kal emelkedett, míg az éjszakák esetében 37,5%-kal. Ezzel szemben a „hideg nappalok” száma 5,8%-kal, az éjszakáké 11,2%-kal csökkent, ami egyértelműen jelzi, hogy az éghajlati szélsőségek a terület felmelegedése felé tolódtak el. A trend várhatóan a jövőben is folytatódni fog. Az ország bizonyos szempontból akár haszonélvezőjévé is válhatna a folyamatnak, mivel az előrejelzések szerint több csapadék hull majd a térségben, beleértve annak szárazabb régióit is.²⁷⁹ Ugyanakkor a csapadék eloszlása várhatóan egyenetlenebbé válik, meghosszabbodnak a szárazabb periódusok, amelyeket aztán özvényszerű esőzések követnek majd. Mindez károkat okozhat a mezőgazdaságban, különösen a legszegényebb, legkevésbé adaptív lakosság körében, akik nem tudnak alkalmazkodni az új kihívásokhoz. A hirtelen lezúduló nagy mennyiségű csapadék áradásokat okozhat, amelyek tönkreteszik az ártérben fekvő termést, és károsítják az ország eleve szegényes infrastruktúráját. Mindez súlyos gazdasági és szociális problémákhoz vezethet egy olyan országban, ahol a mezőgazdaság a GDP 41%-át, a teljes export 80%-át állítja elő, miközben a munkaerő 80%-át foglalkoztatja.²⁸⁰ A felmelegedés azt is előidézhetheti, hogy egyes betegségek, mint a malária, földrajzi kiterjedése – amelynek a magassággal együtt járó hűvösebb éghajlat némiképp gátat szab – növekedni fog.²⁸¹

Mindezek azonban jórészt feltételezéseken és analógiákon alapulnak: a klímaváltozás Etiópiára gyakorolt makrohatásait ma még nehéz felbecsülni. Annál is inkább, mivel az elmúlt években a különféle kutatóközpontok klímamodelljei Kelet-Afrika kapcsán sorra csődöt mondtak. A legtöbb elemzés ugyanis, mint említettük, azt predesztinálta, hogy a térségben nőni fog a csapadék mennyisége, jelenleg azonban az látszik, hogy épp ellenkezőleg jelentősen csökken.²⁸² Mindenesetre az etióp kormányzati szereplőkkel beszélgetve kevés kétely merül fel a jövőt illetően: a szövetségi kormány tényként kezeli a felmelegedést és annak negatív hatásait a mezőgazdaságra nézve, figyelembe véve a folyamatos népességnövekedést is, és tudatosan készül a népességnövekedés hatásainak mérséklésére.²⁸³

Az ország kiszolgáltatottságát jól demonstrálta a 2015 óta tartó időszak, amikor a Csendes-óceán felmelegedése által okozott globális El Niño jelenség 1997–98 után újra úgynevezett „szuper El Niñóvá” állt össze. Így, míg egyes térségeket az áradások pusztítottak, addig máshol több esős évszak is „kimaradt” Kelet-Afrikában. A túlterhelt mezőgazdaság és a túlnépesedés miatt azonban igazából még ilyen szélsőséges időjárásra sincs szükség katasztrófa bekövetkezéséhez: a 2011-es aszály például 13 millió ember élelmezését

²⁷⁸ Azokat a napokat tekintjük „forró napoknak”, amelyeken a hőmérséklet 10%-kal magasabb az adott évszak és térség átlagához képest.

²⁷⁹ MCSWEENEY–NEW–LIZCANO 2012, 2–3.

²⁸⁰ YOU–RINGER 2010.

²⁸¹ KELLER 2009.

²⁸² Scientists say east Africa will get wetter, so why is it drying out? 2017; Horn of Africa droughts likely to intensify, sparking security fears, 2015.

²⁸³ Interjú etióp községelgákkal, Addisz-Abeba, 2017. április–május.

sodorta veszélybe az ENSZ Humanitárius Ügyekért Felelős Ügynöksége (OCHA) szerint.²⁸⁴ Ráadásul mindezek nem derült égből villámcsapásként sújtják a térséget: a 2015-ös aszály következményeit a szereplők már hónapokkal korábban látták, és augusztus folyamán már a nemzetközi médiában is megjelentek az első cikkek az elhulló állatokról, pusztuló vagy elmaradó termésről, illetve a fenyegető éhínségről.²⁸⁵ Mint hamarosan látni fogjuk, maga az EPRDF is készült a válságra. Annak méretei miatt azonban az intézkedések elégtelennek bizonyultak, így míg augusztusban 4,6 millió, 2015 októberére pedig már több mint 8 millió ember szorult segítségre. Hogy megküzdjön a kihívással, az etióp kormány 192 millió USD-nyi forrást csoportosított át zömében infrastrukturális projektektől, de az OCHA már ekkor is jelezte, hogy legalább 600 millióra lenne szükség. Éppen ezért Addisz-Abeba külföldi segítséget kért az éhínség elleni küzdelemhez, ami jól mutatja a világ egyik legdinamikusabban fejlődő országának sebezhetőségét.²⁸⁶ A problémát fokozta, hogy az ENSZ forrásai – negyedik negyedévről lévén szó – egész egyszerűen már el lettek költve más területeken, és például a szíriai menekültek élelmezése a rendelkezésre álló pénzek zömét már elvitte.²⁸⁷

A közös összefogás eredményeképpen 2015-ben sikerült elkerülni a nagyobb katasztrófát. Ebben nagy szerepet játszott, hogy az etióp kormány a helyi közigazgatási egységeken, a *voredákon* keresztül korai előrejelző rendszert hozott létre, illetve kiépítettek egy komoly élelmiszerbank-hálózatot.²⁸⁸ A Világbankkal közösen működtetett Termelésbiztonsági Védőháló Program (Productive Safety Net Programme – PSNP) keretében hatmillió munkavállaló havi öt napot dolgozik különféle infrastrukturális projekteken az év szárazabbik felében, amikor eleve kevesebb munkájuk van a saját földjeiken: zömében földbe sülyesztett vízgyűjtő tartályokat, kutakat ásnak, illetve teraszokat építenek, így vonva be még több területet a földművelésbe, egyúttal lassítva az esővíz lefutását a földekről. Cserébe a munkások havi 13 kg gabonát és 4 kg hüvelyes növényt vagy ennek értékével megegyező készpénzt kapnak. Afrika legnagyobb ilyen jellegű projektje nem csupán megélhetést biztosít a szűk hónapokra, de javítja a terület ellenálló képességét is a klímaváltozással és a túlnépesedéssel szemben.²⁸⁹ 2015-től a PSNP már hétmillió aszály által sújtott ember számára nyújtott élelmiszerellátást és minimális készpénzt a különféle nagy állami infrastrukturális programokba való bekapcsolódáson keresztül. A projekt 2017 és 2020 közötti költségvetése meghaladja az 1 850 millió dollárt.²⁹⁰ Mindez azonban – ahogy látni fogjuk – csak hosszabb távon képes eredményeket felmutatni, és ez kiderült a 2015-ös válságból. Az is világossá vált, hogy a világ egyik leggyorsabban növekvő gazdasága önerőből képtelen megküzdeni az aszályt követő éhínséggel, és külföldi segélyszervezetek, mint az ENSZ vagy a USAID segítségére szorul. 2015 decemberére a sürgősen élelmiszersegélyre szorulóak száma már meghaladta a 10 milliót, és a kezdeti 600 millió helyett Addisz-Abeba és a donorok már

²⁸⁴ Hunger looms over Ethiopia as El Nino drives drought, 2015.

²⁸⁵ Lack of rain in parts of Ethiopia causing cattle deaths; food being stockpiled, 2015.

²⁸⁶ Ethiopia Appeals for Food Aid Following Poor Crop Yields, 2015.

²⁸⁷ Hunger looms over Ethiopia as El Nino drives drought, 2015.

²⁸⁸ Ethiopia's drought. On the edge of disaster, 2016.

²⁸⁹ Ethiopia's drought. On the edge of disaster, 2016.

²⁹⁰ Ethiopia Rural Productive Safety Net Project. *World Bank*, 2018. Elérhető: <http://projects.worldbank.org/P163438/?lang=en&tab=overview> (A letöltés ideje: 2018. 01. 30.)

1,4 milliárd dolláros célösszeget irányoztak elő az éhínség elkerülésére.²⁹¹ Ráadásul az előrejelzések alapján elképzelhetőnek látszott, hogy a segélyre szorulóak száma 2016 elejére eléri a 15 milliót.²⁹²

Ennek oka az volt, hogy a 2015-ös első aszályok következményeit nem lehetett egyik napról a másikra kezelni: komoly problémákat okozott például, hogy nem maradt vetőmag a következő évre.²⁹³ Ráadásul az északi területeket sújtó aszály után 2016-ban a déli országrészt is elérte a szárazság: 2016 februárjában még mindig mintegy 10 millió ember szorult élelmiszersegélyre.²⁹⁴ Áprilisra ez a szám egyes adatok szerint 18 millióra növekedett. A helyzet pontos felmérését nehezítette, hogy az 1991-ben hatalomra került addisz-abebai vezetés – a kétségtelen gyakorlati fellépésen túl – igyekezett minimalizálni a negatív híreket, amelyek erősítették az 1984-es nagy éhínség után kialakult „éhező Etiópia” képet, mivel az nem illett bele az EPRDF által sugallt, a dinamikusan fejlődő regionális nagyhatalomról szóló képbe. Így valójában nem tudjuk, hogy a 2015 és 2017 közötti aszályoknak hány halálos áldozata volt. Annál is inkább, mert az országban a becslések szerint évente 20 000 gyerek hal meg megelőzhető okok miatt, és nem lehet tudni, ebből mennyien halnak meg az alultápláltság folyamán.²⁹⁵ Mindezek kapcsán azért is nehéz bármit is állítani, mert a kétségtelen kihívások elhallgatásán túl az EPRDF eredményei az élelmezésbiztonság területén – figyelembe véve az ország népességszámának elképesztő gyarapodását – figyelemre méltóak. Különösen, hogy az Afrika szarvát sújtó aszály következményeinek enyhítésére a beérkező élelmiszersegélyekért és a donortámogatásokért olyan válságövezetekkel kellett Addisz-Abebanak versengenie, mint Jemen, Szíria vagy épp a szomszédos Szomália.²⁹⁶

Bár az északi és középső területekre 2016 közepén megérkeztek az esők, az ország keleti, délkeleti területei tovább szenvedtek a szárazságtól. 2017 közepére ismét több mint ötmillió ember szorult segítségre. Az etióp kormány több mint százmillió dollárért vásárolt gabonát a nemzetközi piacokon, ami jelentősen megterhelte az EPRDF költségvetését – különösen, hogy az előző évben mintegy 700 millió USD-t (a teljes költségvetés majdnem 6%-át) költöttek el saját keretből a válság kezelésére.²⁹⁷ Ehhez járult hozzá a közel egymilliárd USD-nyi évenkénti külső gyorssegély.²⁹⁸ Mindezek ellenére 2017 nyarán az Orvosok Határok Nélkül szervezet már több halálesetről is beszámolt.²⁹⁹ Augusztusban a segítségre szorulóak száma elérte a 8,5 milliót, és ez az év végéig fennmaradt.³⁰⁰ Az aszály következtében több mint félmillió ember kényszerült lakhelye elhagyására. A környezeti katasztrófától nem függetlenül 2017 során felerősödtek az összeütközések Oromia és Szomália régiók határán, illetve az ország más területein is, amelyek hatására további

²⁹¹ Ethiopia: Appeal for \$1.4 billion in drought aid, 2015.

²⁹² Ethiopia says drought to have no impact on GDP growth forecasts 2015.

²⁹³ Drought-hit Ethiopia needs money for seeds as rains begin, 2016.

²⁹⁴ Ethiopia's drought. On the edge of disaster, 2016.

²⁹⁵ Ethiopia struggles with worst drought for 50 years leaving 18 million people in need of aid, 2016.

²⁹⁶ Drought-hit Ethiopia needs money for seeds as rains begin, 2016.

²⁹⁷ Ethiopia approves over \$ 12 billion annual budget, 2016; Climate change threatens an ancient way of life in Ethiopia, 2017.

²⁹⁸ Drought emergency spirals in Ethiopia amid major aid shortages, 2017.

²⁹⁹ Ethiopia: MSF sees tenfold increase in children with malnutrition in Doolo zone, 2017.

³⁰⁰ Deepening drought hits Ethiopia herders as millions go hungry, 2017.

730 000 ember kényszerült lakhelye elhagyására. Ez azt jelenti, hogy 2016-hoz képest megduplázódott a belső menekültek száma.³⁰¹

A globális felmelegedés különösen súlyosan érinti azokat a térségeket és lakosságukat, amelyek eleve a túlélés határán egyensúlyoznak. A Danakil-sivatag hőmérsékletének esetleges emelkedése még a csapadék szerény mértékű emelkedése esetén is katasztrofális hatással lenne az itt élő afar közösségekre. A Turkana-tó környékének népei vagy Ogaden és a Haúd nomádjai számára pedig sokkal fontosabb, hogy a csapadék kiszámíthatóan és többé-kevésbé egyenletesen hulljon le, mert így van esélyük arra, hogy nyájaiknak a következő esős évszak beköszöntéig találjanak elegendő legelőt. Ha egy-egy csapadékos időszak kimarad, annak veszteségeit csak részben pótolja egy későbbi bőséges esőzés. Elegendő legelő hiánya esetén pedig a nomád csoportok fegyveresen igyekeznek biztosítani közösségük számára a szükséges mennyiséget, amint az a 2017-es összecsapásokban is megmutatkozott. Ezek a fegyveres konfliktusok már ma is mindennaposak a térségben, a melegedő, változékony éghajlattal pedig még gyakoribbá válnak majd, destabilizálva a régiót, és a befektetők elijesztésével akadályozva a gazdasági fejlődést. Azt, hogy a központi kormányzat mennyire nincs felkészülve ezek kezelésére, jól jelzik az Addisz-Abebatól alig 100 km távolságban fekvő Karraju térségének vad belharcai a nomádok között, amelyek évről évre egyre erőszakosabb formát öltenek, és egyre több áldozatot követelnek.³⁰² De a 2017-es szomáli–oromo összecsapások kapcsán is sok kritika érte az EPRDF-et, amely az elérhető információk alapján valószínűleg inkább nem tudott, mint nem akart kellő erővel és időben fellépni a helyzet rendezésére.³⁰³ A 2016–2017-es aszály, illetve az azt követő konfliktusok kezelését nehezítette, hogy azok, szemben a 2015-ös és 2016 eleji szárazsággal, az ország legelmaradottabb területein pusztítottak, ahová megfelelő infrastruktúra hiányában a segítség is nehezebben jutott el, illetve a helyi támogató kapacitások (korai előre jelző rendszer, egészségügy, élelmiszerbankok) is gyengébbek voltak.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy az aszályok és szárazságok nem számítanak új keletű eseménynek Kelet-Afrikában. Az éghajlat éves ciklikusságán, az esős és szárazabb évszakok váltakozásán túl ugyanis megfigyelhető egy nagyobb körforgás is, amely alapvetően az esős évszakok elmaradásához és az aszályok beköszöntéhez köthető az ország alacsonyabban fekvő térségeiben. Márpedig a szárazság gyakori vendég Északkelet-Afrikában. Ahogy a Fage–Tordoff szerzőpáros írja, a csapadék elmaradása nem csupán ezt a régiót sújtja, az „megszokott esemény volt Afrikában”.³⁰⁴ Horst Schwartz, a GTZ szakembere szerint tízévente átlagosan három esetben fordul elő, hogy elmarad valamelyik esős évszak; harmincévente átlag 2–3-szor, hogy kettő, és egyszer, hogy három esős évszak is elmúlik számottevő csapadék nélkül.³⁰⁵ Mindez azt jelenti, hogy az aszály sújtotta területek népeinek a túlélés érdekében nem csupán az esős és száraz évszakok, hanem az aszályok ciklikusságához is alkalmazkodniuk kellett. Az évszázadok során a nomádok valóban kifejlesztették azokat a módszereket, amelyekkel megbirkózhatnak egy-egy szárazabb időszakkal.

³⁰¹ World Vision Ethiopia: Hunger Response Situation Report No.14 (01-31 December 2017). *Reliefweb*. 2017. 12. 31. Elérhető: <https://reliefweb.int/report/ethiopia/world-vision-ethiopia-hunger-response-situation-report-no14-01-31-december-2017> (A letöltés ideje: 2018. 01. 31.)

³⁰² MULUGETA–HAGMANN 2008.

³⁰³ Lásd: Ethnic violence in Ethiopia amid shadowy politics, 2017.

³⁰⁴ FAGE–TORDOFF 2004, 429.

³⁰⁵ SCHWARTZ 1993, 3.

Ez egybevág a Fage–Tordoff szerzőpáros általános megfigyelésével: „Az esőerdők és sivatagok között elterülő részen élő földművesek és pásztorok kitapasztalták, hogyan éljenek túl egy-egy olyan évszakot, amikor a kelleténél kevesebb csapadék hull.”³⁰⁶ Az egyik legfontosabb eszköz a vándorlás és csordák diverzifikálása volt. A térség viszonylag alacsony népsűrűsége lehetővé tette, hogy bizonyos területeken csak a legszárazabb időszakban legeltessenek a nomádok. A pásztorok azt is figyelembe vették, hogy az egyes legelők flórája miként felel meg az állatoknak: egyes növények kiváló tápanyagforrásul szolgálnak a tevéknek és kecskéknél, de alig emészthetőek a juhok és szarvasmarhák számára. A legelő kiválasztásánál az is meghatározó, hogy míg a sok helyen tüskés növényzet, a *bush* között a kisebb termetű kecskék és juhok kényelmesen ellegelnek, a nagyobb testű állatok már nem tudnak mozogni.³⁰⁷

Mivel a különféle állatok nem viselték egyformán jól a vízhiányt, a nomádok ennek arányában szabadultak meg a kényesebb állatoktól, mielőtt azok tömegesen elhullottak volna. Így először a szarvasmarhákat és a juhokat, később a kecskéket vágták le: ha a tevék is sorra kerültek, az igazi katasztrófát jelentett. Egy-egy aszályosabb évben akár az állatállomány 50–60%-a is erre a sorsra juthatott. Arra azonban mindig gondosan ügyeltek, hogy megmaradjon egy olyan szilárd magja a nyájnak, amelyből kiindulva a következő, kedvező években pótolható a veszteség: a GTZ-nek a szomáli–etióp határon végzett felmérése szerint az 1986–87-es szárazság idején a csordák állománya a felére zuhant. Ezt követően azonban két csapadékos év elegendő volt ahhoz, hogy az állatállomány elérje a korábbi méretet.³⁰⁸ Összességében ezért a nomádok a szükségesnél valamivel nagyobb nyájukat igyekeztek fenntartani, hogy a beköszöntő szárazság ne veszélyeztesse a csorda – és a mögötte álló közösség – fennmaradását.³⁰⁹

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy amennyiben az etióp állattenyésztők és földművesek ilyen mértékben alkalmazkodtak a természet kihívásaihoz, miért alakultak és alakulnak ki éhínségek az országban. Fage és Tordoff ezt alapvetően a túlnépesedésre vezeti vissza. Amint a szerzőpáros írja, az élelmiszerhiány sosem volt ritka jelenség a Száhel keleti felén sem. „Ha két vagy három egymást követő évben nem esik elegendő csapadék – ami tíz- vagy húszévente legalább egyszer megtörténik –, az mindig éhínséghez és járványhoz vezet. Úgy tűnik azonban, hogy a múltban ezek nem voltak ilyen kataklizmaszerűek. A magas csecsemőhalálozás és az alacsony várható élettartam miatt sokkal kisebb volt a népesség, ezért kevesebb betegről, idősről és fiatalról kellett a hatóságoknak gondoskodniuk. Következésképpen a közösségek kisebbek és mozgékonyabbak voltak, és mivel kevesebben osztozkodtak a földeken, könnyebb volt új területeket találniuk, ahol ideiglenesen vagy tartósan letelepedhettek, ha szülőföldjüket valamilyen katasztrófa érte.”³¹⁰ Fage és Tordoff ezenkívül arra is rámutat, hogy „a 20. század, tehát a nagy népességrobbanás és »fejlesztések« előtt maga a föld is jobban ellenállt a szárazságnak, mivel a legelőket nem legeltették túl, kevesebb fát vágtak ki tűzifának, építőanyagának. [...] Az erdők és a fás szavannák ezért sokkal inkább képesek voltak a regenerálódásra.”³¹¹

³⁰⁶ FAGE–TORDOFF 2004, 429.

³⁰⁷ BAAS–DRECHSEL 1993, 33.

³⁰⁸ HAUER 1993, 201–202.

³⁰⁹ SAMATAR 1989, 24., 63.

³¹⁰ FAGE–TORDOFF 2004, 429.

³¹¹ FAGE–TORDOFF 2004, 429.

Mindez igaz Etiópiára is: az elmúlt évtizedek népességrobbanása különösen kiszolgáltatottá tette a lakosságot a természeti változásokra. A rendszerben egyszerűen nincsenek tartalékok, és a kisebb negatív folyamatok is, amelyek száz évvel korábban alig éreztették volna hatásukat, ma katasztrófához vezetnek. 1900-ban a *Populstat* adatai szerint az ország lakossága nagyjából 12 millió körül mozgott.³¹² A US Census Bureau becslései alapján 1950-ben már 20 175 millió ember élt Etiópiában, míg mára ez a szám minden bizonnyal átlépte a 100 milliót, 2025-re pedig több mint 130 millió lesz.³¹³ Az ország népsűrűsége ez idő alatt a 10 fő/km² alatti szintről közel 100 fő/km²-re emelkedett, jelentősen szűkítve az érintetlen legelők és földterületek számát. Mindez jól jelzi az etióp fejlődés kétarcúságát: miközben a Világbank adatai szerint³¹⁴ az ország a világ leggyorsabban növekvő gazdaságával rendelkezett 2014-ben, a folyamat sebezhető, és eredményei gyakran alig érzékelhetőek a lakosság számára.

Ezt jól mutatja a Kelet-Afrikát sújtó El Niño is. Az időjárási jelenségeggyüttes ugyanis viszonylag kiszámítható, így az általa okozott károkat gondos tervezéssel fel lehet készülni. A mexikói kormány a központi költségvetése 0,4%-át rendszeresen a trópusi ciklonok elleni védekezésre fordítja, így a legutóbbi Patricia hurrikán mindössze 3000 otthont rongált meg, és az állami büdzséből épített óvóhelyeknek köszönhetően senki sem esett áldozatul neki. Egyes szereplők még akár profitálhatnak is az El Niño jelenségből: az IMF és a Cambridge-i Egyetem közös kutatása alapján az 1997–98-as időjárás a megnövekedett csapadéknak köszönhetően 15 milliárd dollárnyi pluszbevételt jelentett az Egyesült Államok mezőgazdaságának.³¹⁵ Ugyanakkor ez a lehetőség elsősorban azon szereplők számára aknázható ki, akik képesek forrásokat bevonni a lehetőség megragadására. Mint láttuk, az EPRDF komoly erőfeszítéseket tett erre, de ez még így is kevésnek bizonyult.

Az elmúlt évtizedek politikai folyamatai, a Mengisztu-rezsim által végrehajtott lakosságáttelepítések, a fegyveres küzdelem, illetve a népességrobbanás felborították az eddigi gyakorlatot, és a korábbi eszközöket – mint amilyen a messzebbi területekre való vándorlás – alkalmatlanná tették a helyzet kezelésére. A felfokozott növekedés, a földrajzi széttagoltság és az óriási terület (ne feledjük, hogy Etiópia területe csaknem akkora, mint Franciaországé és Németországé együttvéve) hátulütőit jól jelzi, hogy miközben az egymillió négyzetkilométeres ország egyes részein kiváló a termés, a klímaváltozástól és az aszálytól sújtott perifériák lakossága éheznek.

Kicsit előreszaladva a néprajzi és antropológiai szempontokhoz: figyelembe véve a változó klímát és a fogyó erőforrásokat, egyre többen hívják fel a figyelmet az életmódváltás szükségességére. A terület ugyanis egyre kevésbé képes eltartani ennyi nomád állattartót. A központi kormányzat igyekszik rávenni a helyi közösségeket, hogy fordítsanak nagyobb hangsúlyt a növénytermesztésre, a törekvések azonban komoly ellenállásba ütköznek. A nomád népek – oromók, szomálik, nuerek, murlék – kultúrájában ugyanis

³¹² Ethiopia: historical demographical data of the whole country. *Populstat.info*, 2003. Elérhető: www.populstat.info/Africa/ethiopic.htm (A letöltés ideje: 2015. 12. 21.)

³¹³ Ethiopia – International Programs. *US Census Bureau*, 2015. 07. 09. Elérhető: www.census.gov/population/international/data/idb/region.php?N=%20Results%20&T=13&A=separate&RT=0&Y=1950&R=-1&C=ET (A letöltés ideje: 2015. 12. 21.)

³¹⁴ The 13 fastest-growing economies in the world. *Businessinsider.com*, 2015. 06. 12. Elérhető: www.businessinsider.com/world-bank-fast-growing-global-economies-2015-6 (A letöltés ideje: 2015. 12. 21.)

³¹⁵ Planning for El Niño, 2015.

egyrészt az állatok száma a jólét és gazdagság szimbóluma, emellett kötött árfolyamú fizetőeszközként is szolgálnak (például marhákban, illetve tevékben adják meg bizonyos – nem feltétlenül fizikai – dolgok értékét). Ugyanakkor azt is ki kell mondanunk, hogy ezek a csoportok a földművelést és a letelepedett életmódot alantas tevékenységnek, illetve létformának tartják. Problémát okoz az is, hogy a Mengisztu-éra áttelepítései, illetve letelepítési kísérletei, amelyek nagyban hozzájárultak az 1984-es éhínség kialakulásához, illetve amelyek tudatosan büntettek bizonyos csoportokat, nem teszik vonzóvá az ilyen típusú kezdeményezéseket.³¹⁶ De ha mindezek a korlátokon sikerülne is túllépni, nem szabad elfelejteni, hogy ezek a csoportok alig vagy egyáltalán nem rendelkeznek földműves tapasztalattal – ezt mind az alapokról kell megtanítani nekik.³¹⁷ Ezenkívül természetesen továbbra is fennmarad a probléma, hogy a szélsőséges viszonyok között vajon mely térségek vonhatók be reálisan a földművelésbe, és melyek azok a régiók, ahol a nomád állattartás marad az egyetlen érdemi mezőgazdasági tevékenység.

A túlnépesedés mellett ki kell emelnünk még egy faktort, amely markánsan hozzájárul az éhínségek kialakulásához a tágabb Afrika szarva térségben: ez pedig a politikai válságok szerepe. Robert D. Kaplan egy kötetében részletesen elemzi,³¹⁸ hogy az 1980-as évek nagy éhínsége nem csupán a szárazságnak volt köszönhető, hanem Mengisztu áttelepítési programjának is, amelynek keretében az általa megbízhatatlannak minősített, földműveléssel foglalkozó tigrinya népcsoportokat a sivatagosabb területekre telepítette át, míg az ott élő, vele szimpatizáló nomádok megkapták az ő földjeiket. Ez azonban ahhoz vezetett, hogy hozzáértés híján az újonnan érkezettek nem voltak képesek megbirkózni az aszályal, és súlyos élelmiszerhiány lépett fel az országban – miközben a terméketlen szűzföldekre kitelepítetteknek eleve alig volt esélye a túlélésre. Mindezt súlyosbította az országban zajló polgárháború.³¹⁹ Hasonló tanulságokkal szolgálnak az ország szomszédjában, Szomáliában kialakult két nagy éhínség tapasztalatai: mind az 1992-es, mind a 2011-es éhínség előidézésében döntő szerepet játszott az intenzív polgárháború, amely gátat szabott a nomádok szokásos vándorlásának, valamint elpusztította a termést, és elűzte lakhelyéről a földművelő lakosságot.³²⁰ Mindezeket azért érdemes hangsúlyoznunk, mert gyakran megfigyelhető az a tévhit, hogy az éhínségek kialakulásáért alapvetően a környezeti tényezők felelősek. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a nagy éhínségek esetében együtt van jelen a dinamikusan növekvő népesség, amelynek eltartására a terület alig-alig képes, valamiféle politikai válság (polgárháború), illetve egy időjárási tényező (aszály), amely azonban csupán az utolsó cseppet jelenti a már amúgy is túl-túlcsorduló pohárban. Amennyiben az aszályok, esőzések alapvetően rendezett körülmények között találják az országokat, azok – némi külföldi támogatással – jó eséllyel képesek megbirkózni a kialakult helyzettel. Ezt jól mutatja a 2015-ös etióp aszály is: bár mindenki azt emlegette, hogy a szárazság mértékét csak az 1980-as évekével lehetett összevetni, és tízmilliónál is több lakost fenyegetett az éhínség, ismereteink szerint nem következett be tömeges éhhalál – pedig az 1983-as 40 millióval

³¹⁶ Lásd: KAPLAN 2003.

³¹⁷ Climate change threatens an ancient way of life in Ethiopia, 2017; Aid and Policy Ethiopia survives its great drought, but a way of life may not, 2016.

³¹⁸ KAPLAN 2003.

³¹⁹ OFCANSKY–BERRY 1993, 87–90.

³²⁰ Lásd: MARSAI–HETTYEY 2013.

szemben ekkorra már körülbelül 100 millióra nőtt Etiópia lakossága.³²¹ Az erős központi kormányzat, a viszonylag stabil politikai környezet és a donorok segítsége, amelyre Etiópia nagyban számíthatott, megakadályozták a nagyobb katasztrófa kialakulását.

Növényzet és állatvilág

Az éghajlati és földrajzi adottságok bemutatásakor már láthattuk, hogy az ország növényvilága rendkívül gazdag és változatos, a szinte lakatlan sivatagoktól kezdve a buja, esetenként őserdővel borított völgyeken és magasföldeken át a hegyvidéki legelőkig és kopár csúcsonkig. Egyes becslések szerint Etiópia 6500–7000 fajával az ötödik legnagyobb biodiverzitású állam Afrikában.³²² A növénytakaró alapján a területet öt zónára osztják: hegyvidékire, szavannásra, trópusi lombhullató erdőre, erdős sztyeppére és sivatagira. A FAO tanulmányának ábráján jól látható, hogy az ország felszínének zömét bozótos területek borítják termőföldekkel, erdőségekkel és sziklás hegyoldalakkal tarkítva, dél és délkelet felé haladva pedig ezt fokozatosan felváltják a füves puszták.³²³ A legnagyobb fajgazdagságú területek Soa, Kafa és Szidámó környékén találhatók 3000–4000 fajjal tízezer négyzetkilométerenként.³²⁴ Bár itt-ott sűrű erdőségekkel találkozunk, az ország többségét inkább nyitottabb fennsíkok, domb- és hegyoldalak jellemzik. Egyes szakértők szerint ez az utóbbi évszázadok következménye: Mengistu tanulmánya szerint az ország területének 34%-át, az 1500 m feletti területek 57%-át korábban erdőségek borították, amelyeket 20%-nyi erdős szavanna egészített ki. Mára ez a tizedére csökkent: Etiópiának mindössze 3,6%-át borítják összefüggő erdőségek, és az 1500 m feletti területeken is mindössze 9%-nyi az arány: így a gyakorlatban a trópusi lombhullató erdő és erdős sztyeppe leginkább bozótos-ligetes területet jelent. Még a kétezres évek elején is évente átlagosan 200 000 hektárnyi fát vágtak ki, így napjainkra jóformán csak a nehezen megközelíthető területeken maradtak összefüggő erdőségek, és ezek száma is csökken.³²⁵ Az erdőségek megőrzését nem segíti a dinamikus urbanizáció építőanyag-igénye, amelyben a fa továbbra is fontos szerepet játszik, illetve hogy az a rurális területeken a mindennapi tevékenységek meghatározó nyersanyaga. Ebben kiemelt jelentőséggel bír a faszén, amely sok háztartás számára továbbra is a legfontosabb tüzelő. Az erdőségek kiirtása nem csupán a biodiverzitást rombolja, hanem elősegíti a talaj-degradációt, sőt a szárazabb területeken az elsivatagosodást is.

Gyakori növények a mimózafélék, a vad olífafajták, a mirha és a gumifa, az akáciák, a külföldről behozott eukaliptusz, a gyümölcsök közül a papaja, a hamisbanán, a mangó, az avokádó, a különféle őszibarack-, narancs-, citrus- és banánfélék. A kávé fontosságáról már a korábbiakban szóltunk. Az alacsonyabban fekvő, szárazabb területeket különféle

³²¹ Ethiopia – International Programs. *US Census Bureau*, 2015. 07. 09. Elérhető: www.census.gov/population/international/data/idb/region.php?N=%20Results%20&T=13&A=separate&RT=0&Y=1950&R=-1&C=ET (A letöltés ideje: 2015. 12. 21.)

³²² Ethiopia's Biodiversity, é. n. Elérhető: <http://chora.virtualave.net/biodiversity.htm> (A letöltés ideje: 2016. 01. 06.)

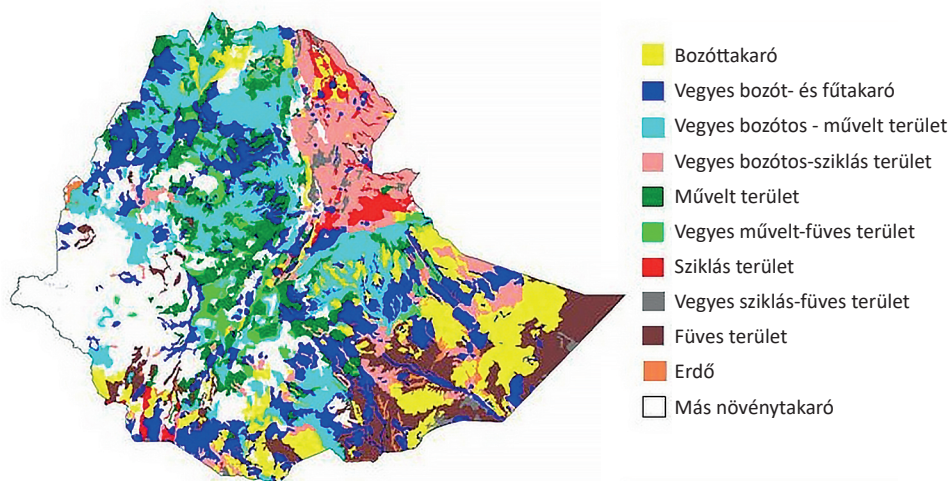
³²³ MENGISTU 2003.

³²⁴ The "Flora of Ethiopia and Eritrea" Project. *Statens Naturhistoriske Museum*, 2010. Elérhető: http://snm.ku.dk/forskning/internationalt_nationalt_samarbejde/flora_ethiopia/ (A letöltés ideje: 2016. 01. 06.)

³²⁵ MENGISTU 2003.

fűfélék borítják, egyesek közülük két-három méter magasra is megnőnek. A táj általában a júniusi–szeptemberi esőzések idején zöld és buja, majd fokozatosan megsárgul.

Hasonlóan a flórához, Etiópia állatvilága is rendkívül változatos: 277 emlősfajt, 861 madárfajt és több mint 200 különféle hüllőfajt tartanak számon. A legnagyobb testű állatok zömében az ország déli részén található: errefelé elefántokkal, orrszarvúkkal, zsiráfokkal és oroszlánokkal is találkozhat az utazó. Ezen állatok többségét azonban mára levedázták, vagy élőhelyeik pusztulásával sok területről kiszorultak. Gyakoribbak a leopárdok, amelyek az előzőeknél jobban tudtak alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, csakúgy, mint a számtalan majomféle. A füves szavannákon gyakori vendégek a különféle bölény- és antilopfajták is, illetve az ország egész területén előfordulnak a hiénák.³²⁶

5. ábra

Etiópia növénytakarója

Forrás: www.fao.org/ag/agp/agpc/doc/counprof/ethiopia/vegmap.htm

Rövid katonai szempontú összegzés a földrajzi környezetről

Etiópia magasföldi területei katonai szempontból rendkívül szegdeltek és nehezen járhatóak, ami a korábbi évszázadokban is nagyban megkönnyítette a védelem dolgát. A rendelkezésre álló infrastruktúra a gyors ütemű fejlesztések ellenére elenyésző és gyakran rossz állapotban van: az északi területeken fekvő, Addisz-Abebatól 700 km-re eső Lalibela elérése például közúton legalább két napot igényel.³²⁷ Aszfalt híján az esős évszakban a sártengerré változott utakon lényegében csak láncctalpas járművek tudnak közlekedni. A hegyvidéki

³²⁶ MENGISTU 2003.

³²⁷ What if they really set free? 2016, 27–28.

területeken a telekommunikáció rendkívül problémás. A Magasföld kiválóan alkalmas a gerilla-hadviselésre, ami jól megmutatkozott az olasz gyarmatosítók elleni küzdelemben, az etióp–szomáli háborúban és az etióp polgárháborúban. Bár a síksági területek felé haladva a terep jóval járhatóbbá válik – legalábbis a száraz évszakban –, az itteni végtelen bozótos-füves területek nehezítik a műveleteket, és megkönnyítik a felkelő csoportok visszahúzódását. Részben ezzel is magyarázható, hogy negyed évszázaddal a polgárháború lezárása után – igaz, jóval kisebb intenzitással – még mindig számos gerillaszervezet tevékenykedik az országban.

Nagy kihívást jelent a napi hőingás, amire a katonáknak fel kell készülniük. Itt kell felhívni a figyelmet az akklimatizáció problémájára is: az oxigénben szegényebb magasföldi területeken két-három hétbe is beletelik, amíg a katonák hozzászoknak az új viszonyokhoz, és ismét képesek maximális fizikai teljesítőképességükre.

Vákát oldal

Népesség, társadalom

Alapadatok és túlnépesedés – kilátások

A CIA World Factbook becslései alapján az ország népessége 2015 nyarán 99 465 819 fő volt,³²⁸ míg a Countrymeters adatai szerint 2016 januárjában átlépte a 104 milliót.³²⁹ Utóbbi szerint a lakosság száma már 2015 januárjában is 100 800 000 fő volt, így egy év alatt a népességszaporulat üteme elérte a 3,19%-ot, ami hatalmas szám (4,333 millió elveszületésre 1,112 millió halálozás jutott). Egyes helyi becslések szerint ugyanakkor akár már 110 millió ember is élhet az országban: mivel 2007-ben történt az utolsó census, a 2017-re tervezett pedig a belpolitikai válság miatt csúszik, minderről csak becsléseink lehetnek. A CIA adatai szerint jelenleg Etiópia Földünk 14. legnépesebb országa. A lakosság 44%-a 14 éves vagy annál fiatalabb, 20%-a pedig a 15–24 éves korosztályra esik. Az ország lakosságának átlagéletkora mindössze 17,7 év. A World Factbook szerint a népességyarapodás üteme némileg mérsékeltebb, mint a Countrymeters adatai alapján „csak” 2,89%, amivel még mindig a 10. leggyorsabban növekedő népességű ország a világon. A születési ráta 37,27 élveszületés 1000 főre vetítve. Az urbanizáció aránya a harmadik világra jellemzően még alacsony, 20% körüli, ugyanakkor éves üteme 5% körüli. A gyermekhalandóság magas, 53/1000 fős érték, ami mégis komoly előrelépés az 1990-es évek adataihoz képest. A születéskor várható átlagos élettartam 61,5 év. Itt is jelentős különbség figyelhető meg a nők és férfiak között: a férfiaknál a várható élettartam 59,11 év, míg a nőknél 63,93 év. A termékenységi ráta rendkívül magas, minden nőre 5,15 szülés jut.³³⁰ Az ország népsűrűsége 2016 elejére a becslések szerint meghaladta a 94 fő/km²-t.³³¹

Amint azt az éhínségek kapcsán említettük, az ország népessége robbanásszerű növekedésen ment át az elmúlt évszázad során, ami jól illeszkedik a szubszaharai trendbe. A csúcsot az 1990-es évek jelentették, amikor a növekedés üteme meghaladta az évi 3,5%-ot. Etiópia lakossága 120 év alatt csaknem megtízszereződött. Ráadásul a gyarapodás üteme sem mérséklődött egyenletesen: míg az ezredfordulón ez az arány 2,1–2,5%-ra esett vissza, mára ismét 3% közeli értéken van.³³² Az előrejelzések pedig bizonytalanok. A *The Economist* egyik riportja jól mutatja a helyzet kétarcúságát. Fontos eredmény, hogy 90-es évek gyakorlatával szemben, amikor az etióp nők átlagosan hét gyermeket hoztak a világra,

³²⁸ The World Factbook. CIA, 2015. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

³²⁹ Ethiopia Population. Countrymeters, 2016. Elérhető: <http://countrymeters.info/en/Ethiopia> (A letöltés ideje: 2016. 01. 06.)

³³⁰ The World Factbook. CIA, 2015. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

³³¹ Ethiopia Population. Countrymeters, 2016. Elérhető: <http://countrymeters.info/en/Ethiopia> (A letöltés ideje: 2016. 01. 06.)

³³² Ethiopia Population. Countrymeters, 2016. Elérhető: <http://countrymeters.info/en/Ethiopia> (A letöltés ideje: 2016. 01. 06.)

2015-re ez az arány 4,1-re csökkent (szemben a fentebb említett 5,1-es adattal). Emellett az országban levő különbségeket jól érzékelteti, hogy Addisz-Abeában ez az érték 1,9, amely a lakosság természetes reprodukciójához is kevés, vidéken viszont még mindig rendszeres a 6–7 gyerekes család. Intenzíven terjednek a modern fogamzásgátló gyógyszerek, óvszerek, sőt egyre többen választják a sterilizációt, miután az optimálisnak tartott számú gyermekük megszületett. Az ENSZ becslései alapján 2050-re a gyarapodás üteme 1,3%-ra mérséklődik, aminek következtében a lakosság száma 2100-ra még csökkenni is fog. Csakhogy ekkorra az országnak már 243 millió polgára lesz.³³³ A US Census Bureau kevésbé derűlátó adatai szerint viszont 2050-re már 278 millióan lesznek az országban.³³⁴ Mindez azt fogja jelenteni, hogy az ország a 14. helyről a hetedikre lépve bekerül a világ tíz legnépesebb országa közé. Az ENSZ adatainak pontosságát megkérdőjelezi az is, hogy a szervezet 2004-ben még azt prognosztizálta, hogy Afrika lakossága 2100-ra 2,3 milliárdra fog emelkedni az akkori 900 millióról, míg a Föld teljes lakossága 9,1 milliárdra. A legújabb becslések szerint azonban a népességyarapodás üteme kevésbé törik meg, így 2100-ra 11,2 milliárd ember él majd bolygónkon – és ami különösen riasztó, a kétmilliárdos többlet szinte teljes egészében Afrika számlájára írható. A világszervezet szerint az új századfordulón már 4,4 milliárd lakosa lesz a fekete földrésznek, aminek következményei ma még nehezen beláthatóak.³³⁵

Ahhoz, hogy megértsük, miért ekkorák a különbségek a különböző becslések között, szükséges röviden megvizsgálnunk a fő tényezőket, amelyek a népességrobbanást generálják a szubszaharai térségben, így Etiópiában is. Az emberiség történetében mindig is megfigyelhető volt egy lassú népességnövekedés, amelynek általában a megtermelhető élelmiszer mennyisége, illetve a különféle nem várt tényezők – háborúk, járványok – szabtak határt. Emellett az is megfigyelhető, hogy kiépült állami ellátórendszerek hiányában az emberi történelem zömében a gyerek mint a társadalombiztosítás archaikus formája játszott meghatározó szerepet: az idős szülők számára ugyanis a gyerekek jelentették az egyetlen támaszt, így kulcskérdés volt, hogy legyen, akikre támaszkodhatnak. Mivel a gyerekhalandóság magas volt, a szülők általában minél több gyermeket igyekeztek vállalni, hiszen zömük úgysem érte meg a nemzőképes kort. Az emberiség egészét nézve a nagy fordulatot a nyugati civilizációban lejátszódó mezőgazdasági, majd az ezáltal kibontakozó ipari forradalom jelentette. A korábbi évezredekkel szemben az új technológiáknak, módszereknek (intenzív földművelés, új növények) köszönhetően egyre kevesebb emberre volt szükség az élelmiszertermelésnél, ami lehetővé tette az ipari forradalom megfelelő mennyiségű munkaerővel való ellátását. Az industrializáció elősegítette számos terület, így az egészségügy fejlődését is, ami – kiegészülve a javuló élelmiszer-ellátással – jelentősen csökkentette a gyerekhalandóságot. Az első generációk esetében ez jelentős népességnövekedést eredményezett, hiszen a családok továbbra is az utódokat tekintették időskori megélhetésük elsődleges zálogának. Mivel a termékenységi ráták egyelőre nem csökkentek, viszont a gyerekkori halandóság igen, a népesség exponenciálisan növekedett, hiszen az életben maradt gyerekek mértanilag többszörözték meg a népességszámot. Ezzel kezdetét vette az úgynevezett demográfiai átmenet.

³³³ With fertility rates falling more slowly than anywhere else, Africa faces a population explosion, 2015.

³³⁴ U.S. Projected to Remain World's Third Most Populous Country Through 2050, Census Bureau Reports, 2011.

³³⁵ With fertility rates falling more slowly than anywhere else, Africa faces a population explosion, 2015.

Hosszú távon azonban két tényező is jelentkezett, amely hozzájárult a népességrobbanás mérséklődéséhez. Az egyiket a nők megjelenése jelentette a munkaerőpiacon: az ipari forradalom munkaerőhiánya megkövetelte a „gyengébbik” nem munkába állását. Ennek köszönhetően a nők elsődleges feladatát többé már nem vagy nem kizárólagosan a gyermekvállalás jelentette, hanem a munkahelyi tevékenység. Ezt egészítette ki, illetve tette lehetővé a másik faktor, a szociális ellátórendszer kiépülése, úgymint az egészség- és nyugdíjbiztosítás. Ezek lehetővé tették, hogy az egyén időskori megélhetése vagy betegségek alatti kezelése már ne utódainak számán és vagyonán, hanem saját munkájának értékén alapuljon. A jóléti állam elvben lehetővé tette, hogy az egyén gyerek nélkül is biztosítsa túlélését öregkorára, miközben a nők megjelenése a munkaerőpiacon csökkentette a születésszámot. A két tényező hosszú távon, nem egész kétszáz év alatt megállította a fejlett világ zömének népességrobbanását, sőt napjainkra már megkezdődött a lakosság előregedése és fogyása.³³⁶

A szubszaharai térségben, így Etiópiában is ez a folyamat még gyerekcipőben jár. A gyerekszám – mint az archaikus társadalmakban általában – továbbra is magas, ugyanakkor az elmúlt száz év során az egészségügy és az oktatás komoly fejlődésen ment keresztül. Így bár a fejlett államokkal összehasonlítva a csecsemő- és gyermekhalandóság még mindig nagyon magas, már nem képes gátat szabni a népességrobbanásnak, amelynek, mint láttuk, óriási az üteme. Ugyanakkor egyelőre hiányoznak azok a tényezők, amelyek a fejlett világban mára sikeresen állították meg a túlnépesedést. Etiópia továbbra is alapvetően egy rurális társadalom, az iparosodás még gyerekcipőben jár. Így a nők zöme továbbra is – modern terminológiával élve – háztartásbeli, és nem jelenik meg a munkaerőpiacon. Emellett modern szociális rendszer alig létezik – a nyugdíj- és társadalombiztosítás kiépítése még olyan, a fejlődésben jóval előrébb tartó országok esetében is óriási kihívás, mint Kína. Az „éltanuló” szubszaharai országok, mint Kenya esetében ez például azt jelentheti, hogy a nyugdíjba vonuló munkavállaló esetenként egy összegben megkapja fél-egyévnnyi fizetését, hogy ezt követően kezdjen magával, amit tud.³³⁷ Így továbbra is a klasszikus modell érvényesül: a nők sok gyereket vállalnak, azt remélve, hogy így biztosítva lesz a szülők öregkori megélhetése.

Hangsúlyoznunk kell, hogy gyors változás ilyen méretű társadalmi és gazdasági folyamatoknál nem várható. Európának nagyjából kétszáz évre volt szüksége ahhoz, hogy a fentebb felvázolt menetrend érvényesüljön. Az analógiák korlátainak figyelembevétele mellett Etiópia esetében a következő tényezők teszik bizonytalanná a kalkulációkat. Egyrészt az industrializáció mértéke rendkívül korlátozott az országban: 2009-ben a GDP mindössze 15%-a származott az iparból, amely a munkaerő alig 5%-át foglalkoztatta, ezt egészítette ki a szolgáltató szektor 10%-kal. Ez azt jelenti, hogy a lakosság 85%-a továbbra is a mezőgazdaságban dolgozott³³⁸ – vagyis lényegében ugyanazt a tevékenységet és életmódot folytatta, mint őseik évszázadokon keresztül. Mindez azt jelenti, hogy az ipari forradalom kibontakozása lassan halad, és egyelőre nem hoz változást a nők státuszában: fő feladatuk továbbra is a gyerekszülés. Ráadásul az újabb tanulmányok nem túl biztatóak a kilátásokat illetően: ezek ugyanis egyenesen dezindustrializációról beszélnek a kontinens kapcsán. A gyáripár teljesítménye a korábbi 12%-ról az elmúlt években 11%-ra esett

³³⁶ KAISER 2011a.

³³⁷ Interjú egy kenyai sofőrrel, Nairobi, 2017. január.

³³⁸ The World Factbook. CIA, 2015. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

Afrika GDP-jében. Az ipusztériális szektor az elmúlt három évtizedben folyamatos stagnálás mellett a lakosság 6%-át foglalkoztatta, szemben Ázsiával, ahol ezalatt ez az arány 11%-ról 16%-ra nőtt.³³⁹

Etiópia helyzete némiképp jobb ennél: 2006 és 2014 között a termelői szektor évente 10%-kal növekedett – igaz, rendkívül alacsony szintről, szinte a nulláról indulva. Az elemzések kiemelik, hogy ennek oka a célzott kormányzati politika: az általános célkitűzések helyett Addisz-Abeba a kiemelt ipari parkok, beruházások számára biztosította a rendelkezésre álló források zömét, gondoskodva arról, hogy azok infrastruktúráis ellátottsága (úthálózat, áramellátás) stabil és kielégítő legyen.³⁴⁰ Ugyanakkor ennek a politikának is látszanak a hátulütői: az erős állami kontroll egyre inkább gátat szab az újabb befektetéseknek, és megkérdőjelezi az iparosodás jelenlegi tempójának fenntarthatóságát.³⁴¹ Márpedig e nélkül nehezen képzelhető el, hogy tömegeket emeljenek ki korábbi életformájukból.

A gazdasági folyamatokon túllépve, mérséklőleg hathat a túlnépesedés ütemére az oktatás és az egészségügy fejlődése. Mint említettük, egyre több család vélekedik úgy, hogy a túl sok gyerek vállalása gazdaságilag hátrányosan hat rájuk, és kevesebb szülés mellett döntenek. A központi kormányzat komoly erőfeszítéseket tesz a modern családtervezés népszerűsítésére. 2015-ben több mint 35 000 „egészségügyi szakember” tevékenykedett Etiópiában (minden 2500 lakosra jutott egy) a fogamzásgátló módszerek terjesztése végett. Rendszeresen látogatják a háztartásokat, előadásokat tartanak, és fizikailag is elérhetővé teszik a különféle eszközöket. Az ismeretterjesztés nem korlátozódik a fogamzásgátló módszerek ismertetésére, kiegészül gazdasági és általános szociális kérdésekkel is. A szakemberek munkáját az állami televízió és rádió hasonló témájú adásai is segítik. Ugyanakkor a személyes viszony különösen fontos egy olyan országban, ahol a szex hagyományosan tabutémának számít, és a gyerekek alapvetően továbbra is a jólét és nem utolsósorban Isten áldásának szimbólumai (bár az utóbbi időben egyre több keresztény és muszlim vallási vezető is a tudatos családtervezésre hívja fel a figyelmet).³⁴² Mindennek eredményeképpen a 2000-ben mért 6%-ról 2014-re 40%-ra nőtt azon 15 és 49 év közötti nők aránya, akik már éltek valamiféle fogamzásgátló eszközzel – a kormányzat célkitűzése egyébként a 66%. Az általános tapasztalatok egyébként azt mutatják, hogy a tabletták és az óvszerek helyett – amelyekről a kíváncsi szomszédok és rokonok könnyen tudomást szerezhetnek – a nők jobban preferálják a tartósabb megoldásokat, például az évekig védettséget nyújtó implantátumokat. Ez részben annak az általános trendnek is köszönhető, hogy a férfiakat nehéz rávenni a számukra „kényelmetlen” módszerek, mint az óvszerhasználat alkalmazására.³⁴³

Egyelőre tehát kérdéses, középtávon mi lesz az eredményesebb, a társadalmi felvilágosítás vagy a hagyomány és a gazdaság ereje. Ugyanakkor a belátható (néhány évtizednyi) időre vonatkozóan az egyetlen releváns kérdés nem az, hogy folytatódni fog-e a népességrebukkanás, hanem csak az, hogy milyen ütemben. Márpedig egész biztos, hogy ez a helyzet nem fogja elősegíteni az egyébként egyre népesebb ország stabilitását.

³³⁹ More a marathon than a sprint. There is a long road ahead for Africa to emulate East Asia, 2015.

³⁴⁰ More a marathon than a sprint. There is a long road ahead for Africa to emulate East Asia, 2015.

³⁴¹ Neither a sprint nor a marathon 2015.

³⁴² Why Ethiopian women are having fewer children than their mothers, 2015.

³⁴³ With fertility rates falling more slowly than anywhere else, Africa faces a population explosion, 2015.

Van még egy elem, amelyet a demográfiai folyamatok kapcsán ki kell emelnünk, ez pedig annak hatása az ország geostratégiai és geopolitikai helyzetére. Mint említettük, 2050-re nagy valószínűség szerint Etiópia a világ 7. legnépesebb országa lesz, jóval több, mint 250 millió lakossal.³⁴⁴ Ez pedig sok szakértő szerint óhatatlanul felveti azt a problémát, hogy a nagy népességtömegeket maguk mögött tudó országok globális súlya is növekszik mind a gazdaságban, mind a különféle nemzetközi szervezetekben, például az ENSZ-ben. Ha megtekintjük a 2011-es rangsort,³⁴⁵ azt tapasztaljuk, hogy Bangladeszt leszámítva egyértelműen olyan országok találhatók az elején, amelyek regionális nagyhatalmak, sőt egyre inkább éreztetik globális befolyásukat is. Ahogy Kaiser Ferenc rámutat tanulmányában, egyre nehezebben tartható fenn az a rendszer, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai között olyan országokat találunk, amelyeknek mind gazdasági befolyása, mind népessége folyamatosan csökken: Franciaország és Nagy-Britannia kikerül a húsz legnépesebb ország közül, Oroszország pedig mindössze a 16. lesz a rangsorban az előrejelzések szerint. Így hosszú távon egyre nagyobb nyomás nehezedik majd a szervezetre, amely komolyabb reformok híján azt fogja megkockáztatni, hogy jelentőségét veszti.³⁴⁶ A népességnövekedés regionális dimenziókban is komoly változást hozhat: a Nílus vízhozama körüli vitákban például harmincöt év múlva fontos ütköztető lehet majd Addisz-Abeba kezében, hogy Etiópia 287 milliós lakosságával szemben Egyiptomban nem egészen feleannyi, 138 millió ember fog élni, a most még – legalábbis gazdasági értelemben – regionális vetélytárs Kenyában pedig „csak” 70 millió.³⁴⁷ Bár a különféle becslések (US Census Bureau, Countrymeters, Populationpyramid) között jelentős eltéréseket találunk, a trendek és arányok nagyjából egyeznek. Ezek alapján pedig biztos állíthatjuk, hogy – hacsak valamilyen politikai válság be nem következik – Etiópia már csak népességrobbanása révén is a térség vezető hatalmává válik, amelynek döntéseire egyre inkább Afrikán kívül is oda kell figyelni.

Etnikai viszonyok

Birodalmi hagyományaiból és területi tagoltságából következően Etiópia multietnikus ország, amelynek területén a becslések alapján nagyjából 70 különféle népcsoport él, bár a 2007-es nagy etióp népszámlálás 85 különféle etnikumot tart számon.³⁴⁸ Az egyes etnikumokat általában nyelvük alapján különböztetik el egymástól. Ez azonban nem jelent kizárólagosságot az egyes csoportok identitása kapcsán, mert esetenként azonos nyelvet beszélő csoportok is megkülönböztetik önálló identitásukat. A 70 fölötti beszélt nyelvből néhányat tízmilliók, másokat csak néhány százan tekintenek anyanyelvüknek. A lakosság döntő többsége az afroázsiai nyelvcsalád kusita, sémi vagy omói ágához tartozik, több mint ötven különféle beszélt nyelvvél. Kisebb részben találhatók nílus–szaharai nyelveket beszélő

³⁴⁴ U.S. Projected to Remain World's Third Most Populous Country Through 2050, Census Bureau Reports. 2011.

³⁴⁵ Countries Ranked by Population Size: 2011, 2025, and 2050. 2011.

³⁴⁶ KAISER 2011a, 34–35.

³⁴⁷ U.S. Projected to Remain World's Third Most Populous Country Through 2050, Census Bureau Reports. 2011.

³⁴⁸ 2007 National Population and Housing Census, Ethiopia. *Population Census Commission of Ethiopia*, 2007, 95–96. Elérhető: <https://microdata.worldbank.org/index.php/catalog/2747> (A letöltés ideje: 2016. 01. 12.)

csoportok is négy nagy ággal, a kelet-szudánival, a kománnal, a bertával és a kunamával, ők a lakosság nagyjából 2%-át alkotják.³⁴⁹

Amint a bevezető részben tárgyaltuk, Etiópiával és lakosságával kapcsolatban gyakran feltűnik az abesszin, Abesszinia elnevezés. Ez az ország habesa népeire utal, akiket más néven abesszinoknak neveznek, és az afroázsiai nyelvcsalád dél-sémi ágát beszélik. Közéjük tartoznak az amharák, a tigrinyák, a tigrék, a guragék és a harariak. A habesák Etiópia lakosságának több mint 40%-át, Eritrea lakosságának közel 85%-át adják. Mivel ők jelentették az ősi etióp államalakulatok magvát, a Magasföld lakóit – valós etnikai hovatartozásuktól függetlenül – gyakran nevezték habesának vagy abesszinnek, az országot, illetve a térséget pedig Abesszíniának.

A sémi nyelvek közül a legtöbb anyanyelvi beszélővel az ország hivatalos nyelve, az amhara rendelkezik, nagyjából 25%-os aránnyal, illetve a tigrinya (vagy tigraji), 6% körüli értékkel. Az amhara népcsoportok a középső és északi magasföldeken, míg a tigrinyák a legészakibb határvidéken élnek. A két népcsoport alapvetően földműveléssel foglalkozik.³⁵⁰ Őket tekinthetjük az etióp nép „magvának”: ők voltak az első etióp államalakulatok megalkotói, és az esetek többségében az ő nemességük soraiból emelkedtek ki a birodalom megteremtői és irányítói. Ezt a folyamatot megkönnyítette, hogy az általuk lakott területek – szemben például a multietnikus Oromiával vagy Ogadennel – etnikailag alapvetően homogénnek számítottak, és az egy tömbben élő népcsoportok könnyebben tudták megszervezni magukat. Az amhara befolyás olyan nagyra bizonyult az elmúlt évszázadokban, hogy számos népcsoport egész egyszerűen asszimilálódott hozzá, és ez vált az állami, hivatalos „etióp nemzeti” kultúra alapjává is. Ez a tendencia olyan szintre jutott, hogy esetenként más népcsoportok képviselői is – a könnyebb érvényesülés érdekében – amhara nevet vettek fel.³⁵¹ Ezt segítette elő az is, hogy a 19. század végén felpörgő urbanizáció is alapvetően az amhara nyelven és kultúrán alapult. Bár a Mengisztu-rezsim igyekezett változtatni ezen, kevés sikerrel járt. Az anyanyelvi beszélők mellett a lakosság több mint 50%-a beszéli az amharát közvetítő nyelvként.³⁵²

Mindezek ellenére az amharákat korántsem lehet egységes csoportként kezelni: az eredeti amhara magterületről (Vollóból, Godzsamból) származók szemében a délebbi soaiak – akik a domináns réteget adták II. Menelik és Hailé Szelasszié idejében – nem számítanak „igazi” amharának. Vagyis ők nem „valódi” leszármazottai a tisztavérű északi amharáknak, az egykori akszúmi királyság lakóinak – ezáltal pedig Salamonnak és Sába hercegnőjének.³⁵³ Valójában ezek a különbségek inkább szimbolikusak, és életmódjukban, kultúrájukban alig van eltérés az egyes rétegek között. Az amharák alapvetően a magasföldi területek lakói, és szinte teljes egészében az ortodox kereszténység követői.

Az északi területeken élő tigrinyák a másik domináns csoport az országban. Bár különféle dialektusok figyelhetők meg közöttük, homogénebbnek tekintik magukat, mint az amharák. A tigrinyák, akik az előbbieket közelebbi rokonai, szintén döntően az ortodox egyházat követik. A tigrinyák aránya Etiópia lakosságában egyébként jelentősen csökkent

³⁴⁹ OFCANSKY–BERRY 1993, 90–91.

³⁵⁰ Country Profile – Ethiopia, 2005.

³⁵¹ Interjú egy taxisofőrrel, Addisz-Abeba, 2017. május.

³⁵² OFCANSKY–BERRY 1993, 90.

³⁵³ OFCANSKY–BERRY 1993, 91.

az elmúlt évtizedekben: míg az 1970-es években arányuk 14% körül mozgott,³⁵⁴ mára 6%-ra mérséklődött.³⁵⁵ Ennek egyik fő oka, hogy Eritrea elszakadásával jelentős tigrinya népesség került a határ túloldalára.

A többi sémi nyelvet beszélő népcsoport aránya jóval kisebb a társadalomban. Ráadásul sok esetben ezen etnikumokat sem az akszúmi leszármazástudat, sem az ortodox keresztény vallás nem köti össze. Az egyik legnagyobb csoportot a guragék adják, akik kétmillió létszámukkal Etiópia hatodik legnépesebb közösségét adják.³⁵⁶ A négy önálló nyelvet és három – más számítások szerint hat – különálló dialektust beszélő népcsoport képviselői Soa területén, Addisz-Abebatól délre élnek. Bár keresztények is találhatók közöttük, zömében muszlimok.³⁵⁷ Ugyan az északi sémi csoportokhoz hasonlóan földművelésből élnek, de gabonanövények helyett sokkal inkább az abessziniai banánt – más néven hamisbanánt (*Ensete Ventricosum*) – termesztik, amely magas tápértékével és hozamával tűnik ki,³⁵⁸ bár az íze meglehetősen távol esik „rendes” társától.

A tigrinyák rokonai a velük össze nem keverendő, Eritreában élő tigrék. Sokan közülük már nem is a sémi tigreit, hanem a nilus–szaharai beja nyelvet beszélik. A tigrék jelentős része a tigrinyákhoz hasonlóan az 1993-as kettészakadás után Aszmara fennhatósága alá került. A sémik között tartják számon a harariakat, a „városi embereket”, akik Harar környékét népesítették be, és zömében elarabosodtak. Végül itt kell megemlítenünk a két ágra oszló argobbákat. Az északiak a Nagy-hasadékvölgy lejtőin élnek Volló és Addisz-Abeba környékén, beékelődve az oromo és amhara tengerbe. A nagyobb számú déliek falvai Harar városától délnyugatra találhatók. Legtöbb csoportjuk ma már az oromo vagy az amhara nyelvet használja.³⁵⁹ A 2007-es népszámlálás adatai alapján a hararit 31 ezren, az argobbát pedig 140 ezren beszélték.³⁶⁰

A kusita nyelvek és csoportok közül kiemelkedik az ország legnagyobb etnikuma, az oromók közössége, akiket az amharák általában pejoratívan galláknak neveztek. Bár az oromók jelentik Etiópia legnagyobb népcsoportját, az amharák és a tigrinyák szemében nem tagjai az „ősi” etióp népeknek, és sokáig jövevénynek számítottak. Az oromók őshazája a mai Etiópia déli magasságjain feküdt, kiáramlásuk innen indult meg a 16. század során, nem függetlenül az északi amhara hatásoktól. Az eredetileg nomád csoportok komoly változáson és differenciálódáson mentek át az elmúlt ötszáz év során, és az Ofcansky–Berry szerzőpáros adatai alapján az 1980-as évekre már az ország lakosságának 40%-át adták.³⁶¹ A 2007-es census adatai alapján az oromók aránya 33,4% volt Etiópiában.³⁶²

³⁵⁴ OFCANSKY–BERRY 1993, 92.

³⁵⁵ The World Factbook. CIA, 2015. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

³⁵⁶ The World Factbook. CIA, 2015. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

³⁵⁷ MARCUS 2002, XVI.

³⁵⁸ OFCANSKY–BERRY 1993, 93.

³⁵⁹ OFCANSKY–BERRY 1993, 94.

³⁶⁰ 2007 National Population and Housing Census 2007, 95.

³⁶¹ OFCANSKY–BERRY 1993, 94.

³⁶² 2007 National Population and Housing Census 2007, 95.

Ahogy Ofcansky és Berry rámutat, „az oromók kiváló példái annak, milyen nehéz egy etnikai csoport természetének és határainak meghúzása”.³⁶³ Néhány oromo nép, mint a boranák, megőrizték nomád életmódjukat, míg mások áttértek az ekés földművelésre. Egyes csoportoknál megmaradtak a hagyományos társadalomszerveződési formák, mint a lakosok kor szerinti felosztása vagy a helyi klánok, ugyanakkor például a Gibe folyó völgyében élők zárt, hierarchikus királyságokat szerveztek. Az egyes csoportok életmódja általában vallási szokásaikról is árulkodik. A pásztorkodók régi hitvilágának sok eleme még mai vallásgyakorlatukban is felfedezhető, ugyanakkor az iszlám térnyerése is számottevő. A Soában és Vellegában élő csoportok zöme ugyanakkor ortodox keresztény hitre tért, sőt bizonyos protestáns felekezeteknek is sikerült megvetniük itt a lábukat.

Mint mondtuk, az oromók korántsem tekinthetők homogén csoportnak, szemben a jóval erősebb közös identitással rendelkező amharákkal vagy tigrinyákkal. A nomád hagyományokhoz illeszkedve gyakoriak voltak köztük a vízlelőhelyekért és legelőkért folyó háborúk, rablóhadjáratok. A különféle etióp uralkodók előszeretettel toborozták harcosaikat közülük, ami idővel hozzájárult egy amharabarát – és függő – réteg kialakulásához, amely esetenként saját honfitársai ellen is háborúba indult, miközben mások féltékenyen őrizték identitásukat az asszimilációval és a birodalmi törekvésekkel szemben.³⁶⁴ Létszámbeli fölényük ellenére az oromók egészen a legutóbbi időkig a modern Etiópiában is másodlagos szereplőknek számítottak az amharák és tigrinyák mögött: nehezen juthattak fontosabb politikai és gazdasági pozícióhoz, emellett könnyebben váltak a központosító törekvések áldozataivá, és szervezetlenségük miatt sebezhetőbbek is voltak ezen folyamatokban. A 2015 és 2018 közötti események azonban új megvilágításba helyezték az oromo identitást: a népcsoport koherenciája, és ezáltal befolyása, odáig növekedett, hogy Abij Ahmed személyében – példátlan módon – közülük kerülhetett ki az ország első embere.³⁶⁵

Az ország déli-délkeleti területein, az alacsonyabban fekvő térségekben számos olyan kisebb népcsoport él, amely az oromóval rokon nyelveket beszél, és kultúrájuk is nagyban hasonlít az oromókéhoz. E kisebb csoportok közé tartoznak a 250 000 fős konszók,³⁶⁶ akik fallal körülvett településeken, egy-kétezer fős csoportokban élnek, és alapvetően földműveléssel foglalkoznak. Még keletebbre, illetve északra haladva aztán a síksági területek nagy kelet-kusita népcsoportjaival, a szomálikkal, az afarokkal és az irobokkal találkozunk. Bár elvétve akadnak köztük földművesek is, a három nagy népcsoport alapvetően nomád állattenyésztéssel foglalkozik. Napjainkra szinte kivétel nélkül iszlamizálódtak – kivéve az irobokat –, miközben társadalomszervezetüket továbbra is a fiktív vérségi leszármazás (a klánrendszer) határozza meg. Közös történeti örökségük az is, hogy az évszázadok során meglehetősen ellenséges viszonyt tartottak fenn az abesszin központi hatalommal, amely alapvetően szervezetlen, leigázandó népcsoportokat látott bennük, akiket fegyveres erővel kell a birodalomhoz csatolni. Ezt azért is érdemes külön hangsúlyoznunk, mert nem véletlen, hogy a később kialakuló szomáli állam és Etiópia között a kezdetektől ellenséges volt a viszony, és ma sem túl szívélyes. Az etiópiai szomálík és az anyaállam közti viszonyt erősíti, hogy a két államalakulat közti „átmeneti” határszakasz mindkét oldalán ugyanazok a klánok élnek, és a nomád életmóddal együtt járó vándorló legeltetésnek köszönhetően

³⁶³ OFCANSKY–BERRY 1993, 94.

³⁶⁴ MARCUS 2002, 34–37.

³⁶⁵ Rights Group: 140 Dead in Ethiopia's Oromo Protests, 2016.

³⁶⁶ 2007 National Population and Housing Census 2007, 96.

rendszeres kapcsolatban vannak egymással. A három nagy népcsoport – különösen az afarok – egyes csoportjai még ma is olyan területeken élnek, ahová alig ér el a központi hatalom, és fegyveres erővel is igyekeznek gátat szabni Addisz-Abeba befolyásának.

A lentebb fekvő területeken élő három kelet-kusita nyelvű nép közül a legnagyobb lélekszámmal a szomálik bírnak, akik a 2007-es census alapján az ország harmadik legnagyobb népcsoportját alkotják, megelőzve a tigrinyákat is; 6,2%-os arányuk akkor 4,6 millió lakost jelentett.³⁶⁷ A szomáli társadalom alapját a klánrendszer jelenti, amely mind politikai, mind gazdasági, mind kulturális szempontból meghatározó jelentőséggel bír. Etiópia területén leginkább a darod kláncsalád különféle klánjai és alkánjai, az ogadeniek, a marehánok, a rar iszák és rar dalalok élnek, de kisebb számban előfordulnak a dir kláncsalád (habar junisz, habar aval, gadaburszi, issza) és a havíje kláncsalád (karanle, air, szá'ad, szulejmán) klánjai is.³⁶⁸ Mindez azért bír kiemelt jelentőséggel, mert az etióp állam területén élő csoportok segítségével Addisz-Abeba eredményesen manipulálhatja Szomália és a *de facto* önálló államként működő Szomáliföld belpolitikai folyamatait, ahogy az mind a hidegháború alatt, mind az elmúlt évtizedekben megfigyelhető volt.³⁶⁹

A jóval kisebb létszámú afarok (1,2 millió, a lakosság 1,7%-a)³⁷⁰ jelentőségét az etióp történelemben stratégiai fontosságú elhelyezkedésük adta, hiszen részben ők népesítették be az Etióp-magasföldet a tengertől elválasztó, gyakran barátságtalan északkeleti területeket. Mint láttuk, a sókereskedelemnek köszönhetően pozícióik már a korábbi évszázadokban is meghatározóak voltak, ráadásul az idegenek számára nehezen elviselhető klíma általában a birodalmi seregeket is elrettentette az inváziótól. Az afarok az Aussza szultanátus fennhatósága alatt még az 1974-es forradalom előtt is meglehetősen autonómiát élveztek, amikor pedig az etióp császári hatalom már alig tűrte meg az önálló igazgatást. Az Avas folyó völgyében található szultanátus ugyanakkor társadalomszerveződésében és politikai rendszerében inkább kivételnek számított: az afarok zömében kis, törzsi szövetségekben éltek és éltek mindennapjaikat. Ugyanakkor más nomádokkal, például a szomálikkal összevetve mozgásuk jóval korlátozottabb. Az afarok ugyanis a Danakil-mélyföld mostoha viszonyai között jóval inkább ki vannak szolgáltatva az állandó vízlelőhelyeknek, mint keletebbre élő rokonaik, így ritkán hagyják el a túlélést jelentő kutak környékét. Földművelésre csak az Avas termékeny lankáinál élő csoportjaik körében van példa.³⁷¹

A szahó sokkal inkább egy nyelvi, mint etnikai kategória, ahogy Ofcansky és Berry fogalmaz; ezt a nyelvet az irobok beszélik.³⁷² A szahó számos elemet tartalmaz a tigrinya, afar és tigrei nyelvből, ugyanakkor komoly arab hatások is érték. A szahót beszélő etiópiai irobok keresztények, míg az eritreai szahók muszlimok és pásztorkodással foglalkoznak. Az irobokat tíz kisebb népcsoportba sorolják be, létszámuk napjainkra néhány százezer főre tehető.

³⁶⁷ 2007 National Population and Housing Census 2007, 92.

³⁶⁸ Lásd: A. Abikar térképét itt: Super Hawiye state rather than small "divide and rule" enclaves. [Keydmedia.net](http://www.keydmedia.net/en/editorial/article/super_hawiye_state_rather_than_small_divide_and_rule_enclaves/), 2015. 03. 15. Elérhető: www.keydmedia.net/en/editorial/article/super_hawiye_state_rather_than_small_divide_and_rule_enclaves/ (A letöltés ideje: 2016. 01. 12.)

³⁶⁹ Ezeket részletesen majd az etióp politikatörténetnél tárgyaljuk.

³⁷⁰ The World Factbook. CIA, 2015. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

³⁷¹ OFCANSKY–BERRY 1993, 96.

³⁷² OFCANSKY–BERRY 1993, 96.

A Magasföldön élő kelet-kusita csoportok közül a két legnagyobb a szidamó és a hadíja-libidó; 2007-ben előbbinek csaknem 3 millió, utóbbinak 1,27 millió anyanyelvi beszélője volt.³⁷³ Ezzel a szidamók az ország ötödik legnépesebb csoportját alkották 4%-os aránnyal, míg a hadíjak 1,7%-kal a nyolcadikat. A kisebb magasföldi népcsoportok közé tartoznak a kembaták, timbarók, az alabák és a dereszák néhány százezer fővel. Ezekre a csoportokra is jellemző, hogy identitásuk alapját nem a tágabb népcsoportozás való tartozás, hanem a kisebb kláni, törzsi, nemzeti kötelek határozzák meg. A szidamók zömében földműveléssel foglalkoznak, elsősorban ők is hamisbanánt, illetve kávét termesztnek, de az 1500 m alatti területeken a szarvasmarha-tenyésztés is elterjedt. A szidamók nagyrészt megőrizték hagyományos vallási szokásaikat, az alabák, a hadíjak és a timbarók között azonban az iszlám gyorsan teret hódított. Nagyobb számban csak a kembaták vették fel az ortodox kereszténységet. Kisebb számban errefelé is teret nyertek protestáns felekezetek.³⁷⁴

A közép-kusita (agau) nyelveket hat nagyobb csoport beszéli, amelyek közül öt a középső hegyvidéki területeken él, amharáktól körülvéve. A különféle agau nyelveket beszélők száma a 2007-es census szerint megközelítette az egymillió.³⁷⁵ Egyes kutatások szerint ők alkották a terület kusita őslakosságát, mielőtt nagyjából ezer évvel ezelőtt meg nem érkeztek azok a sémi népcsoportok, amelyekből a mai amhara és tigrinya etnikum és identitás kialakult.³⁷⁶ A legnagyobb agau nyelvet beszélő csoport az avi, akik 2007-ben 636 ezren voltak. Az avik zömében őrzik hagyományos hitvilágukat, míg a jóval kisebb létszámú kunfel és xamtanga csoportok átvették az ortodox kereszténységet.

Különleges helyzetben van a magát beta izraelnek hívó csoport, akiket a külvilág falasaként vagy kajlaként ismer. Bár származásuk vitatott, a legvalószínűbb forgatókönyv szerint a zsidó vallás valamikor a 4. század környékén, valószínűleg a kereszténységgel egy időben – sőt talán azt megelőzve – érkezett a térségbe, térítés útján. Zömében a mai Tigráj és Amhara szövetségi államok területén éltek nagyjából félezer faluközösségben, szigetszerűen elszórva a muszlimok és keresztények tengerében. A különféle helyi közösségek felvették és az évezredek viharai is megőrizték őseik vallását, miközben számos elemét vették át az ortodox vallásgyakorlatnak. Ugyanakkor miközben a beta izrael megőrizte ősei nyelvét a liturgiában, a közösség tagjai zömében az amhara lett az anyanyelve. A csoport számára komoly csapást jelentett, amikor a Mengisztu-rezsim elnyomására és a polgárháborús helyzetre válaszul Izrael állam lényegében „kivásárolta” a beta izrael tagjait, és a Közel-Keleten adott számukra új otthont. A migrációt ráadásul az erős cionista kampány is fokozta. A kezdetben két nagy hullámban, 1984 végén, illetve 1991 májusában történő áttelepedésnek köszönhetően a csoport, amelynek létszáma a 80-as évek végén még mindig több tízezer fő körül mozgott, lényegében eltűnt Etiópiából – annál is inkább, mert a kiáramlás a hidegháború után is folytatódott, sőt fokozódott, leginkább gazdasági okokból: csak 2010 és 2012 között hatezer beta izrael települt át Izraelbe, amivel kétezer alá csökkent az Etiópiában maradtak száma.³⁷⁷ A hivatalos izraeli statisztikák alapján 1980–89 között 16 965-en érkeztek Afrika szarváról az országba, 1990–99 között közel

³⁷³ 2007 National Population and Housing Census 2007, 95–96.

³⁷⁴ OFCANSKY–BERRY 1993, 97.

³⁷⁵ 2007 National Population and Housing Census 2007, 95.

³⁷⁶ OFCANSKY–BERRY 1993, 97.

³⁷⁷ ‘Wings of the Dove’ brings Ethiopia’s Jews to Israel, 2012.

40 000-en, és 2000–2006 között is több mint 22 000-en.³⁷⁸ A zsidó államban a beta izrael lélekszáma 2008-ban már megközelítette a 120 000-t, és ebből 81 000-en eredetileg etióp állampolgárok voltak.³⁷⁹

Az agauk zöme ekés földműveléssel foglalkozik. Ez alól a falasák kivételt képeztek: a 15. században elvesztették a termőföldekhez való jogait, ugyanis az amhara nyomás ellenére nem voltak hajlandók áttérni a kereszténységre. Így a beta izrael tagjai zömükben kézművesek, iparosok lettek, bár egyesek később bérlőként visszakapcsolódtak a mezőgazdasági tevékenységbe.

A sémi és kusita nyelvek mellett az afroázsiai nyelvcsalád harmadik nagy ágát az omói nyelvek jelentik. Az ehhez tartozó különféle népcsoportok zömében a Nagy-hasadék völgy, illetve az Omo folyó mentén élnek. Egyes számítások szerint nyolcvan különféle csoportról is beszélhetünk, de ezek közül többen valójában ugyanazt a nyelvet vagy dialektust beszélik, és csak eltérő törzsi identitásuk különbözteti meg őket egymástól. Fő képviselőik a volamók (vagy volajták) (1 676 000 fő 2007-ben), a gamu-goffák (362 000), illetve a kaffa-mocsák (összesen kb. 200 000).³⁸⁰ Annak ellenére, hogy az omói nyelveket beszélők viszonylag szűk területen élnek, nyelvi különbségük és törzsi különállóságuk arra enged következtetni, hogy az agaukhoz hasonlóan évezredek óta a régióban élhetnek. Nyelvüket komoly kusita és nilus–szaharai hatások érték csakúgy, mint életmódjukat. A legtöbbjük kapás földművelést folytatva abessziniai banánt, illetve 1500 méteres tengerszint feletti magasságban gabonát termel. Mások ugyanakkor állattartással foglalkoznak, míg a Gemu-magasföldön élők zömében kézművesek. Bár egyesek felvették a kereszténységet vagy az iszlámot, zömében továbbra is tradicionális vallásukat követik. Csoportjaik többségét főnökök vagy királyok vezetik viszonylag kötött hierarchiába szervezve alattvalóikat.³⁸¹

Etiópia másik nagy nyelvcsaládja – az afroázsiaiánál jóval kevesebb anyanyelvi beszélővel – a nilus–szaharai. Képviselői zömében a nyugati-délnyugati területeken élnek. Legnagyobb képviselői a kelet-szudáni ághoz tartozó nuerek (148 000 fő 2007-ben) és anuakok (anyuák) (90 000). Többségük kapás földműveléssel foglalkozik, de előfordul körükben az állattartás is. Eredetüknek köszönhetően mind kultúrájukban, mind hagyományaikban közelebb állnak a szudániakhoz, mint az etiópokhoz, különösen a nuerek. Ehhez a csoporthoz sorolhatók a szintén az Omo völgyében élő murszik is. A Nyugat-Tigrisben élő kunemákat Eritrea közelsége miatt komoly olasz hatások érték, katolikus és protestáns misszionáriusok egyaránt sikeresen tevékenykedtek körükben. Egy másik csoport, a berták az iszlámot vették át. Többségük azonban megőrizte ősei helyi hitét.³⁸²

Az etnikumok közötti viszony, identitás, nemzettudat

Etiópia százmilliós lakosságának identitása még napjainkban is meglehetősen vegyes képet mutat. Az egyes csoportok az évszázadok során folyamatos interakcióban éltek egymással,

³⁷⁸ Immigrants (1), by Period of Immigration, Country of Birth and Last Country of Residence. CBS, Statistical Abstract of Israel 2007. Elérhető: http://cbs.gov.il/shnaton58/st04_04.pdf (A letöltés ideje: 2016. 01. 13.)

³⁷⁹ Survey: 90% of Ethiopian Israelis Resist Interracial Marriage, 2009.

³⁸⁰ 2007 National Population and Housing Census 2007, 95.

³⁸¹ OFCANSKY–BERRY 1993, 99.

³⁸² OFCANSKY–BERRY 1993, 100.

különféle identitások kusza hálóját alakítva ki. Ebben, mint utaltunk rá, meghatározó volt a domináns amharákkal szembeni álláspont. Sok csoport szinte teljesen asszimilálódott, mások átvették a nyelvet, míg egyesek mind a mai napig hevesen ellenállnak a centralizációs és homogenizációs törekvéseknek; megint másoknak fogalmuk sincs arról, hogy Etiópia területén élnek. Ez az etióp nemzetépítés egyik nagy akadálya is egyben: az *etióp* nemzettudatban – nem véletlenül – sok csoport valójában *amhara* vagy legalábbis *abesz-szin* nemzettudatot lát, amely aláassa ősi identitásukat és pozícióikat. Az ő megközelítésük alapján az etióp állam és gazdaság továbbra is az amhara és tigrinya elit fogságában van, és a többi népcsoport csak mérsékelten juthat hozzá az erőforrásokhoz. Ez az ellenállás Etiópia történetében sok esetben öltötte és ölti fegyveres harc formáját: gondoljunk csak a 80-as évek polgárháborújára, amikor az eritreai, oromo, szomáli és tigrinya csoportok vállalva harcoltak az amhara elit hatalmának megdöntéséért. Ugyanakkor a győzelmük sem vetett véget a feszültségeknek: egy több mint nyolcvan etnikumot magába foglaló ország esetében mindig lesznek olyan csoportok, amelyek kismiszizve és marginalizálva érzik magukat. Antonio Gramsci hegemoniaelmélete ebből a szempontból jól leírja az etióp viszonyokat is: mivel nincs egyetlen csoport, amely elég erős lenne ahhoz, hogy önmagában képes legyen tartósan konszolidálni uralmát, ráadásul a politikai élet továbbra is alapvetően etnikai-területi alapokon szerveződik, a szövetségek törékenyek és változékonyak.³⁸³ Némi leegyszerűsítéssel élve a Mengisztu-rezsim amhara dominanciája után tigrinya dominancia jött, amelynek során szép lassan megerősödött az oromo identitás, míg a szomálik helyzete is sokat javult az országban. Emellett a felkelők oldalán harcoló amharák – akik gyakran etnikailag is elkülönítették magukat a diktátort támogató csoportoktól, azt vallva, hogy ők „másféle”, általában más térségekből származó népek – szintén komoly pozíciókat szereztek az új Etiópiában.

Talán az egyetlen térség az országban, amely kapcsán az amhara többség is némi visszafogottságot tanúsított, Tigráj volt, az ősi Akszúm területe. Itt az amharák általában meghagyták a helyi adminisztrációt és nemességet csakúgy, mint a földtulajdonosokat. A tigrinya percepció ugyanakkor jóval negatívabb az amharákkal szemben: számontartják például, hogy az Etióp Birodalom egyetlen tigrinya származású uralkodójának, IV. Jánosnak (Johannisz) a fiát és jogos örökösét az amhara II. Menelik taszította le trónjáról, valamint azt is, hogy 1943-ban a birodalmi haderő nagy kegyetlenséggel vert le egy tigrinya felkelést.³⁸⁴

A közös etióp identitás megteremtését az etnikai heterogenitás mellett a földrajzi tényezők is gátolják. A tagolt hegyvidéki felszín miatt az egyes közösségek egymástól gyakran izolálva éltek és élnek. Amint már korábban említettük, jelentős a különbség a Magasföld és az alacsonyabban fekvő területek lakossága között is. A többé-kevésbé az egész országra kiterjedő adminisztráció kiépítésére csak a legutóbbi évtizedekben került sor, így sok népcsoport számára az állam, illetve más etnikumok egyedül az adószedők, közigazgatási alkalmazottak és a biztonsági erők képében jelennek meg. A vidéken élők zöme így megőrizte ősei identitását, és a közös nemzettudat kiépülése meglehetősen gyerekcipőben jár. Ezért nem túlzás azt állítani, hogy az ország 80%-os arányú vidéki lakossága csak hivatalosan része az etióp nemzetnek.

³⁸³ GRAMSCI 1974.

³⁸⁴ OFCANSKY–BERRY 1993, 101.

Teljesen másképp fest ez a képlet a nagy városi központok esetében. A városok az etióp társadalom olvasztótégelyei, illetve az etnikai viszonyok koncentrált leképezői. Az óriási tempóban zajló urbanizáció éves szinten százezreket vonz a központokba, ahol a mindennapos interakciónak köszönhetően jóval szorosabb viszony alakul ki az egyes etnikumok között, miközben gyors asszimilációs folyamatok is zajlanak: az eredeti környezetükből kikerült személyek identitása hagyományos közegük hiányában gyakran komoly változáson megy keresztül. Bár ez egyes esetekben épp a szubnacionális identitás erősödését vonja magával, megfigyelhető az etnikumok felett álló etióp nemzeti identitás megerősödése is. Mindez – a harmadik világ multietnikus társadalmaira jellemző módon – egyfajta kettős identitás kiépülését erősíti: miközben az etnikai-törzsi-klán hovatartozás tudata megmarad, szép lassan erodálódik, és ezzel párhuzamosan megfigyelhető a nemzeti identitás erősödése. Ez a folyamat nem egyenletes, hosszan tartó, és zsákutcáktól sem mentes, de sok hasonlóságot mutat a 18. század végén, 19. század elején a nyugat-európai államokban lezajlott nemzetépítéssel.³⁸⁵

Az etióp társadalomszervezet – etióp feudalizmus, vidék és a modern város

Ahhoz, hogy jobban megértsük az etióp népek gondolkodását, röviden vissza kell utalnunk hagyományos társadalomszervezetükre. Az etiópok zöme – legalábbis az amhara és tigrinya területeken élők – évezredek óta keresztül hierarchikusan szerveződő, a középkori európai feudalizmusra hasonlító, a földtulajdonra épülő társadalomszerveződésben éltek, amelynek bizonyos elemei mind a mai napig fellelhetők. Miközben az európai társadalmak évszázadok óta a polgárosodás, az ipari forradalom, sőt egyre inkább a posztindusztriális társadalom keretei között élnek, Etiópiában a császárnak még 1974-ben is abszolút hatalma volt. Az 1960-as évekből származó magyar külügyi jelentéseket lapozgatva egyértelműen az az olvasó érzése, hogy visszatévedt a középkori vagy legalábbis az abszolutizmus korabeli Európába: valamiféle intézményrendszer ugyan létezik, de klientúra alapján működik, nem képezve önálló erőt. A nemesség és az uralkodóház szabadon adja-veszi a földeket, nem törődve azok lakóinak igényeivel; a közigazgatási döntések háttérében korrupció és a személyes kapcsolatok állnak.³⁸⁶ Az 1974-es forradalom, majd a Mengisztu-rezsim névleg ugyan ezen társadalmi felépítés ellen küzdött, valójában azonban csak részlegesen volt képes transzformálni azt, és ez a folyamat mind a mai napig zajlik. Nem árt tehát megvizsgálni, honnan kellett megkísérteni átvezetni az etióp népet a modernitás viszonyai közé – alig négy évtized alatt.

Ahogy John Markakis fogalmazott, az etióp állam magvát alkotó amhara–tigrinya társadalom „a nemesség-papság-paraszttság klasszikus hármasságán alapult. Ezeket a csoportokat nem csupán a munkamegosztás, a különféle társadalmi státusz és az ezek megerősítésére és támogatására létrehozott egyértelmű ideológia választotta szét, de a termelés legfőbb alapjához, a földhöz való viszonyuk is.”³⁸⁷ A földek az állam, az egyház,

³⁸⁵ Lásd: ANDERSON 2006.

³⁸⁶ MNL OL KÜM XIX-J-1-j, Etiópia 1965. 45. doboz, 004010/2 Csehszlovák–etióp gazdasági együttműködés – külföldi tárgyalásjelentés, 1965. július 19. (levéltári forrás).

³⁸⁷ OFCANSKY–BERRY 1993, 106.

illetve a nemesség kezében voltak, és az egyes egyének csak ezeken keresztül juthattak hozzá. A nyugati értelemben vett magántulajdonba a földek csak a 19. század végétől kerülhettek, ez a folyamat azonban lassú, részleges és ellentmondásos volt, 1975-ben pedig az államosításokkal meg is szakadt.³⁸⁸ A földek használatát általában különféle közösségek kapták meg, akiknek utódai is örökölték a használati jogot adók és meghatározott robot fejében. A csoport élén álló személyek – vének, törzsfők – voltak felelősök a közösség földhöz való jogainak, érdekeinek képviseléséért. A hierarchia csúcsán álló uralkodó ugyanakkor szabadon dönthetett arról, hogy az egyes földközösségeket, a *gultokat* kinek adja. A kitüntetett hivatalnokok, nemesek általában élethosszig kapták meg a területet, de előfordult, hogy utódai is örökölték. A nemesség (*makvannent*) a földekkel együtt katonai és adminisztratív feladatokat is kapott. Ugyanakkor a *makvannent* nem volt olyan zárt réteg, mint európai megfelelője: egy-egy tehetséges helyi szereplő könnyen kerülhetett a soraikba, miközben utódai, ha nem bizonyították hasonló rátermettségüket, hamar elveszthették privilégiumaikat. Részben ennek is volt köszönhető, hogy az amhara és tigrinya nemesség sosem különült el élesen a parasztságtól sem életmódjában, sem kultúrájában.³⁸⁹

A 19. század végén felgyorsuló birodalomépítés sokat lazított a fenti modellen. A hivatalos gyakorlat értelmében az elfoglalt terület kétharmadára az állam tartott igényt, és csupán egyharmada maradhatott az eredeti lakosság használatában. A valóságban azonban a központi hatalom a stabilitás érdekében ritkán fosztotta meg ilyen mértékben a meghódított népeket földjeiktől, így megélhetésüktől. Dzsimma esetében például, amely ellenállás nélkül adta meg magát II. Menelik seregeinek, az uralkodó tartózkodott a termőföldek kisajátításától, és csak a még művelés alatt nem álló területeket osztotta ki hívei között. A nomádok által lakott régiókban pedig az volt megfigyelhető, hogy bár az összes föld az állam kezébe került, ez a gyakorlatban nem jelentett semmit, a pásztorok ugyanúgy legeltethették tovább állataikat.³⁹⁰

A 19. századi birodalomépítés fokozta a társadalmi mobilitást is, illetve segítette a föld magántulajdonná válását. A déli és keleti területek meghódításával szükségessé vált az amhara–tigrinya uralom megszilárdítása és fenntartása, amely katonákat és letelepedett, az uralkodóhoz hű földműveseket követelt. Így az északi parasztság soraiból II. Menelik rendszeresen toborzott katonákat, illetve telepeseket, akik szolgálataik fejében földeket kaptak tulajdonul. A két csoport között egyébként gyakran elhalványultak a különbségek, mert az idegen és sokszor ellenséges környezetbe érkező amharák és tigrinyák földművesként is leginkább csak fegyvereikben bízhattak. Az uralkodó azt is támogatta, hogy a tehetősebbek földeket vásároljanak tulajdonul például Dzsimma kávétermő vidékein. Ennek oka részben az volt, hogy Etiópia fokozatosan bekapcsolódott a világkereskedelembé, így megnőtt az igény a Magasföld termékei iránt, amelyek eladásával vált finanszírozhatóvá az etióp gazdasági és katonai modernizáció.³⁹¹ Ugyanakkor a nemesek, kereskedők csak abban az esetben voltak hajlandóak befektetni az általuk használt földekbe, ha az garantáltan az övék maradt, és volt idő a ráfordítás megtérülésére. Ennek köszönhetően is egyre inkább teret nyert a magántulajdon.³⁹² A déli áttelepítésekben és földszerzésben az amharák

³⁸⁸ MARCUS 2002, 50–51, 120.

³⁸⁹ OFCANSKY–BERRY 1993, 107.

³⁹⁰ OFCANSKY–BERRY 1993, 107.

³⁹¹ MARCUS 2002, 120.

³⁹² OFCANSKY–BERRY 1993, 107.

és a tigrinyák mellett a tanult és az uralkodóhoz hű, amharizált oromo rétegek jutottak szerephez. Arra ugyanakkor a központ fokozottan figyelt, hogy az érkezők mind keresztények és az amhara kultúra közvetítői legyenek.³⁹³

Az északi dominanciát erősítette, hogy bár (mint rámutattunk) a nemesség nem volt automatikusan örökletes, a 19. századi birodalomépítés időszakára már jelentősen megszilárdult az északi előkelők helyzete: a kiterjedt központi adminisztráció és a hódító háborúk stabil hátteret igényeltek, és ez kedvezett az amhara, tigrinya és velük szövetkező oromo nemesség pozícióinak. Így a meghódított déli területre kerülő vezetők tartós hatalomra számítottak. Ráadásul a velük érkező parasztság saját túlélését is az ő hatalmukhoz kötötte. Így a 20. század elejére megfigyelhető volt, hogy miközben a déli népekből kikerülő nemesek könnyen veszíthették el vagyonukat és pozícióikat, az északiak hatalma viszonylag tartós volt, erősítve az egyes csoportok közt eleve meglevő feszültséget. Mindez a korábban már említett tényezők mellett a mai napig táplálja a déliek által érzett marginalizáltságot és ellenszenvet a domináns népcsoportokkal szemben.³⁹⁴ Bár az 1974-es forradalmat követően megkezdődött a földek magántulajdonba adása, ez valójában paraszti termelő-szervezetek megalakulását jelentette, amelyek nagyon messze estek mind a nyugati, mind az etióp értelemben vett magántulajdon intézményétől.

Bár az urbanizációról a későbbiekben külön szólnunk majd, az etióp társadalom megértéséhez fontos hangsúlyoznunk, hogy a lakosság zöme számára a város új jelenség: néhány nagy – különösen az eritreai partvidéken fekvő – központot leszámítva a Magasföld nem volt a városok birodalma. Az urbanizáció igazán a második világháború után gyorsult fel, és ekkor váltak ezek a települések az etióp fejlődés és a társadalom átalakításának fontos motorjává. Ezt a folyamatot a forradalom sem tudta megtorni, és a hidegháború alatt egyértelmű előrelépésnek volt tekinthető egy szűk középosztály megszületése, amely a 90-es évektől egyre dinamikusabban növekedett.

Az etióp társadalom átvezetése a modernitásba – hasonlóan a többi kelet-afrikai államhoz – mind a mai napig tart. Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen a feudalizmus lebontására tett első lépések alig százévesek, érdemi áttörésről pedig csak az 1974-es forradalom után beszélhetünk. Így az országban ma egyaránt találkozhatunk a modernitás minden szegmensével átitatott csoportokkal csakúgy, mint az életmódjukban és gondolkodásukban továbbra is őseik évszázados, évezredes hagyományát követő közösségekkel. Kétségtelen, hogy az etióp társadalom modernizációja visszafordíthatatlan és feltartóztathatatlan folyamat, amely komoly lendületet vett az elmúlt 25 évben. Ennek időtartama, zsákutcai, esetleges félresiklásai azonban még nehezen kiszámíthatóak.³⁹⁵

A nők helyzete

A különféle etiópiai népcsoportokhoz tartozó nők helyzetéről napjainkig viszonylag kevés tanulmány, kutatás látott napvilágot. Mindazonáltal a szakértők többsége egyetért azzal, hogy a nők alapvetően hátrányos helyzetből indulnak az etióp férfiakhoz képest.

³⁹³ OFCANSKY–BERRY 1993, 108.

³⁹⁴ OFCANSKY–BERRY 1993, 108–109.

³⁹⁵ OFCANSKY–BERRY 1993, 101–104.

Bár a forradalom elvileg egyenrangú állampolgárként kezelte őket, és a demokratikus átmenetet követően is tovább szélesedtek jogaik, lehetőségeik, emancipációjuk folyamata még hagy kívánnivalókat maga után.

Az etiópiai népcsoportokhoz tartozó nők – szubszaharai társaikhoz hasonlóan – fontos szerepet játszottak és játszanak a mezőgazdasági termelésben, amely számos nehéz fizikai munka elvégzését is magába foglalja. A nők a férfakkal együtt dolgoznak a földeken, ők szállítják el az árut nagy távolságokra, vezetik a háztartást és gondoskodnak a gyerekekről. A férfakkal szemben jóval korlátozottabbak az esélyeik a (tovább)tanulásra, az önálló gazdasági tevékenységre, az életmódváltásra. A jog sokáig azt is korlátozta, hogy egyáltalán lehet-e önállóan birtokolt magántulajdonuk. Ugyanakkor azt is le kell szögeznünk, hogy számos nő fontos szerepet játszott az etióp történelemben, és az uralkodói pozíció sem volt elzárva előlük.³⁹⁶

A nők társadalmi helyzetének átalakulását nagyban hátráltatja, hogy az etiópok zöme vidéken él. Míg a városi nők helyzetében a változás már a hidegháború alatt kézzelfogható eredményeket hozott, a centrumoktól távolodva ez a hatás fokozatosan kioltódott. A távoli, a modernizációtól elzárt területeken, elmaradottabb régiókban ezért nagyon lassú a változás. Ez kihívást jelentett a forradalom számára csakúgy, mint a demokratikus kormányzatnak. De még a nagyobb központokban sem volt kedvező a helyzet: 1976-ban az Addisz-Abeában dolgozó nők ugyanazon munkáért negyedannyi fizetést kaptak, mint a férfiak – annak ellenére, hogy egy 1975-ös törvény megtiltotta ezt a gyakorlatot. A Mengisztu-rezsim létrehozta a Forradalmi Etióp Nők Társaságát, ami fénykorában ötmillió tagot számlált, és a nők fontos szerepet kaphattak a parasztszövetségekben és a városi tanácsokban, a kebelékben is. Ugyanakkor fölfelé haladva a hierarchiában egyre kevesebb nővel találkozunk. 1984-ben, a forradalom tizedik évfordulóján megalakult Etióp Munkáspárt Központi Bizottságában például mindössze egyetlen nő kapott helyet. A párt létrehozására rendezett fórum küldötteinek mindössze 6%-a volt nő.³⁹⁷

A nők politikai szerepvállalását hátráltatta, hogy mivel alig volt esélyük arra, hogy iskolapadba üljenek, az analfabéták aránya rendkívül magas volt körükben. Ez persze általános jelenség volt: a 20. század elején a becslések szerint mindössze a lakosság 10%-a tudott írni-olvasni. Így nem meglepő, hogy 1974/75-ben még mindig csak a nők 32%-a vett részt valamiféle oktatásban. Ezt az arányt az Átmeneti Katonai Adminisztratív Tanács, a Derg tíz év alatt 39%-ra emelte, de még így is óriási tömegek szorultak ki az iskolákból, ráadásul hatalmas eltérések voltak a vidék és a városok között.³⁹⁸ A hivatalos statisztikák szerint 1990-re már csak a lakosság 40%-a volt analfabéta, de ezek hihetőségét több kutató is megkérdőjelezte. A kételyek jogosságát igazolja, hogy a legújabb adatok alapján 2015-ben a 15 év feletti lakosság alig 49,1%-a tudott írni-olvasni, és ebből is a nők mindössze 41,1%-kal képviseltették magukat.³⁹⁹ Vagyis azt kell mondanunk, hogy a kormányzati erőfeszítések ellenére is csak lassú változásnak lehetünk tanúi.

A nők helyzetét ugyanakkor két tényező is erősítette az elmúlt évtizedekben. Az egyik a szolgáltató szektor erősödése volt, amely egyre több munkahelyet kínált a nők számára.

³⁹⁶ MARCUS 2002, 116.

³⁹⁷ OFCANSKY–BERRY 1993, 114–115.

³⁹⁸ OFCANSKY–BERRY 1993, 134.

³⁹⁹ The World Factbook. CIA, 2015. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

Ez nem csupán bevételi forrást jelentett a családoknak, de alternatívát is a hagyományos paraszti életmóddal szemben. A másik tényezőt pedig a már tárgyalt népességrobbanás elleni küzdelem jelenti: ez ugyanis zömében a nőkön múlik, mert a fogamzásgátló módszerek alkalmazásáról alapvetően a gyengébbik nem képviselői döntenek. Így az utóbbi évek kormányzati erőfeszítései elsősorban ezeket a csoportokat célozták meg, és érthető módon a kampányban tevékenykedő szakemberek zöme is nő volt. Bár mindezek egyelőre nem hoztak látványos áttörést, elmondható, hogy a női szerepek transzformációja fél évszázada folyamatos és pozitív irányú, és ennek fenntartásában lényegében mindegyik érintett fél érdekelt. Az egyes tényezők ráadásul egymást erősítik, így nehezen képzelhető el, hogy a fejlődés megtorpanna.

A nők helyzetének – és egyben az etióp fejlődés kétarcúságának – ismertetése nem lenne teljes, ha nem tennénk említést a nőnemiszerv-csonkítás (*female genital mutilation* – FGM) szomorú gyakorlatáról. Az FGM több kelet-afrikai népnél is a kulturális tradíció szerves része, Szomáliában például a UNICEF felmérése szerint a nők 98%-a átesik rajta.⁴⁰⁰ A gyereklányok többségénél a beavatkozást, amelynek során eltávolítják a klitoriszt és a belső, esetenként a külső szeméremajkakat, kilencéves kor környékén hajtják végre. A műtetet általában érzéstelenítés nélkül, rendkívül rossz higiénés viszonyok között, gyakran életlen késekkel, borotvával, ollóval hajtják végre. A beavatkozás célja a tradíció szerint az, hogy csökkentsék a leendő feleségek gyönyörérzetét a szexuális együttlét során, annak reményében, hogy így hűségesebbek lesznek férjükhöz, és nem csalják meg. A lelki megrázkódtatás mellett a fiatal lányok esetében óriási a vérmérgezés és egyéb fertőzések kockázata, amelyek gyakran halálos kimenetelűek.⁴⁰¹ A nem szakszerűen elvégzett műtét során (sok esetben egyszerre több kislányon hajtják végre a beavatkozást ugyanazzal a késsel) jelentős a HIV-fertőzés kockázata is, később pedig a szüléskor léphetnek fel a csonkítás hatására komplikációk. Komoly kihívást jelent, hogy a gyakorlatot Kelet-Afrika népei a diaszpórába is magukkal viszik. Az FGM elleni küzdelmet nehezíti, hogy az tabutéma a közösségekben, a kislányoknak fogalmuk sincs, min kell átesniük négy-tízéves koruk között. A beavatkozások sok esetben ellenkeznek a befogadó ország törvényeivel, és illegálisan hajtják végre azokat. Az is gyakori, hogy a család a műtét elvégzésére hazautazik Kelet-Afrikába. Azokra, akik felemelik szavukat a gyakorlat ellen, megbélyegzés és esetenként üldözés vár.

Etiópiában a kelet-kusita afar és szomáli csoportok körében a legelterjedtebb a nőnemiszerv-csonkítás: 2010-ben az afarok körében a beavatkozáson átesett nők aránya elérte a 91%-ot, míg a szomálik között – igazodva az anyaországhoz – a 97,3%-ot. De az etióp átlag is elborzasztó: a 2005-ös demográfiai és egészségügyi felmérés alapján a nők 73,3%-án hajtották végre az FGM-et.⁴⁰² Az adatok alapján a beavatkozás elvégzése nagyban függött az etnikai és vallási viszonyoktól: az amhara és oromo területeken is magas volt az FGM aránya, míg a tigrinya és a déli népek között jóval alacsonyabb volt. A muszlim nők körében 96% volt a csonkítás aránya, de a protestánsok, valamint a katolikusok között is 72%, illetve 67%-ot tett ki az FGM áldozatainak száma, csakúgy, mint a tradicionális vallások követői között.⁴⁰³ Vagyis téves az az elképzelés, amely kizárólag az iszlámhoz köti a gyakorlatot.

⁴⁰⁰ Unicef: 98% of women in Somalia have undergone female genital mutilation, 2016.

⁴⁰¹ Working Together to End Tolerance to Female Genital Mutilation, 2013.

⁴⁰² Empowering women to fight FGM/C, 2010.

⁴⁰³ Female genital mutilation/cutting, 2005.

Mindez annak ellenére van így, hogy a 2004-es büntető törvénykönyv illegálisnak nyilvánította a gyakorlatot, ugyanis lényegében nincs, aki érvényt szerezzen a rendelkezésnek.

A jogi útnál hatékonyabbnak tűnik a felvilágosítás, amelyben mind a világi, mind a vallási szervezetek szerepet játszanak. Áttörésről ugyan korántsem beszélhetünk, de legalább egyfajta lassú fejlődésnek tanúi lehetünk: Afar régióban például 1998 és 2008 között 7,5%-kal sikerült csökkenteni a beavatkozások számát. Egy 2005-ös felmérés alapján, amelyben Etiópia-szerte tizenötezer nővel készítettek interjút, a megkérdezetteknek csak 25,5%-a támogatta az FGM-et, míg öt évvel korábban 60% volt ez az arány. Ebben döntő szerepe volt az oktatási rendszernek, illetve a felvilágosító kampányoknak, amelyek elsősorban a nem szakszerűen végzett műtét egészségügyi kockázataira hívták fel a figyelmet. A fogamzásgátláshoz hasonlóan az eredmények elérésében itt is nagy szerepet játszik, hogy a nők maguk között beszélhetik ki a témát – sőt hogy egyáltalán beszélhetnek róla, felszabadulva a tradicionális tiltások alól. A legtöbb visszaemlékező számára a műtét, amelyről általában fogalmuk sem volt annak megtörténte előtt, máig ható trauma, és életük legrosszabb pillanata.

Az IRIN kutatóintézet jelentésének különösen fontos pontja a vallási vezetők szerepe. Az FGM a tévhitekkel ellentétben nem az iszlámmal jelent meg Afrika szarván, hanem pre-islám törzsi hagyományokból származik: az ókori Egyiptommal kapcsolatban Sztrabón már a Kr. e. 1. században leírja a gyakorlatot, sőt egyes szakértők szerint már a múmiákon is kimutatható a beavatkozás. Ma az FGM-et az általános felfogás mégis vallási köntösbe öltözteti és az iszlámhoz kapcsolja (bár nagyon sok muszlim országban nem alkalmazzák, sőt törvények tiltják). Ez egyébként Etiópia esetében már csak azért is félrevezető, mert mint láthattuk, a kifejezetten keresztény dominanciájú abesszin népcsoportok között is nagyon magas a csonkítás aránya. A lakosság megnyerése szempontjából kulcsfontosságú, hogy mit mondanak a vallási vezetők. Az IRIN egyik interjúalánya, Basu Mohamed mindenfajta professzionális felkészítés nélkül, évtizedeken keresztül végezte a beavatkozást, mígnem felhívták rá a figyelmét, hogy az FGM veszélyezteti a nők egészségét. „Azt mondták nekem, hogy az FGM rossz a nők egészségének. Először azt mondtam nekik, hogy amit mondanak, ellentétes Isten (Allah) akaratával, és ragaszkodtam hozzá, hogy az elhagyását tiltja a vallás. De aztán többszöri beszélgetés után meghallgattam a vallási vezetőket is, és úgy döntöttem, hogy abbahagyom.”⁴⁰⁴ Ez a történet azért is tanulságos, mert jól mutatja, a modern tudomány érvei gyakran kevés eredménnyel járnak, és a tradicionális vezetők – imámok, papok, törzsfőnökök – megnyerése az út az FGM elleni sikeres küzdelemben. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a műtét komoly bevételi forrás a végrehajtók számára, akik nem szívesen esnek el tőle. Ráadásul például az afarok körében a fiatal lányokat a család árucikknek tekinti, amellyel megerősíthetik belső vagy külső kapcsolataikat. A szűz lányok rendkívül értékesek, és mivel a hiedelem szerint az FGM segít megőrizni a lányok tisztaságát, a családok ragaszkodnak a gyakorlathoz.⁴⁰⁵ Ráadásul az etiópiai népcsoportok körében a fiúk körülmételése is bevett gyakorlat, és sokan nem látnak érdemi különbséget a két műtét között.

Végül, de nem utolsósorban arról is említést kell tennünk, hogy egyes etióp népcsoportok körében a lányokat rendkívül fiatalon, gyakran még az első menstruációjuk előtt,

⁴⁰⁴ Empowering women to fight FGM/C, 2010.

⁴⁰⁵ Empowering women to fight FGM/C, 2010.

9–10 éves korban férjhez adják, és sokszor kislánként kezdik meg nemi életüket (bár ma már általában megvárják ezzel a pubertáskor kezdetét). Ez elsősorban a korai anyává válás miatt jár katasztrofális egészségügyi következményekkel: a fejletlen szervezetek gyakran képtelenek kihordani a bennük fejlődő életet, ami a vajúdás során gyakran mind a magzat, mind az anya halálához, vagy legalábbis jóvátehetetlen sérüléséhez vezet. Ennek egyik formája a hüvelyi sipoly vagy fisztula, amelynek során a nők hüvelye és húgycsője közti szöveteket az anya kis testalkata miatt a magzat szétroncsolja, és amelynek kezelésére tradicionális körülmények között nincs lehetőség. A jelenséget megrázó hitelességgel írja le az orvos-író Abraham Verghese a *Könnyek kapuja* című regényében.⁴⁰⁶

Vallás

Az etióp lakosság vallásgyakorlatát ma alapvetően három nagy irányvonal határozza meg: a kereszténység, ezen belül is a domináns szerepben levő etióp ortodox (tévesen gyakran koptnak nevezett) egyház, az iszlám és a különféle helyi hitvilágok. Ezek nem csupán az emberek világképét, de kultúráját, identitását, sőt gyakran politikai nézeteit is meghatározzák – mint láthattuk, egyes etnikailag azonos eredetű népcsoportok képviselői gyakran a vallás alapján különítik el magukat a másiktól.

Az ortodox kereszténység kitüntetett pozíciója megkérdőjelezhetetlen. Már az ország 1955-ös alkotmánya kimondta, hogy „*az Etióp Ortodox Egyház, amelyet a 4. században Szent Márk tanítása alapján hoztak létre, a Birodalom vallása, és mint olyan, az államilag támogatott hit*”.⁴⁰⁷ Az amhara és tigrinya csoportok a kereszténység követői, támogatói és terjesztői voltak. Ezzel szemben az iszlám lényegében önerőből, organikusan terjedt, elsősorban a Magasföld keleti területein, valamint a lankásabb keleti, északkeleti és déli térségekben, átnyúlva etnikai és nyelvi határokon. A centrumoktól távolabb eső területeken azonban a helyi hitvilág a mai napig erős maradt.

Hivatalosan a birodalmi adminisztráció tolerálta az iszlámot, sőt támogatta az iszlám bíróságok működését is. Ugyanakkor a Korán-iskolák tevékenységét korlátozta, elsősorban azért, hogy az arab helyett az amhara nyelv oktatása kerüljön előtérbe. A forradalom aztán hivatalosan is eltörölte az egyházak közti különbséget egyenlőnek nyilvánítva minden vallást – és elkobozva az ortodox egyház óriási földjeit. Az egyházak közti egyenlőség elve a demokratikus átmenet után is fennmaradt, ugyanakkor a keresztény egyház dominanciája mindezek ellenére fennmaradt, amit a geopolitikai tényezők – mint a zömében muszlim eritreaiakkal és szomálikkal vívott háborúk – szintén erősítettek.

A 2007-es census alapján az ország lakosságának 43,5%-a volt ortodox keresztény, 33,9%-a muszlim, 18,5%-a protestáns, 2,7%-a valamely helyi vallás követője, 0,7%-a pedig katolikus.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ VERGHESE 2012.

⁴⁰⁷ OFCANSKY–BERRY 1993, 115.

⁴⁰⁸ The World Factbook. CIA, 2015. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

Az etióp ortodox keresztény egyház

Az etióp államalakulat, illetve elődje, Aksum, a világ egyik legősibb keresztény állama és civilizációja. A hagyomány és a történészek szerint a kereszténység valamikor a 4. század környékén vált államvallássá, bár szinte biztos, hogy keresztény utazók, kereskedők, misszionáriusok már jóval korábban feltűntek a területen. A hagyomány szerint az etiópokat egy zátonyra futott szír kereskedőhajó két keresztény utasa, Frumentiosz és Édesziosz fordította a keresztény vallás felé, amikor az uralkodó kegyébe kerülve megtérítették őt.⁴⁰⁹ Akárhogy is, történelmi tény, hogy az etióp egyház az akkori öt keresztény vallási központ közül az alexandriai pátriárka fennhatósága alá került. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az etióp egyház vezetőit a következő ezerhatszáz évben Alexandriából nevezték ki az ottani Szent Márk-kolostorból, és gyakran olyan emberek álltak a helyi egyház élén, akik nem is beszélték egyik etióp nyelvet sem. Ez az állapot egészen 1959-ig állt fenn. Mindez azonban inkább erősítette, semmint gyengítette az etióp ortodox egyházat: egyrészt az az iszlám térhódítás ellenére is benne maradt a keresztény világnak ha nem is a vérkeringésében, de a tudatában mindenképp: valahányszor az etiópoknak új pátriárkára volt szükségük, követséget kellett küldeniük Egyiptomba. Ezenkívül az etióp szerzeteseknek működött egy kis kolostoruk Jeruzsálemben, amely tovább erősítette a köteléket a keresztény világgal. Az európai keresztényeknek természetesen meglehetősen homályos elképzelésük volt „János pap országáról” – olyannyira, hogy azt képzelték, az valójában nem is Afrikában, hanem Ázsiában, Indiában van. Miután a 13. század végén a Salamon-dinasztia helyreállította a központi hatalom intézményét, lehetőség nyílt a kapcsolatok élénkítésére, többek között egy Domonkos-rendi misszió formájában.⁴¹⁰ Ezek azonban esetlegesek maradtak, és csak a portugálok 16. századi megjelenése hozott változást. Ez azonban ismét döntő mértékben erősítette meg az etióp identitás azon elemét, amely szerint a keresztény világ részét képezik, ugyanis a szomáli Ahmed ibn Ibráhím al-Gázi, a „Balkezes” (*Grán*) adali uralkodó támadását az etiópok megsegítésére érkezett portugál muskétások tüze verte csak vissza. A véres küzdelem a habesák történelemtudatában a muszlim térhódítással szemben vívott keresztény önvédő háborúként élt tovább, és nagy jelentőséggel bírt, hogy azt az amhara és tigrinya csapatoknak nem egyedül, hanem európai keresztény hittársaik támogatásával kellett megvívniuk.⁴¹¹

Az etióp egyházszervezet alapvetően alkalmazkodott a világi tartományi határokhoz: az egyes kerületek a püspökök fennhatósága alatt álltak. Az egyház élén a pátriárka, az *abun* állt. A vallási ügyekben a végső fórumot a püspöki szinódus jelentette, amelynek működését egy laikusokból és papokból álló egyházi tanács egészítette ki. Az 1940-es évek végén felerősödött az igény arra, hogy a pátriárka kinevezéséről immár ne Alexandria, hanem az etiópok dönthessenek. Az alexandriai püspök ezért 1951-ben felszentelte az első etióp származású abunt, Baszileoszt, aki megkapta a püspökök felszentelési jogát is. Baszileoszt – részben Hailé Szelasszié nyomására – 1959-ben önálló pátriárkának nyilvánították, amit Alexandria csak 1961-ben ismert el.⁴¹²

⁴⁰⁹ MARCUS 2002, 7–8b.

⁴¹⁰ FAGE–TORDOFF 2004, 189.

⁴¹¹ FAGE–TORDOFF 2004, 199–200.

⁴¹² OFCANSKY–BERRY 1993, 117–118.

Az etióp klérus rendkívül nagyszámú és kiterjedt: az 1960-as években a becslések szerint az amhara és tigrinya férfilakosság 10–20%-a volt klerikus. Ez nem meglepő, ha hozzátesszük, hogy közel húszezer templomot kellett ellátniuk, és az eucharisztia kiszolgáltatása legalább két papot és három diakónust igényelt, de nem voltak ritkák a százfős szertartások sem.⁴¹³ A klérus zöme a parasztság soraiból került ki, és a papok zöme maga is foglalkozott földműveléssel. A Mengisztu-rezsim alatt csökkent a klérus létszáma és társadalmi befolyása, és ez a folyamat a posztbipoláris korszak és a globalizáció viszonyai között is folytatódott. Ugyanakkor az ortodox egyház ma is a társadalom egyik legfőbb szervező-eleme és legbefolyásosabb szegmense: a lakosság zöme rendszeresen látogatja a liturgiákat, és a szerző maga is tanúja volt, hogy az addisz-abebei templomok körül rendszeresen hívők százai imádkoznak: munkába siető üzletemberek, diákok, családanyák, akik legalább egy földre borulás vagy rövid fohász erejéig betérnek a templomkertekbe. Mindez azért is különösen fontos, mert – ahogy Szélinger Balázs felhívta rá a szerző figyelmét – bár a muszlimok aránya egyre nő a társadalmon belül, az ortodox keresztények sokkal inkább gyakorolják vallásukat, mint a muszlimok, és ennek megfelelően sokkal inkább hallgatnak papjaikra is.⁴¹⁴

A dogmatika tekintetében az etiópok a monofizita tanokat követik, melyek lényege, hogy bár Jézus megkapta az isteni mellé az emberi természetet is, azt az előbbi azonnal mintegy magába olvasztotta. A vallásgyakorlásban nagy szerepe van a különféle közvetítőknél „hírnököknek” Isten és az emberek között, mint az angyaloknak és a szenteknek, akiknek nagyon erős kultusza alakult ki az országban. Különösen nagy tisztelet övezi Szűz Máriát, illetve az arkangyalokat, akik számos templom védőszentjei, illetve Szent Györgyöt, aki pedig az ország védőszentje. Az etióp kereszténység korai zsidó-keresztény gyökereire, illetve az azokat hangsúlyozó Salamon-dinasztia ténykedésére utal, hogy hitük szerint Akszúmban őrzik a frigyládát, illetve hogy a fiúkat a nyolcadik napon körülmetélik. Tartják az ószövetségi tilalmakat és tisztulási szertartásokat, valamint a vasárnap mellett a szombatot is megülik. Nem véletlen, hogy egyes szakértők szerint Szomália és halászipara számára óriási lehetőségek rejlenek Etiópia hallal való ellátásában. Ahogy Getacsu Betru, az etióp vasúttársaság vezetője nyilatkozott egy interjúban, az országban hetente két böjti napot tartanak, amikor a keresztények (már aki megteheti) a húst hallal helyettesítik.⁴¹⁵ A keleti kereszténység befolyását mutatja, hogy a hívők csak mezítláb léphetnek be a szőnyeggel borított templomba, ahol a klérus a gyakran falakkal is elzárt szentélyben mutatja be az eucharishtiát. Szintén a keleti hatást mutatja, hogy a kánon tartalmazza a katolikus egyház számára apokrif Énok könyvét, Ezdrás apokalipszisé, illetve Hermász Pásztorát is, amely a 4. századig az egyik legnépszerűbb nem kanonikus mű volt.⁴¹⁶

Az ortodox egyház számára központi jelentőséggel bír a geez nyelv használata. A szemita nyelvet az egykori akszúmi királyságban beszélték, és mind a mai napig a liturgia nyelve maradt, bár valamikor a 10. század környékén elvesztette anyanyelvi beszélőit. Bár a geez pontos eredetéről máig sem zárult le a tudósok közti vita, egyes szakértők az amharához, mások a tigrinyához, illetve a tigreihez kötik inkább. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy az elmúlt évtizedekben egyre inkább megfigyelhető a nagy beszélt nyelvek, elsősorban az amhara és a tigrinya térnyerése a liturgiákon.

⁴¹³ OFCANSKY–BERRY 1993, 118.

⁴¹⁴ Interjú egy etiópiai diplomatával, Addisz-Abeba, 2018. április.

⁴¹⁵ Can Ethiopia's railway bring peace to Somalia? 2015.

⁴¹⁶ KÓNYA 2009.

Az elmúlt viharos évszázad nem kímélte meg az etióp ortodox egyházat sem. A Mengisztu-rezsim letartóztatta, majd titokban kivégeztette Abuna Teofilosz pátriárkát, majd a püspöki szinódus tiltakozása után egy párhuzamos egyházszervezetet alakított ki a vele kollaboráló klerikusokból. A különféle egyházi csoportok közötti teljes megbékélésre és az egység helyreállítására csak a 2000-es években került sor Abuna Paulusz kormányzása alatt. A pátriárka 2012-es halála után az etióp ortodox egyház élére Abuna Matiászt választották, aki a hatodik független pátriárkája volt a negyvenmillióس keresztény közösségnek.⁴¹⁷ A pátriárka – az autonómia és a sokszínűség elismerése mellett – napjainkig szoros kapcsolatokat ápol a kormányzó EPRDF-koalícióval.

Az iszlám

Az iszlám a kereszténységgel szemben sokáig másodrendű vallásnak számított az Etióp-magasföldön – leszámítva a muszlim dominanciájú területeket –, sőt, mint láthattuk, az amhara és tigrinya elit gyakran létfenyegetésként élte meg az előretörését. Biztosan megállapítható, hogy a kereszténységhez képest az iszlám pár száz éves hátránnyal érkezett meg a tág értelemben vett Afrika szarva térségébe, ugyanakkor szinte a vallás megszületésével egy időben dinamikusan terjedni kezdett, különösen a partvidéki területeken, be egészen a keleti hegyekben fekvő Harar városáig. Az iszlám hamar követőkre talált a nomád népcsoportok körében is, és ez lett a kusita oromo népcsoport zömének hite is, csakúgy, mint a szomáliké.

Az etiópiai muszlim népcsoportok az iszlám szunnita ágához tartoznak, érdemi síita jelenlét nincs az országban. Ahogy az Ofcansky–Berry szerzőpáros rámutat, a helyi vallás-gyakorlás alapvetően három összetevő ötvözete: a Korán és a saria tanaiból; a szentekhez kapcsolódó kultuszokból, kiegészítve a különféle muszlim tanító rendek hagyományaival; illetve a különféle preiszlám gyakorlatokból. Jellemző, hogy az iszlám öt pillérének rendszeres gyakorlása – különösen a napi ötszöri ima vagy a ramadán tisztasági szertartásainak betartása – sokkal elterjedtebb a letelepedett városi lakosság körében, mint a nomádoknál, akiknek életformája megnehezíti a fent említett szokások rendszeres gyakorlását. Bár földrajzilag közel van, a mekkai zarándoklat is viszonylag ritka az etióp muszlimok között. Hailé Szelasszié alatt engedélyezett volt, hogy bizonyos ügyekben (örökösödés, családjog) a muszlimok a helyi iszlám bíróságokhoz forduljanak. A Derg uralma alatt ezt a gyakorlatot igyekeztek visszaszorítani, azonban az ország távoli, nomádok lakta alsóbb fekvésű területein – erős központi hatalom híján – nem sok sikerrel jártak, és az iszlám jogtudósok szerepe ma is fontos a polgári peres ügyek intézésében.

Etiópiában – a szomszédos Szudánhoz és Szomáliához hasonlóan – nagy befolyással bírnak a különféle, az iszlám misztikus irányzatához tartozó szúfi rendek. Ám a környező országokkal szemben itt nem annyira a szúfizmus szemlélődő gyakorlata és aszketikus életmódja terjedt el, mint inkább az egyes rendeket alapító személyek körüli kultusz, akiket az etiópok szentként tisztelnek. Hagyományuk szerint a hívők ezen személyek közbenjárását kérve elérhetik, hogy csodák történjenek, és segítsék például a jó termés betakarítását, a nők termékenységét vagy a betegségekből való felgyógyulást. Ezek kieszközlésére a hívők rendszeresen elzarándokolnak sírhelyeikhez, ahol imádkoznak közbenjárásukért.

⁴¹⁷ Ethiopian church appoints Abune Mathias as patriarch, 2013.

Az Afrika szarván terjedő szalafita tanok követői a szúfi vallásgyakorlatot eretnekségként értelmezik, és igyekeznek azt kigyomlálni „megtisztítani” az iszlámot az általuk tévhitnek vélt elemektől. Szemben azonban például Szomáliával vagy Kenyával, a szalafita iszlám egyelőre meglehetősen nehezen nyer teret az országban, köszönhetően az erős állami kontrollnak, valamint a biztonsági szolgálatok nyomásának. Ennek ellenére egyre többen kérdőjelezik meg, hogy a helyzet ennyire problémamentes lenne. Ennek egyik oka, hogy 2013-ban Szaúd-Arábia az illegális munkavállalás elleni harcra hivatkozva több mint 160 000 etióp migránst toloncolt haza,⁴¹⁸ akik egy részét erős szalafita hatások érték a királyságban.⁴¹⁹ Ennek rövid távon még nem látszanak a következményei, de a felszín alatt több okból is izzik a parázs. Ebben szerepet játszik a szegénység éppúgy, mint az EPRDF autoriter irányítási gyakorlata. A Szaúd-Arábiából hazatérők azzal szembesültek, hogy nincs megélhetésük. A kormány igyekezett segíteni nekik, 47 USD-nyi zsebpénzzel látta el őket, segítette őket a munkahelykeresésben, és képzéseket szervezett, hogy nagyobb eséllyel induljanak a munkaerőpiacon. Ehhez azonban – hogy megkönnyítsék az adminisztráció feladatát – minden hazatérőnek vissza kellett térnie szülőföldjére, zömében vidéki területekre, ahol alig lehetett munkát találni. Még ha valaki el is tudott helyezkedni, ő is azzal szembesült, hogy az egykori szaúd-arábiai átlagjövedelem alig tizedét tudja kitermelni a Magasföldön: a becslések szerint 400 USD helyett 40-et. Nem csoda, hogy ez sokakban elégedetlenséget szült, főleg, hogy sokan közülük már tíz-tizenöt éve is az Ádeni-öböl túlsó partján éltek.⁴²⁰

A szalafita iszlám erősödését segítette az EPRDF politikája is. Bár a 20. század során a fundamentalista irányzat búvópatakszerűen fel-felbukkant az etióp történelemben, meghatározó erővel az 1990-es években jelent meg, a Derg bukása utáni etióp útkeresés során, amikor a hatalomra kerülő EPRDF egyfajta etióp „virágozzon száz virág” eszmeiség jegyében elfogadta a különféle szellemi és vallási irányzatok működését. Ennek azonban hamar vége szakadt, amikor a mérsékelt szalafiták mellett terrorista elemek is beszűrődtek a mozgalomba, és az al-Ittihád al-Iszlámija (AIAI) képében a szomszédos Szomáliában dzsihádisták csoportok alakultak, és vontak ellenőrzésük alá területeket. Ettől kezdve a kormányzat szoros ellenőrzés alá vonta a szalafita kezdeményezéseket, és igyekezett fellépni ellenük. A 2001. szeptember 11. utáni *war on terror* légkörre csak erősítette ezt a folyamatot. A kölcsönös gyanakvás nem segítette a bizalom megerősítését: a muszlimok szerint sok esetben ártatlan, mérsékelt imámok is áldozatul estek a hatóság fellépésének. A helyzet odáig fajult, hogy 2012–13 során több tiltakozó megmozdulásra is sor került az országban, és a demonstrálók, valamint a biztonsági erők összecsapásai halálos áldozatokkal is jártak.⁴²¹

Ennek kapcsán érdemes megemlítenünk, hogy bár az EPRDF hivatalos politikájában mind a különféle etiópiai vallások, mind a népcsoportok egyenrangúak, és az ország berendezkedését az „etnikai föderalizmussal” írják le, a keresztény tigrinya és amhara dominancia egészen az utóbbi évekig, a 2015-től kezdődő megmozdulásokig és Abij megválasztásáig megkérdőjelezhetetlennek tűnt. A biztonsági apparátus zöme, ezen belül

⁴¹⁸ Ethiopian Workers Struggle After Repatriation from Saudi Arabia, 2014.

⁴¹⁹ Interjú egy EU-diplomátával, Addisz-Abeba, 2016. február.

⁴²⁰ Ethiopian Workers Struggle After Repatriation from Saudi Arabia, 2014.

⁴²¹ Lásd: ØSTEBØ 2012. Megjegyeznénk, hogy bár a tanulmány 2012-es dátummal jelent meg, keletkezési időpontja a benne foglalt anyagok alapján legkorábban 2013 lehet.

is a titkosszolgálatok állományának oroszlánrésze ma is keresztény tigrinyákból áll.⁴²² A történelmi előzményeknek tekintett államalakulatok élén sosem álltak muszlimok, sőt sokszor épp a muszlim térnyerés visszaszorításáért küzdöttek az oromók vagy a szomálik ellen. Ezek a reflexek mind a mai napig élnek a keresztény etióp elitben. Bár az etnikai föderalizmus miatt mind a kormányzatban, mind a biztonsági apparátusban képviseltetik magukat muszlimok is, az ellentétek elsimításához generációkra lesz szükség. Mindezt nem segíti, hogy a szomáliai dzsihádisták csoport, az as-Sabáb igyekszik Etiópiára is kiterjeszteni működését, felhasználva az ott élő nagyszámú szomáli közösséget. Bár az etióp muszlimok zöme elutasítja a radikális tanokat, a biztonsági erők túlkapásai, az az újra és újra felbukkanó tapasztalat, hogy gyakran másodrendű állampolgárként kezelik őket, olaj a tűzre. A helyzetet jól szemléltette a szerzőnek az afrikai Biztonsági Tanulmányok Intézete (Institute for Security Studies – ISS) egyik munkatársával folytatott beszélgetése, amelyben az illető elmondta, hogy a hivatalos statisztikák ellenére valójában nem lehet tudni, mekkora is a muszlimok aránya az etióp társadalomban: egyes nem hivatalos becslések szerint akár az ötven százalékot is elérheti. Márpedig ha erről hivatalos adatok lennének, az nagy csapást jelentene az alapvetően mégiscsak keresztény etióp nemzetudatra.⁴²³ Akárhogy is áll a helyzet, az etióp kormányzatnak finomabb módszereket kell alkalmaznia a muszlim közösséggel szemben, ha meg akarja állítani a radikális tanok térnyerését, mert különben – ahogy Østebø is megállapítja tanulmányában – csak elidegeníti magától a közösséget, és ezzel a szélsőségesek malmára hajtja a vizet.⁴²⁴ Különösen igaz ez abban az esetben, amikor a muszlim közösség egyben bizonyos népcsoportokat is takar, így a vallási szál mellett az etnikai vonal is erősíti a konfliktust, mint a muszlim oromók esetében. Bár egyelőre korai lenne ebből bármiféle prognózist felállítani, ha Etiópia nem képes a gyakorlatban is megvalósítani a népcsoportok és vallások közti nagyobb egyenlőséget, ez a helyzet hosszabb távon a jelenleginél is súlyosabb konfliktusok kialakulásához vezethet Kelet-Afrika legnagyobb országában, már csak a meglehetősen zavaros biztonsági környezet (Szomália, Dél-Szudán) miatt is.

Helyi vallások

Bár az etióp népcsoportok legtöbbségének megvolt a maga kereszténység előtti és preislám hitvilága, ezek zömét a két nagy könyves vallás mára magába olvasztotta vagy eltüntette, arányuk a 2007-es népszámlálási adatok alapján mindössze 2,7% volt.⁴²⁵ A helyi vallások leginkább a központoktól távol élő, archaikus életmódjukat nagyrészt megtartó csoportok körében maradtak fenn, Oromia és az SNNPR (Déli Nemzetek, Nemzetiségek és Népek Régiója) államokban. Annak ellenére, hogy ezek kisközösségek vallásai voltak – leszámítva a viszonylag egységes oromo tradíciót –, számos közös jellemző figyelhető meg bennük. Ilyen például egy főistenség megléte (amelyet az oromók például Wakának hívnak), és amelyet alapvetően az éggel azonosítanak, és amely nem sokat törődik a világ dolgaival, azzal csak különféle közvetítőkön, szellemeken, kisebb istenségeken keresztül érintkezik.

⁴²² Interjú egy EU-diplomátával, Addisz-Abeba, 2016. február.

⁴²³ Interjú az ISS egyik munkatársával, Addisz-Abeba, 2016. február.

⁴²⁴ ØSTEBØ 2012, 165–166.

⁴²⁵ 2007 National Population and Housing Census 2007, 95–96.

A szokásokban, rítusokban azonban nagyok az eltérések. A helyi hitvilág elemei gyakran keresztény vagy iszlám köntösben élnek tovább, így például a szellemekben, kisebb hatalmú istenségekben való hit jól megágyazott a keresztény és szúfi szentkultusznak.

Az egyik leginkább feltérképezett tradicionális hitrendszerrel az oromók rendelkeznek. Waka (vagy hosszabb nevén Wakayo) a világ teremtetője, minden élet forrása, mindenható, jószágos és igazságos, aki szigorúan bünteti a vétkeket. Számos kisebb istenség létezik, akiket ajanáknak (*ayyaana*) hívnak, de ők is Waka – vagy az ő attribútumainak – megnyilvánulásai. Az ajanák és az oromo hívők között kalluk (*qaallu*) és női kallitik (*qaalitti*) tartják a kapcsolatot, akik a keresztény papoknak vagy a muszlim imámoknak felelnek meg. A vallási szertartások keretében a kalluhoz tartozó ajana „megszállja” a papot, és így tudatja óhaját a gyülekezettel. Bár a kalluk hivatala örökletes, bárki bekerülhet közéjük, aki bizonyítani tudja kapcsolatát egy ajanával. Az oromo társadalomban a kalluk a közösség leginkább megbecsült tagjai, akiknek morálisan feddhetetlennek kell lenniük. A kalluk származását egészen a mitikus időkig vezetik vissza, ezért vallási szerepükön túl alapvető szerepet játszanak az oromo kultúra ápolásában is, hasonlóan ahhoz, ahogy az etióp ortodox egyház hozzájárul az abesszin kultúra megőrzéséhez. Bár hivatalosan az oromók körében a vallási és politikai szféra elkülönül egymástól, a kalluk szava mindig is nagy befolyással bírt. Az oromók körében is kialakult a zárandoklatok szokása egy-egy híresebb kalluhoz. Az abesszinok érkezése aztán zömében eltörölte az oromo szokásokat. Egyes – szélsőségtől sem mentes – vélekedések szerint egyébként az oromók azért választották inkább az iszlámot a kereszténységgel szemben, mert a kereszténységben a hódítók vallását és az elnyomás, illetve az asszimiláció eszközét látták.⁴²⁶ Mint ahogy utaltunk is rá, tény, hogy az oromók továbbra is másodrendű állampolgároknak érzik magukat az abesszinokkal szemben, és igyekeznek erősíteni saját kulturális identitásukat. Ebben a hagyományos hitvilág és társadalomszervezet elemei is szerepet játszanak, nem véletlen, hogy egyes, az EPRDF irányvonalával elégedetlen csoportjaik az elmúlt évtizedben ismét növekvő érdeklődéssel fordulnak őseik tradíciójához.

Az újkori missziós tevékenység hatásai

Az országban lényegében a 16. század óta meg-megjelentek a külföldi misszionáriusok, változó sikerrel. A 17. században például a jezsuiták akkora befolyásra tettek szert az udvarban, hogy az uralkodó, I. Szuszenjosz felvette a katolikus vallást, és a római pápa fennhatósága alá szerette volna vinni az etióp egyházat, egyben a katolikus hitet téve meg államvallásnak. A kísérlet azonban megbukott az ortodox egyház ellenállásán, ami végül azzal járt, hogy a császár kénytelen volt lemondani fia, Faszilidész javára.⁴²⁷ Általában elmondható, hogy a külföldi missziókban a helyi nemesség és az egyház legtöbbször az idegen hatalmak ügynökeit látta, akik újfajta tanaikkal az abesszin államalakulat integritását és hatalmát ássák alá, és megkísérlik fogságba ejteni az uralkodócsaládot. Így az erős abesszin nacionalizmus időről időre megtiltotta a külföldi térítést az országban. Érdekes módon ez gyakran csak az ortodox keresztények áttérítésére vonatkozott, a muszlimok

⁴²⁶ Oromo religion of Ethiopia, é. n.

⁴²⁷ MARCUS 2002, 39–43.

és a tradicionális vallások követői szabad terepnek számítottak, amint azt például Hailé Szelasszié 1944-es rendelete is tartalmazta. Ez a muszlimok szemében egy újabb példája annak, hogy másodrendűnek számítanak. Mindezek ellenére a misszionáriusok csak mérsékelt eredményeket értek el mindkét csoport körében: az 1960-as években mindössze a lakosság 1,5%-a volt a római katolikus egyház vagy valamely protestáns felekezet követője. Ez részben abban is gyökerezett, hogy a központi hatalom döntése alapján csak amhara nyelven lehetett téríteni, illetve vallási szertartásokat celebrálni, valamint hogy a helyi adminisztráció és az ortodox egyház minden eszközzel igyekezett gátolni a missziók térítő munkáját. Így bár a missziók fontos szerepet játszottak az oktatásban és az egészségügy működtetésében, nem sikerült nagyobb közösségeket megnyerniük maguknak.

1. táblázat

Termékenységi ráták az egyes vallási felekezetek megoszlása szerint

Forrás	Muszlim	Ortodox	Más vallás	Protestáns
1990 – National Family and Fertility Survey	7,0	6,4	6,9	7,2
1994 – Census	7,4	6,0	6,1	6,2
1998 – Health and Nutrition Survey	6,8	6,3	6,7	7,1

Forrás: www.prb.org/Publications/Articles/2009/ethiopianmuslimdemographics.aspx

A Derg uralma alatt az idegen egyházakat és felekezeteket állandó üldöztetés sújtotta. Ez egyrészt gyengítette ugyan pozícióikat, ugyanakkor a példamutatásuk meg is erősítette helyzetüket, különösen a különféle protestáns felekezetek esetében, amelyek alulról szerveződő struktúrájuknak köszönhetően jobban tudtak reagálni a hívők igényeire. Miután az 1990-es évek elejére az etióp társadalomszerkezet a polgárháború, az áttelepítések, az éhínség, valamint a folytonos belpolitikai csatározások és instabilitás miatt jelentős károkat szenvedett, az ortodox egyház tekintélye pedig bizonyos csoportjainak a Derggel való kollaborációja miatt megrendült, tér nyílt a missziós munka folytatására. Ennek üteme megdöbbentő. A 2007-es népszámlálás adatai alapján Etiópia lakosságának 18,5%-a már protestáns volt, miközben a katolikusok aránya 0,7% maradt.⁴²⁸ Egyes szakemberek szerint a protestánsok aránya mára meghaladja a 20%-ot, és arányuk folyamatosan bővül.⁴²⁹ Ennek alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy Etiópia vallási térképe háromszereplőssé vált, aminek hatása ma még nehezen felmérhető. Egyre nyilvánvalóbbnak tűnik, hogy az etióp ortodox egyház pozíciói visszaszorulóban vannak: híveik már a 2007-es hivatalos népszámlálás adatai alapján is csupán a lakosság 43,5%-át adták, nem sokkal lemaradva következnek 33,9%-kal a muszlimok, majd a protestánsok a már említett 18,5%-kal.⁴³⁰ Bár az ortodoxok mögött – szemben a másik két csoporttal – erős, hierarchikusan szervezett egyházszervezet áll, talán először fordul elő Abesszínia történetében, hogy az etióp államalakulatot már nem lehet egyértelműen azonosítani az ortodox egyházzal. Ráadásul a demográfiai kutatások alapján egyértelműen kitűnik, hogy mind a muszlimok, mind a protestánsok körében mért

⁴²⁸ The World Factbook. CIA, 2015. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

⁴²⁹ LAPLANTE 2011.

⁴³⁰ The World Factbook. CIA, 2015. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

termékenységi ráta magasabb, mint az ortodoxok körében, sőt még az egyéb vallások – katolikusok, helyi vallások – esetében is magasabbak az arányok.⁴³¹

Mindezek hatását nem szabad elhanyagolnunk. Már Teller és Gebreselassie 2009-es kutatása is rámutat arra a furcsa paradoxonra, hogy miközben Etiópia abesszin identitása erősen táplálkozik az ortodox hagyományból és egyfajta „kereszténység védelmezői” tudatból, az ország bír a szubszaharai Afrika második legnagyobb muszlim közösségével Nigéria után (ha a bizonytalan besorolású Szudánt nem számítjuk). Miközben a szomáliai as-Sabáb folyamatosan támadja a „keresztény” Etiópiát az AMISOM-ben való részvétel miatt, és azzal vádolja Addisz-Abebat, hogy valójában vallásháborút folytat az iszlám ellen, Szomália 11 milliós, szinte száz százalékban muszlim lakosságára már 2009-ben is 28 millió etióp muszlim jutott (!), ami erősen gyengíti ezt az egyoldalú percepciót⁴³² – különösen, ha figyelembe vesszük azokat a forrásokat és véleményeket, amelyek szerint valójában már 2007-ben is jóval magasabb volt ez az arány, és napjainkra elérte az 50%-ot.⁴³³ Mindezekről függetlenül is, a 100 milliós lakosság körében – számolva a már említett magasabb termékenységi rátával, illetve a 2007 óta eltelt idővel – a muszlimok aránya valószínűleg a 40%-hoz közelít, ami 40 millió muszlimot jelent – négyszer annyit, mint amennyien a „muszlim” Szomáliában élnek. Így igazából csak idő kérdése, hogy Etiópiából muszlim többségű ország váljon.⁴³⁴ A jelenlegi abesszin vezetés és az ortodox egyház számára ez nyilván nem túl biztató perspektíva, hiszen azt jelentené, hogy a Magasföld évezredek óta fennálló társadalmi rendje és identitása végérvényesen átalakul – nem külföldi hódítók, európai gyarmatosítók vagy dzsihádisták hatására, hanem egyszerű, de nehezen felülírható demográfiai folyamatok eredményeként. Ráadásul a muszlim közösség *de facto* másodrendűsége nemhogy csökkentené, hanem épphogy növeli termékenységi rátájukat, hiszen azt épp azok a tényezők – oktatás, szociális és egészségügyi javakhoz való jobb hozzáférés, javuló életszínvonal, urbanizáció – tudnák csökkenteni, amelyekhez nehezebben férnek hozzá, mint az „államalkotó” habesa lakosság.⁴³⁵ Így a kérdés csupán az, hogy az etióp vezetés elég bölcs lesz-e ahhoz, hogy elfogadja a folyamatot, és békés úton engedjen teret az ország társadalmi átalakulásának, vagy erőszakos és regresszív eszközökkel igyekszik gátolni ezt, ami könnyen robbanáshoz vezethet az országban.

Migráció, diaszpóra, menekültek

Etiópia területe – különösen annak alacsonyabb fekvésű részei – gyakran szolgáltak a népek átjáróházául. Azt, hogy a migráció jelensége mennyire nem idegen a térségtől, mi sem jelzi jobban, mint hogy a Homo sapiens innen indult el világhódító útjára. Mint láhattuk, a Magasföld lakói között számos nomád, félnomád népet találhatunk, amelyeknek egy része még ma is ezt az életformát követi, nem csupán az egyes szövetségi régiók, de esetenként az ország határait is átlépve. Etiópia migrációs dinamikái ugyanakkor sokszor és sokat

⁴³¹ TELLER–GEBRESELASSIE 2009.

⁴³² Mapping the Global Muslim Population 2009.

⁴³³ Muslim Population in Africa. [Muslimpopulation.com](http://muslimpopulation.com), 2014. Elérhető: www.muslimpopulation.com/africa/ (A letöltés ideje: 2016. 03. 02.)

⁴³⁴ TELLER–GEBRESELASSIE 2009.

⁴³⁵ TELLER–GEBRESELASSIE 2009.

változtak az elmúlt években, és e folyamatok nem csupán a népesség összetételére, de esetenként a gazdasági és politikai folyamatokra is hatást gyakoroltak.

A modern kor folyamán az etióp lakosság mozgását leginkább a politikai viharok és az azokat kísérő humanitárius katasztrófák határozták meg. A 20. század utolsó harmadában a globalizáció felerősödése, illetve a Magasföld bekapcsolódása a világrendszerbe azt idézték elő, hogy a lakosság egy része a válságok hatására az elvándorlás mellett döntött. Míg az ország tömeges elhagyása az 1960-as években még nem volt jellemző, a császárság 1974-es bukása, majd a Derg fokozatosan kiépülő rémuralma egyre több embert késztetett hazája elhagyására. Ugyanakkor a Szomáliával és a függetlenségéért küzdő Eritreával folytatott háborúk is mindkét irányba növelték a menekültek számát, jelentős keveredést idézve elő a lakosságban.⁴³⁶ A rezsim bukásakor a különféle becslések szerint 1,34 millió⁴³⁷ – 1,69⁴³⁸ millió etióp tartózkodott az országhatárokon kívül, zömükben a környező államokban, Szudánban (940 000), Szomáliában (460 000) és kisebb mértékben Kenyában (30 000). Ugyanakkor viszonylag nagy diaszpórák alakultak ki Szaúd-Arábiában (60 000), Izraelben (40 000), Jemenben (20 000), az Egyesült Államokban (30 000), Olaszországban (20 000) és Németországban (20 000).⁴³⁹ Az EPRDF hatalomra kerülése után aztán megindult a lakosság visszaáramlása, amely a szakképzett mérnökök, orvosok, üzletemberek miatt fontos motorja lett a következő évek fejlődésének és az ország újjáépítésének. Ez a diaszpóra nagyságán is meglátszott: 2000-re a külföldön élő etiópok száma 440 000 főre csökkent.⁴⁴⁰

A 2000-es évektől aztán a diaszpóra létszáma ismét növekedésnek indult. Ebben a természetes szaporulat, illetve az üzleti, oktatási célú kivándorlás mellett ismét egyre nagyobb hangsúly került a politikai okokra, különösen a 2005-ös választásokat követő erőszak, illetve az erősödő autoriter tendenciák után. Így a Pew Research adatai alapján 2010-re 620 000 főre,⁴⁴¹ 2017-re pedig 800 000-re nőtt az etióp diaszpóra létszáma.⁴⁴² Jelentős eltolódás figyelhető meg a földrajzi elhelyezkedésben is: miközben a környező államok fontossága visszaesett (70 000 fő Szudánban, 40 000 Kenyában, 10 000–10 000 Szomáliában és Dél-Szudánban), jelentősen megnövekedett a fejlett világban élők, illetve az Arab-öbölben munkát vállalók száma. A listát 2017-ben az Egyesült Államok vezette 220 000 fővel, de jelentős etióp diaszpóra élt Szaúd-Arábiában (150 000), Izraelben (70 000), Kanadában (30 000), Olaszországban (30 000), Németországban (20 000), Svédországban (20 000), az Egyesült Királyságban (10 000), Hollandiában (10 000), az Egyesült Arab

⁴³⁶ KAPLAN 2003.

⁴³⁷ Ethiopia used to be the origin of most African refugees, now it's their biggest host, 2015.

⁴³⁸ Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990-2017. *PewResearch*, 1990. Elérhető: www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=ET&date=1990 (A letöltés ideje: 2018. 03. 19.)

⁴³⁹ Uo. Az etióp diaszpóra történetével sokat foglalkozik Abraham Verghese regénye, a *Könnyek kapuja* is. VERGHESE 2012.

⁴⁴⁰ Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990-2017. *PewResearch*. 2000. Elérhető: www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=ET&date=2000 (A letöltés ideje: 2018. 03. 19.)

⁴⁴¹ Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990-2017. *PewResearch*. 2010. Elérhető: www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=ET&date=2010 (A letöltés ideje: 2018. 03. 19.)

⁴⁴² Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990-2017. *PewResearch*. 2017. Elérhető: www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=ET&date=2017 (A letöltés ideje: 2018. 03. 19.)

Emírségekben (10 000) és Ausztráliában (10 000) is.⁴⁴³ Mint említettük, ezen számok egyaránt magukba foglalják azokat, akik politikai okokkal magyarázzák távozásukat, és azokat is, akik gazdasági indokkal utaztak külföldre. A két csoport szétszalazása lehetetlen, de biztos, hogy a második kategóriába tartozók vannak jelentős többségben: ezt mutatta, hogy – amint említettük – a GERD építésére kibocsátott kötvények kapcsán Addisz-Abeba a diaszpóra befektetéseire is számított. A diaszpóra a (későbbiekben részletesen vizsgált) hazaautalások révén jelentősen hozzájárul az etióp gazdaság növekedéséhez, illetve a külföldet megjárt szakemberek hazaáramlása a mai napig tart, ami minden szektorban elősegíti Etiópia modernizációját.⁴⁴⁴ De a tartósan külföldön maradt diaszpóra tagjai is sokat segítenek abban, hogy politikai és gazdasági lobbitevékenységgel támogassák Addisz-Abeba törekvéseit.⁴⁴⁵ Ugyanakkor az is tény, hogy az etióp ellenzék legerősebb bástyái a diaszpórában találhatók. Emiatt esetenként komoly kritika is éri őket, hiszen a biztonságos távolból igyekeznek beleszólni az ország mindennapjaiba, és olyan embereket rábírní a politikai aktivitásra, akik saját bőrükön tapasztalhatják meg az EPRDF bosszúját.⁴⁴⁶

A Magasföldről kiinduló migráció kapcsán meg kell említenünk, hogy az nem kizárólag legális csatornákon folyik: egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert az illegális útvonalak, egyrészt Szudánon át Nyugat-Európa és Észak-Amerika felé, másrészt az Arab-öböl államaiba. Ennek egyik fontos oka, hogy ezek olcsóbbak, és nincs szükség a hivatalos dokumentumokra: az Ádeni-öblön való átkelés például egyes beszámolók szerint mindössze pár száz dollárba kerül.⁴⁴⁷ Miközben a világ – vagy legalábbis Európa – közvéleménye tisztában van a Földközi-tengerbe fulladt szerencsétlenek sorsával, kevesen figyelnek oda arra, hogy az Ádeni-öbölben is ezrek pusztulnak el a jobb életet keresve. És akkor még nem beszéltünk arról, milyen helyzet vár rájuk a polgárháborús Jemenben, mielőtt elérik úti céljukat, Szaúd-Arábiát, az Emírségeket vagy Katart.⁴⁴⁸ Mindezt azért is érdemes észben tartanunk, mert szintén felhívja a figyelmet az etióp fejlődés Janus-arcúságára: miközben valóban milliók emelkednek ki a mélyszegénységből, és az EPRDF komoly eredményeket tud felmutatni, mások számára a kitörést és a jobb élet reményét továbbra is az elvándorlás – gyakran csalókanak, sőt tragikusnak bizonyuló ígérete – jelenti, és évente tízezrek kockáztatják meg a veszélyes sivatagi és tengeri utakat. A statisztikákat ráadásul azért is kell kellő kritikával kezelnünk, mert az etiópok egy része – tekintettel arra, hogy a határ túloldalán, Eritreában is ugyanazok a népcsoportok élnek – eritreainak vallja magát, hiszen közöttük jóval magasabb az menedékkérelmek pozitív elbírálásának aránya. A Sahan Research becslése szerint például az elhíresült calais-i „Dzsungelben”⁴⁴⁹ a magukat eritreaiaknak vallók legalább fele etióp volt.⁴⁵⁰ A folyamatot jól jelzi, hogy az irreguláris etióp migránsok esetenként hazánkat

⁴⁴³ Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990-2017. *PewResearch*. 2017. Elérhető: www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=ET&date=2017 (A letöltés ideje: 2018. 03. 19.)

⁴⁴⁴ Jó példa erre Berhanu Beyene professzor, aki a 80-as években hagyta el Afrika szarvát, majd Németországban telepedett le, a hamburgi egyetemen tanított, és 2014-ben tért vissza az Etióp Közszerződési Egyetemre oktatni. Interjú Berhanu Beyenével, Addisz-Abeba, 2017. május.

⁴⁴⁵ LYONS 2014.

⁴⁴⁶ LYONS 2014.

⁴⁴⁷ The dangerous route of Ethiopian Migrants, 2016.

⁴⁴⁸ 25 Ethiopian migrants missing off Yemen, forced into the sea, 2018.

⁴⁴⁹ Az északnyugat-franciaországi város menekülttáborba több ezer afrikai irreguláris bevándorlónak volt átmeneti lakhelye, akiket a brit hatóságok nem engedtek be az Egyesült Királyságba.

⁴⁵⁰ Human Trafficking and Smuggling on the Horn of Africa-Central Mediterranean Route, 2016, 12.

is eléri: a Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal adatai alapján 2016-ban Etiópia adta származási országgént a negyedik legnagyobb kérelmezői csoportot a szubszaharai államok között, megelőzve a Kongói Demokratikus Köztársaságot vagy Szudánt. Igaz, ez a szám még így is csupán 32 fő volt.⁴⁵¹

Az etiópiai migráció másik iránya az *országba* irányuló bevándorlás. Ez is Afrika szarvának paradoxona: miközben egyesek olyan élehetetlen helynek tartják Etiópiát, hogy még az Ádeni-öblön vagy a Szaharán átvezető életveszélyes utazásra is vállalkoznak, mások számára az ország a béke és stabilitás szigete egy problémáktól terhes régióban. Mint utaltunk rá, figyelembe véve a szomszédos Szomália, Eritrea vagy Dél-Szudán viszonyait, ebben van is némi igazság.

A Magasföldre irányuló migráció hasonlóan hullámzó dinamikákat követett, mint az elvándorlás. A Pew Research adatai alapján 1990-ben 1,16 millió külföldi, zömében háborús menekült tartózkodott az országban, döntően a környező államokból: Szudánból (40 000) és az akkor még annak részét képező Dél-Szudánból (420 000), Szomáliából (470 000) és Eritreából (220 000).⁴⁵² 2000-re aztán ez a szám 610 000-re csökkent,⁴⁵³ és a következő években is tovább apadt. Az elmúlt időszakban azonban a külföldi migránsok száma ismét meredek emelkedésnek indult Etiópiában, és a Pew Research adatai alapján 2017-re elérte az 1,23 millió főt.⁴⁵⁴ Ennek közel kétharmadát, nagyjából 790 000 főt tettek ki a menekültek, amivel Etiópia a hatodik legnagyobb befogadó országgá vált a világon.⁴⁵⁵ A növekedés alapvetően három nagy forrásból táplálkozott: egyrészt az eritreai menekültek száma a rezsim fokozódó nyomása és a kilátástalanság miatt a 2010-es 10 000 körülről 220 000 főre emelkedett. Másrészt 2013-ban, alig kétévnyi függetlenség után Dél-Szudánban kitört a polgárháború, ami 120 000-ről 420 000 főre növelte az Etiópiában tartózkodó dél-szudáni állampolgárok számát. Végül Szomáliában 2015 óta fokozódott az aszály, és jelentősen romlott a humanitárius helyzet, a 2010-es 360 000-ről 2017-ig 470 000-re növelve a menekültek számát.⁴⁵⁶ Etiópiában összességében 2017 végére a menekültek száma – elsősorban Dél-Szudánnak köszönhetően – 893 000-re növekedett.⁴⁵⁷ Az EPRDF jó kapcsolatot tart fenn a külső donorokkal, és különféle programokon keresztül igyekszik javítani a menekültek elhelyezésén, illetve lehetővé tenni integrációjukat, a munkaerőpiacon történő megjelenésüket. 2016 szeptemberében például az ENSZ Közgyűlésén az etióp kormány egy kilencpontos akcióttervet mutatott be, amely tartalmazta a munkavállalási engedélyekhez

⁴⁵¹ „Az afrikai migráció és Magyarország.” Konferencia-előadás. Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal. *Afrika és Magyarország 2017–2025 – Lehetőségek, trendek és kihívások* című konferencia, Stratégiai és Védelmi Kutatóközpont, 2017. március 9.

⁴⁵² Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990–2017. *PewResearch*. 1990b. Elérhető: www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=ET&date=1990 (A letöltés ideje: 2018. 03. 19.)

⁴⁵³ Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990–2017. *PewResearch*. 2000b. Elérhető: www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=ET&date=2000 (A letöltés ideje: 2018. 03. 19.)

⁴⁵⁴ Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990–2017. *PewResearch*. 2017b. Elérhető: www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=ET&date=2017 (A letöltés ideje: 2018. 03. 19.)

⁴⁵⁵ Global Trends – Forced Displacement in 2016. *UNHCR*. 2017, 67. Elérhető: www.unhcr.org/5943e8a34.pdf (A letöltés ideje: 2018. 03. 20.)

⁴⁵⁶ Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990–2017. *PewResearch*. 2017b. Elérhető: www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=ET&date=2017 (A letöltés ideje: 2018. 03. 19.)

⁴⁵⁷ UNHCR – Ethiopia. Fact Sheet. *UNHCR*. 2017, 12. Elérhető: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR%20Ethiopia-December%202017.pdf> (A letöltés ideje: 2018. 03. 20.)

való könnyebb hozzájutást, az oktatáshoz való jobb hozzáférést vagy megművelhető mezőgazdasági területek felajánlását a menekültek letelepedéséhez és megélhetéséhez.⁴⁵⁸

Miközben sokan modellként tekintenek az etióp menekültügyi rendszerre,⁴⁵⁹ és az viszonylag jól működik, érdemes szem előtt tartani néhány tényezőt. Egyrészt a szegénységet: Etiópia a saját lakossága számára is minimális szociális ellátórendszert tart fenn, ez az egymillió ember pedig lényegében nem jelent érdemi pluszkiadást a költségvetésnek. Sőt komoly bevételek forrása: csak a Világbank 100 millió dollárral támogatja az etióp menekültügyi rendszert,⁴⁶⁰ amihez hozzájárul még a UNHCR 335 millió dollárja.⁴⁶¹ Ezenkívül Addisz-Abeba csak olyan projektek futását engedélyezi, amelyek a befogadó közösségek támogatásán keresztül segítik elő a menekültek letelepedését és integrációját. A fentebb említett termőföldre való hozzájutás keretében például 10 000 hektárnyi frissen feltört, öntözött területet szeretne bevonni az egyik program úgy, hogy ott 20 000 menekült lelhesen otthonra – 100 000 etióp állampolgár mellett.⁴⁶² Hasonló arányokat figyelhetünk meg a brit kormány, az EU, a Világbank és az EPRDF között kötött keretegyezmény kapcsán. A 2016 őszén aláírt megállapodás értelmében két ipari parkot alakítanak ki, aminek köszönhetően 100 000 új munkahely jön létre. Bár a projekt a kommunikációja alapján kifejezetten a migrációs válságra adott válaszként van beállítva, amely helyben igyekszik orvosolni a problémákat és munkához juttatni a közel milliós etiópiai menekültközösséget, érdemes aláhúzni, hogy az állások 70%-át a tervek szerint etióp munkavállalók kapják majd. A donorok által biztosított támogatások összege 500 millió euróra rúg.⁴⁶³

Mindez nem azt jelenti, hogy ezek a projektek haszontalanok lennének, de világosan kell látnunk, hogy Etiópia hasonló modellt működtet, mint amelyet Uganda is kiépített.⁴⁶⁴ Az általa kialakított „kooperatív partner” modell értelmében az ország elfogadja a nemzeti közti szervezetek és külföldi államok ajánlásait – és a pénzüket; cserébe számos elemében a saját érdekei szerint alakítja a rendszert. Amint látjuk, minden egyes megsegített külföldi menekültre a Magasföldön 2,5–5 hazai haszonélvező jut. Így lényegében Etiópia nemhogy forrásokat fordítana a menekültek megsegítésére, hanem nekik köszönhetően saját, a menekültekkel gyakran egy színvonalon élő lakossága számára is többletforrásokat és fejlesztéseket tud lehívni. Ezzel önmagában nincs probléma, ha a helyzetből valóban egy *win-win* szituáció alakul ki. Az EPRDF azonban – bár sokszor szemet huny a menekültek illegális foglalkoztatása felett – egészen 2016-ig hivatalosan tiltotta munkába állásukat, és az ENSZ előtt bemutatott javaslatcsomag részletes kidolgozása során is kiderült, hogy a munkaerőpiac megnyitása csak komoly korlátok között fog megtörténni. Ezen persze nem csodálkozhatunk: ahogy a szakértők felhívják rá a figyelmet, évi 2,5% körüli népességnövekedésnél Addisz-Abebanak az is komoly kihívást okoz, hogy saját állampolgárait foglalkoztassa.

⁴⁵⁸ Ethiopia – Applying the Comprehensive Refugee Response Framework (CRRF). *UNHCR*. 2017. Elérhető: www.unhcr.org/ethiopia-592fd4854.html (A letöltés ideje: 2018. 03. 20.)

⁴⁵⁹ Europe urged to learn lessons from Ethiopia on refugee treatment, 2016.

⁴⁶⁰ Ethiopia – Applying the Comprehensive Refugee Response Framework (CRRF). *UNHCR*. 2017. Elérhető: www.unhcr.org/ethiopia-592fd4854.html (A letöltés ideje: 2018. 03. 20.)

⁴⁶¹ UNHCR – Ethiopia. Fact Sheet. *UNHCR*. 2017. Elérhető: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR%20Ethiopia-December%202017.pdf> (A letöltés ideje: 2018. 03. 20.),

⁴⁶² Ethiopia – Applying the Comprehensive Refugee Response Framework (CRRF). *UNHCR*. 2017. Elérhető: www.unhcr.org/ethiopia-592fd4854.html (A letöltés ideje: 2018. 03. 20.)

⁴⁶³ Refugee crisis: Plan to create 100,000 jobs in Ethiopia, 2016.

⁴⁶⁴ Lásd: FISHER 2012.

Így bár egyes menekültek véleménye, amely szerint „Etiópia egy nyitott börtön: saját döntésünk alapján maradhatunk, de remény vagy jövő nélkül”, némiképp túlzó, de jól árulkodik az általános hangulatról.⁴⁶⁵ Emellett sokakat aggodalommal tölt el a már említett Uganda példája: Kampala olyan sikeresen építette imázsát, hogy 2016 elejére olyan hírek jelentek meg, amelyek szerint a világon itt a legjobb menekülni lenni.⁴⁶⁶ 2017 nyarán aztán az al-Dzsazíra riportja már jelentősen árnyalta a képet, bemutatva az ugandai kormányzat befogadó politikája mögött meghúzódó politikai és gazdasági megfontolásokat.⁴⁶⁷ Az igazi bomba azonban 2018 februárjában robbant, amikor kiderült, hogy az Ugandába érkező források jelentős része eltűnt a korrupció útvesztőiben, és a szálak a legmagasabb kormányzati körökig vezettek. A donorok azonnal leállították a folyósítást, és vizsgálatot követeltek.⁴⁶⁸ Túl nagy csodát azonban nem várhatunk: 2017 végén már közel 1,7 millió külföldi menekült volt az országban, akiket Kampala erős ütőkártyaként használhatott mindenféle komolyabb külső nyomással szemben.⁴⁶⁹

Figyelembe véve a fentebbi tényezőket, nem véletlen, hogy bár Etiópia 2017 közepére a világ hatodik legnagyobb menekültközösségét fogadta be mintegy 800 000 fővel,⁴⁷⁰ emelt jelentős tranzitszerepet is betölt. Az ország a kelet-afrikai migráció egyik fontos elosztópontja, és átjáróul szolgál elsősorban a szomálik és eritreaiak számára az északi útvonalak (Szudán) és dél (Kenya) felé. Előbbi útvonalak végcélja egyértelműen Európa, ritkábban a Közel-Kelet, míg utóbbi Dél-Afrika, sőt Ázsia, Latin- és Észak-Amerika.⁴⁷¹ A Sahan és az IGAD közös kutatásából kiderül, hogy a kelet-afrikai irreguláris migrációt mozgó csoportok számára maguk az emberek váltak árucikké: a bűnözők segítségét igénybe vevőknek az elején nem kell fizetniük a szolgáltatásért, azt a csempészek eleinte ingyen ajánlják azzal a kondícióval, hogy a törlesztést majd az utazás során kell megkezdeniük.⁴⁷² Ez jobb esetben azt jelenti, hogy a vidékről Addisz-Abebabra érkezők a csempészek által kiközvetített munkák során (szállodai kihordók, éttermi felszolgálók, mosogatók) gyűjtik össze a Szudánig szükséges összeget. Ők természetesen munkabért nem látnak, csak szállást és minimális ételmet kapnak. Amint a szükséges összeget a csempészek begyűjtötték, továbbszállítják őket Szudán felé. Bár ez a modell sem mentes a kizsákmányolástól, hiszen majdnem egyenlő a rabszolgamunkával, ez még mindig az elfogadhatóbb módja a költségek előteremtésének, mint a prostitúcióra kényszerítés vagy a nyílt zsarolás a család felé, ami szintén jellemzi az északra vezető utat.⁴⁷³

⁴⁶⁵ Europe pays out to keep a lid on Ethiopia migration, 2016.

⁴⁶⁶ Uganda: 'One of the best places to be a refugee', 2016.

⁴⁶⁷ Is Uganda really a 'refugee paradise'? 2017.

⁴⁶⁸ Refugee scandal: The inside story, 2018.

⁴⁶⁹ International Migration Report. *UNHCR*. 2017. Elérhető: www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf, 25. (A letöltés ideje: 2018. 03. 23.)

⁴⁷⁰ Turkey, Pakistan, Lebanon Host the Highest Number of Refugees, 2017.

⁴⁷¹ Human Trafficking and Smuggling on the Horn of Africa-Central Mediterranean Route, 2016, 10.

⁴⁷² Human Trafficking and Smuggling on the Horn of Africa-Central Mediterranean Route, 2016, 10.

⁴⁷³ Human Trafficking and Smuggling on the Horn of Africa-Central Mediterranean Route, 2016, 10.

Egyéb kulturális sajátosságok, hasznos tudnivalók

Az etióp időszámítás tizenhárom hónapból áll: tizenkét 30 naposból és egy ötnapos plusz hónapból, ami szökőév esetén hatnapos. Az újév az esős évszak után, szeptember 11-én – szökőévben 12-én – kezdődik. Az etiópok is Jézus születésétől számítják az éveket, de mivel nem a gregoriánus, hanem az alexandriai hagyományt vették át, az általánosan használt Gergely-naptárhoz képest 7, illetve 8 évvel vannak elmaradva: a nyolcéves különbség – köszönhetően az eltérő évkezdésnek – szeptembertől decemberig áll fenn, az év más időszakaiban pedig hétre csökken.⁴⁷⁴ A kormányhivatalok vegyesen használják a két időszámítást, és bár a külföldiekkel hivatalosan a Gergely-naptárhoz tartják magukat, erről érdemes alaposan megbizonyosodni.

Több problémát okozhat, hogy bár az etiópok is tartják a hétnapos hetet és a napi 24 órát, ennek keretében mind a nappalt, mind az éjszakát 12–12 órára osztják, amely órák alkalmazkodnak ugyan a 60 perces órákhoz, viszont a kapott dátumokat hatórás eltolással kell értelmezni. Ennek oka, hogy a nappal reggel 6-kor kezdődik, és este 6-kor végződik. Így például az európai értelemben vett reggel 7 óra az etióp időszemlélet szerint reggel 1 óra.⁴⁷⁵ Nem véletlen tehát, hogy mindenki azt javasolja, hogy alaposan tisztázzuk az időpontokat – amit ugyanakkor könnyebb javasolni, mint a gyakorlatban kivitelezni.

Az ország a GMT +3 időzónában fekszik, ami azt jelenti, hogy hazánkhoz képest két óra az időeltolódás (illetve a nyári időszámítás során csak egy).

⁴⁷⁴ KOLLER é. n.

⁴⁷⁵ Calendar and time. Ethioembassy.org.uk, é. n. Elérhető: www.ethioembassy.org.uk/fact%20file/a-z/calendar.htm (A letöltés ideje: 2016. 03. 11.)

Vákát oldal

Gazdaság, infrastruktúra, szociális rendszer

Általános jellemzők

Etiópia egyike napjaink legdinamikusabban növekvő gazdaságának. A GDP éves növekedése 2004 és 2015 között mindössze három esetben csökkent 10% alá, amely ütem mellett az etióp gazdaság hatévente megduplázódik. 2015-ben az ország az ötödik legnagyobb gazdasági növekedést érte el a világon, és csak olyan, kis súllyal bíró és apró gazdaságok tudták megelőzni, mint Pápua Új-Guinea, Makaó, Monaco, illetve a Turks- és Caicos-szigetek. Az elmúlt öt évre vetítve a bővülés 9,8% (2013), 10,3% (2014), 8,7% (2015), 10,9% (2016) és 10,2% (2017) volt, amely egy százmilliós ország esetében kimagasló teljesítmény; nem csoda, hogy több gazdasági médium is Etiópiát tette meg a világ legígéretesebb gazdaságának.⁴⁷⁶ Az ország regionális összehasonlításban is kiemelkedő teljesítményt nyújtott: míg a kelet-afrikai régió 2003/04 és 2013/14 között az eleve magasnak számító, 4,8%-os éves bővülést produkálta, az etióp átlag ugyanebben a periódusban 10,8% volt.⁴⁷⁷ Bár a 2015 őszi kicsúcsosodó szárazság néhány százalékponttal rontotta a kilátásokat az alapvetően mezőgazdasági termelésre berendezkedett országban, a 2016–2020 közti periódusra a *The Economist* még mindig 6,8%-os éves növekedést prognosztizált – ami a jelenlegi adatok szerint szerény becslés volt.⁴⁷⁸ Mindez 2015-ös dollárárfolyamon számolva vásárlóerő-paritás alapján 2013-ban 132,8, 2014-ben 146,5, 2015-ben pedig 159,2 milliárd USD-t jelentett. Nominálértékben a gazdaság jóval kisebb, 2015-ben 57,56 milliárd USD-t tett ki,⁴⁷⁹ a 2017-es becslések szerint pedig nominálértéken megközelítette a 77 milliárdot.⁴⁸⁰

Ez a regionálisan is kimagasló növekedés azért is bír jelentőséggel, mert a térség geopolitikai viszonyait sem hagyja érintetlenül. Míg Etiópia katonai és politikai befolyása eddig is megkérdőjelezhetetlen volt Kelet-Afrikában, a gazdasági fejlődés motorja és a régió pénzügyi, illetve kereskedelmi központja egyértelműen Kenya volt.⁴⁸¹ Ezt jól szemléltetik a két főváros, Nairobi és Addisz-Abeba látképe közti különbségek is: míg előbbi belvárosát felhőkarcolók és zsúfolt utcák jellemzik, Addisz-Abeba csak lassan ébredt Csipkerózsika-álmából. Az utóbbi tíz év alatt azonban a különbségek rohamosan csökkentek: 2013-ban az etióp gazdaság vásárlóerő-paritás alapján elhagyta a kenyait (132,8 milliárd USD

⁴⁷⁶ The 13 fastest-growing economies in the world, 2015.

⁴⁷⁷ Ethiopia – Economic Overview. *World Bank*, 2015. 09. 23. Elérhető: www.worldbank.org/en/country/ethiopia/overview (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

⁴⁷⁸ Ethiopia. *Economist Intelligence Unit*, 2016. Elérhető: <http://country.eiu.com/ethiopia> (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

⁴⁷⁹ The World Factbook – Ethiopia. *CIA*, 2015. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

⁴⁸⁰ Ethiopia GDP and Economic Data. *GFMAG.com* 2018. 06. 06. Elérhető: www.gfmag.com/global-data/country-data/ethiopia-gdp-country-report (A letöltés ideje: 2018. 06. 06.)

⁴⁸¹ The World Factbook – Kenya. *CIA*, 2016. 03. 14. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ke.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

127,5 milliárd USD-val szemben), és az arányok tovább távolodtak az elmúlt években (2015-ben már 159,2 milliárd USD 143,1-gyel szemben).⁴⁸² Bár 2015-ben nominálértéken a kenyai gazdaság még nagyobb volt (63,12 milliárd USD 57,56-tal szemben), Nairobi nem képes érdemben növelni az 5%-os bővülést, amely nagyjából fele északi szomszédjának. Bár a kenyai gazdaság szerkezete – köszönhetően az erős tercier szektornak – kiegyensúlyozottabb, valamint Nairobi egy egyre erőteljesebb középosztályra is támaszkodhat, a nagyarányú korrupció és a szélsőséges iszlamista csoportok terrortámadásai miatt romló biztonsági helyzet csökkenti ezt az előnyt. Így 2016-ban már nominálértéken is az etióp gazdaság lett Kelet-Afrika legnagyobbja.⁴⁸³

A gazdasági adatokat érdemes figyelembe venni a másik vetélytárs, Egyiptom kapcsán is. Bár a Nílus vízhozama kapcsán kialakult konfliktusban jelenleg Etiópia politikai pozíciói erősödtek, Egyiptom gazdasága messze erősebb Etiópiáénál: az előbbi gazdaság 2015-ben vásárlóerő-paritás alapján megközelítette az 1000 milliárd USD-t, és nominálértéken is elérte a 286,4 milliárd dollárt.⁴⁸⁴ Még szembetűnőbbek a különbségek, ha az egy főre eső éves jövedelmet nézzük: míg Egyiptom a maga 11 500 dollárjával a közepesen fejlett államok csoportjába tartozik (129. hely), addig Kenya a 3300, illetve Etiópia az 1700 USD-jével a legelmaradottabb országok közé sorolható (185., illetve 212. hely).⁴⁸⁵ Utóbbi kettő esetében a csaknem kétszeres különbség jól mutatja, hogy az életszínvonal növelése tekintetében Addisz-Abebanak még komoly eredményeket kell felmutatnia, hogy utolérje regionális vetélytársát; ugyanakkor a jelenlegi növekedési arányok mellett tizenöt éves távlatban ez nem tűnik irreális célkitűzésnek. Amennyiben az ország képes fenntartani a növekedés ütemét, amire van esély, 2030-ra 230 milliárd dolláros nominálértékű GDP-jével beléphet a közepesen fejlett államok klubjába – ami az etióp kormány fő célkitűzése.⁴⁸⁶

Összehasonlításképpen, kilépve a régióból, érdemes összevetni az adatokat a magyar mutatókkal. Hazánk vásárlóerő-paritáson 257 milliárd USD-t kitevő, nominálértéken pedig 118,5 milliárd dolláros GDP-je csaknem kétszerese, az egy főre eső 26 000 dolláros éves GDP-je pedig a tizenötszöröse, illetve nyolcszorosa a hasonló etióp, illetve kenyai mutatóknak.⁴⁸⁷ A szubszaharai gazdaságok bővülését éppen ezért érdemes megfelelő perspektívában szemlélni, hiszen azok nagyon alacsony szintről indultak az 1990-es évek elején. Ugyanakkor ez azt is bizonyítja, hogy még a látszólag kis országoknak is, mint hazánk, igenis van esélyük bekapcsolódni a szubszaharai gazdasági növekedés elősegítésébe, hiszen óriási kiaknázatlan potenciálok vannak a kontinensben.

⁴⁸² The World Factbook kenyai és etióp adatai.

⁴⁸³ Ethiopia overtakes Kenya as economic giant of East Africa, 2017.

⁴⁸⁴ The World Factbook – Egypt. CIA, 2016.03.03. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

⁴⁸⁵ Lásd a World Factbook országadatait.

⁴⁸⁶ Ethiopia: The New Powerhouse of Africa, 2015.

⁴⁸⁷ The World Factbook – Hungary. CIA, 2016. 02. 29. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/hu.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

6. ábra

Az éves etióp GDP-növekedés mértéke

Forrás: www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21684816-if-government-let-people-breathe-they-might-fly-what-if-they-were-really-set

Bár Etiópia az egy főre eső jövedelem alapján továbbra is a világ egyik legszegényebb országa, az elmúlt időszak intenzív növekedése jelentősen hozzájárult a nélkülözés mérséklődéséhez. Míg a 2004/5-ös felmérések alapján a lakosság 38,7%-a élt mélyszegénységben, öt évvel később ez az arány 29,6%-ra csökkent, és a kormányzati célok 2015-re 22,2%-ot irányoztak elő,⁴⁸⁸ amelyből nagyjából a 25%-os arány elérése valósult meg.⁴⁸⁹ Etiópia komoly eredményeket ért el a Millenniumi Fejlesztési Célok (MHG) elérésben is, és a Fenntartható Fejlesztési Célok (SDG) egyik fő szorgalmazója.

Az etióp gazdaság fő ágazata a mezőgazdaság, amely a termelés 41%-át adja, és a munkaerő legalább 80%-át foglalkoztatja. A szolgáltatások aránya a GDP-ben 43%, míg az iparé mindössze 16%. A munkanélküliségi ráta a becslések szerint 18% körül lehet a mintegy 50 millió munkavállalóra kivetítve. Az ország költségvetésének bevételi oldala 2015-ben 9,1 milliárd USD volt, míg a kiadási oldal 11 milliárd USD (ebből is jól látszik, hogy a GERD közel 5 milliárd USD-re becsült építési költségének finanszírozása az épülő többi gigaprojekttel együtt mekkora kihívás az etióp büdzsének). 2015-ben a költségvetési hiány a GDP 3,3%-ával megegyező összeg volt, míg az infláció 10% körül mozgott. Az ország külső adóssága 2014-ben 15,55 milliárd USD-t tett ki, amellyel szemben

⁴⁸⁸ Ethiopia – Economic Overview. *World Bank*, 2015. 09. 23. Elérhető: www.worldbank.org/en/country/ethiopia/overview (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

⁴⁸⁹ If the government let people breathe, they might fly, 2016.

3,5 milliárd USD-nyi valuta- és aranytartalék állt. Etiópia számára alapvető kihívás, hogy külkereskedelmi mérlege jelentős negatívumot mutat: 2015-ben az ország 3,76 milliárd USD értékben exportált termékeket, miközben az import megközelítette a 10,7 milliárd dollárt. Az ország fő exportpartnerei a 2014-es adatok alapján Kína (17,1%), Németország (7,6%), az Egyesült Államok (7,2%), Belgium (6,8%) és Szaúd-Arábia (6,7%) voltak. Zömében ezeket az államokat találjuk a fő importőrök között is: Kínát (19,2%), az USA-t (11,4%), Szaúd-Arábiát (6,7%), illetve Indiát (5%).⁴⁹⁰

Az inflációs adatok meglehetősen változók az országban, és nagyban függenek az egyes termékektől. A 2006 és 2018 közötti átlagos éves infláció mértéke 16,24% volt –4,15% és 64,20% közti ingadozással. Az elmúlt években az arány általában 8% és 13% között alakult. Ugyanakkor megállapítható, hogy az alapvető élelmiszerek terén az infláció napjainkban is 18% körüli. Nagyok az áringadozások is: az elmúlt évek szárazságai és növekvő kereslete akár havi viszonylatban is számottevően inflálta az élelmiszerek árát, jelentős terhet rakva ezzel a városi szegényekre és azon területek földműveseire, akiket leginkább sújtott az aszály.⁴⁹¹ Az eddigi legsúlyosabb válságra ezen a téren 2008-ban került sor, amikor egy év alatt 92%-kal drágult az alapvető élelmiszerek ára.⁴⁹²

Az ország hivatalos fizetőeszköze az etióp birr (nemzetközi kódja: ETB), váltópénze a szantim (100 szantim = 1 birr). A nigériai naira után a birr a kontinens legtöbbet használt saját valutája. A 18–19. században a már említett só mellett az ezüstalapú Mária Terézia-tallér (MTT) volt az egyik fő fizetőeszköz, amely mellett az indiai rúpia vagy a mexikói dollár is forgalomban volt. Az MTT 1855-ben vált hivatalos valutává. (Innen származik a birr [ezüst] elnevezés.) Egyes becslések szerint az 1741 és 1931 között világszerte veretett 245 millió MTT 20%-a az Etióp-magasföld pénzverdéből került ki. 1893-ban a birr lett a hivatalos megnevezés, váltópénze pedig a girs (1 birr = 20 girs). 1903-ban új érmék jelentek meg az országban, 1915-ben pedig megjelentek az első papírpénzek is. Az etióp központi bank 1931-ben alakult meg. Ekkorra a váltópénz már a metonnyas lett (1 birr = 100 metonnyas). Mindezek ellenére a Mária Terézia-tallér is használatban maradt. Az olasz, illetve a brit megszállás és adminisztráció alatt a második világháború idején rövid ideig az olasz líra, illetve a kelet-afrikai shilling is forgalomban voltak. 1945-ben valutareform történt az országban, és újfajta birrt vezettek be. A jelenlegi fizetőeszköz azonban csak a császárság bukása után, 1976-ban jelent meg és vált hivatalossá. A jelenleg forgalomban levő legnagyobb címlet a 100 birres.⁴⁹³ A 2018 eleji árfolyam alapján egy USD nagyjából 27,3 etióp birrt, egy EUR 33,5 ETB-t ért.⁴⁹⁴

Érdemes kiemelni, hogy az ország lényegében kötött devizagazdálkodást folytat: a nagy állami vállalatok kivételével a szereplők nagyon nehezen jutnak külföldi valutához, ami különösen az import számára komoly kihívás. Minden valutaügylet az etióp nemzeti

⁴⁹⁰ The World Factbook – Ethiopia. CIA, 2015. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

⁴⁹¹ Ethiopian Inflation Rate. *Tradingeconomics*, 2018. Elérhető: <https://tradingeconomics.com/ethiopia/inflation-cpi?embed> (A letöltés ideje: 2018. 02. 12.)

⁴⁹² LINDBERG 2013.

⁴⁹³ Ethiopian Birr. OANDA, 2018. Elérhető: www.oanda.com/currency/iso-currency-codes/ETB (A letöltés ideje: 2018. 02. 12.); Ethiopia Currency Spotlight. *Continentalcurrency*, 2016.11.18. Elérhető: <https://blog.continentalcurrency.ca/ethiopian-birr/> (A letöltés ideje: 2018. 02. 12.)

⁴⁹⁴ Ethiopian Birr – Exchange Rates. *Exchange Rates*, 2018. 02. 12. Elérhető: www.exchange-rates.org/converter/ (A letöltés ideje: 2018. 02. 12.)

bankon fut keresztül, így az állam teljes kontrollt gyakorol a külföldi valuta áramlása fölött.⁴⁹⁵ Mindez szorosan illeszkedik a fejlesztő állam koncepciójába, amelynek értelmében minden lehetséges terméket Etiópián belül kell előállítani, és csak azokat kell importálni, amelyek a Magasföldön elérhetetlenek. Mivel pedig az ország valutatartalékai csekélyek, azokat a stratégiai ágazatok számára kívánják fenntartani.

A kétségtelen eredmények és alapvetően kedvező perspektívák ellenére az etióp gazdaság komoly kihívásokkal is küzd. A mezőgazdaság alulfinanszírozott és rendkívül elmaradott technikákkal, módszerekkel működik; ki van téve a gyakori szárazságok pusztításának, ami veszélyezteti az ország élelmiszer-biztonságát.

Összetettebb probléma az ipar és a szolgáltatások kérdése. Sok nyugati szakértő felhívja rá a figyelmet, hogy ezeken a területeken a fejlődés fontos gátja, hogy Addisz-Abeba nem nyitotta meg az ország piacait a külső befektetők előtt. Az uralkodó pártszövetség egykori feje, a Mengisztu-rezsimet legyőző gerillavezér, Melesz Zenavi ugyanis ellene volt a szabadpiaci versenynek. Maoista minták alapján csak akkor akarta megnyitni a Magasföld piacait a külföldi tőkének és a versenynek, amikor az etióp termelői és szolgáltató szektorok már kellően versenyképesek. Szem előtt tartva mind az elméleti kereteket,⁴⁹⁶ amelyek alapvetően a centrum és periféria közti egyenlőtlen cserét és annak kialakulását vizsgálják, mind a jelenleg megfigyelhető tapasztalatokat, amelyek Afrika dezindusztrializációjáról tanúskodnak,⁴⁹⁷ az EPRDF döntése mellett komoly érvek szóltak. Harminc év polgárháborús viszonyai után Etiópia gazdasága romokban hevert, és a mezőgazdaságon kívül lényegében minden termelői szektor megsemmisült. A külföldi vállalatok előtti piacnyitás azt jelentette volna, hogy esély sincs a helyi ipari termelés talpra állítására, hiszen a külföldi cégek fillérekért képesek voltak mindennapi használati cikkekkel ellátni a lakosságot. Afrika számos országa próbálkozott ezzel az úttal – részben külső nyomásra, alkalmazkodva például az IMF által erőltetett úgynevezett Strukturális Alkalmazkodási Programhoz⁴⁹⁸ –, ami azt jelentette, hogy az ipari forradalom „megkerülésével” rögtön a szolgáltató szektor fejlesztésére koncentráltak. Napjainkra azonban ennek már látszanak a hátrányai: szemben ugyanis a szerves fejlődést befutott államokkal, amilyenek a transzatlanti régió vagy akár Kína, itt nem alakulhatott ki az ipari társadalom, amely bázisa lehet a posztindusztriális társadalomnak. Ennek legfontosabb hátulütői a már korábban bemutatott népességgrobbanásban és a szociális ellátórendszer hiányában mutatkoznak meg: a nők zöme továbbra is otthon marad, és legfeljebb a mezőgazdasági termelésben vesz részt. Megfelelő ipari termelés hiányában pedig nemhogy munkaerő-felesleg nem alakul ki, de mindenütt magas a munkanélküliségi ráta, így alacsonyok az állami bevételek, ami nem teszi lehetővé egy erős szociális háló kiépülését. A kör bezárul, a családok az állami egészségügy és nyugdíjrendszer helyett továbbra is abban bíznak, hogy az utódaik fogják majd ellátni őket, így még mindig nagyon sok gyereket vállalnak.

Ennek elkerülése érdekében az EPRDF fenntartotta a tervgazdaságot, és azt ötvözte különféle szabadpiaci elemekkel. Kínai mintára komoly infrastrukturális projekteket

⁴⁹⁵ Ethiopia – Trade Barriers. [Export.gov](http://www.export.gov), 2017. 06. 21. Elérhető: www.export.gov/article?id=Ethiopia-Trade-Barriers (A letöltés ideje: 2018. 02. 12.)

⁴⁹⁶ Gondoljunk itt csak olyan szerzőkre, mint Immanuel Wallerstein vagy Dani Rodrik. Lásd: WALLERSTEIN 2010; RODRIK 2014.

⁴⁹⁷ More a marathon than a sprint. There is a long road ahead for Africa to emulate East Asia, 2015.

⁴⁹⁸ Ennek hatásairól lásd: BÚR 2008.

indítottak, amelyek mind a mai napig pörgetik a gazdaságot, illetve megteremtik a további modernizáció alapjait: ennek számos eleme – mint például a megbízható, elérhető és olcsó elektromosáram-ellátás – valóban elengedhetetlen feltételei a fejlődésnek. Ennek köszönhető, hogy szemben a szubszaharai átlaggal, amelyben az ipari termelés nemzetgazdasági aránya stagnált, vagy inkább csökkent, Etiópiában 2006 és 2014 között az ipar évi 10%-os bővülést produkált. Elgondolkodtató, hogy a másik ország, amely szintén kiemelkedő növekedést tudhat a magáénak a térségben, Tanzánia, amely erős állami kontroll mellett szintén egyfajta hibrid gazdasági modellt működtet.⁴⁹⁹ Úgy tűnik tehát, hogy a Dani Rodrik által idézett kínai közmondás, miszerint nyissuk ki az ablakot, de ne felejtjük el feltenni a szúnyoghálót,⁵⁰⁰ az utóbbi évtizedekben jelentősen hozzájárult az etióp növekedés fenntartásához, egyenletességéhez, valamint a társadalmi különbségek csökkentéséhez. Ezt bizonyítja, hogy 1995-höz képest 2015-re 63%-ról 37%-ra csökkent a mélyszegénységben élők aránya úgy, hogy eközben a társadalmi egyenlőtlenségek érdemben nem növekedtek; hogy Etiópia azon kevés fekete-afrikai országok közé tartozik, amelyek teljesítették az MHG célkitűzéseit – még az ENSZ adatai szerint is; vagy hogy az általános iskolába járók aránya 26%-ról húsz év alatt 95%-ra nőtt.⁵⁰¹

Az etióp eredmények egyik fontos oszlopa a szubszaharai viszonyok közt alacsony szintű korrupció. Bár a Transparency International 2015-ös korrupciós indexe alapján a 168 vizsgált ország közül Etiópia a 103., szomszédai jóval rosszabban teljesítenek: Kenya és Uganda például egyaránt a 139., Eritrea a 154., Dél-Szudán a 163., Szudán a 165., Szomália a 167., utolsó helyen végzett, holtversenyben Észak-Koreával. A régiós játékosok közül egyedül a kis Dzsibuti előzte meg Addisz-Abebát a 99. hellyel.⁵⁰² Mindez jól mutatkozik a helyi percepciókban is: bár a korrupció az Etióp-magasföldön sem ismeretlen jelenség, a Kelet-Afrikával foglalkozó szakemberek egyetértenek abban, hogy szintje jóval a régiós átlag alatt marad, és meg sem közelíti azt a szintet, ami például Kenyában esetenként már-már az állam működésképtelenségét okozza.⁵⁰³ Emiatt az állampolgárok bizalma is jóval nagyobb a kormányzatban, mint a szomszédos országokban. Ahogy a *Hiiraan* cikke kiemeli, az etióp gazdasági csoda fontos oszlopa a központi hatalom kiszámíthatósága és stabilitása, a jelentős korrupcióellenes erőfeszítések, a megbízható közigazgatás, amit a külföldi befektetők is méltányolnak.⁵⁰⁴ Hogy ez nem csupán írott malaszt, azt jól mutatja, hogy az állami irányítás alatt álló Ethiopian Airlines az afrikai kontinens egyik legmegbízhatóbb és legnagyobb tiszteletben álló légitársasága, amely ráadásul még nyereséges is, és új repülőgépek vásárlásával intenzíven terjeszkedik.⁵⁰⁵ Ugyanakkor bőven találhatunk ellenpéldákat is, vagyis hogy a korrupció Etiópiában sem ismeretlen jelenség. Gyakorlatilag az összes turisztikai látványosság megtekintésekor elvárják az idegenvezetők, hogy a belépőn túl is „támogassuk” munkájukat. A szerző számára azonban a korrupció és a kettős mérce legszembetűnőbb megnyilvánulása az addisz-abebai villamoshálózat volt.

⁴⁹⁹ More a marathon than a sprint. There is a long road ahead for Africa to emulate East Asia, 2015.

⁵⁰⁰ RODRIK 2015, 182.

⁵⁰¹ Rising from the ashes: 10 astonishing facts on Ethiopia's turnaround, 2015.

⁵⁰² Corruption Perception Index 2015. *Transparency International*, 2016. Elérhető: www.transparency.org/cpi2015 (A letöltés ideje: 2016. 04. 14.)

⁵⁰³ Interjúk Addisz-Abeában, 2016. január–február.

⁵⁰⁴ Ethiopia: The New Powerhouse of Africa, 2015.

⁵⁰⁵ Ethiopia: The New Powerhouse of Africa, 2015.

A kormányzat és a főváros számára a vonal átadása óriási büszkeség volt: a világ vezető hírportáljai is úgy hivatkoztak rá, mint a szubszaharai Afrika első helyi érdekű vasúti vonalára (*light railway*).⁵⁰⁶ A China Railway Group Limited által elkészített két vonal 32 kilométerével és 39 állomásával valóban fontos mérföldkönek számított nemcsak a főváros, de az ország életében is. Ugyanakkor számunkra azért is bírt jelentőséggel, mert a magyar médiában is megjelent, hogy az etióp villamoshálózat egy részén a tervek szerint magyar szakemberek által elkészített járművek közlekedtek volna.⁵⁰⁷ A legtöbb hír arról számolt be, hogy az ország gazdaságpolitikájának megfelelően az etiópok „saját” villamost szerettek volna, vagyis a járműveknek az addisz-abebai összeszerelő-üzemben, helyi munkaerő bevonásával, lehetőség szerint helyi alapanyagokból és beszállítókkal kell elkészülniük. Mindez a technikai problémáktól kezdve a dolgozók munkamoráljáig számos kihívást hordozott és hordoz magában. Ezzel szemben érdemes volt két dolgot szembeállítani, amire a magyar diplomaták is felhívták a figyelmet:⁵⁰⁸ az egyik, hogy a kínai villamosok kapcsán érdekes módon nem merült fel problémaként, hogy azokat az utolsó csavarig Ázsiában gyártották, ázsiai munkaerővel. Másrészt a villamos a belvárosban magasvasútként funkcionál, vagyis a pálya és a megállók kilométereken keresztül óriási betonoszlopokon futnak a levegőben. Ez különösen disszonáns azt figyelembe véve, hogy bár az alatta futó többsávos út között valóban nem fért volna el a pálya, az út mellett húzódó bádogkunyhók áttelepítése nem tűnt megoldhatatlan logisztikai kihívásnak. A tervezők valamiért mégis az említett, rendkívül költséges megoldást választották, ami valószínűleg nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a 41 szerelvénnel együtt a projekt hivatalos büdzséje elérte a 475 millió USD-t.⁵⁰⁹ Ráadásul a vonalon csupán negyedóránként közlekedik vonat, ami nem képes felvenni az ingázók óriási tömegeit.

Összességében mégis azt mondhatjuk, hogy az elmúlt huszonöt év erős központi irányítással működő etióp gazdaságpolitikája sikeresnek bizonyult: 1. megvédték az ország gyenge iparát és mezőgazdaságát a külföldi versenytársaktól, ami lehetővé tette a helyi termelői bázis kiépülését; 2. eközben olyan beruházásokat csábítottak az országba, illetve gigaprojekteket valósítottak meg, amelyek képesek voltak húzóágazatként szolgálni más szektorok számára; 3. ezek során pedig fenntartottak egy megbízható és viszonylag alacsony korrupciós szinten működő technokrata közigazgatást, amely sikeresen koordinálta a feladatokat.

Napjainkra azonban kezdenek látszani a jelenlegi gazdaságpolitika hiányosságai és annak a jelei, hogy reformokra van szükség. Az eddigi állami központi, tervgazdasági politika ugyanis kezd kifutni az erőforrásokból és a tőkéből. A gigaprojektek mellett a kisebb beruházásokra jóval kevesebb figyelem irányul. Az ország általános infrastruktúrája még mindig rendkívül elmaradott, és a vidéki területek alig részesednek a fejlesztésekből. A gátépítések a következő évtizedben, ha minden a tervek szerint megy, talán képesek lesznek elegendő elektromos áramot biztosítani a Magasföld számára. Hasonlóan fontos néhány másik nagy infrastrukturális projekt, mint a vasúti pálya, illetve az olajvezeték modernizációja és kibővítése Dzsibuti felé, amelyek valóban elengedhetetlenek ahhoz, hogy az etióp termékek növekvő mértékben kapcsolódhassanak be a világkereskedelembé. Ezek mellett

⁵⁰⁶ Addis Ababa gets sub-Saharan Africa's first light-rail network, 2015.

⁵⁰⁷ Soha nem futott sínen az etiópiai magyar villamos, 2015.

⁵⁰⁸ Interjú a helyi diplomáciai képviselő munkatársaival, Addisz-Abeba, 2016. január–február.

⁵⁰⁹ Sub-Saharan Africa gets its first metro, 2015.

azonban nem jut forrás más szektorokra; egész egyszerűen nincs rá több központi forrás. Ha ehhez hozzávesszük, hogy már az említett gigaprojektek finanszírozására is több független szakértő aggodalommal tekint, egyértelmű, hogy a többi szektor, a mezőgazdaság vagy a szolgáltatások fejlesztésére nem marad érdemi forrás.

Húsz évvel ezelőtt ez még elfogadható opció lett volna. De napjaink pörgő globalizációja mellett, az Etiópiában is rohamosan terjedő telekommunikációs forradalom és információáramlás korában ez egyre problémásabb. Az etióp társadalom alapvetően türelmes, de nem ilyen mértékben. Jól megmutatkozik ez a szolgáltató szektor, különösen a telekommunikáció területén. Más afrikai államokkal összehasonlítva a Magasföld alaposan lemaradt ezen a területen. 2013-ban Kenyában vagy Nigériában a lakosság körében jóval 70% fölött volt a mobiltelefon-használat aránya, és még a nomádok lakta Szomáliában is elérte az 50%-ot – ezzel szemben Etiópiában 30% alatt maradt. Az internet-hozzáférés még kétségbeejtőbb arányt mutatott: míg az első két ország esetében 40% körül volt az arány, Addisz-Abeba mindössze 1,9%-ot tudott felmutatni. Mindennek háttérében az áll, hogy a Magasföldön a telekommunikáció az Ethio Telecom monopóliumában van, ami megkönnyíti ugyan az állami kontroll – és esetenként a cenzúra – működését, viszont csökkenti a szolgáltatás színvonalát. A szerző személyesen is megtapasztalhatta, hogy a hálózat működése számos kívánnivalót hagy maga után. Ugyanakkor a kormányzat mégsem enged meg a külföldi szolgáltatóknak – mint például a kenyai Safaricomnak –, hogy megjelenjenek az országban. Ez két szempontból is káros: egyrészt hátráltatja a gazdaság fejlődését, hiszen számos lehetőségtől fosztja meg az etióp lakosságot a mobilbankolástól kezdve a mezőgazdasági termények árának pontos lekérdezésén át az időjárás-előrejelzés megtekintéséig, amelyekhez a kenyai lakosok ma már filléres mobilalkalmazásokkal hozzájuthatnak. A másik szempont az, hogy a Safaricom Kenya legnagyobb adófizetője,⁵¹⁰ és valószínűleg hasonló eredményeket tudna felmutatni Etiópiában is. Vagyis piaca elzárásával Addisz-Abeba komoly bevételektől fosztja meg magát.

A számos negatív következmény ellenére a világháló, illetve a közösségi média ellenőrzése mögött racionális és megfontolandó szempontok is meghúzódnak. A 2015 óta tartó zavargások során ugyanis megmutatkozott a közösségi oldalak kétélűsége. Egyrészt a különféle alkalmazások – amelyeket a kormányzati blokkolás ellenére az etióp felhasználók kikapukon keresztül jórészt mégis elérnek – segítik a civilek közti kommunikációt, a hatalommal szembeni alternatív információs tér kialakítását, az EPRDF-fel szembeni kritikák leplezetlen megfogalmazását. Ugyanakkor egyre több szakértő hívja fel a figyelmet az ellenőrizhetetlen hírfolyam, az álhírek, illetve a félretájékoztatás veszélyeire. És bár a tüntetések mögött jogos politikai igények húzódnak meg, azok erőszakossá válásában, az ország destabilizálásában, a véget nem érő zavargásokban – amelyek mára egyértelműen etnikai színezetet öltöttek, és százezreket kényszerítettek menekülésre – nagy szerepe van a közösségi oldalakon terjedő álhíreknek. Jó példa erre az oromo hálaadási ünnepségen, az Irrecha fesztiválon történt 2016. októberi szerencsétlenség. A Bisoftuban zajló felvonulás hamar kormányellenes felhangokat kapott, az indulatok elharapóztak, és a biztonsági erők könnygázzal és a levegőbe elsütött fegyverekkel próbálták felosztatni a tömeget. Ennek hatására az emberek körében pánik tört ki, amelyben 50 és 100 közötti számú, oromo források szerint még ennél is több ember vesztette életét. Ugyanakkor még

⁵¹⁰ Safaricom Emerges Kenya's Biggest Taxpayer, Again, 2015.

a szemtanúk – és még az EPRDF-fel szembeni kritika egyik fő letéteményese, az országban megjelenő *Addis Standard* is – arról számoltak be, hogy ez esetben nem tudnak arról, hogy az etióp erők a tömegbe lőttek volna.⁵¹¹ Azt is ki kell emelnünk, hogy a felvonulás színhelyének kiépíttetlensége – amelynek oromo források szerint kétfélmillió embert kellett volna kiszolgálnia⁵¹² – nagyban hozzájárult a halálesetekhez (az áldozatok többsége akkor halt meg, amikor belezuhant egy el nem kerített, bozóttal takart mély árokba).⁵¹³ Ehhez képest a közösségi médiában az a híresztelés terjedt, hogy a tüntetők fölött köröző rendőrségi helikopterről nyitottak tüzet az oromókra – miközben a gépből valójában csak ünnepi üdvözlőkártyákat szórtak le. Az eseményekre válaszul a tengerentúli, emigrációban élő etióp polgárjogi aktivisták meghirdették a harag öt napját. Bár nehéz megmondani, hogy az események kibontakozásában ennek mekkora szerepe volt, tény, hogy a következő hetekben Etiópia-szerte sor került kormányzati épületek, külföldi vállalatok létesítményei és turisták elleni támadásokra, amire válaszul az EPRDF szükségállapotot vezetett be.⁵¹⁴ Ez a momentum rámutat arra, hogy a száműzetésben élő etióp ellenzék felelőssége óriási az események mozgatásában – ami zömében a közösségi hálón keresztül történik. Megfigyelhető, hogy az eddigi kizárólagos külső narratíva, amely a pozitív szándékot feltételező, emberi és polgári jogi megközelítést állította a középpontba, egyre többször kérdőjeleződik meg az egyes politikusok kapcsán. Ahogy Sandy Wade, az EUDEL addisz-abebai képviselőjének egyik korábbi munkatársa nyilatkozta az Egyesült Államokban élő aktivista, Jawar Mohammed kapcsán, ezek a szereplők „egy biztonságos demokráciában élnek, és azt mondanak, amit csak akarnak, hogy problémákat generálhassanak Etiópiában”.⁵¹⁵ Bár a mindenkori ellenzék fő célja nem a kormányon levők pátyolgatása – különösen, ha azok autoriter jegyeket mutatnak –, fontos kérdés, hogy kinek a kárára és milyen eszközökkel feszegetik a rendszer határait, és hogy ők vállalnak-e ebből bármiféle kockázatot. Utóbbi a „tisztos” száműzetésben élő etióp ellenzékéről nem minden esetben mondható el – szemben az országban élő lakossággal, amely a saját bőrén éli át és szenved el a növekvő feszültséget.

Visszakanyarodva az infrastruktúra kérdéséhez, ugyanezekkel a problémákkal szembesülünk más szektorokban is. A népszerű turistacélpont, Lalibela egyik éttermének tulajdonosa arról számolt be a *The Economist*-nak, hogy kínálatát sajnos a fennálló technikai körülményekhez kell igazítania. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az elektromos ellátás rendszeresen szünetel, ami miatt nem tárolhat romlandó árukat, mint tejterméket és húsféléket. De hiába is próbálná, mert a külkereskedelmi korlátozások miatt külföldi árucikkekhez alig vagy nagyon drágán tud hozzájutni, a helyi termékek pedig nem ütnek meg a kívánt színvonalat: a hús rágós, a tej nem pasztörözött. A gyümölcsök és a gabonafélék jó minőségűek, de ezekből nem könnyű kielégíteni a turisták igényeit. A kevés áru, ami Addisz-Abeaból érkezik, két napon keresztül zötykölődik az alig 700 kilométeren, ami Lalibelat elválasztja a fővárostól – miközben megfelelő úthálózat mellett ez a távolság tíz óra alatt kényelmesen teljesíthető lenne. Emiatt a szállítás drága, és nincs lehetőség például mirelit áru importjára. A szigorú etióp kereskedelempolitika amúgy is komoly akadályokat állít a külföldi termékek elé: az étterem tulajdonosa arról is panaszkodott,

⁵¹¹ Irrecha Massacre, 2016, 9.

⁵¹² The Irrecha massacre explained: The who, what, where and why, 2016.

⁵¹³ Ethiopians gather for festival marred by bloodshed, 2017.

⁵¹⁴ Ethnic Violence in Ethiopia Stoked by Social Media from U.S., 2018.

⁵¹⁵ Ethnic Violence in Ethiopia Stoked by Social Media from U.S., 2018.

hogy a személyzet számára rendelt, az étterem logójával ellátott pólók végül az eredeti ár háromszorosáért érkeztek meg. A bizonytalan áramszolgáltatás miatt a bankkártyákat csak időnként tudják elfogadni, ATM-es készpénzfelvételre pedig alig vagy egyáltalán nincs lehetőség a környéken.⁵¹⁶

Mindezek első ránézésre talán bagatell és jelentéktelen akadályoknak tűnnek, de hosszú távon dollármilliárdokban mérhetők a következményeik: a kiszámíthatatlan és változó színvonalú szolgáltatások elriasztják a turisták zömét; a megbízhatatlan tercier szektor, mint az akadozó bankrendszer vagy telekommunikáció pedig a modernizáció egyértelmű akadályai. Az etióp lakosság 80%-ának nincs hozzáférése egyetlen pénzügyi szolgáltatóhoz sem, ami jól mutatja, hogy a kis- és középvállalkozások esélye az elengedhetetlen modernizációra és a versenyképesség növelésére egyenlő a nullával. Az országban nincs érdemi mikrohitelrendszer sem, amely nélkül elképzelhetetlen az elmaradott és alacsony határfokú mezőgazdasági termelési módszerek fejlődése, végső soron pedig az élelmiszerbiztonság növelése. Ezek a hátrányok jól megmutatkoznak, ha összevetjük őket a kenyai mutatókkal: egy 2015-ös felmérés alapján a kontinens kétszáz legnagyobb bankja közül mindössze három volt etióp, szemben tizenöt kenyaival.⁵¹⁷

Összességében úgy tűnik, az ország fordulóponthoz érkezett: Etiópia nem rendelkezik elegendő forrással és szakértelemmel ahhoz, hogy hosszú távon fenn tudja tartani a jelenlegi fejlődés ütemét és kielégíteni a lakosság növekvő igényeit: mindezekhez elengedhetetlen a külső befektetők kiterjedtebb és a korábbiaknál egyszerűbb bevonása, nem csupán a stratégiai jelentőségű infrastrukturális projektek vonatkozásában, hanem a gazdaság szinte összes területén. Természetesen mindezt kellő óvatossággal és körültekintéssel kell az EPRDF-nek végrehajtania, hogy ne tegye tönkre a még mindig gyenge lábakon álló helyi termelést.

Az „afrikai oroszlán” külső támogatói – a hazautalások és a fejlesztési támogatások

Az impozáns etióp gazdasági mutatókat további két fontos elem is árnyalja: az egyik a külföldi diaszpóra hazautalásainak mennyisége, a másik pedig a külföldi fejlesztési és humanitárius segélyek, amelyek jelentős tételt képeznek az ország gazdaságában.

Ami a hazautalásokat illeti, ezek összegének megbecsülése számos nehézségbe ütközik. A legfontosabb, hogy jelentős részük informális csatornákon keresztül jut az országba, mennyiségük nehezen ellenőrizhető. Arányát egyes elemzések a teljes hazautalt összeg 70 és 80%-a közé teszik. Ami a konkrét összeget illeti, az EU és az etióp kormány közös becslései 2010-ben 1,9 milliárd USD-re, a 2013/14-es pénzügyi évben 2,9 milliárd, a 2014/15-ösben pedig már 3 milliárd dollárra becsülték az összeget, amely az etióp GDP 5,3%-át jelentette.⁵¹⁸ Az IOM szerint ugyanakkor 2014/15-ben a valós összeg elérte a 3,5 milliárd dollárt, a GDP 7,4%-át.⁵¹⁹ 2015/16-ra az összeg 4 milliárd USD-re nőtt, ami impozáns bővülés a 2003-as 141 millió dollárhoz képest.⁵²⁰ A hazautalások kifehéritése

⁵¹⁶ What if they really set free? 2016.

⁵¹⁷ What if they really set free? 2016.

⁵¹⁸ Ethiopia Registers Progress in Foreign Remittance Inflow, 2017.

⁵¹⁹ Scaling-up Formal Remittances to Ethiopia, 2017, 12.

⁵²⁰ UN Migration Agency Launches Study to Help Scale up Formal Remittances to Ethiopia, 2017.

az etióp pénzügyi szektor számára is fontos lenne, egyrészt a terület fejlődése érdekében, másrészt a pénzmosás és az egyéb illegális tevékenységek – szervezett bűnözés, terrorizmus – finanszírozásának megakadályozására. Ezért például az IOM azt javasolta az etióp központi banknak, hogy tegyék ingyenessé a banki pénzfelvételt.⁵²¹

Ugyanakkor más adatok szerint a hazautalások mértéke jóval kisebb. A Pew Research adatsora, amely a Világbank becsléseire épül, csak 772 millió USD-vel számol.⁵²² A kötet szerzője szerint mindenesetre a 3 milliárd körüli összeg közelebb áll a valósághoz.

Az informális pénzügyi transzfer egy része a havalán keresztül valósul meg. Ezt az etióp állam – nem függetlenül a külföldi, például amerikai nyomástól – igyekezett betiltani. Teljes mértékben azonban ez nem sikerülhetett, hiszen az ország elmaradottabb területein – mint Szomália régió – még mindig ez a legmegbízhatóbb pénzügyi szolgáltatás.⁵²³

Legalább ekkora súllyal esnek latba az Etiópiába érkező külső segélyek és fejlesztési támogatások. Ahogy Adugna Lemi aláhúzza, ezek messze túlmutatnak az eseti segítségen: a fejlesztési támogatások – hasonlóan más harmadik világbeli országokhoz – az etióp költségvetés és makrogazdaság strukturális részeivé váltak (igaz, összevetve például a szomszédos Szomáliával, jóval magasabb hatásfokkal kiaknázva): a 2004/2005-ös pénzügyi évben például a központi költségvetés bevételeinek 22%-át adták ezek a külső források.⁵²⁴ Addisz-Abeba legnagyobb donorjai az USA, a Világbank és az Egyesült Királyság. Az ország – mint fontos regionális szövetséges a terrorizmus elleni küzdelemben – jelentős recipiense az Egyesült Államokból érkező támogatásoknak, amelyek mennyisége az elmúlt évtizedben 700 millió és 1,1 milliárd USD között változott.⁵²⁵ Az Oakland Institute elemzése szerint a 2010-es évekre a külső támogatások mennyisége elérte a 3,5 milliárd dollárt, a költségvetés 50–60%-át (!).⁵²⁶ Etiópia 2013-ban 3,8 milliárd USD-vel az 5. helyen állt a Világbank hivatalos ODA (Official Development Assistance – Hivatalos Fejlesztési Támogatás) statisztikájában a recipiens országok sorában, megelőzve például Szíriát vagy a Kongói Demokratikus Köztársaságot.⁵²⁷

A két fentebbi külső forrás említése azért is fontos, mert a 2017-es, 70 milliárd USD körüli GDP-vel számolva a hazautalások és az ODA 6,5–7 milliárd dolláros összege eléri a GDP 10%-át. Mindez jelentősen arányolja az „afrikai oroszlán” döbbenetes GDP-növekedéséről táplált képet, még akkor is, ha tudjuk, hogy számos térségbeli ország (például

⁵²¹ Ethiopia Registers Progress in Foreign Remittance Inflow, 2017.

⁵²² Lásd: Remittance Flows Worldwide in 2016. *Pew Research*, 2018. 01. 23. Elérhető: www.pewglobal.org/interactives/remittance-map/ (A letöltés ideje: 2018. 02. 01.); Migration and Remittances Data. *World Bank*, 2017. 11. 16. Elérhető: www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaisues/brief/migration-remittances-data (A letöltés ideje: 2018. 02. 01.)

⁵²³ Countries/Jurisdictions of Primary Concern – Ethiopia. *State.gov*, 2014. Elérhető: www.state.gov/j/inl/rls/nrcrpt/2014/supplemental/227777.htm (A letöltés ideje: 2018. 02. 05.)

⁵²⁴ LEMI 2008.

⁵²⁵ U.S. Foreign Aid by Country – Ethiopia. *USAID*, 2018. Elérhető: <https://explorer.usaid.gov/cd/ETH> (A letöltés ideje: 2018. 02. 05.)

⁵²⁶ Development Aid to Ethiopia, 2013, 1.

⁵²⁷ Net official development assistance and official aid received (current US\$). *World Bank*, 2017. Elérhető: https://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ALLD.CD?end=2013&start=2012&year_high_desc=true (A letöltés ideje: 2018. 02. 05.)

Kenya) részesült hasonló arányú támogatásban.⁵²⁸ Mindez azt jelenti, hogy a hazautalások és az ODA-támogatások nélkül az etióp gazdaság stagnálna, vagy egyenesen recesszióba kerülne.

Természetesen ezzel a képpel is óvatosan kell bánnunk. Egyrészt a modern világ-gazdaság jellegéből adódóan még az OECD-államok zöménél is jelentős arányt tesznek ki a hazautalások: például hazánk a Világbank adatai alapján 2016-ban nettó 3,6 milliárd dollárnyi – a GDP csaknem 3%-át kitevő – hazautalásban részesült,⁵²⁹ és akkor még nem beszéltünk az EU központi költségvetéséből érkező támogatásokról.

Legalább ennyire fontos, hogy az egyes államok mit is kezdenek a beérkező támogatásokkal. Az etióp „fejlesztő állam” ugyanis hosszabb távon gondolkodik, és igyekszik elkerülni az Afrikára jellemző segélyfüggőség kialakulását állampolgárainak gondolkodásában. Ahogy az Etióp Közszolgálati Egyetem egyik professzora kifejtette, az EPRDF különösen ügyel arra, hogy amennyire lehetséges, sohasem „ingyen” adja a támogatásokat: azok vagy rendkívül alacsony kamatozású hitelek, vagy – mint a Termelésbiztonsági Védőháló Program (PSNP) esetében – egyfajta közmunka ellentételezéseként kerülnek kifizetésre.⁵³⁰ Mindez erősíti a felelősségvállalás és az előre tervezés szellemét a népesség körében. A fentebbi felfogás sikerességét jelzi, hogy a Világbank által működtetett, kis- és közepes vállalkozásokat segítő Női Vállalkozások Fejlesztési Projektje (Women’s Entrepreneurship Development Project, WEDP) 2014-ben 22 millió amerikai dollárnyi hitelt helyezett ki mintegy 3000 vállalkozás számára, aminek a visszafizetési aránya 99,6%-os volt. A projekt sikerességét jelzi az is, hogy a korábbi 1000–1500 USD helyett a felvett összegek átlaga elérte a 10 000 dollárt.⁵³¹

Mezőgazdaság

Az etióp gazdaság máig legfontosabb szektora az agrárium. A World Factbook adatai szerint ugyan a mezőgazdaság csak a GDP 41,1%-át állítja elő szemben a szolgáltatások 43%-os részesedésével, de a szektor a lakosság 80–85%-át foglalkoztatja, és az ország külső exportjának közel 84%-át adja (2016-os adatok).⁵³² Az adatok azért is elgondolkodtatóak, mert az Ofcansky–Berry szerzőpáros huszonöt évvel korábbi mutatóival lényegében megegyeznek: ők azt írják, hogy 1991-ben a munkaerő 80%-a dolgozott az agráriumban, és az export 80%-a, illetve a GDP 40%-a származott onnan.⁵³³ Mindez jól mutatja, hogy bár az életszínvonal jelentősen növekedett az elmúlt évtizedekben, a gazdaságszerkezet gyökeres átalakulása még várat magára. Az EPRDF hatalomra kerülésekor az ország

⁵²⁸ Net official development assistance and official aid received (current US\$). *World Bank*, 2017. Elérhető: https://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ALLD.CD?end=2013&start=2012&year_high_desc=true (A letöltés ideje: 2018. 02. 05.)

⁵²⁹ Migration and Remittances Data 2016. *World Bank*, 2018. Elérhető: www.worldbank.org/en/topic/migration-remittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data (A letöltés ideje: 2018. 02. 05.)

⁵³⁰ Interjú az ECSU egyik professzorával, Addisz-Abeba, 2017. május.

⁵³¹ SMEs Financing: Women Entrepreneurs in Ethiopia. *World Bank*, 2015. 11. 16. Elérhető: www.worldbank.org/en/news/feature/2015/11/16/financing-women-entrepreneurs-in-ethiopia (A letöltés ideje: 2018. 02. 05.)

⁵³² The World Factbook – Ethiopia – Economy, 2016-ra vonatkozó adatok. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2020. 03. 30.)

⁵³³ OFCANSKY–BERRY 1993, 162–163.

területének addiszi adatok szerint 15%-a volt alávetve földművelésnek, 51%-át pedig legeltetésre használták. A Világbank statisztikái alapján ez az arány 13%, illetve 41% volt, míg a terület 25%-án erdőgazdálkodás folyt. A földművelés alapvetően az 1500 és 3000 méter közti térségekben folyt, míg az alacsonyabban fekvő területekre a nomád pásztorkodás volt a jellemző.⁵³⁴

A mezőgazdaság primátusában fontos szerepet játszik, hogy az Etióp-magasföld Afrika legtermékenyebb térségei közé tartozik mind az éghajlat, mind a talaj termékenysége szempontjából. Érdemes persze ehhez is kellő óvatossággal közelíteni, hiszen az egymillió négyzetkilométeres ország bizonyos térségei nem alkalmasak a termelésre. Intő példa erre az 1960-as évekből egy cseh–etióp vegyesvállalat esete, amely 5000 hektáron szeretett volna olajos magvakat és kukoricát termeszteni, bízva az évi kétszeri aratásban, ami nem ritka a Magasföld bizonyos részein. Csakhogy a csehek olyan területet választottak, ahol tavasszal talajmenti fagyok is előfordultak, így a termés messze elmaradt a várakozásoktól.⁵³⁵

A földművelés zöme egyhektárosnál kisebb farmokon folyik, alapvetően családi körben, az évszázados módszerek alapján. Természetesen megjelennek új technológiák is, különösen a műtrágya használata, amelynek alapvető szerepe volt abban, hogy az ország mezőgazdasági termelése 2000 és 2014 között megháromszorozódott.⁵³⁶ Mindazonáltal a világ más térségeiben már a múlt század 60-as, 70-es éveiben lezajlott „zöld forradalom” a kontinensen – így Etiópiában is – várat magára: a termésmnövekedés háttérében fontos szerepet játszik a szűzföldek feltörése, az expanzió.

Etiópia leghíresebb mezőgazdasági terméke a korábban már említett kávé, amelynek aránya az exportban a 60-as, 70-es években az 50–60%-ot is elérte, és később se nagyon csökkent 40% alá.⁵³⁷ Bár az etióp export – átlagosan havi 183 000 zsák⁵³⁸ – a világkereskedelem alig 2%-át tette ki 2015-ben,⁵³⁹ minősége kiváló, és az ország gazdasága szempontjából meghatározó, értéke eléri a 400 millió USD-t. A kávé jelentős részét egyébként belföldön használják fel, Etiópia a kontinens legnagyobb kávéfogyasztója. Ugyanakkor a helyiek rendszeresen panaszkodnak arról, hogy a legjobb minőségű kávé exportra kerül, és nekik csak a gyengébb minőségű jut.⁵⁴⁰ A becslések szerint 2003-ban legalább 15 millió ember megélhetése függött közvetlenül vagy közvetve a kávétermesztéstől.⁵⁴¹ A növény művelése nagyjából 4000 km²-en folyik, de a kis méretű családi gazdaságok miatt ez csak hozzávetőleges becslés. A legnagyobb ültetvények Szidámó, Limu és Harar környékén fekszenek.

Nagy jelentőséggel bírnak a különféle olajos magvak, gabonafélék és hüvelyesek is, amelyek a lakosság mindennapi táplálékát és egyben az export fontos részét adják. A cirok, köles, bab, kukorica szinte minden farmon megtalálható. Az első kettő különösen azért bír nagy jelentőséggel, mert viszonylag jól tűrik a térséget gyakran sújtó szárazságot. Megfelelő

⁵³⁴ OFCANSKY–BERRY 1993, 165.

⁵³⁵ MNL-OL KÜM XIX-J-1-j, Etiópia 1965. 45. doboz, 004010/2 (levéltári forrás).

⁵³⁶ African agriculture, 2016.

⁵³⁷ OFCANSKY–BERRY 1993, 176–177.

⁵³⁸ A kávékereskedelem – hasonlóan a kőolajhoz – saját standarddal bír, egy zsák kávé 60 kg-nak felel meg.

⁵³⁹ International Coffee Organization – Monthly Export Statistics. ICO, 2016. február. Elérhető: www.ico.org/prices/ml-exports.pdf (A letöltés ideje: 2016. 04. 22.)

⁵⁴⁰ Interjúk Addisz-Abeában, 2018. április.

⁵⁴¹ OFCANSKY–SHINN 2004, 92.

időjárás mellett ugyanakkor a kukorica termésátlagja messze felülmúlja ezeket, ráadásul a kukorica párhuzamosan nevelhető például a babfélékkel. A társítás nem csupán területet spórol meg, de növeli az egyes növények termékenységet is.

Az Etióp-magasföld gyakori gabonanövénye a tef. A cirokhoz hasonló növény fontos tápanyagforrás, és kis magvainak köszönhetően könnyen feldolgozható. Növekvő világgazdasági jelentősége arra vezethető vissza, hogy nem tartalmaz glutént, így a gluténérzékenyek is fogyaszthatják. A tef viszonylag jól tűri a szárazságot, ugyanakkor a napsütéses órák számára érzékeny. Egy Domonyai Andrással készült interjú során a szakember beszámolt róla, hogy az etióp mezőgazdasági minisztérium komoly tefbankot tart fenn a növényben rejlő további lehetőségek vizsgálatára és kiaknázására.⁵⁴²

Az országban jelentős a virágtermesztés, amelynek zömét szintén exportálják. Elterjedt a kelet-afrikai narkotikum, a kat (csat) is, amely nagy népszerűségnek örvend mind a Magasföldön, mind a környező országokban, így éves exportja eléri a 100 millió dollárt. Szintén ki kell emelni a zöldségtermelést és -exportot, amelynek értéke 2015-ben megközelítette a félmilliárd USD-t.⁵⁴³ Ebben fontos szerepet játszik, hogy a zöldség- és gyümölcsfélék ára Etiópiában relatíve magas (megközelíti például a magyarországi árszínvonalat), így a lakosság lehetőség szerint eladja a megtermelt árut. Különösen elterjedtek a különféle hagymafélék, káposzták, paprika- és tökfélék. Itt érdemes megemlítenünk a jamgyökeret vagy az édesburgonyát is, amely a már korábban említett hüvelyesek mellett a lakosság napi tápláléka. Nem feledkezhetünk meg a hamisbanánról sem.

Ipari szempontból kiemelt jelentőségű Etiópia gyapottermesztése. Mivel az 1400 m alatti területek zöme ehhez nem kap elegendő csapadékot, ezt a szektort alapvetően az öntözött földeken találjuk meg, elsősorban az Avas völgyében, illetve Humera, Bilate és Arba Míncs közelében. A gyapottermesztés különösen a szocializmus időszakában kapott nagy figyelmet, 1974/75-höz képest tíz év alatt 43 500 tonnáról 74 900 tonnára növekedett a termelés, miközben a művelés alá vont terület 22 600 hektárról 33 900-ra gyarapodott (ami egyben azt is jelzi, hogy a termésnövekedést elsősorban nem a javuló termelési technikákkal, hanem expanzióval érték el).⁵⁴⁴ A Derg bukása jelentős csapást mért a szektorra, a 90-es években ugyanis a gyapottermelésre irányuló állami figyelem csökkent, mivel a fő stratégiai növények az exportra termelő kávé és olajos magvak, illetve a Magasföld élelmiszer-biztonságát növelő gabonafélék és hüvelyesek lettek. Ennek ellenére a piaci alapon működő gyapottermesztés képes volt fenntartani a helyi keresletet és önfenntartóvá válni, ami a lokális viszonyok között nagy szó. A becslések szerint a jelenlegi termelés 50 000 tonna körül mozog – igaz, ennek eléréséhez meg kellett sokszorozni a termőterületeket az 1974/75-ös szint ötszörösére, közel 130 000 hektárra. Ez jelzi, hogy szemben a Derg-időszak gépesített termelésével a jelenlegi gyapottermesztés zömében kézi eszközökkel, a földművesek fizikai teherbírására támaszkodva működik. Ugyanakkor a növekvő népesség és annak textiligénye a zárt piacoknak köszönhetően hosszú távon jövedelmezővé teszi az ágazatot. Jelenleg a szektorban Addisz-Abeba török szakértelemre támaszkodik, és vegyesvállalati formában igyekszik úgy megszerezni a szükséges technológiát, hogy

⁵⁴² Interjú Domonyai Andrással, 2015. október, Nairobi.

⁵⁴³ Ethiopia's Top 10 Exports. Worldstopexports.com, 2016. 03. 19. Elérhető: www.worldstopexports.com/ethiopia-top-10-exports/ (A letöltés ideje: 2016. 04. 22.)

⁵⁴⁴ OFCANSKY–BERRY 1993, 178.

az ne sértse a helyi termelők érdekeit.⁵⁴⁵ Bár a kötött- és horgolt áruk aránya az etióp exportban még egyelőre csekély, 39 millió USD-vel a teljes export alig 1,5%-a, a szektor egy év alatt 107,3%-kal bővült, és még nem látszik a folyamat vége.⁵⁴⁶

Rendkívül jelentős az ország állatállománya – egyes becslések szerint Etiópia bír a legnagyobb populációval egész Afrikában. A Leta–Mesele szerzőpáros adatai szerint a szarvasmarhák, juhok és kecskék összesített száma 2013-ban meghaladta a 103,5 milliót, és éves szinten 3,4 milliószoros gyarapodást mutatott. Ráadásul ebben még nem szerepel az ország tevé- és számárállománya, amely valószínűleg szintén megközelíti a 10 milliót. Egyes becslések szerint a csapadékosabb években az összesített állomány elérheti a 150 milliót.⁵⁴⁷ Az élőállat az ország ötödik legfontosabb exportcikke volt 2015-ben, mintegy 160 millió USD értékben, és fő felvevőpiacát az Öböl államai jelentik. Ezt egészítik ki a különféle állati eredetű termékek, mint a bőrök (87 millió USD) és a nyers hús (95 millió USD), amelyek összegzett értéke meg is haladja az élőállat-exportét.⁵⁴⁸ Az állattenyésztés a lakosság jelentős része számára nyújt mindennapi megélhetést. Miközben a nagyobb testű állatok zömében a nomádok birtokában vannak, a földműveléssel foglalkozó népcsoportok is szinte kivétel nélkül nevelnek kisebb állatokat, zömében baromfikat, illetve kecskéket, a gazdagabbak pedig szarvasmarhát is. Ebből a szempontból kevésbé éles a határ a nomádok és a földművesek között, szemben Afrika más területeivel. Ennek az is az oka, hogy a talajmegmunkálás során a Magasföldön elterjedt a könnyűke használata, így a parasztságnak már évszázadok óta szüksége van szarvasmarhák fizikai erejére a földmunkák elvégzéséhez.

Itt érdemes megemlékeznünk az ország erdőgazdálkodásáról, amely szintén jelentős: már a korábbiakban láttuk, hogy a Világbank statisztikái alapján Etiópia területének negyedén folyik erdőgazdálkodás. A számok természetesen önmagukban megtévesztőek: az Ofcansky–Berry szerzőpáros adatai alapján a 19. század végén az ország területének legalább 30%-át borították erdőségek, ami az 1990-es évekre alig 4%-ra csökkent.⁵⁴⁹ Így az „erdőgazdálkodás” sok esetben egymástól távol eső ligetek, bozótos területek hasznosítását jelenti. Bár az EPRDF több programot is indított az erdőpusztítás ellen, ezek egyelőre kevés eredményt hoztak: a növekvő népesség számára a fa az elsődleges tüzelő- és építőanyag-forrás. A szerző láthatta, hogy nők ezrei élnek abból a fővárosban, Addisz-Abeában is, hogy a városra néző Entoto-hegy (Mount Entoto) erdeiben, ligeteiben fákat gyűjtenek, majd óriási batyuikkal leereszkedve azt eladják a piacokon. Mindez természetesen mindenféle felügyelet vagy erdőgazdálkodási szempontok figyelembevétele nélkül történik. Ugyanez jellemző a vidéki területekre is. Ráadásul a gyarapodó lakosság az élelmezése érdekében újabb és újabb szűz területeket tör fel, sokszor a meglévő erdőségek kárára. Mindezek a folyamatok hosszú távon elősegítik a talajeróziót és az elsivatagosodást, ami a változó klíma hatására eleve rohamos ütemű. Bár az EPRDF egyre nagyobb figyelmet szentel a problémának, és állami szinten is megjelentek erdővédelmi, illetve fateleptési programok, az erdőirtás üteme még így is az egyik legnagyobb a szubszaharai térségben.

⁵⁴⁵ Ethiopian Annual Cotton Report, 2015.

⁵⁴⁶ Ethiopia's Top 10 Exports. Worldstopexports.com, 2016. 03. 19. Elérhető: www.worldstopexports.com/ethiopia-top-10-exports/ (A letöltés ideje: 2016. 04. 22.)

⁵⁴⁷ LETA–MESELE 2014.

⁵⁴⁸ Ethiopia's Top 10 Exports. Worldstopexports.com, 2016. 03. 19. Elérhető: www.worldstopexports.com/ethiopia-top-10-exports/ (A letöltés ideje: 2016. 04. 22.)

⁵⁴⁹ OFCANSKY–BERRY 1993, 183.

Erről árulkodik az is, hogy a faexport jelentős tételt képvisel a külkereskedelemben, és 217,5 millió USD-val a negyedik legnagyobb árucikket képviselte 2015-ben.⁵⁵⁰

Mindezzel el is érkezünk az etióp mezőgazdaság legnagyobb problémájához, nevezetesen, hogy a szektor egyelőre nem képes stabilan megbirkózni a rá nehezedő százmilliók népesség okozta nyomással. Mint láttuk, az EPRDF komoly erőfeszítéseket tett az élelmiszer-biztonság növelésére, de ezek csak tüneti kezelések. Az etióp mezőgazdaság legnagyobb kihívását ugyanis továbbra is a korszerűtlen termelési módszerek jelentik. Bár a kormányzat igyekszik támogatni a műtrágya és a jobb minőségű vetőmagok használatát, a jelenleginél sokkal átfogóbb beavatkozásra lenne szükség mind a technológia, mind a szaktudás tekintetében. A fejlődés másik fontos gátját képezi a földpolitika. Az országban a termőterületek az állam tulajdonában vannak, a parasztok lényegében csak bérlői, művelői annak, és 1990 után az EPRDF sem változtatott ezen a politikán. Melesz Zenavi miniszterelnöknek ezzel az is volt a célja, hogy megakadályozza az Afrika-szerte – így a szomszédos Kenyában is – lejátszódott folyamatokat, nevezetesen, hogy a parasztok tömegesen adják el helyi viszonyok között jelentős, de világviszonylatban alacsonynak számító összegekért földjeiket a külföldi befektetőknek, majd tömegesen költözzenek fel vidékről a városokba, jobbára a bádoggvárosok lakóinak számát növelve.⁵⁵¹ És bár a kenyaihoz hasonló exodus és paraszti elnincstelenedés nem következett be, huszonöt év után az EPRDF-politika hátulütői is látszanak: a növekvő népességszám miatt a termőterületek elaprózódtak, zömük egy hektárnál kisebb lett, és soha nem látott mértékben váltak függővé a műtrágyától. A megtermelt növények száma csökkent, és a nagyobb hozam érdekében olyan növények – például a kukorica – termesztése került előtérbe, amelyből átlagos években ugyan jó termést lehet aratni, szárazság esetén azonban lényegében semmit. Így az aszályos években rendszeressé válik az élelmiszerhiány. Ez a folyamat ugyanazzal fenyeget, mint ami Malawiban játszódott le a 2000-es évek elején: a lakosság a hagyományos növényekről – jamgyökér, köles – áttért a műtrágyafüggő kukorica termesztésére, és amikor a műtrágya világpiaci ára túl magas lett, az ország mezőgazdasági termelése összeomlott. Az ENSZ szakemberei pedig azzal szembesültek, hogy hiába igyekeztek rávenni a lakosságot a hagyományos, a malawi klímát és talajviszonyokat jobban tűrő növények termesztésére, a kukoricaláz évtizedeiben a lakosság ezek termesztését elhagyta, és a farmerek körében egyetlen generáció alatt kiveszett az a tudás, hogy hogyan kell gondozni a korábban évszázadok óta termesztett növényeket.⁵⁵²

Az elaprózott telekszerkezet megakadályozza a költségesebb befektetések (öntözés, gépesítés) megvalósítását, és mára egyre inkább a fejlődés gátját jelenti. Különösen diszsonáns a kép a nagy és jól működő, de kisszámú állami gazdaságokkal összehasonlítva, amelyek a legmodernebb technológiával működnek. Ezek az úttörő beruházások ugyan segítenek egy új szakértő-generáció felnevelésében, de kérdéses, hogy ez a szűk réteg rövid távon mit lesz képes elérni a még ma is gyakran az évszázados módszereket használó vidéki termelők körében.

Addisz-Abeba a mezőgazdaság megújításában és a „zöld forradalom” elősegítésében a külföldi befektetőkre is támaszkodik, ami jól mutatja az EPRDF politikájának

⁵⁵⁰ Ethiopia's Top 10 Exports. Worldstopexports.com, 2016. 03. 19. Elérhető: www.worldstopexports.com/ethiopia-top-10-exports/ (A letöltés ideje: 2016. 04. 22.)

⁵⁵¹ What if they really set free? 2016.

⁵⁵² Interjú a FAO egyik diplomatájával, Nairobi, 2012. február.

kétarcúságát: miközben az etióp lakosság zömének nincs esélye arra, hogy megszerezhesse az általa művelt földet, a kormányzat 2008-ban elindított egy programot, amely hosszú távú földbérletet ajánlott a külföldi, illetve a tehetős belföldi befektetőknek. Csak a 2008 és 2011 közötti időszakban hivatalos adatok alapján 3,6 millió hektárnyi terület került külföldi befektetők kezébe (összehasonlításképpen: ez Magyarország teljes termőföld-készletének a fele!), bár sokak szerint a valós adatok ennél jóval magasabbak. Az EPRDF azzal védekezett, hogy a külföldi vállalatok javítják az ország élelmiszer-biztonságát, külföldi valutával látják el az államkincstárát, és segítenek az új technológiák meghonosításában. Bár ezen állítások zöme valószínűleg helytálló, a termőföldek kisajátítása során számos kisebb közösséget kellett elűzni hagyományos élőhelyéről – összességében tíz-, ha nem százazreket, zömében bármiféle kompenzáció nélkül. Ez ráadásul gyakran etnikai alapon történt, és az uralkodó amhara–tigrinya elitnek a számára kevésbé fontos csoportokra esett ilyenkor a választása, ami növelte az országban az etnikai alapú feszültséget. Az Oakland Institute helyszíni kutatási alapján ráadásul a külföldi befektetők nem tartják be a leg-
elemibb környezetvédelmi normákat sem, jelentős mértékben túlhasználják a térség vízkészleteit, és a kormányzati célokkal szemben a helyi lakosság alig vagy egyáltalán nem profitál a befektetésből.⁵⁵³

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy az etióp mezőgazdasági szektor a jelentős fejlődés ellenére sem mentes az ellentmondásoktól. A nagy áttörés, a „zöld forradalom” még várat magára, ugyanakkor annak kivitelezéséhez ma már nem elég a műtrágya és gépesítés sokat emlegetett kettőse: a népességrebbanás, a termőterületek elaprózódása, illetve a klímaváltozás nem teszi lehetővé, hogy Etiópia egyszerűen csak lemásolja a harmadik világ más térségeiben – Indiában vagy Mexikóban – korábban már jól bevált recepteket. A kormányzatnak egyfajta helyi modellt kell kidolgoznia, amely figyelembe veszi a helyi sajátosságokat. Bár a gondolkodás és a tervezés ezen a területen már zajlik, megnyugtató megoldás egyelőre még nem körvonalazódik.

Az ipar és az energiaszektor

Etiópia ipara alapvetően elmaradott, és csak napjainkban ébredszik Csipkerózsika-álmából. A szektor mindössze 15,6%-kal járul hozzá az ország GDP-jéhez, és a munkavállalók alig 5%-át foglalkoztatja. Ráadásul a szektor gerincét a könnyűipar adja, amely a mezőgazdasági termékek feldolgozására (bőripar, cipőipar, textilipar, faipar, élelmiszeripar) szakosodott. Etiópia nehézipara elenyésző, kiépítése lényegében napjainkban folyik. Bár az ipari termelés növekedése számottevő – éves szinten 8–9% körüli –, mivel a GDP általános bővülése is ekkora mértékű, a szektor aránya a gazdaság egészében alig növekszik.⁵⁵⁴ Az etióp ipari forradalom késlekedésének fontos oka, hogy az ország zömében ehhez hiányzik a szükséges infrastruktúra: nincs stabil áramszolgáltatás, megfelelő úthálózat, márpedig ennek hiányában nem képzelhető el a modern ipar kiépülése. Így a nagyobb üzemek, gyárak általában a néhány kiemelt ipari parkban, zömében a főváros közelében

⁵⁵³ Understanding land investment deals in Africa, 2011, 1–2.

⁵⁵⁴ The World Factbook – Ethiopia – Economy, 2016-ra vonatkozó adatok. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html (A letöltés ideje: 2020. 03. 30.)

koncentrálódnak. A könnyűiparon túlmutató egyetlen terület, amely fontos húzóágazatként szolgál, az építőipar, amely a gigaprojekteknek és az általános ingatlanbummnak köszönhetően nagy ütemben bővül. A 2015 júliusában záródó etióp pénzügyi évben a teljes ipari termelés felét (!) adta az építőipar, egy év alatt 37%-os bővülést tudott felmutatni. Az etióp kormány 2020-ig a gyarapodó alsó középosztály számára 700 000 új lakást szeretne építeni.⁵⁵⁵ A szerző 2016 eleji etiópiai kinttartózkodása során személyesen is tapasztalhatta, hogy a fővárosban mutatkozó lakáshiány milyen mértékben nehezíti meg a magyar diplomaták számára az új nagykövetség megnyitását vagy az EUDEL munkatársai számára megfelelő lakások kibérlését. Az építőipar ugyanakkor magában hordozza az etióp fejlődés kétarcúságát is: megfelelő mennyiségű és minőségű hazai alapanyag híján a felhasznált anyagok 70%-át az ország külföldről importálja, aminek köszönhetően a külkereskedelmi deficit az elmúlt években 3-ról 14,5 milliárd USD-re nőtt.⁵⁵⁶

Elmaradott az ország bányászata is, a GDP alig 1%-át adja. Pedig Etiópia komoly drágakő- (gyémánt és zafír), tantál-, foszfor-, vas-, kálisó-, szén- és sókészletekkel rendelkezik. Érdemi kitermelés mégis csupán az aranybányászatban folyik: ennek aránya éves szinten nagyjából négy tonnát tesz ki, de az etióp kormány szerint ezt megfelelő technológiával és befektetéssel meg lehetne tízszerezni. Az ország készleteit négyszáz tonnára teszik. A másik stratégiai nyersanyag a tantál, amelyet zömében a kínai piacon értékesítenek a telekommunikációs eszközök akkumulátorai számára. Tekintettel arra, hogy a bányászat komoly szakértelmet és befektetést igényel, az EPRDF ezt a szektort más ágazatokkal összehasonlítva jobban megnyitotta a külföldi befektetők előtt. Jelenleg nagyjából 250 külföldi vállalat – zömében kínaiak, dél-afrikaiak, britek, amerikaiak és kanadaiak – tevékenykedik a területen. A befektetések összértéke 2009-ben lépte át az egymilliárd dollárt, és a külföldiek nagy potenciált látnak a szektorban.⁵⁵⁷

Az etióp energiaszektor témáját a vízi energia kapcsán korábban már részben érintettük. Bár az ország energiahiányát az EPRDF jórészt a Magasföld nagy esésű folyóival igyekszik kielégíteni – 2012-ben az elektromosenergia-termelés 88,2%-át adták a vízi erőművek –, ez nem kizárólagos. Az ország kitermelhető geotermikus potenciálját 5000 MW-ra becsülik, és az etióp kormány 2013-ban négymilliárd dolláros szerződést kötött egy amerikai–izlandi vegyesvállalattal egy 1000 MW kapacitású erőmű felépítéséről.⁵⁵⁸ A Reykjavík cég erőműve, ha megvalósul, Afrika legnagyobb ilyen típusú létesítménye lesz.⁵⁵⁹ Megkezdődött a szélenergia kiaknázása is, amelyben Etiópia lehetőségei szintén ígéretesek: a becslések szerint Etiópia Egyiptom és Marokkó után Afrika legnagyobb kapacitásával rendelkezik.⁵⁶⁰ 2015 közepén Adamánál, száz kilométerre a fővárostól északra megnyitották az ország – és egyben a szubszaharai Afrika – legnagyobb szélerőműparkját. A kínai kivitelező 102 turbinát telepített a kétezer méteres hegygerincekre, amelyek együttes kapacitása eléri a 153 MW-t. Ezenkívül két kisebb erőmű is elkészült már az országban. Bár a szélenergia felhasználása viszonylag új kezdeményezés a Magasföldön, a benne rejlő lehetőségek és előnyök komolyan foglalkoztatják az EPRDF-et. Ahogy az egyik etióp mérnök

⁵⁵⁵ The Shadow Over Ethiopia's Construction Boom, 2016.

⁵⁵⁶ The Shadow Over Ethiopia's Construction Boom, 2016.

⁵⁵⁷ Gold mining promises big boost for Ethiopia's development, 2012.

⁵⁵⁸ Ethiopia plans new 2,000 MW dam: PM, 2016.

⁵⁵⁹ Geothermal power: Ethiopia signs for first phase of a 1,000 MW project, 2015.

⁵⁶⁰ Ethiopia plans new 2,000 MW dam: PM, 2016.

megjegyezte, „alig 24 hónap alatt felépítettük ezt a 153 MW teljesítményű nagy szél-farmot – egy vízi erőmű jóval több időt vett volna igénybe”.⁵⁶¹ Nem véletlen, hogy a kormány egy másik, 300 MW teljesítményű farm építését is tervezi a dzsibuti határ közelében.⁵⁶²

Az országban jelenleg nem folyik kőolaj- vagy földgázkitermelés: bár a múlt század 70-es éveiben komoly készleteket fedeztek fel Ogaden területén, a belpolitikai válság, illetve a térségben tevékenykedő fegyveres csoportok megakadályozták a készletek kiaknázását. Az EPRDF hatalomra kerülése után folytatódott a készletek vizsgálata, ám 2007-ben az Ogadeni Nemzeti Felszabadítási Front (Ogaden National Liberation Front – ONLF) harcosai kilenc kínai és 65 etióp olajmunkást mészároltak le, ami jó időre visszavetette a projektet.⁵⁶³ Ugyanakkor a felmérések azt mutatták, hogy Etiópia, ha nem is hatalmas, de kereskedelmi kitermelésre alkalmas szénhidrogénkészletekkel rendelkezik. Ráadásul az elmúlt években az ogadeni biztonsági helyzet – köszönhetően nagyrészt a helyi szomáli csoportokkal való megbékélésnek – sokat javult. A kitermelés másik akadályát az infrastruktúra hiánya jelenti, hiszen a 4700 milliárd köbméternyire becsült földgázkészlet szállítás csak vezetéken oldható meg. Az elmúlt években az EPRDF mintegy negyven blokk kitermelési jogait adta el külföldi vállalatoknak, hiszen hasonlóan a bányászati szektorhoz, a szénhidrogének kitermelése is komoly külföldi tőkét és szakértelmet igényel. 2015-ben az etióp miniszterelnök, Hailemariam Deszaleny bejelentette, hogy a tervek szerint 2017-re országa megkezdi a kitermelést és a földgáz exportját is egy dzsibuti vezetéken keresztül, ez azonban egyelőre késik. A négy milliárd dolláros beruházást Dzsibuti is támogatta. A tervek szerint a 700 kilométeres vezeték évi 12 milliárd m³ földgáz exportál majd az apró államba, és a projekt keretében felépülő LNG-terminál évi 10 millió tonna folyékony földgáz előállítására lesz képes. A projekt a kínai POLY-GCL Petroleum Group Holdings Ltd kivitelenítésében készül el.⁵⁶⁴ Bár a beruházás komoly forrásokat igényel, elgondolkodtató, hogy a felfedezett készletekkel Etiópia bekerülhet a világ tíz legnagyobb földgáz hatalma közé.⁵⁶⁵ A gigaprojekt megvalósulásának esélyeit növeli, hogy az elmúlt években Kína eleve több milliárd dolláros befektetéseket eszközölt Dzsibutiban, amelyet Etiópia kapujaként Kelet-Afrika egyik legfontosabb kereskedelmi központjává kíván fejleszteni.⁵⁶⁶

A földgáztartalékokkal szemben a kőolajkészletek mennyisége jóval kisebb: a bizonyított tartalék alig félmillió hordó. Ugyanakkor a kelet-afrikai régióban kutató és sikeres fúrásokat folytató Tullow Oil szerint az etióp tartalékok elérhetik a 2,7 milliárd hordót is. Bár ez egyelőre csupán becslés, érdemes szem előtt tartani, hogy az elmúlt öt évben a vállalat mind Kenyában, mind Ugandában több milliárd hordós készleteket fedezett fel – olyan országokban, ahol korábban gyakorlatilag nem folyt kitermelés.⁵⁶⁷ Nem véletlen, hogy a szénhidrogénbumm miatt Etiópia kapcsán is többen aggódnak, hogy az ország mennyire lesz képes átlátható, fenntartható és gazdaságos módon értékesíteni nyersanyagát úgy, hogy abból leginkább ő és lakossága profitáljon.

⁵⁶¹ Winds of change as Ethiopia harnesses green power, 2015.

⁵⁶² Winds of change as Ethiopia harnesses green power, 2015.

⁵⁶³ Ethiopia targets gas production, 2015.

⁵⁶⁴ Djibouti announces mega gas project, 2016.

⁵⁶⁵ Natural Gas – Proved Reserves. The World Factbook, CIA, 2016. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2253rank.html (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)

⁵⁶⁶ China willing to do more in Horn of Africa, 2015.

⁵⁶⁷ Oil reserve in Ethiopia may hold up to 2.7 billion barrels, 2013.

Az energiaszektor felfuttatása nem csupán abban segítené Etiópiát, hogy saját lakosságának igényeit kielégítse, de segíthetné exportját is. Jelenleg az ország mintegy 120 millió USD éves bevételre tesz szert az elektromos áram eladásából, amelyet könnyedén meg tudna többszörözni, külföldi igény legalábbis lenne rá.⁵⁶⁸

A szolgáltatói szektor

A gyorsan bővülő szolgáltató szektor napjainkban már a GDP több mint 40%-át adja, és intenzíven növekszik – igaz, a munkavállalók alig 10%-át foglalkoztatja. Sokan történelmi fordulópontként és az etióp gazdasági csoda egyértelmű eredményeként értékelték, amikor a 2008/2009-es etióp pénzügyi év záróadatai alapján a tercier szektor hozzájárulása a GDP-hez (45,1%) meghaladta a mezőgazdaságét (43,2%).⁵⁶⁹ Ez még akkor is komoly eredmény, ha figyelembe vesszük, hogy az ország hatalmas informális mezőgazdasággal bír, így valószínűleg napjainkban is ez a meghatározó eleme Etiópia gazdaságának.

A szolgáltatások egyik legnagyobb ágazata a telekommunikáció, amely – igazodva az afrikai trendekhez – napjainkban valóságos forradalmon megy keresztül. Az állami kézben levő Ethio Telecom, amely abszolút monopóliummal bír a piacon, 2015-ben már több mint 50 millió felhasználóval rendelkezett. A növekedés üteme különösen akkor megdöbbentő, ha tudjuk, hogy három évvel korábban, 2012-ben még csak 22 millió felhasználó volt az országban.⁵⁷⁰ A bővülés okát leginkább a rendkívül alacsony hívásdíjakban és a kiterjedt szolgáltatásokban kell keresnünk. Nem csoda, hogy a kormány II. Növekedési és Átalakítási Terve 2020-ra már több mint 100 millió felhasználóval számol.⁵⁷¹ Rohamosan terjed az internethasználat is, különösen a 3G szolgáltatásokon keresztül, ezek megbízhatósága azonban – személyes tapasztalatok alapján is – még Addisz-Abeában is megkérdőjelezhető. Ennek ellenére folyamatban van a 4G hálózat kiépítése, amellyel az Ethio Telecom a kínai Huawei és ZTE-t bízta meg egy 1,6 milliárd dolláros szerződés keretében.⁵⁷² Az internetforradalom mindezek ellenére lassan halad, 2015 novemberében a becslések szerint az ország lakosságának csak körülbelül 3,7%-a, 3,7 millió ember rendelkezett internet-hozzáféréssel, ami még szubszaharai viszonyok között is kifejezetten alacsonynak számít.⁵⁷³ Vidéken a helyzet sokkal rosszabb, mint Addisz-Abeában, bár rohamtempóban folyik az ország teljes területének lefedése. 2015-ben az Ethio már azt nyilatkozta, hogy a korábbi 40–50 km helyett ma már a lakosság 96%-a 5 km-en belül hálózathoz juthat.⁵⁷⁴

Mint korábban említettük, a telekommunikációs szektor megfelelő ütemű fejlődéséhez több szakértő szerint is nagyobb versenyre és az Ethio Telecom monopóliumának megtörésére lenne szükség, ez azonban egyelőre nincs napirenden. Az EPRDF részben azért sem támogatja a nagyobb nyitást, mert így könnyebben tudja ellenőrizni a kommunikációs csatornákat: az OpenNet 2012-es adatai szerint Etiópiában van az egyik legszigorúbb

⁵⁶⁸ Ethiopia earns \$123 million in electricity exports between 2015 and 2016, 2016.

⁵⁶⁹ Service Sector Takes over Ethiopian Agrarian Economy, é. n.

⁵⁷⁰ Ethio Telecom aims mobile phone access to reach 113 million, 2015.

⁵⁷¹ The Second Growth and Transformation Plan (GTP II), 2015.

⁵⁷² Ethiopia launches 4G mobile service in the capital, 2015.

⁵⁷³ Africa Internet Statistics. Elérhető: www.internetworldstats.com/africa.htm#et (A letöltés ideje: 2016. 06. 16.)

⁵⁷⁴ Ethiopia to attain rural telecom access within 5 km radius of service target, 2015.

internetes cenzúra a világon, amely a 2009-es terrorellenes törvény örve alatt jelentősen korlátozza az ellenzéki vélemények megjelenését a médiában. Csak 2012-ben tucatnyi újságíró és bloggert tartóztattak le a terrorista tevékenység támogatásának vádjával. Az OpenNet által összesített blokkolt weboldalak között több nagy hírportál – mint az al-Dzsazíra – is megtalálható.⁵⁷⁵ A közösségi és kommunikációs oldalak – mint a Facebook vagy a Skype – használata esetenként szintén korlátozva van.

A szolgáltató szektor másik fontos komponense a szállítás, amelynek fejlődését számos tényező hátráltatja. Az Etióp-magasföld természeti adottságai eleve megnehezítik a megfelelő infrastruktúra kiépítését, és ez még ma is gőzerővel folyik. A másik problémát az Eritréával fennálló problémás viszony jelenti. 1998 előtt az etióp külkereskedelem zöme a két vörös-tengeri kikötőn, Asszabon és Masszaván keresztül bonyolódott, amit az évszázadok során kiépült úthálózat is elősegített. A háború után azonban csak a dzsibuti vasút maradt, amely azonban csak korlátozottan képes ellátni a szükséges feladatokat. Kisebb részben ezért a szudáni Port Szudán és a szomáliföldi Berbera is bekapcsolódott az etióp külkereskedelem lebonyolításába,⁵⁷⁶ az igazi forradalom azonban még várat magára. A szállítás elmaradottsága az élet minden területén érezteti hatását, az ipari és mezőgazdasági termeléstől kezdve a turizmusig. A jelenlegi állapotokat jól jelzi, hogy a 2015–16-os aszály és éhínség kapcsán többen felhívták a figyelmet arra, hogy az igazi probléma nem az élelmiszerhiány, hanem a szállítási kapacitások és a megbízható úthálózat nélkülsége. Az etióp kormány ugyanis hiába vásárolt több százmillió dollár értékben gabonát, illetve hiába érkezett több millió tonnányi gyorssegély, a dzsibuti vasútvonal, amely békeidőben is teljes kihasználtsággal működik, egész egyszerűen képtelen volt megbirkózni a többlettel. A szállítmányokkal a közúti fuvarozás sem tudott mit kezdeni. 2016 júniusában napi 780 teherautó indult el Dzsibutiból, Vorkneh Gebejehu szállításiügyi miniszter szerint azonban legalább 1140-re lett volna szükség. Vorkneh beismerte, hogy miközben összesen 9000 teherautóval rendelkeznek, valójában legalább 13 000-re lenne szükségük a zökkenőmentes kereskedelemhez. Három hónappal korábban a Bloomberg információi szerint tíz hajó vesztgelt Dzsibutiban összesen 450 000 tonnányi gabonával, mert nem volt elegendő szállítókapacitás a Magasföld felé.⁵⁷⁷ Nem csoda tehát, hogy az EPRDF egyik legfontosabb stratégiai célkitűzése a terület fejlesztése.

Talán az egyetlen ágazat, amellyel az ország az elmúlt évtizedekben képes volt egyenesen világszínvonalat nyújtani, a légi közlekedés. Az Ethiopian Airlines – amely teljes egészében állami kézben van – ma is fogalom a kontinensen. Elődjét, az Ethiopian Air Lines-t (EAL) még a császári adminisztráció alapította meg 1945-ben, működését egy évvel később kezdte meg, 1951-ben pedig megkezdte nemzetközi hálózatának kiépítését. 1959-ben csatlakoztak az IATA-hoz, 2011 decemberétől pedig a Star Alliance tagja. 2015-ben a társaság 76 modern gépből álló flottával, 92 nemzetközi és 19 – más adatok szerint 20 – belföldi járattal rendelkezett. Az Ethiopian Airlines központja az addiszi Bole International Airport. 2015-ig az Ethiopian Airlines 21 különféle nemzetközi díjat kapott, és a világ 22 legmegbízhatóbb légitársasága közül az előkelő hatodik helyet töltötte be a flotta életkora, a pontosság és az alacsony csomagköltségek alapján. Az elmúlt években

⁵⁷⁵ Update on information controls in Ethiopia, 2012.

⁵⁷⁶ Principle Economic Sectors of Ethiopia. *Focusafrica*, é. n. Elérhető: http://focusafrica.gov.in/Sector_Profile_Ethiopia.html (A letöltés ideje: 2016. 06. 15.)

⁵⁷⁷ Ethiopia Drought: The Worst is yet to come, 2016.

az Ethiopian Airlines volt a kontinens legjővedelmezőbb társasága:⁵⁷⁸ a 2014/15-ös pénzügyi évben csaknem kétszer akkora nyereséget termelt (175 millió USD-t), mint az összes többi afrikai légiflotta együttvéve (100 millió USD). Ez különösen annak tükrében kiemelkedő, hogy a kontinens más neves társaságai, mint a Kenya Airways vagy a South Africa Airways, komoly veszteséggel működnek. 2025-re az Ethiopian Airlines a tervek szerint 140-re emeli repülőgépeinek számát, és el fogja érni a 10 milliárd dolláros éves bevételt.⁵⁷⁹ Jelenleg a vállalat 43 nagy hatótávolságú utas- és teherszállító repülőgépre adott le megrendelést zömében a Boeing (29 db), kisebb részben az Airbus (14 db) felé, ami jelzi, hogy a társaság egyre távolabbi irányokba szándékozik nyitni.⁵⁸⁰ Az Ethiopian Airlines jelenleg 16 európai és amerikai, illetve 25 közel-keleti és ázsiai városba repül.⁵⁸¹ A kontinensen 51 célállomást érintenek, ezzel az etióp vállalat a rekorder, egyetlen más légitársaság sem közlekedik ennyi állomáson Afrikában (bár a Turkish Airlines intenzív bővülésének köszönhetően már az etióp vállalat sarkában van). Emellett a közelmúltban felröppentek hírek arról, hogy a Bole mellett az etióp kormány egy újabb, jóval nagyobb nemzetközi repülőtér építését tervezi, amely évi 120 millió utas kiszolgálására lesz képes, és a kontinens legnagyobb légikikötője lesz. A projekt költségét a szakértők több mint négy milliárd dollárra becsülik, és komoly kritikákat fogalmaztak meg megtérülésével, valamint kivitelezhetőségével kapcsolatban: a megaprojekt volumene csak a GERD-ével vetethető össze, amely szintén komoly finansziális gondokat okozt Addisznak, pedig ott jóval láthatóbbak az eredmények. A tervezett repülőtér kapacitása nagyobb lenne, mint a londoni Heathrow-é, amely 90 milliós kapacitás mellett 2014-ben 73,4 millió utast szolgált ki. Afrika jelenlegi legforgalmasabb repülőtere, a johannesburgi O. R. Tambo International Airport évi 18 millió utast szolgál ki, és a jelenleg folyó bővítési munkálatokkal is csak 28 millióra fog nőni kapacitása, amit remélhetőleg az utasszám is követ majd.⁵⁸² Mindezek alapján a megfogalmazott kételyek nem tűnnek alaptalannak. Ugyanakkor az is árulkodó, hogy az Ethiopian Airlines-nál a stratégiai tervek között még nem szerepel az új repülőtér, csupán a jelenlegi bolei kapacitások bővítése.⁵⁸³

Etiópia nemzeti légitársasága kiemelkedő szerepet játszik az ország turizmusának fellendítésében. Bár a Magasföld kulturális, történeti és természeti öröksége rendkívül gazdag, és a turisztikai ágazat már a császárkorban elkezdett kibontakozni, az 1970-es, 80-as évek éhínségei és háborúi, majd az 1998–2000-es eritreai konfliktus nem segítették elő a terület robbanásszerű fejlődését. Az ország reputációja csak az elmúlt években kezdett valamelyest javulni a világban, és ennek hatása csak lassan érzékelhető a turizmus terén. Az ezredforduló környékén az ágazat hozzájárulása a GDP-hez elérte a 3%-ot, 2011-ben pedig az 5,6%-ot. Ezt követően azonban nem volt képes lépést tartani a többi szektor bővülési

⁵⁷⁸ History – Ethiopian Airlines. Ethiopianairlines.com, 2016. Elérhető: www.ethiopianairlines.com/corporate/company/about-us/history (A letöltés ideje: 2016. 06. 15.)

⁵⁷⁹ Ethiopian Airlines Make More Profit Than All Other African Carriers Combined, 2015.

⁵⁸⁰ Ethiopian current commercial fleet. Ethiopianairlines.com, 2016. Elérhető: www.ethiopianairlines.com/corporate/company/about-us/fleets (A letöltés ideje: 2016. 06. 15.)

⁵⁸¹ Destinations – Ethiopian. Ethiopianairlines.com, 2016. Elérhető: www.ethiopianairlines.com/corporate/company/about-us/destinations (A letöltés ideje: 2016. 06. 15.)

⁵⁸² Ethiopia's Plan of Building Africa's Biggest Airport Face Shortage of Funding, 2015.

⁵⁸³ Strategic Plan. Ethiopianairlines.com, 2016. Elérhető: www.ethiopianairlines.com/corporate/company/about-us/strategic-plan (A letöltés ideje: 2016. 06. 15.)

ütemével, és 2015-ben csak a GDP 4,1%-át érte el.⁵⁸⁴ A szektor közel egymillió embernek ad munkát, és összesítésben legalább négy milliárd dollárral járul hozzá a GDP-hez.⁵⁸⁵ Komoly fellendülés helyett a legtöbb elemzés inkább lassú növekedéssel számol.⁵⁸⁶ Ez nem független a már korábban részletezett infrastrukturális hiányosságoktól, amelyek a közlekedés mellett érintik a különféle szolgáltatásokat is (szállodák, éttermek). Bár a fejlesztések ezen a területen is dinamikusan folynak, ezen szolgáltatások minősége sok esetben komoly kívánnivalót hagy maga után, ami sok turistát visszariaszt a kelet-afrikai kalandtól – különösen, hogy a szomszédos Kenya hasonló szolgáltatásai egyelőre jóval megbízhatóbbak és komfortosabbak. Ezt jól mutatja, hogy miközben Etiópiába 2014-ben 770 000 turista érkezett, Kenyába 1,261 millió úgy, hogy 2011-ben még 1,75 millió fordult meg az országban, ám az as-Sabáb támadásai miatt csaknem harmadával esett a látogatók száma.⁵⁸⁷ A már korábban említett különbség Nairobi és Addisz-Abeba között szembeötlő, a taxik átlagéletkorától kezdve az épített infrastruktúráig (míg a Jomo Kenyatta nemzetközi repülőtérén várakozó gépjárművek zöme viszonylag új, a Bolén továbbra is zömében Zsigulik várják az érkezőket, ahogy e sorok írója is tapasztalhatta). Ennek megváltozásához évtizedekre lesz szükség. Ráadásul a tengerpart hiánya komoly versenyhátrány a Magasföld számára. Az etiópok alapvetően két területen vannak csak fölényben déli szomszédaikkal szemben: az egyik az alacsony terrorfenyegetettség, a másik az alacsonyabb árak (bár ezen a téren egyre fog Etiópia előnye).

A főbb külkereskedelmi partnerek és adatok

Bár a külkereskedelmet az egyes szektorok kapcsán részben érintettük, szükségesnek tartunk egy rövid összegzést a főbb mutatókkal és partnerekkel. A World Factbook, illetve az etióp kormány adatai némiképp eltérnek egymástól, még akkor is, ha egy év eltérés van az adatvételek között. Előbbi alapján az ország legnagyobb exportpartnere Kína 17,1%-os aránnyal, ezt követi Németország (7,6%), az Egyesült Államok (7,2%), Belgium (6,8%) és Szaúd-Arábia (6,7%), míg az import terén Kína (19,2%), az USA (11,4%), Szaúd-Arábia (6,7%) és India (5%) a meghatározó.⁵⁸⁸ A 2013-as etióp mutatók szerint azonban, amelyek az 1995 és 2013 közötti időszakra vonatkoznak, Németország játssza a domináns szerepet, és Kína csupán 2009-ben tudta megelőzni az európai országot. Az is fontos különbség, hogy Szomália stabilan a 3–4. helyen szerepel, de előkelő pozícióval bír Hollandia, Svájc és Olaszország is.⁵⁸⁹ Az adatok pontosságát nehéz ellenőrizni, annál is inkább, mert a Szomália és Szudán felé folyó kereskedelem (amelynek jelentős része aztán továbbáramlik az Öböl felé) jelentős része láthatatlan marad a statisztikák számára. Amit fontos hangsúlyoznunk, azok a következők:

⁵⁸⁴ Ethiopia – Travel & Tourism Direct Contribution to GDP – Travel & Tourism Direct Contribution to GDP – % share. *Knoema*, 2016. Elérhető: <https://knoema.com/atlas/Ethiopia/topics/Tourism/Travel-and-Tourism-Direct-Contribution-to-GDP/Direct-Contribution-to-GDP-percent-share> (A letöltés ideje: 2016. 06. 17.)

⁵⁸⁵ TURNER 2015.

⁵⁸⁶ TURNER 2015.

⁵⁸⁷ International tourism, number of arrivals. *World Bank*, 2016. Elérhető: <http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL> (A letöltés ideje: 2016. 06. 17.)

⁵⁸⁸ The World Factbook 2016-os adatai.

⁵⁸⁹ Ethiopia Exports, major trade partners. *Opendataforafrica*, 2014. 12. 11. Elérhető: <http://ethiopia.opendataforafrica.org/ywhevc/ethiopia-exports-major-trade-partners> (A letöltés ideje: 2016. 06. 20.)

először is, bár a statisztikák alapján Kína előretörése az elmúlt években megkérdőjelezhetetlen, még mindig csak egy a legfontosabb partnerek közül, és például az EU egyesített kereskedelme közel háromszorosa az ázsiai országénak. Peking előretörésének az a jelentősége, hogy új partnerként való megjelenése – legalábbis minőségi tekintetben – új kapacitások, ágazatok kialakítását is jelenti, ami jóval látványosabb, mint a többi országgal évtizedek óta alajozottan (és kevésbé feltűnően) működő kooperáció.

A másik fontos szempont a diverzifikáció. Az etióp gazdaság az elmúlt évtizedben mind a termékek, mind a partnerek tekintetében komoly változáson ment keresztül. Bár ez a folyamat még gyerekcipőben jár, irányai egyértelműek. A magasabb szintű differenciálódás, a késztermékek bővülő aránya, a különféle kontinensek vezető hatalmai közé tartozó partnerek elősegítik, hogy az etióp gazdaság könnyebben átvészeldjen egy-egy regionális gazdasági válságot, és kevésbé érzékenyen reagáljon a nyersanyagok árának ingadozására. Bár ez még inkább a jövő, mint a jelen, az eddigi erőfeszítéseket és eredményeket nem szabad alábecsülnünk.

Említést kell tennünk az etióp „gazdasági csoda” kritikusairól is. Ezek legfőbb kifogása, hogy az ország gazdaságát valójában egy szűk elit – az EPRDF magvát alkotó tigrinya TPLF – uralja. A hatalmas állami konglomerátumok, mint az EFFORT, a METEC vagy a MIDROC tartják ellenőrzésük alatt a kereskedelmet és a befektetéseket. Az *Addis Standard* egyik írása szerint például a MIDROC-on folyt keresztül az Etiópiába befektetett teljes külföldi tőke 60%-a. A Világbank 189 államra kiterjedő felmérése alapján, amely az üzleti környezetet vizsgálta, az ország csak a 146. helyet érte el, zömében annak köszönhetően, hogy néhány, az EPRDF ellenőrzése alatt álló befektetési vállalat mondja meg, ki, mit és milyen mértékben ruházhat be a Magasföldön. Bár ennek nyilvánvaló előnyei is vannak, a korrupció és a hozzá nem értés miatt ez sok esetben meg nem térülő befektetésekhez, bukásra ítélt projektekhez és jogtalan földkisajátításokhoz vezet.⁵⁹⁰

Az infrastruktúra

Az ország úthálózata 2007-es adatok alapján 44 359 km-t tett ki, amelyből alig 6000 km volt burkolt.⁵⁹¹ Az azóta eltelt években ugyan több ezer kilométernyi útszakaszt modernizáltak vagy építettek ki, és évi közel 4 milliárd USD-t költenek el erre – az infrastrukturális beruházások egynegyedét –, de még így is sok a tennivaló.⁵⁹²

Az etióp úthálózat fejlesztésének legfőbb külső támogatója a Világbank. 1997-ben a szervezet megkezdte a Road Sector Development Programot (RSDP), amely az akkori 26 550 km-ről 2015-re 99 522 km-re növelte, vagyis csaknem megnégyesezte az útvonalak hosszát. Ráadásul ezek mintegy 70%-át burkolták is valamilyen formában, miközben 1997-ben ez az arány még csak 22% volt.⁵⁹³ A fejlesztések hatására az 1000 km²-nyi

⁵⁹⁰ Opinion: Foreign investment in Ethiopia: a blessing or a curse? 2016.

⁵⁹¹ The World Factbook 2007-es adatai.

⁵⁹² Infrastructure – Ethiopia. Ethiopia.gov, 2016. Elérhető: www.ethiopia.gov.et/hu/infrastructure (A letöltés ideje: 2016. 06. 23.)

⁵⁹³ Ethiopia: World Bank Supports the Expansion of Efficient and Safe Transportation Systems. *World Bank*, 2015. 05. 19. Elérhető: www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/05/19/ethiopia-world-bank-supports-the-expansion-of-efficient-and-safe-transportation-systems (A letöltés ideje: 2016. 06. 23.)

területre vetített úthálózat 21 kilométerről 889-re nőtt.⁵⁹⁴ A főutak – eufemisztikusan autópályák – a következők:

- No 1: Addisz-Abebatól észak felé 891 km, Desszie, Adigrat és Weldija felé. A szakasz része a hatos számú N'Djamena–Dzsibuti transzafrikai autópálynak (TAH6) – annak ellenére, hogy egy része nincs aszfaltozva.
- No 2: Dessziétől kelet felé 482 km Asszabig, amely szintén a TAH6 része.
- No 3: Addisz-Abebatól észak felé a Kék-Níluson keresztül Dedzszenig, Bahir Darig, majd a Tana-tó keleti felén összesen 979 km hosszan, Gondar és Akszúm érintésével Áduáig. Ez a szakasz a négyes számú Kairó–Fokváros transzafrikai autópálya (TAH4) északi nyúlványa.
- No 4: a fővárostól keletre induló 542 km-es autópálya Dire Daván át vezet az ogadeni Dzsidszigéig.
- No 5: Addisz-Abebatól vezet a tőle 322 km-re nyugatra fekvő Nekemtébe.
- No 6: a 797 km-es főút dél felé halad a fővárostól Sasamánén át Mojaléig. A szakasz a fejlesztendő TAH4 része.
- No 7: Addisz-Abebatól délnyugatra kanyargó út, 336 km-en kigyózik Volliszón (Ghion) és Dzsimán át Bongáig.
- No 8: az Adámából (korábban: Nazret) dél felé tartó 193 km-es út Aszelán és Dodolán át a szomáli határig, onnan pedig Mogadishuig vezet.
- No 18: Az Avastól északra 305 km Milléig.
- No 30: Dzsidszigától délkeletre 696 km Ogadenen keresztül a Sebelé völgyéig.
- No 43: Nekemtétől délnyugatra 226 km Metuig.
- No 44: Sasamánétól délkeletre 308 km Dolo Odóig (Doolow).⁵⁹⁵

2010 és 2014 között megépült az ország első valódi autópályája. Az Addisz-Abeba és Adama (korábban: Nazret) közti 84,5 kilométeres utat szeptemberben adták át a forgalomnak. A kivitelező a China Communications and Construction Co. (CCCC) volt, a 800 millió dolláros projekt finanszírozását a kínai EXIM Bank biztosította. A sztráda használata fizetős.⁵⁹⁶ Fő célja, hogy enyhítsen a már meglevő főút zsúfoltságán, amelyet napi 20 000 jármű használ. A várakozások alapján az új, tizenkét méter széles, kétszer három sávú utat napi 15 000 gépjármű használja majd. A 120 km/h megengedett sebesség jelentősen gyorsítja majd a két város közti utazást, nem beszélve arról, hogy az új út húsz kilométerrel rövidebb a réginél. A teljes forgalom áthelyezésére az autópályadíj miatt nem számítanak.⁵⁹⁷

A szédületes tempójú bővülés sem képes azonban lépést tartani a növekvő igényekkel, óriási a hálózat túlterheltsége, ami gyakori dugókhoz, balesetekhez és a hálózat gyors elhasználódásához vezet. 2014-ben az ország farmjainak 75%-a még mindig legalább egy napi járóföldre feküdt egy-egy fontosabb útvonaltól.⁵⁹⁸

Mindezek leküzdésére 2015-ben a Világbank elindította az Expressway Development Support Projectet, amelynek célja az autópályahálózat bővítése. A fejlesztés jelenlegi négy

⁵⁹⁴ ANBALAGAN–KANAGARAJ 2014.

⁵⁹⁵ ANBALAGAN–KANAGARAJ 2014, 4–5.

⁵⁹⁶ Addis Abeba-Adama expressway opens for traffic, 2014.

⁵⁹⁷ Addis Adaba Adama (Nazareth) Expressway, Ethiopia. *Roadtraffic-technology*, é. n. Elérhető: www.roadtraffic-technology.com/projects/addis-adaba-adama-nazareth-expressway/ (A letöltés ideje: 2016. 07. 13.)

⁵⁹⁸ ANBALAGAN–KANAGARAJ 2014, 1.

fő iránya az Addisz-Abebat Dzsímával, Avassal, Adigráttal és Dzsibutival összekötő főutak kiépítése és/vagy modernizációja. Ezek finanszírozását az etióp kormány (940 millió USD) és a Világbank (370 millió USD) mellett az EU (300 millió USD) és az Afrikai Fejlesztési Bank (104 millió USD) biztosítja.⁵⁹⁹ Ezen kívül kisebb tételekkel a dél-koreai és a kínai EXIM Bank is részt vesz a finanszírozásban.⁶⁰⁰ Jelenleg a 326 kilométeres Addisz–Dzsima és az 513 kilométeres Addisz–Voldija útszakaszon folynak a munkálatok. Az etióp úthálózati alap saját forrásait alapvetően az üzemanyag adójából teremti elő. A projekt szorosan illeszkedik a Trans East African Highway-kezdeményezésbe, amelynek célja, hogy Dzsibutiból indulva, Etiópiát és Kenyát összekapcsolva déli irányba korridort építsen ki az árucikkek, a tőke és a munkaerő szabadabb és gyorsabb áramlásához. A projekt tervezett befejezési dátuma 2021.⁶⁰¹

7. ábra

Etiópia fontosabb főútvonalai

Forrás: www.ezilon.com/maps/africa/ethiopia-road-maps.html

⁵⁹⁹ Infrastructure – Ethiopia. Ethiopia.gov, 2016. Elérhető: www.ethiopia.gov.et/hu/infrastructure (A letöltés ideje: 2016. 06. 23.)

⁶⁰⁰ Ethiopia: World Bank Supports the Expansion of Efficient and Safe Transportation Systems. *World Bank*, 2015. 05. 19. Elérhető: www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/05/19/ethiopia-world-bank-supports-the-expansion-of-efficient-and-safe-transportation-systems (A letöltés ideje: 2016. 06. 23.)

⁶⁰¹ Ethiopia: World Bank Supports the Expansion of Efficient and Safe Transportation Systems. *World Bank*, 2015. 05. 19. Elérhető: www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/05/19/ethiopia-world-bank-supports-the-expansion-of-efficient-and-safe-transportation-systems (A letöltés ideje: 2016. 06. 23.)

Komoly problémát okoznak a már említett közúti balesetek. A WHO szerint Etiópia világszerte első a forgalomban levő járművekre vetített halálesetek számában. Ennek oka az utak és a közlekedési eszközök rossz minősége, magas életkora, a karbantartás elhanyagolása csakúgy, mint a nem megfelelő vezetési morál és tudás. A szerző maga is tapasztalhatta, hogy a gépjárművek gyakran a legegyszerűbb biztonsági szabályoknak sem felelnek meg (menet közben kinyílik az ajtó, nincs világítás). Különösen veszélyesek az éjszakai utazások, ahol a kivilágítatlan járművek jelentik a legnagyobb problémát. A vidéki területeken előfordul az is, hogy fegyveres bandák támadják meg az autót.⁶⁰²

Az ország egyetlen vasútvonallal rendelkezik, a fővárost Dzsibutival összekötő, a két állam közös gondozásában működő pályával. A hányatott sorsú, évszázados vonal biztosítja Etiópia kijutását a világpiacra. Fejlesztése és bővítése az utóbbi tíz évben egyre égetőbbé vált: hasonlóan az úthálózathoz, ez sem volt képes lépést tartani a növekvő igényekkel (minderről lásd a következő fejezetet).

A közúti és vasúti infrastruktúra fejletlensége miatt a légi közlekedés – elsősorban az utasszállítás terén – központi szerepet játszik a Magasföldön. A már korábban bemutatott Ethiopian Airlines magas színvonalon és megbízhatóan biztosítja ezt a szolgáltatást. 2013-as adatok alapján az ország 57 repülőtérrel rendelkezik, amelyekből 17 kövezett. Az Ethiopian Airlines 20 belföldi célállomásra repül, köztük olyan, turisztikailag fontos városokba, mint Lalibela vagy Akszúm.⁶⁰³ Az etióp kormányzati portál szerint ezekből csak a Bole és Dire Dava számít nemzetközi repülőtérnek.⁶⁰⁴

Érdekes módon annak ellenére, hogy Etiópia nem rendelkezik tengerparttal, ez nem jelenti azt, hogy kereskedelmi flottája sincs. Ez annak köszönhető, hogy az Eritréával történő – kezdetben békés – szakításkor Addisz-Abeba megörökölte a közös flotta egy részét. Az állami tulajdonú Ethiopian Shipping Lines (ESL) 2012-ben nyolc darab ezertonnásnál nagyobb kereskedelmi hajóval rendelkezett, és további kilenc építésére adott le megrendelést kínai vállalatoknak. 2011-ben az ESL 40 millió dolláros profitot termelt, és az etióp hajózási igények 45%-át biztosította. Bár ekkor még a hajók egy része üresen futott ki Dzsibutiból, az ESL vezetése abban reménykedett, hogy ez fokozatosan megváltozik. Az etióp ambíciókat jelzi, hogy a Tana-tó partján fekvő Bahir Dar – amely egyébként Amhara régió (*kilil*) központja is – egyetemén megkezdődött a hajómérnökök és tengerészek képzése. Az etiópok célja az, hogy olcsó munkaerőjükkel versenyképes alkalmazottakat ajánljanak a világ nagy tengerjáró hajóira, lekörözve Sri Lanka-i és fülöp-szigeteki vetélytársaikat. Az etióp kormányzati becslések szerint ezek a tengerészek akár évi 250 millió USD-t is hazautalhatnak.⁶⁰⁵

A folyók nagy esése miatt folyami hajózás csak a dél-szudáni határfolyón, a Barón alakult ki. A legnagyobb kikötő Gambela. A hajózás fénykora a 20. század közepe volt, azóta jelentősége visszaesett.

⁶⁰² Ethiopia 2015 Crime and Safety Report, 2015.

⁶⁰³ Destinations – Ethiopian 2016. Ethiopianairlines.com, 2016. Elérhető: www.ethiopianairlines.com/corporate/company/about-us/destinations (A letöltés ideje: 2016. 06. 15.)

⁶⁰⁴ Infrastructure – Ethiopia 2016. Ethiopia.gov, 2016. Elérhető: www.ethiopia.gov.et/hu/infrastructure (A letöltés ideje: 2016. 06. 23.)

⁶⁰⁵ Shipping in east Africa, 2012.

Nyitni a világra – a LAPSSET, a dzsibuti korridor és Berbera

A távlati tervek mellett a legfontosabb megoldandó probléma Etiópia tengeri kijáratának biztosítása. Ennek megoldására az elmúlt években alapvetően három nagy terv látott napvilágot és részben jutott el a kidolgozás fázisába.

Az első a Lamu Kikötő – Dél-Szudán – Etiópia Transzport Korridor, a LAPSSET. A projekt terve már a 70-es években is felmerült, de igazán csak az új évezredben kezdtek el érdemben foglalkozni vele. A LAPSSET egy átfogó infrastrukturális projekt lenne, ami közúti és vasúti hálózatból, olajvezetékéből, a lamui tengeri kikötőből, illetve több repülőtérből és raktárvárosból állna. A kezdeti tervek alapján három országot, Kenyát, Etiópiát és Dél-Szudánt kötötte volna össze, és segítette volna elő hozzáférésüket a nemzetközi piacokhoz. A beruházásnak komoly lendületet adott, hogy Dél-Szudán 2011-es függetlenné válásával központi jelentőségűvé vált Dzsúba számára, hogy kőolajkészleteit a vele nem túl baráti viszonyt fenntartó Kartúm megkerülésével exportálhassa. Legalább ilyen fontos volt, hogy a kelet-afrikai térségben komoly szénhidrogénkészleteket fedeztek fel Ugandától Kenyáig, amelyek szintén igényelték egy kőolajvezeték elkészítését.⁶⁰⁶ Mindezek miatt a projekt 2009-ben helyet kapott Kenya Vision 2030 elnevezésű hosszú távú fejlesztési stratégiájában is.

Etiópia számára a délről Addisz-Abeba felé vezető vasútvonal, illetve közút jelentette volna a projekt fő értékét, amely Dzsibuti mellett egy stratégiai jelentőségű második folyosót jelentett volna a piacokra. A projekt azonban a 2011–12-es lelkesedés után döcögösen haladt tovább. Egyrészt a beruházás becsült költségei tetemesek voltak, 24–30 milliárd USD között mozogtak.⁶⁰⁷ Ez még akkor is óriási összeg, ha Nairobiban évi 2–3%-os GDP-többséget vártak a projekttől.⁶⁰⁸ Másrészt a biztonsági környezet is sok befektetőt eltántorított: a LAPSSET igen közel haladna el a szomáli határhoz, és a veszélyt az is jelzi, hogy Lamu közelében az as-Sabáb és a hozzá köthető csoportok több támadást is végrehajtottak az elmúlt években. Ráadásul Addisz-Abeba szemszögéből nézve Lamu igencsak messze van, komoly olajkészletek híján pedig Etiópia a projektnek csak egy részét tudná kiaknázni. A Tullow Oil kutatásai eddig nem hoztak áttörést az Omo völgyében, így nincs olyan készlet, amit Addisz-Abeba a vezetékbe tudna tölteni. A Nairobi – Mojale – Addisz-Abeba főút zömében már korábban elkészült, így ezen a területen csak a vasút jelentene előrelépést. Csakhogy, amint Browne felhívja rá a figyelmet tanulmányában, az Etiópia és Kenya közti kereskedelem minimális: az EPRDF déli szomszédjával szemben is igyekszik védeni piacait. Így, bár Melesz Zenavi aláírta a szándéknyilatkozatot a LAPSSET-hez való csatlakozásról, Etiópia lelkesedése egyelőre mérsékeltnak látszik.⁶⁰⁹

Addisz-Abeba számára továbbra is a második opció, a Dzsibuti-korridor a favorit. Ez magától értetődő, hiszen itt nem kell a semmiből létrehozni egy nagy kapacitású tengeri kikötőt, illetve az odavezető infrastruktúrát. A felek egymásra utaltságát jól mutatja, hogy Etiópia kereskedelmének 90%-a folyik keresztül az egykori francia gyarmaton: 2005-ben ez még csak kétmillió tonnát tett ki, 2016-ra pedig tizenegymillióra növekedett.⁶¹⁰

⁶⁰⁶ Lásd a projekt hivatalos oldalát: LAPSSET. Elérhető: www.lapsset.go.ke/home (A letöltés ideje: 2016. 06. 24.)

⁶⁰⁷ BROWNE 2015, 9.

⁶⁰⁸ BROWNE 2015, 7.

⁶⁰⁹ BROWNE 2015, 45–46.

⁶¹⁰ Djibouti faces new kid on the block, 2016.

Ugyanakkor a kikötő teljes forgalmának 70%-át adja legnagyobb szomszédja kereskedelme.⁶¹¹ Az sem elhanyagolható, hogy a tigrinya vezetés így kikerülheti a kevésbé megbízhatónak tartott déli oromo népek területeit, és messze az as-Sabáb hatókörétől jobban ellenőrizheti a kereskedelmet. Ráadásul a korridor többé-kevésbé működik – igaz, jelentősen túlterhelve és egyre romló színvonalon, így modernizációját már nem lehet halogatni. A Dzsibuti – Addisz-Abeba közti 850 km hosszú főutat jelenleg napi húszezer jármű használja, így modernizációja és bővítése elengedhetetlen.⁶¹²

Etiópia több lépcsőben képzei el a korridor modernizációját és bővítését, és alapvető fontosságú, hogy ebben egy olyan stratégiai partnerre is számíthat, mint Kína. Az ázsiai nagyhatalom számára Addisz-Abeba meghatározó szövetséges, és a Magasföld árucikkeihez való hozzájutás, illetve az oda irányuló export biztosítása prioritást élvez. Az elmúlt években Peking szisztematikusan építette kapcsolatait a régióban, és ennek elsődleges célpontja Dzsibuti volt. A pici kelet-afrikai állam azért kapott méretéhez képest kitüntetett figyelmet, mert Kína az itteni infrastruktúra bővítésével igyekszik elősegíteni az Etiópiával való kereskedelmet. 2015 elejére Peking a becslések szerint kilencmilliárd dollár értékben ruházott be a kikötő, a repülőtér és a vasúthálózat modernizációjába-bővítésébe.⁶¹³ A kínai tervek között szerepel egy hat négyzetkilométeres szabadkereskedelmi zóna kialakítása is, amely komoly versenyelőnyt jelentene a kikötő számára.⁶¹⁴ A kínai jelenlét egy katonai bázis kialakítása erősítette meg, amely a hivatalos indoklás szerint logisztikai bázisul szolgál a kalózkodás elleni műveletekben részt vevő ázsiai hajók számára.⁶¹⁵

A közút mellett a vasúthálózat fejlesztése jelenti a legnagyobb előrelépést. Már a 19. század végén, II. Menelik uralkodása alatt felmerült az igény, hogy a kereskedelem fellendítése érdekében vasúttal kössék össze a Magasföldet a tengerparti területekkel. A kivitelezést egy etióp–francia vegyesvállalat kezdte meg, azonban különféle gazdasági és politikai nehézségek miatt a vonal csak 1917-re érte el az új fővárost, Addisz-Abebat.⁶¹⁶ Dzsibuti 1977-es függetlenné válása után a két ország közösen felügyelte a vonalat a la Compagnie du Chemin de fer Djibouto-Éthiopien (CDE) elnevezésű vállalaton keresztül. Bár a 60-as években felmerültek tervek a vonal déli irányú meghosszabbítására, sőt az esetleges pálya útvonalának kijelölése is elkezdődött, a viharos évtizedek alatt elmaradtak a nagyobb volumenű beruházások, fejlesztések. Így a 21. századra a vonal a végtelkéig elhasználdott, és folyamatosan deficitet termelt. Pedig a vasút komoly potenciálokat hordozott magában. Egy 2007-es elemzés alapján míg a közúti fuvar tonnánként 42,8 dollárba került a kikötő és az etióp főváros között, egy 70 millió dolláros pályafelújítással ugyanez a vasút viszonylatában 15,30–35,60 USD-re lett volna leszorítható. Ebben az időszakban évi százezer teherautó használta a főutat, márpedig egyetlen harminctonnás jármű akkora károkat okoz az aszfaltnak, mint 240 000 személyautó.⁶¹⁷ Így az a paradox helyzet állt elő,

⁶¹¹ Ethiopia signs Djibouti railway deal with China, 2011.

⁶¹² New Partnerships Help to Expand Ethiopia's Road Network. *World Bank*, 2016. 01. 06. Elérhető: www.worldbank.org/en/news/feature/2016/01/06/new-partnerships-help-to-expand-ethiopia-road-network (A letöltés ideje: 2016. 06. 23.)

⁶¹³ China willing to do more in Horn of Africa, 2015.

⁶¹⁴ China plans 'largest free trade zone' in Horn of Africa, 2016.

⁶¹⁵ China Reaches Deal To Build Military Outpost In Djibouti, 2016.

⁶¹⁶ MARCUS 2002, 107.

⁶¹⁷ FOCH 2009, 20.

hogy a csökkenő vasúti teherszállítást kiváltó közúti fuvarozás komoly károkat okozott, és több tízmillió dolláros ráfordítást követelt évente – miközben abból ki lehetett volna javítani a vasútvonal hibáit. Hogy javítsanak a helyzeten, 2006-ban a dél-afrikai köztársasági COMAZAR nyerte el a vonal üzemeltetésére kiírt 25 éves tendert. A két főváros azt várta el a cégtől, hogy modernizálja a pályát és szerelvényeit, évi 200 000 tonnáról 1,5 millió tonnára emelve a szállított áru mennyiségét.⁶¹⁸ A projekt azonban nem indult el, különféle okokból a felek elálltak a kivitelezéstől, így 2009-ben például mindössze öt kilométernyi pályaszakaszt újítottak fel.⁶¹⁹ Tárgyalások folytak különféle – indiai, kuvaiti – befektetőkkel, de nem sikerült megállapodást kötni velük. A vonal és a szerelvények annyira rossz állapotba kerültek, hogy 2008-ban Addisz-Abeba és Dire Dava között megszűnt a vasúti közlekedés.⁶²⁰ 2010-ben ideiglenesen Dzsibuti és Dire Dava között is megszűnt a vasúti közlekedés, de ezt 2013-ban sikerült újraindítani.⁶²¹ Az egész vonal rehabilitációja azonban késlekedett. Komoly kihívást jelentett ugyanis, hogy a standard 1435 mm-es helyett a francia vonal 1000 mm-es nyomtávot használt.

Így 2011-ben Etiópia és Dzsibuti úgy döntöttek, hogy egy teljesen új vonal kiépítésére hirdetnek tendert. Az Ethiopian Railway Corporation és a China Railway Group Limited (CREC) megállapodása alapján az ázsiai vállalat 320 km-nyi vágányt épít ki az Addisz-Abebatól 25 km-re fekvő Sebatától Meisóig.⁶²² A Meisótól a dzsibuti határig tartó 339 km kivitelezését egy másik kínai vállalat, a China Civil Engineering Construction Cooperation (CCECC) nyerte el.⁶²³ A CCECC-t bízták meg a fennmaradó 99 km-es dzsibuti szakasz elkészítésével is. A projekt finanszírozására a Kínai EXIM Bank hárommilliárd dolláros hitelt tett elérhetővé Addisz-Abeba és Dzsibuti számára.⁶²⁴ A vonal egyik műszaki különlegessége lesz, hogy 2800 méternyi szintkülönbséget kell legyőzniük a szerelvényeknek a dzsibuti tengerparttól az addisz-abebai hegyekig.⁶²⁵ A kivitelezésben részt vállalt az olasz Italferr is, amely elsősorban a működéssel és fenntartással kapcsolatos feladatokban adott tanácsot a feleknek.⁶²⁶

A vonal nagyjából követi az eredeti vasúti pályát, de nem használja annak régi állomásait, hanem újakat építettek az utasok kiszolgálására. Az Addisz-Abeba és Adama közti 115 km-es szakasz dupla pályán halad, utána pedig egy nyomvonalon. A teljesen villamosított teherszállító szerelvények 120 km/h, míg a személyvonatok 160 km/h sebességre lesznek képesek.⁶²⁷ Az új, modern mozdonyokat a szintén kínai CSR Zhuzhou szállítja majd, összesen 35 darab HXD1C típusú szerelvényt, amelyből három a személyszállításban,

⁶¹⁸ South African firm wins bid to administer Ethio-Djibouti railway, 2006.

⁶¹⁹ FOCH 2009, 21.

⁶²⁰ China's Latest Ethiopian Railway Project Shows Their Growing Global Influence, 2013.

⁶²¹ Train travel in Ethiopia & Djibouti. Seat61.com, 2015. Elérhető: www.seat61.com/Ethiopia.htm#V3zn4HqO7-k (A letöltés ideje: 2016. 07. 06.); Djibouti: Dire Dawa – Djibouti Railways Resumes Service, 2013.

⁶²² Chinese, Ethiopian firms sign railway project deal, 2011.

⁶²³ Second Chinese company signs up for Ethio-Djibouti rail route, 2011.

⁶²⁴ Ethiopia, Djibouti secure \$3 bln loan for railway project, 2013.

⁶²⁵ Briefing Memorandum: The Djibouti-Ethiopia Railway. *ICA Meeting*, 2007.12. 3-4. Elérhető: www.icafrica.org/fileadmin/documents/Transport_Meeting/S4-Djibouti-Ethiopia_Railway-Final-EN.pdf (A letöltés ideje: 2016. 07. 08.)

⁶²⁶ Ethiopia turns big plans into reality. *International Railway Journal*, 2015.

⁶²⁷ Africa Focus China's CREC to complete section of Ethiopia's key railway project, 2015.

a maradék pedig a teherszállításban vesz majd részt.⁶²⁸ A vonalon a jelenlegi terhelés mellett közel 1200 személy- és tehervagonra lenne szükség. A pálya szerelvényenként 3500 tonnás terheléssel üzemeltethető.⁶²⁹ A vasút összesen 19 megállóval rendelkezik, és addisz-abebai források szerint 16 000 munkahelyet teremtett az országban.⁶³⁰ 2015 novemberében a vonal már olyan állapotban volt, hogy teherszerelvények indulhattak az éhínség enyhítésére: az első, 1125 tonnányi gabonával megrakott vonat az Addisz-Abebatól 112 kilométerre fekvő Mereba Mermersába futott be.⁶³¹ A vonal hivatalos átadására 2018. január 1-jén került sor.⁶³²

Az Addisz-Abeba – Dzsibuti-vasútvonal nem csupán szállítási kapacitásai, de sebessége miatt is kulcsfontosságú előrelépést jelent Etiópia külkereskedelme számára. Az utak zsúfoltsága és rossz minősége miatt a teherautók és kamionok számára – szélsőséges esetben – akár hetekbe is beletelhet a 800 kilométeres út, de legjobb esetben is két-három napba. Ezt az időt a 120 km/h sebességgel közlekedő tehervonatok hat-hét órára csökkenthetik. Mint említettük, ez kulcsfontosságú lehet olyan helyzetekben, mint a 2015 őszen kialakuló éhínség.⁶³³

A vasútvonal azt is jól szemlélteti, hogy a modernizáció milyen kihívásokat tartogat Etiópia számára. A vonal mentén fekvő városokban meglódultak az ingatlanárak és a földfoglalások, feszültségeket okozva a peremterületeket eddig használó földművesek és nomádok, illetve a városba frissen érkezők között.⁶³⁴ A vonalon ráadásul komoly sebességkorlátozások vannak érvényben.⁶³⁵ A vonal ugyanis nincs elkerítve, és a környező nomádok csordái rendszeresen rátévednek a pályára – sokak szerint nem véletlenül. Az etióp vasúttársaság ugyanis kompenzációt fizet az elgázolt állatokért, amelynek mértéke a standard piaci árhoz lett igazítva. A jelenlegi aszályos időszakban azonban jelentősen csökkent a vágóállatok értéke, így egyes becslések szerint a gazdák az elütött állatokért a piaci ár kétszeresét is megkaphatják.⁶³⁶

A dzsibuti korridor másik fontos eleme egy olajvezeték. Az 550 km-es vonal kiépítéséről a két kormány 2015-ben egyezett meg, majd a szerződésükre az amerikai Blackstone Grouphoz tartozó Black Rhino vállalattal került sor 2016 februárjában. Az 1,55 milliárd dolláros projekt a tervek szerint 2018-ra készült volna el. A Horn of Africa Pipeline (HOAP) benzint, dízelt és kerozint fog szállítani a Magasföldre, amelynek üzemanyag-felhasználása évente 15%-kal növekszik, és ez az arány várhatóan 20%-ra emelkedik a következő években. Jelenleg a szükséges mennyiséget tartályautókon szállítják az országba: napi ötszáz teherjármű kanyarog a keskeny autóúton, de a szállításnak ez a módja drága és lassú.⁶³⁷ A HOAP 240 000 hordó/napos kapacitása előreláthatólag képes lesz fedezni a növekvő igényeket, és nem utolsósorban környezetvédelmi célokat is szolgál, hiszen így az üzemanyag szállítása jóval kisebb szén-dioxid-kibocsátással jár majd. A HOAP jelentősen növelné Etiópia

⁶²⁸ Ethiopia turns big plans into reality, 2015.

⁶²⁹ Ethio-Djibouti railroad set to start full service, 2016.

⁶³⁰ Ethio-Djibouti railroad set to start full service, 2016.

⁶³¹ Ethiopia-Djibouti railway begins temporary freight transportation, 2015.

⁶³² Chinese-built Ethiopia-Djibouti railway begins commercial operations, 2018.

⁶³³ Can Ethiopia's railway bring peace to Somalia? 2015.

⁶³⁴ How Ethiopia's New Railway Could Launch an Inclusive Urban Boom, 2018.

⁶³⁵ Addisz-abebai interjúk, 2018. április.

⁶³⁶ Camel trains are holding up Ethiopia's new railway line, 2018.

⁶³⁷ BlackRhino Group Projects. 2015. Elérhető: <http://blackrhinogroup.com/portfolio/horn-of-africa-pipeline/> (A letöltés ideje: 2016. 07. 20.)

energia- és ellátásbiztonságát, amely a kiszámítható gazdasági fejlődés és modernizáció alapfeltétele.⁶³⁸ 2017 végén azonban olyan hírek jelentek meg, hogy a projektet finansziális problémák miatt törlik, és Addisz-Abeba inkább vasúti szállítással, tartályvaggonokkal oldja meg az ellátást.⁶³⁹

A harmadik opciót Etiópia számára a szomaliföldi kikötő, Berbera jelenti. A hidegháború során a szovjetek nagy kapacitású mélytengeri kikötőt építettek ki a városban, amely ezáltal óriási stratégiai jelentőségre tett szert. 1991-ben Szomaliföld egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét, amelyet hivatalosan ugyan egyetlen állam sem ismert el, *de facto* azonban a Hargeisa-központú entitás önálló országgént funkcionál. Berbera mit sem veszített jelentőségéből, sőt a szomáli polgárháború miatt több-kevesebb időre kieső nagyobb déli kikötők – Mogadishu, Kismajo – szerepét átvéve Szomália fő külkereskedelmi kijáratává fejlődött. Gyakorlatilag a teljes élőállat-kereskedelem Berberán keresztül bonyolódik, és a dél-szomáli területekről, sőt részben Etiópiából is idehajtják az állományt a nomádok. Így, bár a kikötő forgalma messze elmarad Dzsibutiétól, fejlesztése és kapacitásnövelése folyamatosan napirenden van. Dzsibuti ugyanis drága. Nem véletlen, hiszen monopolhelyzete révén kiaknázhajta Etiópia ráutaltságát, nem beszélve arról, hogy több másik, tengerparttal nem rendelkező ország, mint például Dél-Szudán, szintén rá van utalva a miniállamra: Északkelet-Afrikában a Port Szudán és Mombasa közti hatezer kilométeres partszakaszon Dzsibutié az egyetlen nagyobb kikötő. Márpedig igény lenne többre is. Berbera lehetőségei adottak, és ez az elmúlt évek számadataiból látszik is: a kikötő forgalma évente 20–30%-kal nő. Hiányosságok viszont itt is vannak: a problémát itt az infrastrukturális háttér jelenti. Az állatállomány még csak elvándorol a saját lábán a kikötőig, de a többi árucikk nem teszi meg ezt a szívességet. Így alapvető fontosságú a közúthálózat fejlesztése. Szomaliföldnek háromszáz kilométernyi útszakaszt kellene kiépítenie vagy felújítania Berbera és az etióp határ között, aminek a költségét háromszázmillió dollárra becsülik a szakértők. Emellett legalább ugyanekkora összeg kellene Berbera fejlesztésére is – mindezt úgy, hogy Hargeisa éves költségvetése kétszázmillió dollár. Nem véletlen, hogy a szomaliföldi kormány külső segítséggel kívánja javítani helyzetét. Hargeisa el szeretné érni, hogy az etióp külkereskedelem legalább 5–10%-a folyjon keresztül Berberán (ez az arány most 2–3% körül lehet). Ez már csak azért is lenne alapvető fontosságú, mert az állami bevételek 75%-át a kikötői vámok adják. Nem véletlen, hogy Berbera sorsa érzékeny kérdés. Az állam mellett ugyanis a helyi klánok is kiveszik a részüket az üzletből, és sokáig azért is akadályozták külső befektetők bevonását, mert így elestek volna a haszon jelentős hányadától.⁶⁴⁰ Az alapvető változások 2015 elején kezdődtek, amikor az etióp kormány megállapodást kötött Hargeisával Berbera használatáról. Az Ethiopian Shipping & Logistics Services Enterprise (ESLSE), amely az etióp tengeri flotta tizenöt hajóját gondozza, elérte, hogy hajói használhassák a kikötőt. Ezzel párhuzamosan elkezdték keresni a módját, hogyan segíthetnék elő az úthálózat rekonstrukcióját. Etiópián belül a határhoz vezető Dzsidsziga–Togo–Vucsale-főút aszfaltozott, de mint említettük, a szomaliföldi rész nagyon rossz állapotban van.⁶⁴¹ Az Európai Unió ugyan fontolgatta a projekt támogatását, de a nagypolitika közbeszólt, Mogadishu ugyanis – amely természetesen nem

⁶³⁸ Ethiopia and Djibouti oil pipeline project set for construction, 2016.

⁶³⁹ Ethiopian Government Cancels Ethio-Djibouti Fuel Pipeline Project, 2017.

⁶⁴⁰ How a breakaway region of Somalia hopes to build a new country, 2015.

⁶⁴¹ Ethiopia Distributes Its Cargo Among Neighbouring Countries' Ports, 2015.

fogadja el Hargeisa különállóságát – ellehetetlenítette a tárgyalásokat, és jogilag teljesen megalapozottan azzal érvelt, hogy az EU megsérti Szomália szuverenitását a Szomáli-földdel folytatott tárgyalásokkal.⁶⁴² Mindazonáltal az etióp lépés – amely nem volt példa nélküli, Addisz-Abeba ugyanis Hargeisa legnagyobb informális támogatója – kiszabadította a szellemet a palackból. 2016 májusában a dubaji székhelyű DP World harminc évre megkapta a kikötő üzemeltetésének jogát. A projekt összértéke meghaladta a 440 millió USD-t. A DP World vállalta, hogy a térség egyik legnagyobb kikötőjévé fejleszti Berberát, és azt az ambiciózus célt tűzte ki maga elé, hogy az etióp külkereskedelem 30%-a folyik majd keresztül Szomáli földön.⁶⁴³ Amint az várható volt, nem örült mindenki az üzletnek: miközben a szomáli szövetségi kormány az ország szuverenitásának megsértésével vádolta a vállalatot, Berberában a helyi klánok szerveztek erőszakos tüntetést a gazdasági érdekeiket sértő megállapodás ellen.⁶⁴⁴

Szomáli föld számára a projekt különösen nagy jelentőséggel bír, hiszen számos más befektetőt vonzhat a területre, ezenkívül lehetőséget teremt a helyi gazdaság számára is a nagyobb érvényesülésre: a 850 kilométeres partszakasszal rendelkező ország halászata például sokat profitálhat a bőjti ételekre rendszeresen igényt tartó Magasföldből.⁶⁴⁵ Mindazonáltal Berbera szerepét nem szabad túlértékelni. Etiópia számára a fő tengeri kijárat középtávon egészen biztosan Dzsibuti marad. Nem véletlen, hogy a felek az összes projekt kapcsán azt nyilatkozzák, hogy azok nem egymás ellen folynak: a Magasföld növekvő igényeinek és gyarapodó termékeinek minden egyes csatornára szükségük van. Ráadásul vasútvonal híján Szomáli föld még egy jól kiépített főúttal és kikötővel is csak másodhegedűs lehet az egykori francia gyarmattal szemben.⁶⁴⁶

Egyéb vasútépítési tervek

Az ambiciózus etióp kormányzati tervek a három nagy korridorral együtt 2300 km-nyi egyéb vasútvonal kiépítését célozták meg az első projektszakaszban, zömében szintén kínai vállalatok bevonásával. Ezek közül a 268,2 km-es Mekele–Voldija-vonal építése már szintén megkezdődött. Az 1,6 milliárd dolláros vállalkozás kivitelezője szintén a CCECC.⁶⁴⁷ Egy másik, 439 km-es vonal a brazil nemzeti bank egymilliárd dolláros hitele segítségével valósul majd meg. Az Addisz-Abeba – Edzsadzi – Bedele/Dzsima-vasút a délnyugati területek és Dél-Szudán felé jelent majd kapcsolatot. A projekt alapkövét 2015. május 14-én fektette le Hailemariam Deszaleny miniszterelnök, a kivitelezést a brazil Andrade Gutierrez Participacoes vállalatcsoport bonyolítja le. A negyedik nagy terv a Veldija–Semara–Elidar–Tadzsura-vasútvonal, amely 280 km-en kígyózna. A projektet azonban már többször is elhalasztották, elsősorban pénzügyi okokból. Végül meg kell említenünk a Veldija/Hara Gebeja – Kombolcsa – Avas-vonalat, amelyen szintén megkezdődtek a munkálatok. A 375 km-es vonal a török Yapi Merkezi, Törökország és a Credit Suisse együttműködé-

⁶⁴² How a breakaway region of Somalia hopes to build a new country, 2015.

⁶⁴³ Djibouti faces new kid on the block, 2016.

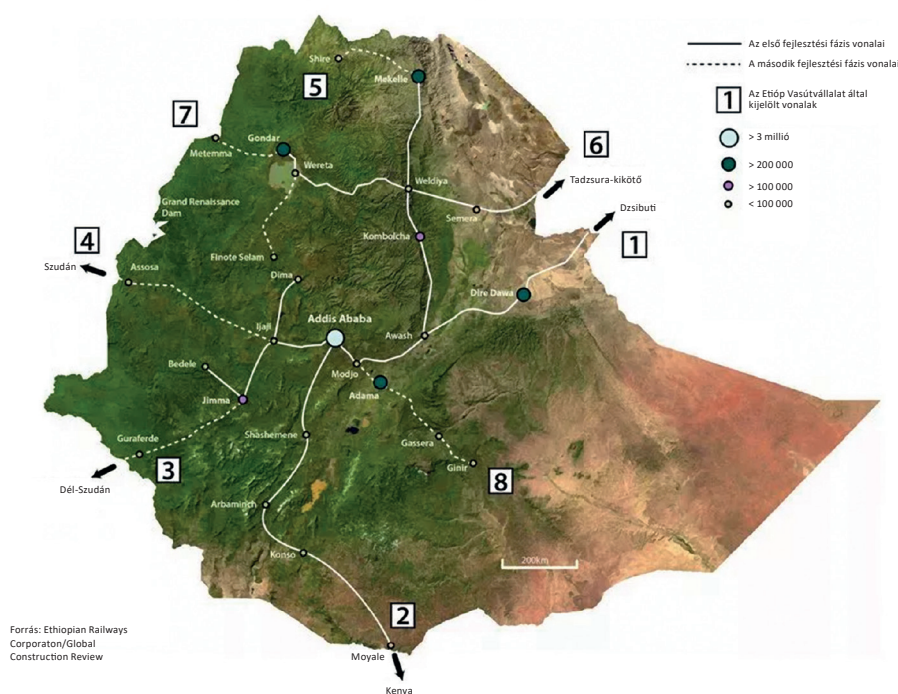
⁶⁴⁴ Demonstrators take to the streets of Berbera burning tires, 2016.

⁶⁴⁵ Can Ethiopia's railway bring peace to Somalia? 2015.

⁶⁴⁶ Can Ethiopia's railway bring peace to Somalia? 2015.

⁶⁴⁷ Ethiopia, Djibouti secure \$3 bln loan for railway project, 2013.

sében valósulna meg. A projekt – hasonlóan a brazil Addisz-Abeba – Edzsadzsi – Bedele/ Dzsimba-vonalhoz – annak próbaköve, hogy az EPRDF lazítson az infrastrukturális projektek terén megfigyelhető kínai dominancián. Ugyanakkor a végső megállapodás megkötése korántsem volt egyszerű, és jelentős csúszást okozott a projektben: csak 2014 júniusában született döntés arról, hogy európai, közel-keleti és észak-amerikai befektetők összesen 450 millió dollár értékben nyújtanak hétéves lejáratú kölcsönt a vállalkozáshoz. Ezt egészíti ki egy 13 éves lejáratú, 415 millió dolláros csomag, amelyet a török EXIM Bank, a svéd Export-kreditnämnden, a dán Eksport Kredit Fonden és a svájci Export Risk Insurance adnak össze. A munkálatok 2015 februárjában kezdődtek el, és várhatóan három évig tartanak majd.⁶⁴⁸

8. ábra

A meglevő és tervezett etióp vonalak

Forrás: www.globalconstructionreview.com/markets/ethiopia-steams-ahead-vision-modern-n8a8t8i8o8n8a/

A második projektszakasz tervei hasonlóan grandiózus vállalkozásokat tartalmaznak hét nagy vasútvonalon, összesen 2994 km terjedelemben. Ezek a következő vasúti vonalak: Dzsimba–Guraferda–Dima (301 km); Edzsadzsi–Nekemet–Aszosza–Kumuruk (460 km); Siré–Mekelle (382 km); Fentoszalam – Bahir Dar – Verota – Veldija (454 km); Metema–

⁶⁴⁸ Ethiopia turns big plans into reality, 2015.

Azezo–Werota (244 km); Modzsó – Konszó – Sasamáné/Havasza – Konszó/Vejtó – Mojalé (905 km); és végül Adama–Indeto–Ginir (248 km).⁶⁴⁹

A két projektfázis összesen mintegy ötezer kilométernyi hálózat kiépítését célozza meg. Ez nem csupán az áruk és személyek szabadabb áramlását tenné lehetővé: felgyorsítaná Etiópia modernizációját, és segítene áthidalni az évszázados különbségeket az egyre inkább 21. századivá váló nagyvárosok és a még mindig gyakran középkori viszonyok közt élő vidék között.

A vonalak hossza mellett jelentősen nő azok terhelhetősége is. A 2018-as teljes kapacitással működő párhuzamos Dzsibuti – Addisz-Abeba-vonal már 11,2 millió tonnányi terhet lesz képes szállítani, 2025-re pedig a tervek szerint 24,9 millió tonnára nő ez az érték.⁶⁵⁰

Etiópia urbanizációja

Etiópia urbanizációs aránya az egyik legalacsonyabb az afrikai kontinensen: 2012-ben az ország lakosságának csupán 17,3%-a volt városlakó szemben a 37%-os szubszaharai átlaggal. A napjainkban zajló forradalmi változás azonban gyorsan alakítja ezt a képet: a Magasföld éves urbanizációs rátája 3,8%, és az Etióp Központi Statisztikai Ügynökség előrejelzései szerint 2037-re már 42,3 millióan laknak majd városokban. A Világbank szerint a növekedés még drámaibb lesz, megközelíti majd az évi 5,4%-ot (!). Ez azt jelenti, hogy a városi lakosság száma 2034-re megháromszorozódik, 2028-ra pedig arányuk az összlakosságon belül eléri majd a 30%-ot. Ez kihívásokat és lehetőségeket egyaránt tartogat az etióp gazdaság számára: a városokba özönlő lakosság megfelelő képzés mellett olcsó munkaerő képében a növekedés egyik motorja lehet. A városok már ma is az etióp GDP 38%-át állítják elő, miközben a munkaerő 15%-át foglalkoztatják, hiszen itt koncentrálódik a magas termelékenységű ipari és tercier szektor zöme.⁶⁵¹ Az etióp középosztály szinte teljes egészében a városokban él. Ugyanakkor kérdéses, hogy ekkora tömeg felszívására lesz-e elegendő új kapacitás, nem beszélve a szociális hálóra, az infrastruktúrára vagy a lakáshelyzetre gyakorolt hatásáról. A Világbank elemzése alapján az etióp urbanizáció három kihívással küzd: először is, bár a városok több és jobb munkalehetőséget biztosítanak, mint a vidék, a munkahelyteremtés egyelőre nem képes lépést tartani a bevándorlás ütemével. Az állástalanok száma a városban eléri a 15%-ot, Addisz-Abeában a 23,5%-ot, ami azt jelenti, hogy összességében a nagyobb települések sem képesek jelentősebb arányban foglalkoztatni a lakosságot, mint a vidék (az országos mutató 2015-ben 16,8% volt).⁶⁵²

A második kihívás az infrastruktúra elmaradottsága. Az elmúlt évtizedek erőfeszítései ellenére a városok még szubszaharai viszonylatban is gyenge ellátottsággal rendelkeznek. Érdemi csatornahálózat egyedül a fővárosban működik, és ott is csupán a lakosság 10%-át éri el. A hulladékgazdálkodás gyerekcipőben jár, az emberek az utcán szabadulnak meg a szeméttől, ami komoly egészségügyi kockázatokat hordoz magában. Mint említettük,

⁶⁴⁹ Ethiopia turns big plans into reality, 2015.

⁶⁵⁰ Ethiopia steams ahead with vision for a modern national rail network, 2015.

⁶⁵¹ Ethiopian Urbanisation Review. Urban Institution for a Middle-Income Ethiopia. *Worldbank*, 2016. Elérhető: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/22979> (A letöltés ideje: 2016. 07. 21.)

⁶⁵² Etiópia – munkanélküliség. *Tradingeconomics*, 2016. Elérhető: <http://hu.tradingeconomics.com/ethiopia/unemployment-rate> (A letöltés ideje: 2016. 07. 21.)

az úthálózat is elmarad a szubszaharai átlagtól. Komoly problémákat okoz a tiszta ivóvízhez való hozzájutás. Mindezek orvoslása nélkül a jelenlegi urbanizációs ütem súlyos szociális és gazdasági kihívásokkal fenyeget.

A harmadik megoldandó terület a lakhatás kérdése. A lakások minősége még kelet-afrikai viszonyok között is rossznak mondható. A Világbank elemzése szerint a városi lakosság 70–80%-a él olyan körülmények között, amelyet a nemzetközi standardok (épület tartóssága, egy főre eső négyzetméterszám, birtokviszony, víz- és szennyvízkérdés) alapján már nyomornegyednek tart a szakirodalom.⁶⁵³ A városi lakások 80%-a fából és vályogból készül, kétharmaduk pedig csak földszinttel rendelkezik.⁶⁵⁴ Mindezt fel- és elismerve az etióp kormány az elmúlt években komoly erőfeszítéseket tett a lakhatási körülmények javítására, elsősorban lakásépítési programok formájában. Az Integrált Házépítési és Fejlesztési Terv (Integrated Housing and Development Plan – IHDP) keretében 2006 óta az állam 250 000 új lakást épített, amelyet nyomott áron bocsátott a lakosság rendelkezésére. Bár ez rengetegnek tűnik, csak Addisz-Abeba vonatkozásában jelenleg egymillió ember van várólistán, hogy a szociális program keretében lakáshoz jusson, miközben a becslések szerint a város lakossága a következő egy évtizedben várhatóan további négy millió lakossal bővül majd. További problémát jelent, hogy hely hiányában az új lakónegyedek általában a városok peremén épülnek, messze a munkalehetőségektől és a szolgáltatásoktól. Egyes kritikusok szerint pedig valójában nem szolgálnak mást, mint hogy a drága belvárosi területekről kiszorítsák a szegényebb lakosságot, felszabadítva az értékes telkeket a befektetők számára.⁶⁵⁵ Akárhogy is, afrikai viszonylatban az EPRDF igyekszik közben tartani a folyamatokat, és alapvetően nem az ő hibája, hogy erre nincsenek kapacitásai. Az urbanizációs kihívás mértékét a fentebbi számokon túl jól szemlélteti, hogy egy etióp milliárdos, Tszedeke Voldu azzal a tervvel állt elő, hogy nyolcezer új várost (!) kellene felépíteni az országban, mivel a meglevők a csökkenő földterületek miatt egész egyszerűen már nem képesek a konfliktus nélküli növekedésre. Tszedeke 2018-ban tizenhárom kísérleti település építésével szeretné megkezdeni gigantikus tervét.⁶⁵⁶

Ennek kapcsán kell megemlítenünk az etióp urbanizációnak egy másik központi problémáját, a földkérdést. Etiópiában hagyományosan minden föld az uralkodó tulajdonát képezte, és a magántulajdon lassú terjedésének az 1974-es földtörvény vetett véget, amely ismét államosított minden területet. Ennek következtében a lakosok csak használói, nem tulajdonosai a földeknek. Az így begyűjtött bérleti díjak jelentették és jelentik a helyi önkormányzatok fő bevételi forrásait – amelynek 90%-át a szereplőknek hivatalosan az infrastruktúra-fejlesztésbe kellene visszaforgatniuk. A rendszer mégis komoly kihívással küzd, mert a helyi adminisztráció sok esetben képtelen kezelni és működtetni a világ egyik legbonyolultabb földbérleti rendszerét. A problémákat jelzi, hogy a növekvő befektetői igények miatt egyes földeket például aukciókon kellene hosszabb távú bérletre kiadni, de ezek megszervezése csúszik, elmarad. 2013-as adatok szerint a városok körüli területeknek mindössze 4–6%-a talált bérletre nyílt tenderben, a többi földről egyéni megállapodások

⁶⁵³ Ethiopian Urbanisation Review. Urban Institution for a Middle-Income Ethiopia 2016. *Worldbank*, 2016. Elérhető: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/22979> (A letöltés ideje: 2016. 07. 21.)

⁶⁵⁴ Ethiopian Urbanisation Review. Urban Institution for a Middle-Income Ethiopia 2016. *Worldbank*, 2016. Elérhető: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/22979> (A letöltés ideje: 2016. 07. 21.)

⁶⁵⁵ Addis has run out of space: Ethiopia's radical redesign, 2017.

⁶⁵⁶ Addis has run out of space: Ethiopia's radical redesign, 2017.

alapján döntöttek – általában átláthatatlan módokon, a polgármesterek és helyi képviselők irodáiban. Ráadásul a földek több évtizedre történő kibérlése egyszeri kifizetés formájában, nem pedig folyamatos bérletben történik, és e rendszer nem veszi figyelembe a telkek értékének növekedését. Mindez kiváló táptalaja a korrupciónak, miközben verseny és stratégiai tervezés hiányában komoly bevételektől fosztja meg az önkormányzatokat.⁶⁵⁷ Mindezt azért is fontos hangsúlyoznunk, mert a jelenlegi modell az etióp gazdaság lassú külföldi nyitásával nem lesz fenntartható: valamilyen formában szükség lesz az átláthatóbb szabályozási környezetre és a magántulajdon biztosítására, hiszen ezek hiányában senki sem fog érdemi fejlesztési tevékenységet végezni a területen. Márpedig, mint láttuk, erre égető szükség van.

A Magasföld városai kapcsán érdemes kiemelni, hogy jóval kisebbek a társadalmi egyenlőtlenségek, mint például a szomszédos Kenyában, és a szlömök kevésbé élesen válnak el a város többi részétől. A szerző személyesen is tapasztalhatta, hogy a bádognyuhók ott bújnak meg közvetlenül a csillogó Afrikai Unió-székház mellett, és bekúsznak az újonnan épült, igényesebb épületek közé is, míg Nairobiban a legtöbbször utcára pontosan meg lehet mondani, hol kezdődik a nyomornegyed és hol a középosztály lakóhelye (ez egyébként a városról készült műholdfelvételeken is jól kivehető). Mindezek alapján Etiópiára is állnak Kaiser Ferenc megállapításai: „a harmadik világ nagyvárosai sok szempontból ugyanúgy funkcionálnak, mint a fejlett világ hasonló települései: ipari, pénzügyi, közigazgatási és egészségügyi központok, ugyanakkor alapvető különbségek is vannak. A fentebb felsorolt lehetőségek a lakosság döntő többsége számára tökéletesen elérhetetlenek. A bódénegyedekben nincs, vagy csak kezdetleges az infrastruktúra, fejletlen a közigazgatási és az oktatási rendszer. Ide a nyomor űzi vidékről az embereket. A harmadik világ városainak többsége robbanásszerűen, évente 2–5%-kal növekszik. Ezzel az irammal nem tud lépést tartani az amúgy is fejletlen közigazgatás, rendvédelem és infrastruktúra.”⁶⁵⁸ Ráadásul az urbanizáció a fejlett világban is komoly problémákat vet fel. „A többmillió városok még a fejlett országokban is komoly ellátási (víz, élelmiszer, elektromos energia stb.), közigazgatási, környezetvédelmi és bűnügyi problémákkal küszködnek, a harmadik világban ezek hatványozottan jelennek meg.”⁶⁵⁹

Ahhoz, hogy az EPRDF meg tudjon küzdeni ezekkel a kihívásokkal, a közigazgatási kapacitások fejlesztése elengedhetetlen. Az látszik, hogy a kormányzat felismerte a probléma lényegét, és igyekszik válaszokat találni. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy minden hiányosságuk ellenére a városok még mindig több lehetőséget tartogatnak a lakosság jelentős része számára, mint a vidék. 2011-es adatok szerint miközben a vidéki lakosság 39,5%-a tudott írni-olvasni, ez az arány a városokban 78% volt.⁶⁶⁰ A városi lakosság hozzáférése az oktatási és egészségügyi szolgáltatásokhoz sokkal kedvezőbb, mint a vidékieké. A városi levegő Etiópiában is „szabaddá tesz”, legalábbis abban az értelemben, hogy a lakosság sokkal jobban benne van az információáramlásban: miközben a nagy vidéki beruházások során egész népcsoportokat, térségek lakosságát telepítik át – gondoljunk csak a gátépítések során kitelepített több tízezer emberre –, addig a városokban és környékükön sokkal jobban működik az érdekképviselet, amit a 2015 végi oromiai tüntetések is mutattak.

⁶⁵⁷ How Ethiopia's New Railway Could Launch an Inclusive Urban Boom, 2018.

⁶⁵⁸ KAISER 2011b, 25.

⁶⁵⁹ KAISER 2011b, 26.

⁶⁶⁰ UNDP – Ethiopia. Elérhető: www.et.undp.org/content/ethiopia/en/home/countryinfo.html (A letöltés ideje: 2016. 07. 21.)

Az etióp városszerkezet elmaradottságát jelzi, hogy rendkívüli mértékben „fejnehéz”: II. Menelik erőfeszítése a modern állam és ezzel egy modern főváros megteremtésére túl jól is sikerült. Addisz-Abeba ma messze az ország legnagyobb városa, 2015-ös hivatalos adatok szerint több mint 3 millió lakossal – ami egyébként, figyelembe véve Etiópia méreteit, még mindig messze elmarad az olyan, több tízmilliós megalopoliszoktól, mint Kairó vagy Lagosz. Igaz, nem hivatalos adatok szerint Addisz-Abeba lakossága 2018-ra valójában valahol 5–8 millió fő között mozgott. Ugyanakkor a következő dobogós helyezettek – Dire Dava, Adama (Nazret), Gondar, Mekele, Havasza (Avasza) – alig tizedakkorák, mint a főváros, 300–500 ezer körüli lakosságsszámmal. A polgárháború okozta pusztítást, az elvesztegetett évtizedeket és a felülről irányított, rohamtempójú fejlesztést jelzi, hogy az Addisz-Abebatól távoli történelmi városok egyelőre nem képesek lépést tartani az igényekkel. Pedig Abesszinia a 19. század végére az afrikai kontinens egyik legfejlettebb városhálózatával rendelkezett. A Derg uralma alatt azonban ezek jelentős része kimaradt a globalizációból. Akszúm lakossága 2015-ben alig 66 000 fő volt, Hararé 129 000.⁶⁶¹ Mindebből következett az infrastruktúra elmaradottsága, a beruházások elmaradása is. A túlzott központi szerepvállalás pedig csak mérsékelten teszi lehetővé a helyi fejlődés elősegítését. Az EPRDF fejlesztési politikájából egyértelműen látszik, hogy – valószínűleg helyesen – egyelőre a tágabb értelemben vett modernizáció országos gerincét igyekeznek kiépíteni: az úthálózatot, a vasutat, a stabil elektromosenergia-ellátást. Érthető módon amíg ezek nem állnak rendelkezésre, nem lehet számítani a vidéki központok robbanásszerű fejlődésére. Így nagy biztonsággal állíthatjuk, hogy a vidéki városokban még legalább egy évtizedet várni kell a 21. század megérkezésére.

Oktatási rendszer

Az etióp oktatási rendszer tradicionálisan az ortodox egyház fennhatósága alatt állt, a szekuláris iskolák csak a 20. század során jelentek meg az országban. Ebben a folyamatban igazi áttörést csak az 1974-es forradalom jelentett: a Derg uralma alatt a vidéki területeken is terjedni kezdtek a különféle iskolák. A Mengisztu-éra alatt több nagyobb kampányt is vezettek a vidéki írástudatlanság felszámolására és általában a lakosság tudásszintjének emelésére, azonban ezek nem voltak kellően szisztematikusak. Mindezek ellenére a korábban 90% körüli analfabetizmus aránya a szocialista időszakban kezdett érdemben csökkenni. A gyerekeket hatéves koruktól íratják be az iskolába.

Az oktatási struktúra legutóbbi nagyobb reformja 2001-ben következett be. Ennek keretében az eredetileg 6 + 2 + 4 éves elemi és középiskolai oktatási rendszert 4 + 4 + 2 + 2 évre változtatták meg. Ennek keretében az elemi iskola első négy éve után a tanulók egy nemzeti vizsgán vesznek részt, és csak akkor léphetnek át az 5. évfolyamba, ha legalább 50%-ot elérnek a teszten. A 8. osztály végén hasonló teszt várja a diákokat, ami után középiskolások lehetnek. Ezt követően a 10. és a 12. évfolyam is országos teszteken mérettetik meg. A középiskola után a felsőoktatás felé továbblépő hallgatók választhatnak az alapvetően különféle szakmák elsajátítását támogató intézetek, főiskolák és technológiai egyetemek

⁶⁶¹ Ethiopia – Federal Republic of Ethiopia. *Citypopulation*, 2016. Elérhető: www.citypopulation.de/Ethiopia.html (A letöltés ideje: 2016. 07. 21.)

közül, amelyek 1–2 éves programokat ajánlanak számukra. Bár ezek az intézmények elsősorban a pillanatnyi munkaerőpiaci igények elvárásaira próbálják felkészíteni hallgatóikat, az itt végzetek egy része alapszakos rendszerben folytatja tanulmányait. Az egyetemi képzés sok esetben egy „tudásfelfrissítő” évvel kezdődik. Emiatt az eredetileg négyéves alapszakos képzést a legtöbb intézmény 1 + 3 évre alakította át. Ugyanakkor a technológiai tudományoknál, a jognál és a gyógyszerészetnél öt, az állatorvoslásnál hat év lett a program hossza.⁶⁶² A mesterprogramok hossza általában 1–2 év. Mivel az ország legtöbb egyeteme nagyon fiatal, a mesterprogramok zöme Etiópia legelső – és legpatinásabb – egyetemén, az Addis Ababa Universityn (AAU) koncentrálódik, doktori képzések pedig kizárólag itt futottak 2015-ben.⁶⁶³

A tanév a Magasföldön szeptembertől júliusig tart. Az elemi oktatás 7 és 12 éves kor között minden gyereknek kötelező és ingyenes. Mindezek ellenére a hivatalos statisztikák szerint is a diákok 32%-a marad ki az iskolából. Az országban jelenleg 125 felsőoktatási intézményt tartanak számon, amelyek meglehetősen vegyes színvonalat képviselnek.⁶⁶⁴ Nem véletlen tehát, hogy ezek közül mindössze 33 felel meg az etióp oktatási minisztérium által támasztott követelményeknek, amelyek alapján egyetemi minősítéssel rendelkeznek (akkreditáltak, legalább négyéves alapképzést biztosítanak, és valós infrastruktúrával is rendelkeznek, vagyis nem csak távoktatást folytatnak). Ezek alapján a lista első helyezettjei az Addis Ababa University, a Jimma University, illetve a Mekelle University és a Hawassa University.⁶⁶⁵

Etiópia számára óriási kihívást jelent, hogy az oktatási rendszer kiépítése ilyen későn kezdődött meg. A százmilliós országnak égető szüksége van képzett szakemberekre szinte minden szektorban, a legtöbb esetben azonban nem állnak rendelkezésre elegendő létszámban. Az elmúlt évtizedek egyetemalapítási láza ugyan a statisztikák szintjén jól mutat, de a gyakran rendkívül alacsony szintű képzés nem teremt felhasználható tudást. Óriási problémát jelent, hogy doktori képzések híján a felsőoktatási rendszer nem képes elegendő számú képzett akadémikust katedrára állítani: a legtöbb helyen a mesterszakot elvégzett hallgatók már oktatási feladatokat kapnak. Ebből a szempontból érthető, miért van az, hogy Etiópia a felajánlott Stipendium Hungaricum Program helyeire szinte kizárólag már gyakorló oktatókat jelöl, és hogy különösen a PhD-ösztöndíjas programokra van nagy kereslet.⁶⁶⁶

Egészségügy

Etiópiának az egészségügy terén legalább olyan mélyről kellett indulnia, mint a közoktatásban. Szinte minden területen, az öt év alatti gyerekhalandóságtól kezdve az anyák születési halálozási mutatóiig az ország a világlisták végén kullogott. Nem véletlen, hogy a Millenniumi Fejlesztési Célok egyik fő célországa Etiópia volt.

⁶⁶² The Ethiopian education system described and compared with the Dutch system, 2015, 4–7.

⁶⁶³ The Ethiopian education system described and compared with the Dutch system, 2015, 9–10.

⁶⁶⁴ Universities in Ethiopia. *Classbase*, é.n. Elérhető: www.classbase.com/countries/Ethiopia/Universities (A letöltés ideje: 2018. 05. 18.)

⁶⁶⁵ 2018 Ethiopian University Ranking. *4icu*, 2018. Elérhető: www.4icu.org/et/ (A letöltés ideje: 2018. 05. 18.)

⁶⁶⁶ Interjú Addisz-Abeában magyar diplomatákkal, 2018. április.

Az 1990 óta eltelt közel három évtized az intenzív építkezés időszaka volt, amelynek során komoly eredményeket sikerült felmutatni. A 100 000 szülő nőre vonatkozó halálozási rátát például 1400-ról 420-ra sikerült csökkenteni, az öt év alatti gyerekek 65%-a pedig már szűnyogháló alatt alszik a malária elleni küzdelem jegyében.⁶⁶⁷ Mindehhez az infrastruktúra és az emberi erőforrások megdöbbentő mértékű fejlesztése volt szükséges: a 90-es évek közepén még mindössze 76 rendelő (*health post*), 412 egészségügyi központ és 87 kórház volt az országban; Szomália régióban például egyetlen kórház sem üzemelt. 2015-re a rendelőintézetek száma 16 440-re, a központoké 3547-re, a kórházaké pedig 311-re nőtt.⁶⁶⁸ Mindez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Etiópia a Millenniumi Fejlesztési Célok egyik legeredményesebb megvalósítója lett. Mint láttuk, mind a gyermekágyi, mind a gyermekhalandóságot érdemben sikerült csökkenteni. Az AIDS-fertőzöttek arányát az eredetileg célul kitűzött 2,5% helyett sikerült 1,5%-on tartani.⁶⁶⁹ Az ország a további modernizációt a Fenntartható Fejlesztési Célok keretében igyekszik tovább folytatni, többek között a szegénység felszámolásával (2030-ra senki se éljen kevesebb, mint napi 1,25 USD-ből), az élelmezésbiztonság további növelésével, illetve a városi lakhatási körülmények javításával.⁶⁷⁰ Az elért eredményeket a külvilág is méltatta, amikor a korábbi egészségügyi minisztert, Tedrosz Adhanomot választotta meg a WHO vezetőjének; igaz, sokan kritizálták a kinevezést, azzal vádolva Tedroszt, hogy az ország hírnevének védelmében tudatosan elhallgatott egy kolerajárványt.⁶⁷¹

Komoly fejlesztések történtek az egészségügyi személyzet számának növelésében is: ma évente kétezer orvos végez az országban. Mindezek ellenére még mindig 15 000 ember jut egy doktorra a Magasföldön⁶⁷² – igaz, 2009-ben ez a szám még 30 000 volt. Emellett óriási hiány van képzett ápolókból, nővérekből. A szakemberhiányt az ország azzal is igyekszik orvosolni, hogy erősíti a különféle, internet- és mobilalapú távegészségügyi szolgáltatásokat.⁶⁷³

⁶⁶⁷ Health Sector Transformation Plan, 2015.

⁶⁶⁸ Health Sector Transformation Plan, 2015, 12.

⁶⁶⁹ Millennium Development Goals – Ethiopia. UN.org, é. n. Elérhető: <http://et.one.un.org/content/unct/ethiopia/en/home/assistance-framework/millennium-development-goals.html> (A letöltés ideje: 2018. 06. 08.)

⁶⁷⁰ Sustainable Development Goals of Ethiopia. Opendata, 2016. 06. 10. Elérhető: <http://ethiopia.opendataforafrica.org/mlkfgf/sustainable-development-goals-of-ethiopia> (A letöltés ideje: 2018. 06. 08.)

⁶⁷¹ Ethiopia celebrates first African leader of the World Health Organization, 2017.

⁶⁷² Ethiopia: Number of Physicians Growing At Promising Pace. *UniversalHealth2030*, 2017. 01. 19. Elérhető: <http://universalhealth2030.org/2017/01/19/ethiopia-number-physicians-growing-promising-pace/> (A letöltés ideje: 2018. 05. 28.)

⁶⁷³ Interjú az ECSU egyik oktatójával, Addisz-Abeba, 2018. április.

Etiópia alkotmányos és közigazgatási berendezkedése

Etiópia közigazgatásában és államapparátusában az elmúlt évszázadok során a centralizáció és a decentralizáció ciklusai váltogatták egymást. A modern közigazgatás megteremtését az etióp történeti tudat II. Tevodroszhoz (1818–1868) köti, aki sok minden egyéb mellett megkezdte a nemzetközi mércével is modernnek számító bürokrácia kiépítését.⁶⁷⁴ Az ettől kezdődő centralizáció egyenes úton vezetett a császárság megerősítéséhez és az egységes Etiópia megteremtéséhez. Ebben nem hoztak érdemi törést sem az uralkodóváltások, sem Mengisztu Hailé Mariam hatalomra kerülése. Így a 19. század utolsó harmadától a Magasföld a korábban soha nem látott egység évszázadát élhette át.

Mindez azonban nem ment áldozatok nélkül: a Clapham által a periféria és a félperiféria népeiként leírt csoportok nem fogadták el zokszó nélkül az amharák és tigrinyák uralmát, ami újabb és újabb konfliktusokat szült a centrummal:⁶⁷⁵ ebbe a sorba illeszkedik az etióp–eritreai konfliktus, de az 1977-es ogadeni háború is. Mindezek vonatkozásában nyilvánvaló volt az etnikai mozgatórugó, amely folyamatosan tüzelte a feszültséget az ország egymástól meglehetősen különböző – és a politikai, gazdasági, környezeti erőforrásokért folyamatosan harcoló – népcsoportjai között.

Az EPRDF 1991-es hatalomra kerülése nagyban visszavezethető volt az egymással vetélkedő népcsoportok támogatására. Az 1989-ben megalakuló pártszövetség eleve négy, etnikai alapon álló formációból, a domináns pozícióban lévő Tigraji Népi Felszabadítási Frontból (Tigray People's Liberation Front – TPLF), az Oromo Népek Demokratikus Szervezetéből (Oromo People's Democratic Organisation – OPDO), a Dél-etiópiai Népek Demokratikus Frontjából (Southern Ethiopian People's Democratic Front – SEPDF), illetve az amhara Etióp Népek Demokratikus Mozgalmából (Ethiopian People's Democratic Movement – EPDM) állt, amely a nevét 1994-ben Amhara Nemzeti Demokratikus Mozgalomra (Amhara National Democratic Movement – ANDM) változtatta.⁶⁷⁶

Az EPRDF-nek terhes örökséggel és összetett problémákkal kellett szembenéznie. Egyrészt a Front meghatározó ereje, a TPLF, amelynek döntő szerepe volt a rendszerváltásban, a lakosság alig néhány százalékát képviselte. A másik három formáció jóval kevesebb eredményt tudott felmutatni mind a Mengisztu elleni harc, mind a szervezetségi terén, ráadásul többen közülük belső megosztottság gyengített: az EPDM–ANDM számára kihívást jelentett, hogy az amharák zöme támogatta az előző rezsimet, míg az oromók megszlottak az OPDO és az 1973-ban alakult felkelőszervezet, az Oromo Felszabadítási Front (Oromo Liberation Front – OLF) között.⁶⁷⁷ A TPLF könnyedén ki tudta használni ezeket a helyzeteket, hogy méretéhez képest jóval nagyobb befolyással bírjon az új Etiópiában.

⁶⁷⁴ MARCUS 2002, 65–67.

⁶⁷⁵ CLAPHAM 2017, 9–26.

⁶⁷⁶ Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents, 2009.

⁶⁷⁷ MARCUS 2002, 230–231.

Ugyanakkor igazságtalanok lennénk, ha csupán a belső hatalmi törekvésekre koncentrálnánk, és nem hangsúlyoznánk az új etióp berendezkedés pozitívumait és előre mutató mivoltát. Az EPRDF ugyanis úgy vélekedett, hogy az egyetlen lehetőség az ország stabilizálására és egyben tartására az úgynevezett etnikai föderalizmus bevezetése: a több mint nyolcvan népcsoport közti hosszú távú egyensúly fenntartásához elengedhetetlen, hogy mindegyikük részt kapjon a hatalomból, és nagyobb beleszólással bírjon saját ügyei irányításába, mint az akár a császárság, akár a Derg időszakában történt. Ennek érdekében 1991 júliusában az EPRDF minden etnikai alapú ellenzéki pártot meghívott Addisz-Abebába, hogy megvitassák az új államszervezet kereteit. A 30 delegáció – köztük 24 politikai csoport, értelmiségi körök, illetve az egyetemi ifjúság képviselői⁶⁷⁸ – megállapodott egy átmeneti kormány felállításában, illetve egy 87 fős Képviselők Tanácsának a megalakításában, amely átmenetileg a törvényhozás szerepét töltötte be. Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy a pánetióp pártok – amelyek elutasították az ország „balkanizációját” – nem kaptak helyet a Tanácsban. Az etnikai föderalizmus kritikája így már ekkor igen éles volt, különösen a városi élitek körében.⁶⁷⁹ 1992-ben az OLF nyíltan szembefordult az EPRDF-fel, és megkezdte, illetve folytatta ellene fegyveres harcát.⁶⁸⁰ 1993-ban Eritrea *de iure* is elnyerte függetlenségét, ami komoly csapást jelentett a pánetióp törekvésekre. A terület elengedése sokakat szembefordított az EPRDF-fel, így 1993-ra az átmeneti kormányban és a Tanácsban lényegében csak az EPRDF pártszövetség tagjai maradtak.⁶⁸¹ A tiltakozó mozgalmakat és demonstrációkat a vezetés erőszakkal nyomta el.⁶⁸²

Az új alkotmány megszavazására 1994 decemberében került sor (és 1995 augusztusában lépett életbe). Az ekkor elfogadott dokumentum határozza meg mind a mai napig az etióp állam és a politikai élet működését.

Az alkotmány csirájában fojtja el a pánetióp törekvéseket, és az etnikai föderalizmus elve alapján – legalábbis elméletben – rendkívül széles jogköröket ad az egyes helyi entitásoknak, illetve az egész közigazgatási struktúrát ez alapján szervezi meg. A preambulum már definiálja a három alapvető kategóriát, amelybe a lakosságszám alapján az egyes csoportok tartoznak: Etiópia nemzetei, nemzetiségei és népei.⁶⁸³ Az 5. cikk alapján minden nyelv egyenrangú az országban. A szövetségi közigazgatás nyelve az amhara, de a regionális entitások saját maguk választhatják meg hivatali nyelvüket.⁶⁸⁴ A 10. cikk deklarálja az emberi és polgári szabadságjogokat minden állampolgár számára (ezzel később részletesen foglalkozik a 3. fejezet 14–44. cikke, vagyis az alkotmány közel harmada), a 11. cikk pedig az állam és az egyház különállását.⁶⁸⁵ Az alkotmány „etnikai föderalizmusa” hihetetlenül szélesen értelmezi az egyes népcsoportok önrendelkezési jogát, és még az államszövetségből történő elszakadás jogát is biztosítja nekik – legalábbis elméletben.⁶⁸⁶

⁶⁷⁸ MARCUS 2002, 232.

⁶⁷⁹ Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents, 2009, 4.

⁶⁸⁰ MARCUS 2002, 234.

⁶⁸¹ Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents, 2009, 4.

⁶⁸² MARCUS 2002, 240.

⁶⁸³ Constitution of the Federal Republic of Ethiopia. Wipo.int, 1994. 12. 08. Elérhető: www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/et/et007en.pdf (A letöltés ideje: 2018. 04. 10.) (A továbbiakban: Constitution, 1994.)

⁶⁸⁴ Constitution, 1994, 5. cikk.

⁶⁸⁵ Constitution, 1994, 10. és 11. cikk.

⁶⁸⁶ Constitution, 1994, 39. cikk, 1. bekezdés.

Az alkotmány negyedik fejezete foglalkozik az állam struktúrájával. A 47. cikk kilenc szövetségi államot tart számon, sorrendben: Tigráj államot, Afar államot, Amhara államot, Oromiát, Szomáliát, Benisangul-Gumuzt, a Déli Nemzetek, Nemzetiségek és Népek Államát, Gambelát és Harart. Bár a fentebbi entitások – a félreértések elkerülése végett – sokszor szerepelnek még a szakirodalomban is régióként, és ez a kötet is hivatkozik így rájuk, az alkotmányban az „állam” meghatározás szerepel mellettük. Mivel az alkotmány szelleme nem területi, hanem etnikai alapú, a 47. cikk. 2. bekezdése lehetővé teszi bármely, a fentebb felsorolt entitásban élő nemzetnek, nemzetiségnek vagy népnek, hogy saját államot hozzon létre.⁶⁸⁷ A szövetségi tagállamok az alkotmány alapján viszonylag széles jogkörökkel rendelkeznek a helyi közigazgatás működtetése, a szociális és gazdasági fejlesztés, illetve a helyi földviszonyok kezelése terén, adókat vehetnek ki, és felügyelik a helyi rendőrség működését.⁶⁸⁸

Az alkotmány kétkamarás törvényhozást hoz létre az ország számára. Az alsóház funkcióját betöltő, 547 tagú Népképviselők Házát öt évre választják közvetlenül a polgárok. Az eredeti elképzelés szerint húsz helyet tartanak fenn a kisebb népek számára, míg a többi terület/nép csoport 100 000 lakosonként bír egy képviselői hellyel. Az alapvető törvényhozás funkcióját ez a ház látja el szövetségi szinten. Idetartoznak például az általános földügyek, a természeti erőforrások kezelése, a vízgazdálkodás ellenőrzése (amennyiben az adott folyón vagy tavon több állam is osztozik), a külkereskedelem, a szövetségi államok közötti infrastruktúra gondozása, a munka-, a polgári és a büntető törvénykönyv kidolgozása. A Népképviselők Háza felügyeli a nemzeti haderőt és rendőrséget, és általában a szövetségi biztonsági szerveket. Szintén ők felelősek a hadiállapot megszavazásáért, a gazdasági és adóügyekért, illetve az emberi jogok védelméért. A ház munkáját állandó és *ad hoc* bizottságok segítik. A ház legnagyobb politikai pártja gyakorolja a végrehajtó hatalmat, és hozhatja létre a kormányt.⁶⁸⁹

A felsőházként működő Föderalizmus Házának feladata a szövetségi rendszer stabilizálásának fenntartása. A felsőházba minden elismert nemzet, nemzetiség és népcsoport delegálhat egy képviselőt (bár az alkotmány nem határozza meg pontosan, hogy melyek ezek az entitások). Ezenkívül minden plusz egymillió fő után jogosultak az egyes csoportok plusz egy képviselő delegálására. Így a Föderalizmus Háza jelenleg 108 főből áll.⁶⁹⁰ A 2017/18-as censusnak⁶⁹¹ ezért is van (lesz) nagy jelentősége, hiszen ezek alapján valószínűleg bővíteni kell a felsőház létszámát, illetve az etnikai arányok esetleges változásával annak összetétele is átalakul. A felsőházi képviselőket az egyes államok tanácsai választják.

A felsőház elsődleges feladata a szövetségi rendszer felügyelete és védelme. A Föderalizmus Háza védi az egyes népcsoportok jogait (beleértve az elszakadási folyamatot), őrködik az ország egysége felett, segít az egyes szövetségi államok közti viták rendezésében, illetve őrködik az alkotmány szellemisége fölött, szükség esetén pedig fellép annak

⁶⁸⁷ Constitution, 1994, 47. cikk.

⁶⁸⁸ Constitution, 1994, 52. cikk.

⁶⁸⁹ Constitution, 1994, 54–60. cikk.

⁶⁹⁰ Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents, 2009, 4.

⁶⁹¹ A Világbank által is támogatott felmérésről lásd: Ethiopia 2017 Population and Housing Census Support. *Worldbank*, 2016. Elérhető: <http://projects.worldbank.org/P161769?lang=en> (A letöltés ideje: 2018. 04. 13.) A népszámlálást a feszült belpolitikai helyzet miatt elhalasztották, és egyelőre bizonytalan, mikor tartják meg: National Census postponed, 2017.

védelmében.⁶⁹² A költségvetést a Képviselők Háza fogadja el, de a felsőháznak is jóvá kell hagynia.⁶⁹³ A Szövetség Háza évente két ülésszakot tart, tagjait öt évre választják. Az alkotmány tiltja, hogy valaki a két háznak egyszerre tagja legyen.⁶⁹⁴

Az alkotmány gyenge prezidenciális rendszert hoz létre (összehasonlítva a magyar modellel, annál még gyengébbet), amelyben az elnök alapvetően ceremoniális funkciókat lát el: ő nyitja meg az országgyűlés két házában az üléseit, a miniszterelnök javaslata alapján kinevezi a nagyköveteket, a magas rangú katonai vezetőket, illetve ő adja át az állami kitüntetések.⁶⁹⁵

A végrehajtó hatalom a miniszterelnök és a kormány (Minisztertanács) kezében összpontosul. A végrehajtó hatalmat a Képviselők Háza ellenőrzi, a miniszterelnök nekik tartozik elszámolással. A kormányfőt az alsóház választja saját tagjai közül. (Ezért fordulhatott elő a 2018 tavaszi belpolitikai válság során, hogy bár talán a legnépszerűbb oromo politikusnak Lemma Megersza, az OPDO elnöke számított, nem volt tagja a parlamentnek, így Abij Ahmed lett az ország új miniszterelnöke.)⁶⁹⁶ A miniszterelnöknek a többségben levő pártból vagy pártkoalícióból kell jönnie. A miniszterelnök betölti a hadsereg főparancsnoki tisztét. Minisztereit saját maga jelöli ki és terjeszti a Képviselők Háza elé. A tárcavezetők lehetnek honatyák, de nem kell feltétlenül a törvényhozás tagjának lenniük. A kormányfő tervezi és végrehajtja a nemzeti és nemzetközi politikákat, ellenőrzi a szövetségi adminisztráció működését, és ha kell, korrigálja. Munkáját miniszterelnök-helyettes segíti.⁶⁹⁷

A bíróságok a két másik hatalmi ágtól függetlenül működnek. A legmagasabb szintű fellebbviteli fórum a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság. Az egyes államok is működtetnek legfelsőbb bíróságokat, ezek alatt még további két szint helyezkedik el.⁶⁹⁸ Az alkotmányosság ellenőrzése az Alkotmányvizsgáló Tanács feladata. A tizenegy fős testület elnöke a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság elnöke, helyettese pedig a bíróság alelnöke. További hat főt nevez ki az elnök a Képviselők Házának ajánlása alapján, illetve hármat a Szövetség Házának tagjai közül.⁶⁹⁹

Etiópián belül a kilenc szövetségi állam mellett két szövetségi szintű városi adminisztráció működik, Addisz-Abeában és Dire Davában. A szövetségi államokat zónákra osztják, e tekintetben azonban bizonyos ellentmondás érhető tetten, mivel a 2005-ös, majd 2007-es etióp statisztikák némiképp eltérnek egymástól a zónák számát és területét illetően. A rendszert esetenként különleges *voredák* (körzet) teszik kevésbé átláthatóvá, amelyek kívül esnek a zónákon, így lényegében velük egyenrangú státuszt élveznek. A legtöbb hivatkozás 68 zónával számol, de mint mondtuk, a rendszer meglehetősen rugalmas, és más adatok

⁶⁹² Constitution, 1994, 62. cikk.

⁶⁹³ Constitution, 1994, 65. cikk.

⁶⁹⁴ Constitution, 1994, 68. cikk.

⁶⁹⁵ Constitution, 1994, 69–71. cikk.

⁶⁹⁶ Ethiopia's Next Leader Could Come From Protest-Hit Region, 2018.

⁶⁹⁷ Constitution, 1994, 72–77. cikk.

⁶⁹⁸ Constitution, 1994, 78–81. cikk.

⁶⁹⁹ Constitution, 1994, 82–84. cikk.

alapján 70 fölötti zónát is találunk.⁷⁰⁰ A legmagasabb adatot az UNICEF 2016-os elemzése tartalmazza, amely 85 zónával számol.⁷⁰¹ Ezen a szinten a közigazgatási határok átalakítása sem ritka. A zónák alatt az etióp közigazgatás negyedik szintjét a *voredák* (körzetek) adják, amelyekből nagyjából 670 vidéki és 100 városi található az országban. 2002-től kezdve a körzetek autonómiája jelentősen növekedett, aminek során szélesebb költségvetést és humán erőforrást biztosítottak a számukra. A *voredák* alatt található legkisebb adminisztratív egység a *kebele*. A paraszti társulásokat jelentő közigazgatási egységet még a Derg hozta létre 1975-ben, és az EPRDF 1991-es győzelme után is fennmaradtak.⁷⁰² A becslések szerint nagyjából tízezer vidéki és ötezer városi *kebele* található jelenleg az országban.⁷⁰³ A *kebelék* további egységekre oszlanak, huszonöt, illetve öt háztartásból álló közösségekre. Ezek élén a koalícióhoz hű káderek állnak, akik rálátnak az emberek mindennapjaira. Az így kialakított rendszer, angol terminológiával az úgynevezett *neighbourhood watch system* (amelyet leginkább a szomszédság megfigyelésének lehetne fordítani) fő célja a társadalom kontrollja, ami egyszerre lát el politikai, biztonsági, szociális és gazdasági feladatokat. A TPLF, illetve az EPRDF politikai felfogását jól jellemzi, hogy a Derg idején felállított rendszer problémamentesen élhetett tovább a rendszerváltás után is. Ennek köszönhetően az etióp társadalom hihetetlenül zárt: a vidékre utazó idegenek biztosan számíthatnak a helyi vezetők kérdéseire a tekintetben, hogy ki, minek, miért és honnan érkezett a faluba. Ez egyrészt – különösen a környező államokkal összevetve – jelentősen gátat szab például a terrorista és felkelőszervezetek etiópiai térnyerésének, hiszen a messziről jött vendégek történetei könnyen ellenőrizhetők, és az idegenekről könnyen kideríthető, hogy valóban azok-e, akiknek mondják magukat. Ugyanakkor a *kebele* a központi hatalom számára nemkívánatos mozgalmak megfigyelésére is kiválóan alkalmas.⁷⁰⁴ A *kebelék* befolyása azonban nem korlátlan és teljes. Általánosságban elmondható, hogy a gyorsan növekvő városi közösségekben alsóbb szinteken a rendszer egyre kevésbé működik. Az OPDO Oromiában csak 2001-ben vezette be a *szubkebele* rendszert, de teljes valójában csak a 2005-ös választásokkor kezdett el működni. Az EPRDF általában igyekszik nyomást gyakorolni a helyi csoportokra a *kebelén* belül, hogy a tagdíj befizetésével csatlakozzanak a pártszövetség helyi képviselőihez, cserébe hozzáférhetnek bizonyos létesítményekhez, szolgáltatásokhoz.⁷⁰⁵

Az EPRDF és általában az etióp közigazgatás számára a *kebelerendszer* mára az egyik legfőbb kihívássá vált. Az átlag állampolgár ugyanis a *kebelén* keresztül találkozik az államhatalommal és az azt gyakorló EPRDF-fel. Márpedig a *kebelék* és hivatalnokaik

⁷⁰⁰ Lásd: Population census of Ethiopia 2005. *Wayback*, 2005. Elérhető: <https://web.archive.org/web/20091113212038/www.csa.gov.et/surveys/National%20statistics/national%20statistics%202005/Population.pdf> (A letöltés ideje: 2018. 04. 21.); Population census of Ethiopia 2007. *Wayback*, 2007. Elérhető: https://web.archive.org/web/20120214221803/www.csa.gov.et/pdf/Cen2007_firstdraft.pdf (A letöltés ideje: 2018. 04. 21.); Reliefweb – Administrative map of Ethiopia. *Reliefweb*, 2010. Elérhető: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/7335D5D03CB0FA02852577650057A166-map.pdf> (A letöltés ideje: 2018. 04. 21.)

⁷⁰¹ Briefing Note – Ethiopia Country Office. *Unicef*, 2016. Elérhető: www.unicef.org/ethiopia/ECO_Ethiopia_Country_Profile.pdf (A letöltés ideje: 2018. 04. 21.)

⁷⁰² Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents, 2009, 3.

⁷⁰³ Briefing Note – Ethiopia Country Office. *Unicef*, 2016. Elérhető: www.unicef.org/ethiopia/ECO_Ethiopia_Country_Profile.pdf (A letöltés ideje: 2018. 04. 21.)

⁷⁰⁴ MARSÁI 2017.

⁷⁰⁵ Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents, 2009, 18–20.

mára leginkább a korrupcióról, a nepotizmusról, a szakértelem hiányáról híresek. A több százezer, egyes becslések szerint millió választott hivatalnok az elmúlt évtizedekben egy olyan, már-már kikezdzhetetlen uram-bátyám világot alakított ki, amelynek megreformálásába egyes információk szerint még a legfelsőbb vezetés bicskaja is beletört.⁷⁰⁶ A szak-képzetlen, gyakran írástudatlan közszolgák nem képesek lépést tartani az addisz-abeбай központ elvárásaival, és sok esetben nem is akarnak. A 2016 őszén bejelentett szükség-állapot így nem csupán azt a célt szolgálta, hogy véget vessen az oromo tüntetéseknek, de egyes EU-diplomaták szerint a hadsereg bevetése a korrump közigazgatás megrendezésére is célzóta: a rendelkezés ugyanis a következő évi termésbetakarításig életben maradt, aminek köszönhetően a hadsereg ellenőrizhette a helyi vezetőket, hogy azok minél kevessebbet lophassanak el a földműves lakosság terményeiből.⁷⁰⁷ Más kérdés, hogy ez ekkor már kevésnek bizonyult a több csatornából is táplálkozó indulatok megfékezésére.

Az etióp szövetségi állam meglehetősen szerteágazó kormányzati struktúrát működtet: ennek keretében 2018 elején 20 minisztérium és 35 különféle intézmény tartozott a fennhatósága alá. A tárcák a következők voltak:

- Külügyminisztérium
- Védelmi Minisztérium
- Egészségügyi Minisztérium
- Pénzügyi és Gazdasági Együttműködési Minisztérium
- Mezőgazdasági és Természeti Erőforrások Minisztériuma
- Iparügyi Minisztérium
- Oktatási Minisztérium
- Kommunikációs és Információs Technológiai Minisztérium
- Szövetségi és Páztorkodási Ügyek Minisztériuma
- Kereskedelmi Minisztérium
- Állattenyésztési és Halászati Minisztérium
- Szállítmányozási Minisztérium
- Közszolgálati és Humánerőforrás-fejlesztési Minisztérium
- Vízgazdálkodási, Öntözési és Áramügyi Minisztérium
- Városfejlesztési és Lakásügyi Minisztérium
- Tudományos és Technológiai Minisztérium
- Munkaügyek és Társadalmi Ügyek Minisztériuma
- Nő- és Gyermeügyi Minisztérium
- Bányászati, Olaj- és Földgázügyi Minisztérium
- Kulturális és Turisztikai Minisztérium

Ezek működését támogatta vagy egészítette ki a következő 35 szövetségi szintű intézmény:

- Kormányzati Kommunikációs Ügyek Irodája
- Etióp Szövetségi Köztársaság Szövetségi Legfőbb Ügyésze
- Etióp Adó- és Vámhivatal
- Etióp Befektetési Bizottság
- Etióp Etikai és Antikorrupciós Bizottság

⁷⁰⁶ Interjú egy EU-diplomátával, Addisz-Abeba, 2017. május.

⁷⁰⁷ Interjú egy EU-diplomátával, Addisz-Abeba, 2017. május.

- Szövetségi Legfőbb Számvevőszék Irodája
- Etióp Környezetvédelmi Hatóság
- Központi Statisztikai Ügynökség
- Közalkalmazottak Társadalmi Biztonságának Ügynöksége
- Magánszektor Munkavállalói Társadalmi Biztonságának Ügynöksége
- Információs Hálózatok Biztonsági Ügynöksége
- Etióp Úthálózati Hatóság
- Szövetségi Szállítványozási Hatóság
- Etióp Hajózási és Logisztikai Szolgáltatási Vállalat
- Szövetségi HIV/AIDS Megelőző és Ellenőrző Iroda
- Etióp Közegészségügyi Intézet
- Etióp Űrtudományi és Technológiai Intézet
- Kormányhivatali Ügynökség
- Nemzeti Oktatásértékelési és Vizsgafelügyelő Ügynökség
- Etióp ICT Village (Központ)
- Etióp E-Szolgáltató
- Etióp Térképészeti Ügynökség
- Etióp Menedzsment Intézet
- Etióp Beszerzési és Vagyonkezelési Szolgáltató
- Etióp Nemzeti Levéltári és Könyvtárügynökség
- Etióp Szövetségi Rendőrbiztonság
- Szövetségi Kis- és Középvállalkozások Hivatala
- Közbeszerzési és Vagyonkezelési Ügynökség (nem azonos a hasonló nevű Szolgáltatóval)
- Etióp Szövetségi Köztársaság Szövetség Háza (Felsőház)
- Irathitelesítő és Regisztrációs Iroda
- Nagy Etióp Újjászületés Gát Projekt (iroda)
- Etióp Nemzeti Bank
- Etióp Kereskedelmi Bank
- Etióp Fejlesztési Bank
- Ethio Telecom (mobil- és internetszolgáltató)⁷⁰⁸

Figyelembe kell vennünk ugyanakkor, hogy a fentebbi, a kormányzati struktúrát bemutató hivatalos lista korántsem teljes. Nem szerepel rajta például a Nemzeti Hírszerzési és Biztonsági Ügynökség (National Intelligence and Security Agency – NISA), amely saját honlapja alapján minisztériumi rangban működik, közvetlenül a miniszterelnök fennhatósága alatt.⁷⁰⁹ Szemben az Ethio Telecommal szintén nem szerepel a listán például a METEC (Metals and Engineering Corporation), az ország legnagyobb állami vállalata, amely *de facto* a hadsereg ellenőrzése alatt áll. Döntően a METEC látja el felszereléssel az etióp hadsereget, de az ipari tröszt olyan beruházásokat is ellenőriz, mint például a gátépítési projektek vagy a korábban már említett Omo-völgyi cukoripari beruházás. A METEC kiterjedt külföldi kapcsolati

⁷⁰⁸ Ethiopian Governmental Portal – Ministries and Agencies. *Ethiopgov*, 2018. 05. 11. Elérhető: www.ethiopia.gov.et/ministries-and-agencies (A letöltés ideje: 2018. 05. 11.)

⁷⁰⁹ The National Intelligence and Security Service (NISS). *Eth-niss.info*, é. n. Elérhető: www.eth-niss.info/aboutus (A letöltés ideje: 2018. 05. 11.)

hálóval rendelkezik, olyan partnerekkel, mint a francia ALSTOM vagy az amerikai Spire Corporation.⁷¹⁰ A Dunai Repülőgépgyár is a METEC-vel való kooperációban kezdte meg az addisz-abebai magyar villamosok összeszerelését.⁷¹¹

A fentebbi listából is látszik, hogy az etióp kormányzati rendszer nem mentes a redundanciáktól és az átfedésektől. Ráadásul az egyes minisztériumok – hasonlóan más országok intézményeihez – hajlamosak foggal-körömmel védeni saját felelősségi köreiket. Erre kicsi, de jellemző példa a külföldi ösztöndíjak ügye. A Magyarország által Etiópiának felajánlott Stipendium Hungaricum ösztöndíjas helyek betöltéséről a partnerek közti államközi szerződésnek megfelelően az etióp fél dönt, egész pontosan az Oktatási Minisztérium. Egyes felsőoktatási intézmények azonban, mint például az Etióp Közzolgálati Egyetem (ECSU) nem az oktatási, hanem más tárcák – jelen esetben a Közzolgálati és Humánerőforrás-fejlesztési Minisztérium – alá tartoznak. Mindez a gyakorlatban azt jelenti, hogy ez utóbbi intézmények nem férhetnek hozzá az ösztöndíjas helyekhez.⁷¹²

Az etióp közigazgatásnak és közzolgáltatásoknak a fejlesztése kulcsfontosságú az ország modernizációja szempontjából. A szerző etiópiai tapasztalatai, interjúi alapján jól körvonalazódott, hogy az államapparátus felső vezetésében ugyan kiváló technokraták és szakemberek kapnak helyet, de a középső és alsóbb szinteken komoly problémák jelentkeznek, nem függetlenül a *kebele* rendszer kapcsán már említett kihívásoktól: a korrupciótól, a nepotizmustól, az uram-bátyám rendszertől. Mindez megnehezíti még az előremutató rendelkezések végrehajtását is, mert az óriási apparátus könnyen elszabotálhatja, felvizezheti a döntéseket. Nem véletlen, hogy a biztonsági apparátus túlsúlyban van a rendszerben (lásd például a METEC-t), hiszen még mindig ez a legfegyvermezettebben működő komponense az országnak. Hosszabb távon ugyanakkor ez nem vezet a megoldáshoz. A már említett Etióp Közzolgálati Egyetem 1995-ös megalakítása épp azt célozta meg, hogy profeszszionális és megbízható közzszolgarendszert építsen ki az ország számára. Csodákat azonban nem várhatunk: a polgárháború teljes egészében aláásta az oktatási rendszert, és 1994-ben mindössze a felnőtt lakosság 27%-a tudott írni-olvasni. Ez az arány 2015-re 49%-ra emelkedett, a fiatal népesség körében pedig 70%-ra, ami szép eredmény,⁷¹³ de még így is óriási hiányosságokról árulkodik: a távoli, Isten háta mögötti vidéki területeken ugyanis esetenként még a közzszolgák, a különféle hivatalnokok is küzdenek ezzel a problémával.

⁷¹⁰ METEC. *Metec*, 2018. Elérhető: www.metec.gov.et/ (A letöltés ideje: 2018. 05. 11.)

⁷¹¹ Elkészült az etiópiai magyar villamos prototípusa, 2015.

⁷¹² Interjú etióp szereplőkkel, Addisz-Abeba, 2018. április.

⁷¹³ Ethiopia – Adult (15+) literacy rate. *Knoema*, 2018. Elérhető: <https://knoema.com/atlas/Ethiopia/topics/Education/Literacy/Adult-literacy-rate> (A letöltés ideje: 2018. 05. 11.)

Bibliográfia

Könyvek, tanulmányok

- ABDEL-SATAR, Amaal M. – ALI, Mohamed H. – GOHER, Mohamed E. (2017): Indices of water quality and metal pollution of Nile River. *The Egyptian Journal of Aquatic Research*, Vol. 43, Issue 1. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ejar.2016.12.006>
- ANDERSON, Benedict (2006): *Elképzeltek közösségei*. Budapest, L'Harmattan.
- BAAS, Stephan – DRECHSEL, Pay (1993): The Central Rangelands of Somalia: Natural Environment and Patterns of Land Use. In BAUMANN, Maximilien P. O. – JANZEN, Jörg – SCHWARTZ, Horst J. eds.: *Pastoral Production in Central Somalia*. Berlin, Schönewald Druck. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 33–59.
- BERNACSEK, Garry – HUGHES, Ralph H. – HUGHES, Jane S. (1992): A directory of African wetlands. Cambridge, IUCN–UNEP–WCMC.
- BESENYŐ János – KISS Álmos Péter – RESPERGER István (2010): *Szomália. Országismertető*. Székesfehérvár, MH Összhaderőnemi Parancsnokság.
- BESENYŐ János – MILETICS Péter (2014): *Egyiptom. Országismertető*. Budapest, MH Geoinformációs Szolgálat.
- BESENYŐ János – MILETICS Péter (2017): *Országismertető – Marokkó és Nyugat-Szahara*. Budapest, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely – Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat – Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat.
- BRADBURY, Mark (2008): *Becoming Somaliland*. (“African Issues” series) Oxford, James Currey.
- BÚR Gábor (2008): The Second Scramble – a második versenyfutás Afrikáért. *Külügyi Szemle*, 7. évf. 4. sz. 3–16.
- CLAPHAM, Christopher (2017): *The Horn of Africa. State Formation and Decay*. London, Hurst and Company.
- DRYSDALE, John (1964): *The Somali Dispute*. New York, Frederick A. Publisher.
- FAGE, John D. – TORDOFF, William (2004): *Afrika története*. Budapest, Osiris.
- FISHER, Jonathan (2012): Managing Donor Perceptions: Contextualizing Uganda's 2007 Intervention in Somalia. *African Affairs*, Vol. 111, No. 444. 404–423. DOI: <https://doi.org/10.1093/afraf/ads023>
- GATLUAK, Ruon Jal (2015): *Cross Border Conflict in Gambella Regional State (from 1991 to 2011)*. Saarbrücken, LAP Lambert Academic Publishing.
- GRAMSCI, Antonio (1974): *Levelek a börtönből*. Budapest, Kossuth.
- HALDEN, Peter (2010): System-building before state-building: on the systematic preconditions of state-building. *Conflict, Security and Development (King's College, London). Special Issue: Critical Approaches and New Methods in State Building*, Vol. 10, No. 4. 519–545. DOI: <https://doi.org/10.1080/14678802.2010.500540>

- HAUER, Cord (1993): Livestock Diseases in Central Somalia. In BAUMANN, Maximilien P. O. – JANZEN, Jörg – SCHWARTZ, Horst J. eds.: *Pastoral Production in Central Somalia*. Berlin, Schönwald Druck. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 201–226.
- HIRT, Nicole (2017): Fleeing Repression: Inside Eritrea. In CARBONE, Giovanni ed.: *Out of Africa. Why People Migrate?* ISPI, h. n. 95–118. Elérhető: www.ispionline.it/sites/default/files/pubblizzazioni/out_of_africa_web.pdf (A letöltés ideje: 2018. 01. 16.)
- KÁKOSY László (2002): *Az ókori Egyiptom története és kultúrája*. Budapest, Osiris.
- KAISER Ferenc (2011a): A túlnépesedés és globális biztonsági kihívásai I. *Nemzet és Biztonság*, 4. évf. október. 27–36.
- KAISER Ferenc (2011b): A túlnépesedés és globális biztonsági kihívásai II. *Nemzet és Biztonság*, 4. évf. november. 15–27.
- KAPLAN, Robert D. (2003): *Surrender or Starve. Travels in Ethiopia, Sudan, Somalia, and Eritrea*. New York, Vintage Books.
- LEWIS, Ioan M. (2002): *A modern history of the Somali*. Athens, Ohio University Press.
- LUMUMBA, Patrick Loch Otieno (2007): The Interpretation of the 1929 Treaty and its Legal Relevance and Implications for the Stability of the Region. *African Sociological Review*, Vol. 11, No. 1. 10–24. DOI: <https://doi.org/10.4314/asr.v11i1.51419>
- LYONS, Terrence (2014): Diaspora Lobbying and Ethiopian Politics. In DE WIND, Josh – SEGURA, Renata eds.: *Diaspora Lobbies and the US Government Convergence and Divergence in Making Foreign Policy*. New York, University Press. 163–184. DOI: <https://doi.org/10.18574/nyu/9781479818761.003.0007>
- MARCUS, Harold G. (2002): *A history of Ethiopia*. Updated Edition. Berkeley, University of California Press.
- MARSAI Viktor – HETTYEY András (2013): *Szomália – állami összeomlás és konszolidációs kísérletek Afrika szarván*. Pécs, Publikon.
- MARSAI Viktor – SZÉLINGER Balázs (é. n.): Etiópia. In MARSAI Viktor – NAGYNÉ RÓZSA Erzsébet szerk.: *Magyarország és Afrika 2017–25*. Budapest, Dialóg Campus. Megjelenés alatt.
- MBURU, Nene (2003): Delimitation of the Elastic Ilemi Triangle: Pastoral Conflicts and Official Indifference in the Horn of Africa. *African Studies Quarterly*, Vol. 6, No. 4. 15–37.
- MEPHAM, Robert – HUGHES, R. H. – HUGHES, J. S. (1992): *A directory of African wetlands*. Cambridge: IUCN, UNEP and WCMC. Elérhető: http://books.google.hu/books?id=VLjafeXa3gMC&pg=PP1&dq=isbn:2880329493&lr=&as_drrb_is=q&as_minm_is=0&as_miny_is=&as_maxm_is=0&as_maxy_is=&as_brr=0&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (A letöltés ideje: 2014. 11. 07.)
- MOHAMED, Mostafa Mohamed – ELMAHDY, Samy Ismail (2017): Remote sensing of the Grand Ethiopian Renaissance Dam: a hazard and environmental impacts assessment. *Journal Geomatics, Natural Hazards and Risk*, Vol. 8, No. 2. 1225–1240. Elérhető: www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19475705.2017.1309463
- MULUGETA, Alemmaya – HAGMANN, Tobias (2008): Governing violence in the pastoralist space: Karrayu and state notions of cattle raiding in the Ethiopian Awash Valley. *Africa Focus*, Vol. 21, No. 2. 71–87. DOI: <https://doi.org/10.21825/af.v21i2.5048>
- NESZMÉLYI György Iván (2014): A Nílus vízhozamának megosztása – regionális együttműködés vagy konfliktus? *Tér és Társadalom*, 28. évf. 1. sz. 99–112. DOI: <https://doi.org/10.17649/tet.28.1.2575>
- OFCANSKY, Thomas P. – SHINN, David H. (2004): *Historical Dictionary of Ethiopia*. Lanham, Scarecrow Press.

- ØSTEBØ, Terje (2012): Salafism, State-Politics, and the Question of “Extremism” in Ethiopia. *Comparative Islamic Studies*, Vol. 8, No. 1–2. 165–184.
- RODRIK, Dani (2014): *A globalizáció paradoxona*. Budapest, Corvina.
- SAMATAR, Abdi Ismail (1989): *The State and Rural Transformation in Northern Somalia 1884–1986*. Madison, The University of Wisconsin Press.
- SCHWARTZ, Horst Jürgen (1993): Pastoral production system in the dry lowlands of Eastern Africa. In BAUMANN, Maximilien P. O. – JANZEN, Jörg – SCHWARTZ, Horst J. eds.: *Pastoral Production in Central Somalia*. Berlin, Schönwald Druck. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. 1–16.
- SZÉLINGER Balázs (2008): *Magyarország és Etiópia. Formális és informális kapcsolatok a 19. század második felétől a II. világháborúig*. Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem. Elérhető: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1212/1/dissertatio_SzB.pdf (A letöltés ideje: 2018. 01. 15.)
- TESFA, Belachew Chekene (2013): Benefit of Grand Ethiopian Renaissance Dam Project (GERDP) for Sudan and Egypt. *EIPSA*, Vol. 1, No. 1. 1–12.
- UHLIG, Siegbert Hrsg. (2003–14): *Encyclopaedia Aethiopica*. Bd. 1–5. Wiesbaden, Harrassowitz.
- VÉGH Dalma (2008): Tíz ország kincse – A Nílus. *Afrika Tanulmányok*, 2. évf. 3. sz. 34–39.
- VERGHESE, Abraham (2012): *Könnyek kapuja*. Budapest, Athenaeum.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2010): *Bevezetés a vilárendszer-elméletbe*. Budapest, Eszmélet Könyvtár.

Levéltári források

- Kenyan National Archive MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), *Times*, 1978. március 6.
- Kenyan National Archive MSS/29/154 (Ethiop-Somali Conflict), *The Guardian*, 1978. március 10.
- Magyar Nemzeti Levéltár KÜM XIX-J-1-j, Etiópia 1965. 45. doboz, 004010/2 Csehszlovák–etióp gazdasági együttműködés – külföldi tárgyalásjelentés, 1965. július 19.
- Magyar Nemzeti Levéltár KÜM XIX-J-1-j, Etiópia 1965, 45. doboz, Külkereskedelmi Minisztérium, Tőkés Államközi Osztály, Afrikai Osztály, 1965. augusztus 4.

Internetes források

- 2007 National Population and Housing Census, Ethiopia. Population Census Commission of Ethiopia, 2007. web.archive.org (A letöltés ideje: 2016. 01. 12.)
- 25 Ethiopian migrants missing off Yemen, forced into the sea. *Hiiraan*, 2018. 02. 10. Elérhető: www.hiiraan.com/news4/2018/Feb/146726/25_ethiopian_migrants_missing_off_yemen_forced_into_the_sea.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 19.)
- 5 Killed in Land Protests in Ethiopia. *Hiiraan*, 2015. 12. 15. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Dec/103076/5_killed_in_land_protests_in_ethiopia.aspx (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- 77 people killed, 227 injured in heavy flooding across Sudan. *Sudan Tribune*, 2014. 08. 13. Elérhető: www.sudantribune.com/spip.php?article52021 (A letöltés ideje: 2015. 11. 10.)
- A major geopolitical crisis is set to erupt over who controls the world’s longest river. *Hiiraan*, 2018. 01. 18. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2018/Jan/146288/a_major_geopolitical

- [crisis_is_set_to_erupt_over_who_controls_the_world_s_longest_river.aspx](#) (A letöltés ideje: 2018. 03. 05.)
- Addis Ababa gets sub-Saharan Africa's first light-rail network. *The Guardian*, 2015. 09. 25. Elérhető: www.theguardian.com/cities/2015/sep/25/addis-ababa-first-sub-saharan-light-rail-network (A letöltés ideje: 2016. 04. 20.)
- Addis Abeba–Adama expressway opens for traffic. *Ajebnew*, 2014. 09. 16. Elérhető: <http://ajebnew.com/business/story-in-english/Addis-Abeba-Adama-expressway-opens-for-traffic-36747> (A letöltés ideje: 2016. 07. 13.)
- 'Addis has run out of space': Ethiopia's radical redesign. *The Guardian*, 2017. 12. 04. Elérhető: www.theguardian.com/cities/2017/dec/04/addis-ababa-ethiopia-redesign-housing-project?CMP=s-hare_btn_tw (A letöltés ideje: 2018. 03. 28.)
- Africa Focus China's CREC to complete section of Ethiopia's key railway project. *Chinadaily*, 2015. 05. 19. Elérhető: http://usa.chinadaily.com.cn/world/2015-05/19/content_20765109.htm (A letöltés ideje: 2016. 07. 08.)
- African agriculture. *The Economist*, 2016. 03. 12. Elérhető: www.economist.com/news/briefing/21694521-farms-africa-are-prospering-last-thanks-persistence-technology-and-decent?cid=cust/ednew/n/bl/n/20160310n/owned/n/n/nw1/n/n/E/n (A letöltés ideje: 2016. 04. 22.)
- Aid and Policy Ethiopia survives its great drought, but a way of life may not. *Hiiraan*, 2016. 06. 14. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Jun/105910/aid_and_policy_ethiopia_survives_its_great_drought_but_a_way_of_life_may_not.aspx (A letöltés ideje: 2018. 01. 31.)
- Alakul az etióp–szudáni határvíta megoldása, csak ez sokaknak nem tetszik. *Mindennapi Afrika*, 2016. 01. 22. Elérhető: www.mindennapiafrika.info/2016/01/22/alakul-az-etio-p-szudani-hatar-vita-megoldasa-csak-ez-sokaknak-nem-tetszik/ (A letöltés ideje: 2018. 01. 16.)
- ANBALAGAN, Chinniah – KANAGARAJ, Kalimuthu (2014): A Study on Problems and Prospects of Transport in Ethiopia – Special Reference with Auto Rickshaw's (Bajaj) in Hawassa City, SNNPRS, East Africa. *IFSMRC AIJRM*, Vol. 2, Issue 3. Jan-Jun. Elérhető: <http://ifsmrc.org/sites/default/files/journals/pdf/8.%20AIJRM%202319JJ14%20Dr.%20Anbalagan%20Dr.%20-Kanagaraj%20Auto-Analysis.pdf> (A letöltés ideje: 2016. 07. 13.)
- Bennszülötteket veszélyeztet az épülő gát. *Kitekintő*, 2012. Elérhető: http://kitekinto.hu/afrika/2012/03/21/bennszulotteket-veszelyeztet_az_epul_gat/#VGRwUGcX53c (A letöltés ideje: 2014. 11. 13.)
- BlackRhino Group Projects. 2015. Elérhető: <http://blackrhinogroup.com/portfolio/horn-of-africa-pipeline/> (A letöltés ideje: 2016. 07. 20.)
- BROWNE, Adrian J. (2015): LAPSET. The history and politics of an eastern African megaproject. *Rift Valley Institute*. Elérhető: <http://riftvalley.net/download/file/fid/3897> (A letöltés ideje: 2016. 06. 24.)
- Camel trains are holding up Ethiopia's new railway line. *The Economist*, 2018. 02. 10. Elérhető: www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21736572-compensating-owners-camels-killed-trains-twice-their-market-value (A letöltés ideje: 2018. 03. 28.)
- Can Ethiopia's railway bring peace to Somalia? *BBC*, 2015. 11. 23. Elérhető: www.bbc.com/news/world-africa-34871074 (A letöltés ideje: 2016. 02. 16.)
- Can Kenya and Ethiopia turn conflict into prosperity? *Hiiraan*, 2015. 12. 14. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Dec/103060/can_kenya_and_ethiopia_turn_conflict_into_prosperity.aspx (A letöltés ideje: 2015. 12. 14.)

- China lends Ethiopia S\$1.2b for mega-dam power lines. *Straitstimes*, 2013. 04. 23. Elérhető: www.straitstimes.com/business/china-lends-ethiopia-s12b-for-mega-dam-power-lines (A letöltés ideje: 2018. 02. 19.)
- China plans 'largest free trade zone' in Horn of Africa. *Hiiraan*, 2016. 05. 27. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/May/105620/china_plans_largest_free_trade_zone_in_horn_of_africa.aspx (A letöltés ideje: 2016. 06. 24.)
- China Reaches Deal To Build Military Outpost In Djibouti. *Hiiraan*, 2016. 01. 23. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Jan/103732/china_reaches_deal_to_build_military_outpost_in_djibouti.aspx (A letöltés ideje: 2016. 06. 24.)
- China willing to do more in Horn of Africa. *Hiiraan*, 2015. 05. 11. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/May/99536/china_willing_to_do_more_in_horn_of_africa.aspx (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)
- China's Latest Ethiopian Railway Project Shows Their Growing Global Influence. *Business Insider*, 2013. 03. 10. Elérhető: www.businessinsider.com/chinas-global-influence-is-growing-2013-3 (A letöltés ideje: 2016. 07. 06.)
- Chinese, Ethiopian firms sign railway project deal. *Chinadaily*, 2011. 10. 26. Elérhető: http://usa.chinadaily.com.cn/world/2011-10/26/content_13978134.htm (A letöltés ideje: 2016. 07. 06.)
- Chinese-built Ethiopia-Djibouti railway begins commercial operations. *Xinhuanet*, 2018. 01. 01. Elérhető: www.xinhuanet.com/english/2018-01/01/c_136865306.htm (A letöltés ideje: 2018. 05. 25.)
- Climate change threatens an ancient way of life in Ethiopia. *Hiiraan*, 2017. 07. 18. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2017/July/143183/climate_change_threatens_an_ancient_way_of_life_in_ethiopia.aspx (A letöltés ideje: 2018. 01. 31.)
- Countries Ranked by Population Size: 2011, 2025, and 2050. *US Census Bureau*, 2011. Elérhető: www.census.gov/newsroom/releases/pdf/cb11-116idb_table1.pdf (A letöltés ideje: 2016. 01. 08.)
- Country Profile – Ethiopia. *Library of Congress – Federal Research Division*. April, 2005. Elérhető: www.loc.gov/rr/frd/cs/profiles/Ethiopia-new.pdf (A letöltés ideje: 2020. 03. 24.)
- Dam Rising in Ethiopia Stirs Hope and Tension. *New York Times*, 2014. 10. 14. Elérhető: www.nytimes.com/2014/10/12/world/dam-rising-in-ethiopia-stirs-hope-and-tension.html?_r=3 (A letöltés ideje: 2015. 02. 23.)
- DAKKAK, Amir (2017): Egypt's Water Crisis – Recipe for Disaster. *EcoMENA*, 2017. 07. 22. Elérhető: www.ecomena.org/egypt-water/ (A letöltés ideje: 2018. 03. 13.)
- Deepening drought hits Ethiopia herders as millions go hungry. *Hiiraan*, 2017. 08. 18. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2017/Aug/143712/deepening_drought_hits_ethiopia_herders_as_millions_go_hungry.aspx (A letöltés ideje: 2018. 01. 31.)
- Deltares withdraws from commissioned studies of Ethiopia's dam: Could this mire GERD in further difficulties? *The Ethiopia Observatory*, 2015. 09. 11. Elérhető: <http://ethiopiaobservatory.com/2015/09/11/deltares-withdraws-from-commissioned-studies-of-ethiopias-dam-could-this-mire-gerd-in-further-difficulties/> (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- Deltares withdraws from GERD studies. *Deltares*, 2015. 09. 09. Elérhető: www.deltares.nl/en/news/deltares-withdraws-from-gerd-studies/ (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- Demonstrators take to the streets of Berbera burning tires. *Hiiraan*, 2016. 06. 20. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Jun/106025/demonstrators_take_to_the_streets_of_berbera_burning_tires.aspx (A letöltés ideje: 2016. 07. 09.)
- DERESSA, Temesgen T. – MBAKU, John Mukum (2013): While Egypt Struggles, Ethiopia Builds over the Blue Nile: Controversies and the Way Forward. *Brookings Institute*, 2013. 07. 25. Elérhető:

- www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2013/07/23-ethiopia-hydroelectric-power-plant-mbaku (A letöltés ideje: 2015. 12. 01.)
- Development Aid to Ethiopia. Overlooking Violence, Marginalization, and Political Repression. *Oakland Institute*, 2013. Elérhető: www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/OI_Brief_Development_Aid_Ethiopia.pdf (A letöltés ideje: 2018. 02. 05.)
- Djibouti announces mega gas project. *Hiiraan*, 2016. 03. 04. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Mar/104407/djibouti_announces_mega_gas_project.aspx (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)
- Djibouti faces new kid on the block. *Hiiraan*, 2016. 06. 23. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Jun/106064/djibouti_faces_new_kid_on_the_block.aspx (A letöltés ideje: 2016. 07. 06.)
- Djibouti: Dire Dawa – Djibouti Railways Resumes Service. *AllAfrica*, 2013. 09. 06. Elérhető: <http://allafrica.com/stories/201309080131.html> (A letöltés ideje: 2016. 07. 06.)
- DONNENFELD, Zakary (2017): Downstream costs of the Grand Ethiopian Renaissance Dam. *ISS*, 2017. 07. 25. Elérhető: <https://issafrica.org/iss-today/downstream-costs-of-the-grand-ethiopian-renaissance-dam> (A letöltés ideje: 2018. 03. 13.)
- Drought emergency spirals in Ethiopia amid major aid shortages. *Hiiraan*, 2017. 03. 06. Elérhető: www.hiiraan.com/news4/2017/Mar/140888/drought_emergency_spirals_in_ethiopia_amid_major_aid_shortages.aspx (A letöltés ideje: 2018. 01. 31.)
- Drought hits Kenyan hydroelectric output, prices set to rise. *Reuters*, 2017. 01. 09. Elérhető: www.reuters.com/article/us-kenya-electricity-prices/drought-hits-kenyan-hydroelectric-output-prices-set-to-rise-idUSKBN14T1GP (A letöltés ideje: 2018. 02. 22.)
- Drought-hit Ethiopia needs money for seeds as rains begin. *Reuters*, 2016. 03. 07. Elérhető: www.reuters.com/article/africa-drought-ethiopia-seeds-idUSL5N16F1EF (A letöltés ideje: 2018. 01. 30.)
- EASO Country of Origin Information Report – Somalia. *EASO*, 2017. 12. 17. Elérhető: www.easo.europa.eu/sites/default/files/publications/coi-somalia-dec2017lr.pdf (A letöltés ideje: 2018. 01. 16.)
- East Africa seeks more Nile water from Egypt. *BBC*, 2010. május 14. Elérhető: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8682387.stm> (A letöltés ideje: 2015. 11. 26.)
- Egyetemi csoport az etióp támadás áldozata. *Index*, 2012. 01. 18. Elérhető: http://index.hu/kulfold/2012/01/18/egyetemi_csoport_volt_az_etiop_tamadas_aldozata/ (A letöltés ideje: 2014. 10. 14.)
- Egypt accepts delay of Ethiopia dam meeting as protests rage. *Hiiraan*, 2018. 02. 19. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2018/Feb/146858/egypt_accepts_delay_of_ethiopia_dam_meeting_as_protests_rage.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 06.)
- Egypt and Ethiopia spar over the Nile. *Al-Jazeera*, 2014. 02. 06. Elérhető: <http://america.aljazeera.com/opinions/2014/2/egypt-disputes-ethiopiarenaissancedam.html> (A letöltés ideje: 2015. 12. 04.)
- Egypt Continues Air Force Modernization. *Sldinfo*, 2017. 04. 06. Elérhető: www.sldinfo.com/egypt-continues-air-force-modernization/ (A letöltés ideje: 2018. 03. 06.)
- Egypt plans dam-busting diplomatic offensive against Ethiopia. *UPI*, 2014. 02. 27. Elérhető: www.upi.com/Business_News/Energy-Industry/2014/02/27/Egypt-plans-dam-busting-diplomatic-offensive-against-Ethiopia/UPI-13631393533111/ (A letöltés ideje: 2015. 12. 03.)
- Egypt to Rebuild Its Air Force. *Defense-aerospace*, 2016. 11. 11. Elérhető: www.defense-aerospace.com/articles-view/feature/5/178725/russia-sees-opportunities-as-egypt-rebuilds-its-air-force.html (A letöltés ideje: 2018. 03. 06.)

- Egypt wants 'Sudan out' of contentious dam talks. *Hiiraan*, 2018. 01. 04. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2018/Jan/146032/egypt_wants_sudan_out_of_contentious_dam_talks.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 05.)
- Egypt wants World Bank to intervene in Ethiopia dam impasse. *Hiiraan*, 2017. 12. 27. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2017/Dec/145909/egypt_wants_world_bank_to_intervene_in_ethiopia_dam_impasse.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 05.)
- Egypt Warns Ethiopia Nile dam Dispute 'Life or Death'. *Hiiraan*, 2017. 11. 19. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2017/Nov/145327/egypt_warns_ethiopia_nile_dam_dispute_life_or_death.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- Egypt warns Ethiopia over Nile dam. *Al-Jazeera*, 2013. 06. 11. Elérhető: www.aljazeera.com/news/africa/2013/06/201361144413214749.html (A letöltés ideje: 2014. 10. 14.)
- Egypt willing to negotiate over Ethiopia's dam: Foreign minister. *Ahram*, 2014. 05. 18. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/101606/Egypt/Politics-/Egypt-willing-to-negotiate-over-Ethiopia's-dam-Fore.aspx> (A letöltés ideje: 2015. 12. 04.)
- Egypt, Ethiopia and Sudan agree to enhance cooperation. *Hiiraan*, 2016. 02. 21. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Feb/104230/egypt_ethiopia_and_sudan_agree_to_enhance_cooperation.aspx (A letöltés ideje: 2018. 02. 26.)
- Egypt, Ethiopia and Sudan sign 'historic' deal for Nile dam construction. *The Telegraph*, 2015. 03. 23. Elérhető: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/ethiopia/11490180/Egypt-Ethiopia-and-Sudan-sign-historic-deal-for-Nile-dam-construction.html (A letöltés ideje: 2015. 12. 08.)
- Egypt, Ethiopia Leaders Say Nile Dam Must Not Ruin Relations. *Hiiraan*, 2018. 01. 19. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2018/Jan/146307/egypt_ethiopia_leaders_say_nile_dam_must_not_ruin_relations.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 05.)
- Egypt, Ethiopia, and Sudan sign new Grand Renaissance Dam agreement. *Reuters*, 2015. 12. 29. Elérhető: www.reuters.com/article/us-egypt-ethiopia-electricity-idUSKBN0UC1B120151229 (A letöltés ideje: 2018. 02. 26.)
- Egypt, Ethiopia, Sudan to hold new Nile dam talks. *Hiiraan*, 2015. 12. 12. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Dec/103025/egypt_ethiopia_sudan_to_hold_new_nile_dam_talks.aspx (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- Egypt: Sudan Foreign Minister Criticises Egypt Over Ethiopian Dam Dispute. *AllAfrica*, 2014. 02. 19. Elérhető: <http://allafrica.com/stories/201402191185.html> (A letöltés ideje: 2015. 12. 04.)
- Egypt's fears of the Ethiopian dam are due to the loss of Sudanese share: Ghandour. *Hiiraan*, 2017. 11. 21. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2017/Nov/145361/egypt_s_fears_of_the_ethiopian_dam_are_due_to_the_loss_of_sudanese_share_ghandour.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- Egyptian Lawmakers Plot Nile Sabotage. *Sahara Reporters*, 2013. 06. 05. Elérhető: <http://saharareporters.com/2013/06/05/egyptian-lawmakers-plot-nile-sabotage-japan-new-bid-african-resources-us-offers-top> (A letöltés ideje: 2015. 12. 03.)
- Egyptian warning over Ethiopia Nile dam. *BBC*, 2013. 06. 10. Elérhető: www.bbc.com/news/world-africa-22850124 (A letöltés ideje: 2015. 12. 03.)
- Egypt's FM Shoukry expresses concern over delays in Ethiopia's Renaissance Dam studies. *Hiiraan*, 2017. 09. 24. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2017/Sept/144322/egypt_s_fm_shoukry_expresses_concern_over_delays_in_ethiopia_s_renaissance_dam_studies.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 02.)

- Elkészült az etiópiai magyar villamos prototípusa. *Index*, 2015. 11. 03. Elérhető: https://index.hu/kulfold/2015/11/03/addisz_abebe_etiopia_magyar_villamos_prototipus/ (A letöltés ideje: 2018. 05. 11.)
- Empowering women to fight FGM/C. *IRIN*, 2010. 08. 19. Elérhető: www.irinnews.org/report/90218/ethiopia-empowering-women-fight-fgmc (A letöltés ideje: 2016. 03. 09.)
- Eritrea Denies Knowledge of Group Linked to Ethiopian Dam Plot. *Hiiraan*, 2017. 03. 02. Elérhető: www.hiiraan.com/news4/2017/Mar/140813/eritrea_denies_knowledge_of_group_linked_to_ethiopian_dam_plot.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- Ethio Telecom aims mobile phone access to reach 113 million. *Capital Ethiopia*, 2015. 07. 06. Elérhető: www.capitalethiopia.com/index.php?option=com_content&view=article&id=5274:ethio-telecom-aims-mobile-phone-access-to-reach-113-million&catid=35:capital&Itemid=27 (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)
- Ethio-Djibouti railroad set to start full service. *Hiiraan*, 2016. 07. 02. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/July/106218/ethio_djibouti_railroad_set_to_start_full_service.aspx (A letöltés ideje: 2016. 07. 08.)
- Ethio-Kenya border review starts in July. *Daily Nation*, 2012. 06. 05. Elérhető: www.nation.co.ke/news/Ethio-Kenya-border-review-starts-in-July-/1056-1421530-tu7exqz/index.html (A letöltés ideje: 2018. 01. 22.)
- Ethiopia 2015 Crime and Safety Report. *OSAC*, 2015. 01. 30. Elérhető: www.osac.gov/pages/Content-ReportDetails.aspx?cid=17028 (A letöltés ideje: 2016. 07. 13.)
- Ethiopia and Djibouti oil pipeline project set for construction. *Sudan Tribune*, 2016. 02. 11. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article57990> (A letöltés ideje: 2016. 07. 20.)
- Ethiopia Appeals for Food Aid Following Poor Crop Yields. *Hiiraan*, 2015. 10. 15. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Oct/102099/ethiopia_appeals_for_food_aid_following_poor_crop_yields.aspx (A letöltés ideje: 2015. 11. 03.)
- Ethiopia approves over \$ 12 billion annual budget. *Sudan Tribune*, 2016. 07. 05. Elérhető: www.sudantribune.com/spip.php?article59522 (A letöltés ideje: 2018. 01. 31.)
- Ethiopia celebrates first African leader of the World Health Organization. *DW*, 2017. 05. 24. Elérhető: www.dw.com/en/ethiopia-celebrates-first-african-leader-of-the-world-health-organization/a-38960695 (A letöltés ideje: 2018. 06. 08.)
- Ethiopia collects public funding for mega dam construction. *Xinhua*, 2017. 08. 30. Elérhető: www.xinhuanet.com/english/2017-08/30/c_136568563.htm (A letöltés ideje: 2018. 02. 21.)
- Ethiopia dam will turn Lake Turkana into 'endless battlefield', locals warn. *The Guardian*, 2015. 01. 13. Elérhető: www.theguardian.com/global-development/2015/jan/13/ethiopia-gibe-iii-dam-kenya (A letöltés ideje: 2018. 02. 06.)
- Ethiopia Distributes Its Cargo Among Neighbouring Countries' Ports. *Hiiraan*, 2015. 02. 12. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Feb/98128/ethiopia_distributes_its_cargo_among_neighbouring_countries_ports.aspx (A letöltés ideje: 2016. 07. 09.)
- Ethiopia Drought: The Worst is yet to come. *Addisstandard*, 2016. 06. 06. Elérhető: <http://addisstandard.com/ethiopia-droughtthe-worst-yet-come/> (A letöltés ideje: 2016. 06. 16.)
- Ethiopia earns \$123 million in electricity exports between 2015 and 2016. *Hiiraan*, 2016. 04. 14. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Apr/105011/ethiopia_earns_123_million_in_electricity_exports_between_2015_and_2016.aspx (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)
- Ethiopia launches 4G mobile service in the capital. *Reuters*, 2015. 03. 21. Elérhető: www.reuters.com/article/ethiopia-telecoms-idUSL6N0WN0BU20150321 (A letöltés ideje: 2016. 06. 15.)

- Ethiopia leader rejects call for World Bank arbitration in dam dispute. *Hiiraan*, 2018. 01. 22. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2018/Jan/146367/ethiopia_leader_rejects_call_for_world_bank_arbitration_in_dam_dispute.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 06.)
- Ethiopia now blames Egypt for stoking unrest. *Eastafrican*, 2016. 10. 10. Elérhető: www.theeastafrican.co.ke/news/Ethiopia-blames-Egypt-for-unrest/2558-3411502-format-xhtml-12j8glg/index.html (A letöltés ideje: 2018. 02. 22.)
- Ethiopia overtakes Kenya as economic giant of East Africa. *Africanews*, 2017. 05. 29. Elérhető: www.africanews.com/2017/05/29/ethiopia-overtakes-kenya-as-economic-giant-of-east-africa/ (A letöltés ideje: 2018. 06. 06.)
- Ethiopia plans new 2,000 MW dam: PM. *Reuters*, 2016. 03. 30. Elérhető: www.reuters.com/article/us-ethiopia-hydro-idUSKCN0WC1P4 (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)
- Ethiopia quietly building its air defense systems. *Tigraionline*, 2016. 05. 05. Elérhető: www.tigraionline.com/articles/ethiopian-air-defense-sam.html (A letöltés ideje: 2018. 03. 06.)
- Ethiopia Registers Progress in Foreign Remittance Inflow. *Ezega*, 2017. 08. 27. Elérhető: www.ezega.com/News/NewsDetails/4602/Ethiopia-Registers-Progress-in-Foreign-Remittance-Inflow (A letöltés ideje: 2018. 02. 01.)
- Ethiopia risks diplomatic row after its soldiers enter Kenya and kill local police officers. *Hiiraan*, 2015. 11. 23. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Nov/102698/ethiopia_risks_diplomatic_row_after_its_soldiers_enter_kenya_and_kill_local_police_officers.aspx 2015.11.23 (A letöltés ideje: 2018. 01. 22.)
- Ethiopia says consultants failed to reach joint vision on GERD. *Sudan Tribune*, 2015. 11. 08. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Nov/102486/ethiopia_says_consultants_failed_to_reach_joint_vision_on_gerd.aspx (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- Ethiopia says drought to have no impact on GDP growth forecasts. *Reuters*, 2015. 11. 12. Elérhető: www.reuters.com/article/2015/11/12/ethiopia-economy-drought-idUSL8N13759920151112#vms2H-kO5ugl2DOI1.97 (A letöltés ideje: 2015. 12. 22.)
- Ethiopia sentences rebels over attack on Nile dam. *Sudan Tribune*, 2017. 04. 13. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article62186> (A letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- Ethiopia signs Djibouti railway deal with China. *Reuters*, 2011. 12. 17. Elérhető: www.reuters.com/article/ethiopia-railway-idUSL6E7NH07M20111217 (A letöltés ideje: 2016. 07. 06.)
- Ethiopia stalls negotiations with Egypt and Sudan over Renaissance Dam. *Hiiraan*, 2015. 10. 05. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Oct/101930/ethiopia_stalls_negotiations_with_egypt_and_sudan_over_renaissance_dam.aspx (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- Ethiopia steams ahead with vision for a modern national rail network. *Global Construction Review*, 2015. 02. 17. Elérhető: www.globalconstructionreview.com/markets/ethiopia-steams-ahead-vision-modern-n8a8t8i8o8n8a/ (A letöltés ideje: 2016. 07. 13.)
- Ethiopia struggles with worst drought for 50 years leaving 18 million people in need of aid. *The Telegraph*, 2016. 04. 23. Elérhető: www.telegraph.co.uk/news/2016/04/23/ethiopia-struggles-with-worst-drought-for-50-years-leaving-18-mi/ (A letöltés ideje: 2018. 01. 31.)
- Ethiopia takes over Nile Council leadership. *Hiiraan*, 2017. 10. 26. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2017/Oct/144932/ethiopia_takes_over_nile_council_leadership.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 05.)
- Ethiopia targets gas production. *Hiiraan*, 2015. 09. 16. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Sept/101628/ethiopia_targets_gas_production.aspx (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)

- Ethiopia thwarts attack on Nile dam, Sudan apprehended 7 attackers. *Sudan Tribune*, 2017. 03. 02. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article61782> (A letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- Ethiopia to attain rural telecom access within 5 km radius of service target. *Waltainfo*, 2015. 04. 27. Elérhető: www.waltainfo.com/index.php?option=com_content&view=article&id=18936:ethiopia-to-attain-rural-telecom-access-within-5-km-radius-of-service-target-&catid=52:national-news&Itemid=291 (A letöltés ideje: 2016. 06. 15.)
- Ethiopia turns big plans into reality. *International Railway Journal*, 2015. 06. 03. Elérhető: <http://web.archive.org/web/20150624020443/www.railjournal.com/index.php/africa/ethiopia-turns-big-plans-into-reality.html> (A letöltés ideje: 2016. 07. 08.)
- Ethiopia used to be the origin of most African refugees, now it's their biggest host. *Hiiraan*, 2015. 06. 06. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Jun/99985/ethiopia_used_to_be_the_origin_of_most_african_refugees_now_it_s_their_biggest_host.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 19.)
- Ethiopia won't stop construction of the Renaissance Dam: minister. *Hiiraan*, 2016. 02. 13. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Feb/104107/ethiopia_won_t_stop_construction_of_the_renaissance_dam_minister.aspx (A letöltés ideje: 2018. 02. 26.)
- Ethiopia working on new \$100bn energy strategy. *Sudan Tribune*, 2013. 11. 26. Elérhető: [www.sudantribune.com/spip.php?article48958](http://sudantribune.com/spip.php?article48958) (A letöltés ideje: 2015. 11. 10.)
- Ethiopia, Djibouti secure \$3 bln loan for railway project. *Capital Ethiopia*, 2013. 05. 27. Elérhető: www.capitalethiopia.com/index.php?option=com_content&view=article&id=3022:ethiopia-djibouti-secure-3-bln-loan-for-railway-project&Itemid=27 (A letöltés ideje: 2016. 07. 06.)
- Ethiopia, Italian Company Sign \$ 2 Billion Hydro Power Project. *AllAfrica*, 2006. 07. 21. Elérhető: <http://allafrica.com/stories/200607210970.html> (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- Ethiopia, Sudan and Egypt renew commitment to cooperate over GERD. *Hiiraan*, 2018. 02. 08. Elérhető: www.hiiraan.com/news4/2018/Feb/146704/ethiopia_sudan_and_egypt_renew_commitment_to_cooperate_over_gerd.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 06.)
- Ethiopia: Appeal for \$1.4 billion in drought aid. *Hiiraan*, 2015. 12. 12. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Dec/103026/ethiopia_appeal_for_1_4_billion_in_drought_aid.aspx (A letöltés ideje: 2015. 12. 22.)
- Ethiopia: Dams, Plantations a Threat to Kenyans. *HRW*, 2017. 02. 14. Elérhető: www.hrw.org/news/2017/02/14/ethiopia-dams-plantations-threat-kenyans (A letöltés ideje: 2018. 02. 12.)
- Ethiopia: Egypt Attack Proposals 'Day Dreaming'. *Ya Libnan*, 2013. 06. 05. Elérhető: <http://yalibnan.com/2013/06/05/ethiopia-egypt-attack-proposals-day-dreaming/> (A letöltés ideje: 2015. 12. 03.)
- Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents. *International Crisis Group*. Africa Report No. 153. 2009. 09. 04. Elérhető: www.crisisgroup.org/africa/horn-africa/ethiopia/ethiopia-ethnic-federalism-and-its-discontents (A letöltés ideje: 2018. 04. 10.)
- Ethiopia: GERD's 9 Million Cubic Meter Concrete Filling Completed. *AllAfrica*, 2018. 01. 04. Elérhető: <http://allafrica.com/stories/201801040081.html> (A letöltés ideje: 2018. 02. 22.)
- Ethiopia: International Panel of Experts On Gerd Releases Its Report. *AllAfrica*, 2013. 07. 01. Elérhető: <http://allafrica.com/stories/201306031987.html> (A letöltés ideje: 2015. 12. 03.)
- Ethiopia: MSF sees tenfold increase in children with malnutrition in Doolo zone. *Hiiraan*, 2017. 06. 26. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2017/Jun/142807/ethiopia_msf_sees_tenfold_increase_in_children_with_malnutrition_in_doolo_zone.aspx (A letöltés ideje: 2018. 01. 31.)

- Ethiopia: Several people feared dead in renewed clashes in Moyale town. *Esat News*, 2018. 05. 07. Elérhető: <https://ethsat.com/2018/05/ethiopia-several-people-feared-dead-in-renewed-clashes-in-moyale-town/> (A letöltés ideje: 2018. 05. 30.)
- Ethiopia: The First Meeting of the Tripartite National Committee On the Grand Ethiopian Renaissance Dam Concludes. *AllAfrica*, 2014. 09. 23. Elérhető: <http://allafrica.com/stories/201409230392.html> (A letöltés ideje: 2015. 12. 04.)
- Ethiopia: The New Powerhouse of Africa. *Hiiraan*, 2015. 06. 25. Elérhető: http://hiiraan.com/op4/2015/july/100854/ethiopia_the_new_powerhouse_of_africa.aspx (A letöltés ideje: 2016. 03. 24.)
- Ethiopia's drought. On the edge of disaster. *The Economist*, 2016. 02. 26. Elérhető: www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21693624-governments-achievements-appear-increasingly-precarious-edge (A letöltés ideje: 2018. 01. 30.)
- Ethiopia's massive Gilgel Gibe III Dam starts power generation. *This Is Africa*, 2015. 10. 13. Elérhető: <https://thisisafrika.me/ethiopias-gilgel-gibe-iii-dam-starts-power-generation/> (A letöltés ideje: 2018. 02. 06.)
- Ethiopia's Plan of Building Africa's Biggest Airport Face Shortage of Funding. *Hiiraan*, 2015. 11. 06. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Nov/102459/ethiopia_s_plan_of_building_africa_s_biggest_airport_face_shortage_of_funding.aspx (A letöltés ideje: 2016. 06. 15.)
- Ethiopia-Djibouti railway begins temporary freight transportation. *Hiiraan*, 2015. 11. 23. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Nov/102701/ethiopia_djibouti_railway_begins_temporary_freight_transportation.aspx (A letöltés ideje: 2016. 07. 09.)
- Ethiopian Airlines Make More Profit Than All Other African Carriers Combined. *Hiiraan*, 2015. 08. 25. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Aug/101284/ethiopian_airlines_make_more_profit_than_all_other_african_carriers_combined.aspx (A letöltés ideje: 2016. 06. 15.)
- Ethiopian Annual Cotton Report. *GAIN Report*, Number: ET 1512. 2015. 05. 14. Elérhető: http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Annual%20Cotton%20Report_Addis%20Ababa_Ethiopia_5-14-2015.pdf (A letöltés ideje: 2016. 04. 26.)
- Ethiopian children freed from South Sudan militia reach over 80. *Sudan Tribune*, 2016. 06. 06. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article59206> (A letöltés ideje: 2018. 01. 22.)
- Ethiopian church appoints Abune Mathias as patriarch. *BBC*, 2013. 03. 01. Elérhető: www.bbc.com/news/world-africa-21627611 (A letöltés ideje: 2016. 02. 16.)
- Ethiopian Government Cancels Ethio-Djibouti Fuel Pipeline Project. *Hiiraan*, 2017. 12. 06. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2017/Dec/145590/ethiopian_government_cancels_ethio_djibouti_fuel_pipeline_project.aspx (A letöltés ideje: 2018. 06. 07.)
- Ethiopian Renaissance dam almost 70% complete: minister. *Sudan Tribune*, 2016. 05. 28. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article59119> (A letöltés ideje: 2018. 02. 26.)
- Ethiopian Workers Struggle After Repatriation from Saudi Arabia. *VOA News*, 2014. 10. 08. Elérhető: www.voanews.com/content/ethiopian-workers-struggle-after-repatriation-from-saudi-arabia/2477300.html (A letöltés ideje: 2016. 02. 17.)
- Ethiopians gather for festival marred by bloodshed. *Al-Jazeera*, 2017. 09. 30. Elérhető: www.aljazeera.com/news/2017/09/ethiopians-gather-festival-marred-bloodshed-170930100607062.html (A letöltés ideje: 2018. 02. 21.)
- Ethiopia's industrialisation spells crisis for Kenya's Turkana – HRW. *Reuters*, 2015. 10. 15. Elérhető: www.reuters.com/article/2015/10/15/kenya-environment-ethiopia-idUSL1N12E0G F20151015 (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)

- Ethiopia's Next Leader Could Come From Protest-Hit Region. *Bloomberg*, 2018. 02. 21. Elérhető: www.bloomberg.com/news/articles/2018-02-21/ethiopia-s-next-leader-could-come-from-protest-hit-oromia-region (A letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- Ethiopia's Renaissance Dam talks to resume in Khartoum. *Hiiraan*, 2015. 07. 19. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/July/100762/ethiopia_s_renaissance_dam_talks_to_resume_in_khartoum.aspx (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- Ethiopia-Sudan border development conference kicks off on Thursday. *Sudan Tribune*, 2017. 02. 14. Elérhető: www.sudantribune.com/spip.php?article61655 (A letöltés ideje: 2018. 01. 16.)
- Ethnic violence in Ethiopia amid shadowy politics. *Hiiraan*, 2017. 11. 23. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2017/Nov/145393/ethnic_violence_in_ethiopia_amid_shadowy_politics.aspx (A letöltés ideje: 2018. 01. 31.)
- Ethnic Violence in Ethiopia Stoked by Social Media from U.S. *Hiiraan*, 2018. 02. 12. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2018/Feb/146756/ethnic_violence_in_ethiopia_stoked_by_social_media_from_u_s.aspx (A letöltés ideje: 2018. 02. 21.)
- Etiópiában és Angolában is lesz magyar nagykövetség. *Napi.hu*, 2015. 06. 12. Elérhető: www.napi.hu/magyar_gazdasag/etiopiaban_es_angolaban_is_lesz_magyar_nagykovetseg.599071.html (A letöltés ideje: 2018. 01. 15.)
- EU diplomats reveal devastating impact of Ethiopia dam project on remote tribes. *Hiiraan*, 2015. 09. 04. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Sept/101435/eu_diplomats_reveal_devastating_impact_of_ethiopia_dam_project_on_remote_tribes.aspx (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- Europe pays out to keep a lid on Ethiopia migration. *Hiiraan*, 2016. 10. 25. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Oct/118357/europe_pays_out_to_keep_a_lid_on_ethiopia_migration.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 23.)
- Europe urged to learn lessons from Ethiopia on refugee treatment. *Sudan Tribune*, 2016. 07. 09. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article59564> (A letöltés ideje: 2018. 03. 20.)
- Fahmy meets Tanzanian president ahead of Congo visit. *Daily News Egypt*, 2014. 02. 23. Elérhető: www.dailynewsegypt.com/2014/02/23/fahmy-meets-tanzanian-president-ahead-congo-visit/ (A letöltés ideje: 2015. 12. 04.)
- Female genital mutilation/cutting. *UNICEF*, 2005. Elérhető: www.unicef.org/publications/files/FGM-C_final_10_October.pdf (A letöltés ideje: 2016. 03. 09.)
- Flash floods kill 7 children in S. Somalia. *Hiiraan*, 2013. 05. Elérhető: www.hiiraan.com/news4/2013/May/29294/flash_floods_kill_7_children_in_s_somalia.aspx (A letöltés ideje: 2014. 11. 07.)
- Flood in Somalia kills 22, displaces hundreds. *Hiiraan*, 2013. 06. 03. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2013/Jun/29658/floods_in_somalia_kills_22_displaces_hundreds.aspx (A letöltés ideje: 2014. 11. 07.)
- FOCH, Arthur (2009): The paradox of the Djibouti-Ethiopia railway concession failure. *Proparco*. Elérhető: www.proparco.fr/webdav/site/proparco/shared/PORTAILS/Secteur_privé_developpement/PDF/SPD9/SPD9_arthur_foch_UK.pdf (A letöltés ideje: 2016. 07. 06.)
- Foreign consultancy firms selected to study Ethiopia's Nile dam. *Sudan Tribune*, 2015. 04. 10. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article54583> (A letöltés ideje: 2015. 12. 08.)
- GEBRE-MARIAM, Ayele (2005): The Critical Issue of Land Ownership. *NCCR North-South*. Elérhető: www.north-south.ch/publications/Infosystem/On-line%20Dokumente/Upload/AGM_CriticalIssueLand.pdf (A letöltés ideje: 2014. 10. 17.)

- Geothermal power: Ethiopia signs for first phase of a 1,000 MW project. *ESI Africa*, 2015. 07. 29. Elérhető: www.esi-africa.com/news/geothermal-power-ethiopia-signs-for-first-phase-of-a-1000mw-project/ (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)
- Gibe III – Doubling Ethiopia's Power Generation Capacity. *Expogroup*, 2017. 01. 10. Elérhető: http://expogr.com/detail_news.php?newsid=4403&pageid=2 (A letöltés ideje: 2018. 02. 12.)
- Gibe III boosting nation's power generation. *Ethpress*, 2016. 12. 17. Elérhető: <http://ethpress.gov.et/herald/index.php/technology/item/7030-gibe-iii-boosting-nation-s-power-generation> (A letöltés ideje: 2018. 02. 06.)
- Gold mining promises big boost for Ethiopia's development. *The Guardian*, 2012. 08. 30. Elérhető: www.theguardian.com/global-development/2012/aug/30/gold-mining-boost-ethiopia-development (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)
- Grand Ethiopian Renaissance Dam a threat to downstream Nile states, including Egypt. *Hiiraan*, 2017. 07. 26. Elérhető: https://hiiraan.com/news4/2017/July/143313/grand_ethiopian_renaissance_dam_a_threat_to_downstream_nile_states_including_egypt.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- Grand Ethiopian Renaissance Dam to Start Power Generation. *Ezega*, 2017. 10. 18. Elérhető: www.ezega.com/News/NewsDetails/4861/Grand-Ethiopian-Renaissance-Dam-to-Start-Power-Generation (A letöltés ideje: 2018. 02. 19.)
- Health Sector Transformation Plan 2015. *Ministry of Health*, 2015. Elérhető: www.globalfinancing-facility.org/sites/gff_new/files/Ethiopia-health-system-transformation-plan.pdf (A letöltés ideje: 2018. 05. 18.)
- Horn of Africa droughts likely to intensify, sparking security fears. *Hiiraan*, 2015. 10. 14. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Oct/102073/horn_of_africa_droughts_likely_to_intensify_sparking_security_fears.aspx (A letöltés ideje: 2015. 11. 03.)
- How a breakaway region of Somalia hopes to build a new country. *Hiiraan*, 2015. 12. 26. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Dec/103274/how_a_breakaway_region_of_somalia_hopes_to_build_a_new_country.aspx (A letöltés ideje: 2016. 07. 09.)
- How Al-Shabab Could Get Their Hands on a Nuclear Core. *Hiiraan*, 2015. 11. 05. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Nov/102449/how_al_shabab_could_get_their_hands_on_a_nuclear_core.aspx (A letöltés ideje: 2015. 11. 07.)
- How Ethiopia's New Railway Could Launch an Inclusive Urban Boom. *Hiiraan*, 2018. 02. 10. Elérhető: www.hiiraan.com/news4/2018/Feb/146729/how_ethiopia_s_new_railway_could_launch_an_inclusive_urban_boom.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 28.)
- Human Trafficking and Smuggling on the Horn of Africa-Central Mediterranean Route. *Sahan Foundation – IGAD ISSP*, 2016. Elérhető: https://igad.int/attachments/1284_ISSP%20Sahan%20HST%20Report%20%2018ii2016%20FINAL%20FINAL.pdf (A letöltés ideje: 2018. 01. 16.)
- Hunger looms over Ethiopia as El Nino drives drought. *Reuters*, 2015. 10. 23. Elérhető: www.reuters.com/article/2015/10/23/ethiopia-drought-idUSL8N12M59K20151023 (A letöltés ideje: 2015. 11. 03.)
- Hydropower in Ethiopia – the stage construction of Tekeze Arch Dam. *Water Power Magazine*, 2009. Elérhető: www.waterpowermagazine.com/features/featurehydro-power-in-ethiopia-the-staged-construction-of-tekeze-arch-dam (A letöltés ideje: 2014. 11. 13.)
- If the government let people breathe, they might fly. *The Economist*, 2016. 01. 02. Elérhető: www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21684816-if-government-let-people-breathe-they-might-fly-what-if-they-were-really-set (A letöltés ideje: 2016. 03. 23.)

- Immigrants (1), by Period of Immigration, Country of Birth and Last Country of Residence. CBS, Statistical Abstract of Israel 2007. Elérhető: http://cbs.gov.il/shnaton58/st04_04.pdf (A letöltés ideje: 2016. 01. 13.)
- In Surprise Move, Al-Shabaab Offensive in Somalia Has Captured Territory. *Hiiraan*, 2015. 07. 12. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/July/100652/in_surprise_move_al_shabaab_offensive_in_somalia_has_captured_territory.aspx (A letöltés ideje: 2015. 11. 26.)
- International Panel of Experts (IPOE) on Grand Ethiopian Renaissance Dam Project (GERDP). Final Report. Addis Abeba, Ethiopia, 2013. 05. 31. Elérhető: www.internationalrivers.org/files/attached-files/international_panel_of_experts_for_ethiopian_renaissance_dam-final_report_1.pdf (A letöltés ideje: 2015. 12. 03.)
- Irrecha Massacre. *Addis Standard – Special Edition*. 2016. október. Elérhető: <https://addisstandard.com/wp-content/uploads/2016/11/Special-Edition-on-Irrecha-Oct.-2016-2.pdf> (A letöltés ideje: 2018. 02. 21.)
- Is Uganda really a ‘refugee paradise’? *Al-Jazeera*, 2017. 07. 29. Elérhető: www.aljazeera.com/indepth/opinion/2017/07/uganda-refugee-paradise-170726133024156.html (A letöltés ideje: 2018. 03. 23.)
- Italian firm accused of posing threat to thousands in Ethiopia, Kenya. *Sudan Tribune*, 2016. 03. 17. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article58336> (A letöltés ideje: 2018. 02. 06.)
- KELLER, Marius (2009): *Climate Risks and Development Projects. Assessment Report for a Community-Level Project in Guduru, Oromiya, Ethiopia*. Elérhető: www.iisd.org/cristaltool/documents/BFA-Ethiopia-Assessment-Report-Eng.pdf (A letöltés ideje: 2014. 11. 05.)
- Kenya and Ethiopia out to tighten border security. *Daily Nation*, 2016. 11. 23. Elérhető: www.nation.co.ke/news/Kenya-and-Ethiopia-seek-to-end-border-conflicts/1056-3462392-c8xni8z/index.html (A letöltés ideje: 2018. 01. 22.)
- Kenya deploys military along border after Ethiopian soldiers’ invasion. *Standard*, 2015. 05. 28. Elérhető: www.standardmedia.co.ke/article/2000163752/kenya-deploys-military-along-border-after-ethiopian-soldiers-invasion (A letöltés ideje: 2015. 11. 03.)
- Kenya, Ethiopia, South Sudan in Talks Over Disputed Land. *AllAfrica*, 2016. 02. 21. Elérhető: <http://allafrica.com/stories/201602222590.html> (A letöltés ideje: 2018. 01. 22.)
- KINDE, Samuel (2002): Earthquake Risks in Addis Ababa and other Major Ethiopian Cities – Will the Country be Caught Off-guarded? *Mediaethiopia*, March 2002. Elérhető: www.mediaethiopia.com/Engineering/EarthquakeHazard_ET.htm (A letöltés ideje: 2015. 11. 06.)
- KOLLER Inez (é. n.): Az etióp időszámítás több éves lemaradásban. *Afrikatanulmányok*. Elérhető: www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/cikkek.html?articleID=438 (A letöltés ideje: 2016. 03. 11.)
- KÓNYA Franciska (2009): Régi téma, új kérdések: Hermász Pásztorának keletkezési körülményei. *Keresztény Szó*, 2009. november. Elérhető: www.keresztenyszo.katolikhos.ro/archivum/2009/november/6.html (A letöltés ideje: 2016. 02. 16.)
- Lack of rain in parts of Ethiopia causing cattle deaths; food being stockpiled. *Reuters*, 2015. 08. 10. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Aug/101063/lack_of_rain_in_parts_of_ethiopia_causing_cattle_deaths_food_being_stockpiled.aspx (A letöltés ideje: 2015. 12. 18.)
- LAPLANTE, Matthew D. (2011): Growing in the Word. What the Ethiopian Orthodox have learned from the expansion of evangelicals. *Christianity Today*, September 2011. 17-21. Elérhető: www.christianitytoday.com/ct/2011/september/ethiopian-orthodox.html?start=1 (A letöltés ideje: 2016. 02. 26.)

- Leaders of Sudan, Egypt and Ethiopia to discuss Renaissance Dam in Kigali. *Hiiraan*, 2016. 07. 14. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/July/106427/leaders_of_sudan_egypt_and_ethiopia_to_discuss_renaissance_dam_in_kigali.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- LEMI, Adugna (2008): Anatomy of Foreign Aid To Ethiopia: 1960–2003. *University of Massachusetts Boston – Scholar Works at UMass Boston*. 2008. 01. 01. Elérhető: https://scholarworks.umb.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=www.google.hu/&httpsredir=1&article=1012&context=econ_faculty_pubs (A letöltés ideje: 2018. 02. 05.)
- LETA, Samson – MESELE, Frehiwot (2014): Spatial analysis of cattle and shoa population in Ethiopia: growth trend, distribution and market access. *PMC*, 2014. 06. 24. Elérhető: www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4078045/ (A letöltés ideje: 2016. 04. 22.)
- LINDBERG, Charlotte (2013): Food price inflation in Ethiopia. A case study of price transmission and unofficial trade from Djibouti, Kenya and Sudan to Ethiopia. *GUPEA*. Elérhető: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/35071/1/gupea_2077_35071_1.pdf (A letöltés ideje: 2018. 02. 12.)
- MAHMOOD, Omar S. – FARAH, Mohamed (2017): High stakes for Somaliland’s presidential elections. *ISS Africa*, 2017. 10. Elérhető: <https://issafrica.org/research/east-africa-report/high-stakes-for-somalilands-presidential-elections> (A letöltés ideje: 2018. 01. 26.)
- Mapping the Global Muslim Population. *Pew Research Center*, 2009. 10. 07. Elérhető: www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/ (A letöltés ideje: 2016. 03. 02.)
- MARSAI Viktor (2017): Régi-új frontvonalak – Etiópia és a szélsőséges iszlamisták. *SVKK Elemzések* 2017/17, augusztus 14. Elérhető: http://archiv.netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2017-17-etiofia-es-a-szelsoseges-izlamistak-marsai-v.original.pdf (A letöltés ideje: 2018. 01. 23.)
- MC SWEENEY, C. – NEW, M. – LIZCANO, G. (2012): Ethiopia. UNDP Climate Change Country Profiles. Elérhető: www.geog.ox.ac.uk/research/climate/projects/undp-cp/UNDP_reports/Ethiopia/Ethiopia.lowres.report.pdf (A letöltés ideje: 2014. 11. 04.)
- MEKONNEN, Kefyalew (2015): The Defects and Effects of Past Treaties and Agreements on the Nile River Waters: Whose Faults Were they? *Ethiopians.com*. Elérhető: www.ethiopians.com/abay/engin.html#1959 (A letöltés ideje: 2015. 11. 26.)
- MENGISTU, Alemayehu (2003): Ethiopia. *FAO*. Elérhető: www.fao.org/ag/agp/agpc/doc/counprof/ethiopia/ethiopia.htm (A letöltés ideje: 2016. 01. 06.)
- Mentioning Ethiopia’s reservation over 1959 water deal caused failure of Khartoum meeting. *Sudan Tribune*, 2018. 04. 14. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article65187> (A letöltés ideje: 2018. 06. 06.)
- Mogadishu bombing: Turkish base was the ‘intended target’. *Al-Jazeera*, 2017. 10. 22. Elérhető: www.aljazeera.com/news/2017/10/mogadishu-bombing-turkish-base-intended-target-171022114645209.html (A letöltés ideje: 2018. 01. 26.)
- More a marathon than a sprint. There is a long road ahead for Africa to emulate East Asia. *The Economist*, 2015. 11. 07. Elérhető: www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21677633-there-long-road-ahead-africa-emulate-east-asia-more-marathon (A letöltés ideje: 2016. 01. 07.)
- National Census postponed. *The Reporter Ethiopia*, 2017. 10. 07. Elérhető: www.thereporterethiopia.com/business/national-census-postponed (A letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- Neither a sprint nor a marathon. *The Economist*, 2015. 05. 30. Elérhető: www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21652307-africas-most-impressive-economic-managers-suffer-excessive-caution-neither (A letöltés ideje: 2015. 12. 01.)

- Nile Basin Initiative – Corporate Report 2017. Nilebasin.org Elérhető: www.nilebasin.org/index.php/media-center/documents-publications/60-nbi-corporate-report-2017/file (A letöltés ideje: 2018. 02. 16.)
- Nile dam set to generate power, Ethiopia to consult Egypt, Sudan ahead. *Sudan Tribune*, 2016. 01. 20. Elérhető: www.sudantribune.com/spip.php?article57757 (A letöltés ideje: 2018. 02. 16.)
- NUHR, Salih (2013): How Could a Lasting Peace between Ethiopia and Eritrea be Achieved? *Humanitarian Response*. Elérhető: www.humanitarianresponse.info/operations/ethiopia/article/how-could-lasting-peace-between-ethiopia-and-eritrea-be-achieved (A letöltés ideje: 2020. 03. 24.)
- Nuts and bolts of Ethiopian power sector. *The Reporter Ethiopia*, 2017. 03. 04. Elérhető: www.thereporterethiopia.com/content/nuts-and-bolts-ethiopian-power-sector (A letöltés ideje: 2018. 02. 21.)
- OFCANSKY, Thomas P. – BERRY, LaVerle B. (1993): Ethiopia – a country study. *Library of Congress*, DA PAM. Elérhető: http://cdn.loc.gov/master/frd/frdcstdy/et/ethiopiacycountry00ofca_0/ethiopiacycountry00ofca_0.pdf (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- Official Text: Egypt, Ethiopia, Sudan – Declaration of Principles. *Horn Affairs*, 2015. 03. 25. Elérhető: <http://hornaffairs.com/en/2015/03/25/egypt-ethiopia-sudan-agreement-on-declaration-of-principles-full-text/> (A letöltés ideje: 2015. 12. 08.)
- Oil reserve in Ethiopia may hold up to 2.7 billion barrels. *AWiB*, 2013. 02. 26. Elérhető: www.awib.org.et/currency/news/item/322-oil-reserve-in-ethiopia-may-hold-up-to-2-7-billion-barrels.html (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)
- Ongoing tension between Egypt, Sudan. *Hiiraan*, 2016. 01. 06. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Jan/103452/ongoing_tension_between_egypt_sudan.aspx (A letöltés ideje: 2018. 02. 26.)
- Opinion: Foreign investment in Ethiopia: a blessing or a curse? *Addis Standard*, 2016. 03. 03. Elérhető: <http://addisstandard.com/opinion-foreign-investment-in-ethiopia-a-blessing-or-a-curse/> (A letöltés ideje: 2016. 06. 20.)
- Oromo religion of Ethiopia. *Blessed Quietness Journal*, é. n. Elérhető: www.blessedquietness.com/journal/housechu/oromoeth.htm (A letöltés ideje: 2016. 02. 25.)
- Planning for El Niño. *The Economist*, 2015. 11. 07. Elérhető: www.economist.com/news/international/21677471-worlds-biggest-climatic-weather-phenomenon-easier-predict-many-calamities (A letöltés ideje: 2015. 12. 22.)
- Police arrest suspected Shabaab recruit in Moyale. *Nation*, 2015. 06. 24. Elérhető: www.nation.co.ke/news/Police-arrest-suspected-Shabaab-recruit-in-Moyale/1056-2763736-6o6b7i/index.html (A letöltés ideje: 2018. 01. 22.)
- Political will to enhance water cooperation between Egypt, Ethiopia, Sudan. *Daily News Egypt*, 2015. 03. 07. Elérhető: www.dailynewsegypt.com/2015/03/07/political-will-to-enhance-water-cooperation-between-egypt-ethiopia-sudan/ (A letöltés ideje: 2015. 12. 08.)
- Population census of Ethiopia 2005. *Wayback*, 2005. Elérhető: <https://web.archive.org/web/20091113212038/www.csa.gov.et/surveys/National%20statistics/national%20statistics%202005/Population.pdf> (A letöltés ideje: 2018. 04. 21.)
- Population census of Ethiopia 2007. *Wayback*, 2007. Elérhető: https://web.archive.org/web/20120214221803/www.csa.gov.et/pdf/Cen2007_firstdraft.pdf (A letöltés ideje: 2018. 04. 21.)
- PRÁGER Tamás – PIECZKA Ildikó (2013): *Oceanográfia*. Budapest, ELTE (elektronikus kiadvány). Elérhető: <http://elte.prompt.hu/sites/default/files/tananyagok/oceanografia/ch04s05.html> (A letöltés ideje: 2014. 11. 04.)

- Qatar's influence in Somalia edges out traditional Arab power-house Egypt. *East African*, 2013. 11. 01. Elérhető: www.theeastafrican.co.ke/news/Qatar-s-influence-in-Somalia-edges-Egypt-/2558-2056248-65m7lh2/index.html (A letöltés ideje: 2018. 01. 26.)
- Refugee crisis: Plan to create 100,000 jobs in Ethiopia. *Hiiraan*, 2016. 09. 22. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Sept/117792/refugee_crisis_plan_to_create_100_000_jobs_in_ethiopia.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 23.)
- Refugee scandal: The inside story. *Daily Monitor*, 2018. 02. 10. Elérhető: www.monitor.co.ug/News/National/Refugee-scandal-inside-story/688334-4298332-14ke2sy2/index.html (A letöltés ideje: 2018. 03. 23.)
- Rights Group: 140 Dead in Ethiopia's Oromo Protests. *Hiiraan*, 2016. 01. 08. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Jan/103479/rights_group_140_dead_in_ethiopia_s_oromo_protests.aspx (A letöltés ideje: 2016. 01. 12.)
- Rising from the ashes: 10 astonishing facts on Ethiopia's turnaround. *Hiiraan*, 2015. 09. 17. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Sept/101660/rising_from_the_ashes_10_astonishing_facts_on_ethiopia_s_turnaround.aspx (A letöltés ideje: 2016. 03. 24.)
- SALMAN, M. A. Salman (2013): The Nile Basin Cooperative Framework Agreement: a peacefully unfolding African spring? *Water International*, Vol. 38, No. 1. 17–29. DOI: <https://doi.org/10.1080/02508060.2013.744273> Elérhető: www.salmanmasalman.org/wp-content/uploads/2013/02/NileBasinCooperativeFrameworkAgreementArticlePublished2.pdf (A letöltés ideje: 2015. 12. 03.)
- Scaling-up Formal Remittances to Ethiopia. *IOM*, 2017. Elérhető: www.developingmarkets.com/sites/default/files/Ethiopia%20Executive%20Summary%202018.pdf (A letöltés ideje: 2018. 02. 01.)
- Scientists say east Africa will get wetter, so why is it drying out? *Climate Change News*, 2017. 07. 13. Elérhető: www.climatechangenews.com/2017/07/13/scientists-say-east-africa-will-get-wetter-drying/ (A letöltés ideje: 2018. 01. 30.)
- Second Chinese company signs up for Ethio-Djibouti rail route. *Horn Affairs*, 2011. 12. 18. Elérhető: <http://hornaffairs.com/en/2011/12/18/second-chinese-company-signs-up-for-ethio-djibouti-rail-route/> (A letöltés ideje: 2016. 07. 06.)
- Service Sector Takes over Ethiopian Agrarian Economy. *Debirhan*, é. n. Elérhető: <http://debirhan.com/?p=761> (A letöltés ideje: 2016. 06. 15.)
- Shipping in east Africa. *The Economist*, 2012. 04. 21. Elérhető: www.economist.com/node/21553050 (A letöltés ideje: 2016. 07. 13.)
- Soha nem futott sínen az etiópiai magyar villamos. *Index*, 2015. 11. 10. Elérhető: http://index.hu/belfold/2015/11/10/az_etiop-magyar_villamos_amire_ket_nemzet_buszke/ (A letöltés ideje: 2016. 04. 20.)
- Somalia calls regions to order for breaching state's neutrality in Gulf crisis. *Africanews*, 2017. 09. 22. Elérhető: www.africanews.com/2017/09/22/somalia-calls-regions-to-order-for-breaching-state-s-neutrality-in-gulf-crisis/ (A letöltés ideje: 2018. 01. 26.)
- South African firm wins bid to administer Ethio-Djibouti railway. *Hiiraan*, 2006. 03. 30. Elérhető: www.hiiraan.com/news/2006/mar/somali_news30_2.htm (A letöltés ideje: 2016. 07. 06.)
- STRATFOR: Egypt Is Prepared To Bomb All Of Ethiopia's Nile Dams. *Business Insider*, 2012. 10. 12. Elérhető: www.businessinsider.com/hacked-stratfor-emails-egypt-could-take-military-action-to-protect-its-stake-in-the-nile-2012-10 (A letöltés ideje: 2015. 12. 03.)

- Sub-Saharan Africa gets its first metro. *The Economist*, 2015. 09. 22. Elérhető: www.economist.com/news/21665199-addis-ababa-has-opened-first-part-new-light-rail-system-sub-saharan-africa-gets-its-first-metro (A letöltés ideje: 2016. 04. 20.)
- Sudan and Ethiopia on alert for Egyptian military strike. *Middle East Monitor*, 2017. 05. 05. Elérhető: www.middleeastmonitor.com/20170505-sudan-and-ethiopia-on-alert-for-egyptian-military-strike/ (A letöltés ideje: 2018. 03. 06.)
- Sudan says Egypt requested postponement of tripartite meeting on Ethiopian dam. *Hiiraan*, 2015. 11. 23. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Nov/102699/sudan_says_egypt_requested_postponement_of_tripartite_meeting_on_ethiopian_dam.aspx (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- Sudan says GERD talks making good progress. *Sudan Tribune*, 2015. 12. 27. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article57511> (A letöltés ideje: 2018. 02. 26.)
- Sudan, Egypt and Ethiopia agree to cooperate on Grand Renaissance Dam. *Sudan Tribune*, 2018. 01. 29. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article64606> (A letöltés ideje: 2018. 03. 06.)
- Sudan, Egypt and Ethiopia reach agreement on Renaissance Dam. *Sudan Tribune*, 2015. 12. 29. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article57526> (A letöltés ideje: 2018. 02. 26.)
- Sudan, Egypt and Ethiopia sign contracts on GERD Dam impact studies. *Sudan Tribune*, 2016. 09. 19. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article60289> (A letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- Sudan, Egypt FMs discuss Ethiopian dam. *Hiiraan*, 2016. 01. 10. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Jan/103506/sudan_egypt_fms_discuss_ethiopian_dam.aspx (A letöltés ideje: 2018. 02. 26.)
- Sudan, Ethiopia to complete border demarcation this year. *Sudan Tribune*, 2016. 01. 17. Elérhető: www.sudantribune.com/spip.php?article57722 (A letöltés ideje: 2018. 01. 16.)
- Sudan's Bashir supports Ethiopia's Nile dam project. *Sudan Tribune*, 2012. 03. 08. Elérhető: www.sudantribune.com/spip.php?article41839 (A letöltés ideje: 2015. 12. 03.)
- Sudanese Farmers Angry at Ethiopian Land Grab. *TesfaNews*, 2017. 05. 28. Elérhető: www.tesfanews.net/sudanese-farmers-angry-at-ethiopian-land-grab/ (A letöltés ideje: 2018. 01. 16.)
- Sudanese journalists visit Ethiopia's Nile Dam. *Sudan Tribune*, 2016. 04. 12. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article58613> (A letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- Survey: 90% of Ethiopian Israelis Resist Interracial Marriage. *Haaretz*, 2009. 11. 16. Elérhető: www.haaretz.com/survey-90-of-ethiopian-israelis-resist-interracial-marriage-1.4115 (A letöltés ideje: 2016. 01. 13.)
- SZABÓ Árpád Töhötöm (2001): Afrika nyomában – gróf Teleki Sámuel után még egyszer. *Korunk*, 2001 április. Elérhető: www.korunk.org/?q=node/8&ev=2001&honap=4&cikk=6579 (A letöltés ideje: 2014. 10. 17.)
- Tanzania Gets Nile Hockey Tourney Invitation. *AllAfrica*, 2014. 02. 20. Elérhető: <http://allafrica.com/stories/201402200119.html> (A letöltés ideje: 2015. 12. 04.)
- TELLER, Charles – GEBRESELASSIE, Tesfayi (2009): Religious, Ethnic, and Regional Factors of High Fertility in Ethiopia. *PRB*, Elérhető: www.prb.org/Publications/Articles/2009/ethiopiamuslim-demographics.aspx (A letöltés ideje: 2016. 03. 02.)
- The 13 fastest-growing economies in the world. *Business Insider*, 2015. 06. 12. Elérhető: www.businessinsider.com/world-bank-fast-growing-global-economies-2015-6 (A letöltés ideje: 2015. 12. 21.)

- The dangerous route of Ethiopian Migrants. *The New Yorker*, 2016 július 20. Elérhető: www.newyorker.com/news/news-desk/the-dangerous-route-of-ethiopian-migrants (A letöltés ideje: 2020. 03. 29.)
- The Ethiopian education system described and compared with the Dutch system. *Nuffic*, 2015. 01. Elérhető: www.nuffic.nl/en/publications/find-a-publication/education-system-ethiopia.pdf (A letöltés ideje: 2018. 05. 18.)
- The Grand Ethiopian Renaissance Dam Gets Set to Open. *Hiiraan*, 2017. 01. 02. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2017/Jan/139627/the_grand_ethiopian_renaissance_dam_gets_set_to_open.aspx (A letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- The Irreecha massacre explained: The who, what, where and why. *Opride*, 2016. 10. 07. Elérhető: www.opride.com/2016/10/07/the-irreecha-massacre-explained-the-who-what-where-and-why/ (A letöltés ideje: 2018. 02. 21.)
- The pioneering continent. *Hiiraan*, 2015. 04. 27. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Apr/99319/the_pioneering_continent.aspx (A letöltés ideje: 2015. 11. 06.)
- The Second Growth and Transformation Plan (GTP II) (2015/16-2019/20). Draft. *National Planning Commission*, The Federal Democratic Republic of Ethiopia, September 2015. Elérhető: www.africaintelligence.com/c/dc/LOI/1415/GTP-II.pdf (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)
- The Shadow Over Ethiopia's Construction Boom. *Bloomberg*, 2016. 03. 21. Elérhető: www.bloomberg.com/news/articles/2016-03-21/evictions-unrest-cast-shadow-over-ethiopia-s-construction-boom (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)
- Tripartite committee agree on the impact studies of the Ethiopian Dam. *Sudan Tribune*, 2016. 02. 10. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article57968> (A letöltés ideje: 2018. 02. 26.)
- Tripartite committee on Ethiopia's dam to decide on contentious points. *Sudan Tribune*, 2015. 07. 22. Elérhető: <http://sudantribune.com/spip.php?article55785> (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- Turkey, Pakistan, Lebanon Host the Highest Number of Refugees. *Bloomberg*, 2017. 07. 06. Elérhető: www.bloomberg.com/graphics/2017-countries-of-asylum-for-migrants/ (A letöltés ideje: 2018. 03. 23.)
- TURNER, Rochelle (2015): Travel and tourism economic impact 2015. Ethiopia. *World Travel & Tourism Council*. Elérhető: www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/ethiopia2015.pdf (A letöltés ideje: 2016. 06. 17.)
- U.S. Projected to Remain World's Third Most Populous Country Through 2050, Census Bureau Reports. *US Census Bureau*, 2011. 06. 27. Elérhető: www.census.gov/newsroom/releases/archives/international_population/cb11-116.html (A letöltés ideje: 2016. 01. 07.)
- Uganda: 'One of the best places to be a refugee'. *BBC*, 2016. 05. 13. Elérhető: www.bbc.com/news/36286472 (A letöltés ideje: 2018. 03. 23.)
- UN Migration Agency Launches Study to Help Scale up Formal Remittances to Ethiopia. *IOM*, 2017. 08. 29. Elérhető: www.iom.int/news/un-migration-agency-launches-study-help-scale-formal-remittances-ethiopia (A letöltés ideje: 2018. 02. 01.)
- Understanding land investment deals in Africa. Country Report: Ethiopia. *The Oakland Institute*, 2011. Elérhető: www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/OI_Ethiopia_Land_Investment_report.pdf (A letöltés ideje: 2016. 04. 27.)
- UNICEF: 98% of women in Somalia have undergone female genital mutilation. *Hiiraan*, 2016. 02. 06. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2016/Feb/103973/unicef_98_of_women_in_somalia_have_undergone_female_genital_mutilation.aspx (A letöltés ideje: 2016. 03. 09.)

- Update on information controls in Ethiopia. *OpenNet*, 2012. 11. 01. Elérhető: <https://opennet.net/blog/2012/11/update-information-controls-ethiopia> (A letöltés ideje: 2016. 06. 16.)
- VIJVERBERG, Jacobus – ESHETE, Dejen – ABEBE, Getahun – NAGELKERKE, Leopold A. J. (2012): The composition of fish communities of nine Ethiopian lakes along a north-south gradient: threats and possible solutions. *Animal Biology*. Elérhető: www.aau.edu.et/efasa/images/efasafolder/Vijverberg%20et%20al%20fasttrack.pdf (A letöltés ideje: 2018. 02. 05.)
- WASUGE, Mahad (2016): Turkey's Assistance Model in Somalia: Achieving Much with Little. *Heritage Institute*. Elérhető: www.heritageinstitute.org/wp-content/uploads/2016/02/Turkeys-Assistance-Model-in-Somalia-Achieving-Much-With-Little1-1.pdf (A letöltés ideje: 2018. 01. 26.)
- Water Sector Development Program – Federal Democratic Republic of Ethiopia. Main Report Volume II. October 2002. Elérhető: <https://chilot.me/wp-content/uploads/2011/08/water-sector-development-program-vol-2.pdf> (A letöltés ideje: 2020. 04. 01.)
- What if they really set free? *The Economist*, 2016. 01. 02. Elérhető: www.economist.com/middle-east-and-africa/2016/01/02/what-if-they-were-really-set-free (A letöltés ideje: 2020. 03. 30.)
- Who's Behind the Claim that Egypt Has Troops in Eritrea? *TesfaNews*, 2018. 01. 06. Elérhető: www.tesfanews.net/whos-behind-egypt-troops-eritrea-claim/ (A letöltés ideje: 2018. 01. 30.)
- Why are two Russian Il-78 Midas tankers deployed to Egypt? Are Moscow's bombers heading to the Mediterranean Sea? *Aviationist*, 2014. 11. 03. Elérhető: <https://theaviationist.com/2014/11/03/il-78-midas-egypt/#c6TMkzqsEZE5FQdG.99> (A letöltés ideje: 2018. 03. 06.)
- Why do Arabs regard the Grand Ethiopian Renaissance Dam with "apprehension"? *Somaliland Press*, 2013. 05. 17. Elérhető: www.somalilandpress.com/ethiopiawhy-do-arabs-regard-the-grand-ethiopian-renaissance-dam-with-%E2%80%9CApprehension%E2%80%9D/ (A letöltés ideje: 2015. 11. 26.)
- Why Ethiopian women are having fewer children than their mothers. *BBC*, 2015. 11. 06. Elérhető: www.bbc.com/news/world-africa-34732609http://hiiraan.com/news4/2015/Nov/102465/why_ethiopian_women_are_having_fewer_children_than_their_mothers.aspx (A letöltés ideje: 2020. 03. 25.)
- 'Wings of the Dove' brings Ethiopia's Jews to Israel. *The Jerusalem Post*, 2012. 10. 30. Elérhető: www.jpost.com/Jewish-World/Jewish-Features/Wings-of-the-Dove-brings-Ethiopias-Jews-to-Israel (A letöltés ideje: 2016. 01. 13.)
- Will Sisi intervene in the GERD? *The Cairo Post*, 2015. 09. 16. Elérhető: http://thecairopost.youm7.com/news/167588/inside_egypt/will-sisi-intervene-in-the-gerd (A letöltés ideje: 2015. 12. 17.)
- Winds of change as Ethiopia harnesses green power. *Hiiraan*, 2015. 07. 28. Elérhető: http://hiiraan.com/news4/2015/Jun/100444/winds_of_change_as_ethiopia_harnesses_green_power.aspx (A letöltés ideje: 2016. 05. 04.)
- With fertility rates falling more slowly than anywhere else, Africa faces a population explosion. *The Economist*, 2015. 12. 15. Elérhető: www.economist.com/news/briefing/21679781-fertility-rates-falling-more-slowly-anywhere-else-africa-faces-population (A letöltés ideje: 2016. 01. 07.)
- Working Together to End Tolerance to Female Genital Mutilation. *AllAfrica*, 2013. 02. 06. Elérhető: <http://allafrica.com/stories/201302061598.html> (A letöltés ideje: 2016. 03. 09.)
- YOU, Gene J.-Y. – RINGLER, Claudia (2010): Climate Change Impacts in Ethiopia. Hydro-Economic Modeling Projections. *IFPRI Discussion Paper*, 00960, April 2010. Elérhető: www.ifpri.org/sites/default/files/publications/rb15_19.pdf (A letöltés ideje: 2014. 11. 05.)

Vákát oldal

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő: Pordány Katalin
Olvasószerkesztő: Orbán Áron
Korrektor: Bíró Csilla
Tördelőszerkesztő: Stubnya Tibor

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: https://doi.org/10.36250/00822_00

ISBN 978-963-531-155-2 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-156-9 (elektronikus PDF)
ISBN 978-963-531-157-6 (ePub)

Etiópia jelentősége az elmúlt két évtizedben felértékelődött, ahogy az ország – túllépve az 1980-as évek válságain – a kelet-afrikai régió egyik legbefolyásosabb szereplőjévé vált. Jelen kötet célja, hogy a magyar közönség számára tudományos igényességgel, de ismeretterjesztő jelleggel szintetizálja a friss kutatási eredményeket az országról, és kézikönyvül szolgáljon az Etiópia iránt érdeklődőknek.

A szerző reméli, hogy a kötet lendületet adhat a hazai etióp tanulmányoknak (*Ethiopian Studies*): az elmúlt években, évtizedekben ugyanis alig néhány kötet és tanulmány jelent meg itthon a kelet-afrikai országról. Mindez kétségteljesen kevés egy olyan százmilliós országról, amely Afrika meghatározó regionális nagyhatalma, és már-már a régió is túlnövő befolyással bír. Jelen mű egy kétkötetesre tervezett sorozat első darabja, amely Etiópia földrajzi, gazdasági és társadalmi viszonyait járja körül, míg a második kötet az ország történetét mutatja majd be.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE